

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

*Свидетельство
о государственной регистрации
печатного средства массовой информации
КВ № 20971-10771Р*

Сборник научных трудов

Выпуск 6

3 том

Киев 2016

ББК 1
УДК 001
М-43

В журнале опубликованы научные статьи по актуальным проблемам современной науки.
Материалы публикуются на языке оригинала в авторской редакции.
Редакция не всегда разделяет мнения и взгляды авторов. Ответственность за достоверность фактов, имен, географических названий, цитат, цифр и других сведений несут авторы публикаций.
При использовании научных идей и материалов этого сборника, ссылки на авторов и издания являются обязательными.

© Авторы статей, 2016
© Международный научный журнал, 2016

Полное библиографическое описание всех статей Международного научного журнала представлено в: НЭБ Elibrary.ru, Polish Scholarly Bibliography.

Журнал зарегистрирован в международных каталогах научных изданий и наукометрических базах данных: РИНЦ; Open Academic Journals Index; ResearchBib; Scientific Indexing Services; Turkish Education Index; Electronic Journals Library; Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg Carl von Ossietzky; RePEc; InfoBase Index; International Institute of Organized Research; CiteFactor; Open J-Gate, Cosmos Impact Factor.

Редакционная коллегия

Главный редактор: **Коваленко Дмитрий Иванович** — кандидат экономических наук, доцент

Заместитель главного редактора: **Золковер Андрей Александрович** — кандидат экономических наук, доцент

Заместитель главного редактора: **Безверхий Константин Викторович** — кандидат экономических наук, доцент

Глава редакционной коллегии: **Тарасенко Ирина Алексеевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Чабан Виталий Васильевич** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Румянцев Анатолий Александрович** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Сергейчук Олег Васильевич** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Беликов Анатолий Серафимович** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Мельник Виктория Николаевна** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Наумов Владимир Аркадьевич** — доктор технических наук, профессор (Российская Федерация)

Член редакционной коллегии: **Луценко Игорь Анатольевич** — доктор технических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Пахрутдинов Шукриддин Илесович** — доктор политических наук, профессор (Республика Узбекистан)

Член редакционной коллегии: **Степанов Виктор Юрьевич** — доктор наук по государственному управлению, профессор

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Андрей Олегович** — доктор наук по государственному управлению, профессор

Член редакционной коллегии: **Дегтярь Олег Андреевич** — доктор наук по государственному управлению, доцент

Член редакционной коллегии: **Колтун Виктория Семеновна** — доктор наук по государственному управлению, доцент

Член редакционной коллегии: **Щербан Татьяна Дмитриевна** — доктор психологических наук, профессор, Заслуженный работник образования Украины, ректор Мукачевского государственного университета

Член редакционной коллегии: **Цахаева Анжелика Амировна** — доктор психологических наук, профессор (Российская Федерация, Республика Дагестан)

Член редакционной коллегии: **Сунцова Алеся Александровна** — доктор экономических наук, профессор, академик Академии экономических наук Украины

Член редакционной коллегии: **Денисенко Николай Павлович** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Международной академии инвестиций и экономики строительства, академик Академии строительства Украины и Украинской технологической академии

Член редакционной коллегии: **Кухленко Олег Васильевич** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Чубукова Ольга Юрьевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Драган Елена Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Захарин Сергей Владимирович** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, профессор

Член редакционной коллегии: **Лойко Валерия Викторовна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Скрипник Маргарита Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Селиверстова Людмила Сергеевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Ефименко Надежда Анатольевна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Мигус Ирина Петровна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Смолин Игорь Валентинович** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Шинкарук Лидия Васильевна** — доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент Национальной академии наук Украины

Член редакционной коллегии: **Гоблик Владимир Васильевич** — доктор экономических наук, кандидат философских наук, доцент, Заслуженный экономист Украины

Член редакционной коллегии: **Заруцкая Елена Павловна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Вдовенко Наталия Михайловна** — доктор экономических наук, профессор

Член редакционной коллегии: **Копилюк Оксана Ивановна** — доктор экономических наук, профессор

- Член редакционной коллегии: **Ниценко Виталий Сергеевич** — доктор экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Шевчук Ярослав Васильевич** — доктор экономических наук, старший научный сотрудник, доцент
- Член редакционной коллегии: **Мухсинова Лейла Хасановна** — доктор экономических наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Задерей Петр Васильевич** — доктор физико-математических наук, профессор
- Член редакционной коллегии: **Байчоров Александр Мухтарович** — доктор философских наук, профессор (Республика Беларусь)
- Член редакционной коллегии: **Ильина Антонина Анатольевна** — доктор философских наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Сутужко Валерий Валериевич** — доктор философских наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Стеблук Всеволод Владимирович** — доктор медицинских наук, профессор криминалистики и судебной медицины, Народный Герой Украины, Заслуженный врач Украины
- Член редакционной коллегии: **Щуров Владимир Алексеевич** — доктор медицинских наук, профессор, главный научный сотрудник лаборатории коррекции деформаций и удлинения конечностей (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Свиридов Николай Васильевич** — доктор медицинских наук, главный научный сотрудник отдела эндокринологичной хирургии, руководитель Центра диабетической стопы
- Член редакционной коллегии: **Иоелович Михаил Яковлевич** — доктор химических наук, профессор (Израиль)
- Член редакционной коллегии: **Сопов Александр Валентинович** — доктор исторических наук, профессор (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Свинухов Владимир Геннадьевич** — доктор географических наук, профессор (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Сенотрсова Светлана Валентиновна** — доктор биологических наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Кузава Ирина Борисовна** — доктор педагогических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Бабина Юлианна Ивановна** — докторантка (Республика Молдова)
- Член редакционной коллегии: **Коньков Георгий Игоревич** — кандидат технических наук, профессор
- Член редакционной коллегии: **Рамский Андрей Юрьевич** — кандидат экономических наук, профессор
- Член редакционной коллегии: **Чаленко Надежда Владимировна** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Бугас Наталия Валериевна** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Русина Юлия Александровна** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Белялов Талат Энверович** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Бадзым Александр Сергеевич** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Квасова Ольга Петровна** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Сибирянская Юлия Владимировна** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Щепанский Эдуард Валерьевич** — кандидат экономических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Криволапов Василий Сергеевич** — кандидат экономических наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Саньков Петр Николаевич** — кандидат технических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Артюхов Артем Евгеньевич** — кандидат технических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Филева-Русева Красимира Георгиева** — кандидат психологических наук, доцент (Республика Болгария)
- Член редакционной коллегии: **Баула Ольга Петровна** — кандидат химических наук, доцент
- Член редакционной коллегии: **Вавилова Елена Васильевна** — кандидат сельскохозяйственных наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Вицентий Александр Владимирович** — кандидат математических наук, доцент (Российская Федерация)
- Член редакционной коллегии: **Мулик Екатерина Витальевна** — кандидат наук по физическому воспитанию и спорту, доцент
- Член редакционной коллегии: **Олейник Анатолий Ефимович** — кандидат юридических наук, профессор
- Член редакционной коллегии: **Химич Ольга Николаевна** — кандидат юридических наук
- Член редакционной коллегии: **Фархитдинова Ольга Михайловна** — кандидат философских наук

ЗМІСТ

CONTENTS

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Будник Сергій Анатолійович**
CANVAS – НОВА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ МУЛЬТИМЕДІА9
- Галушко Марія Олегівна**
ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ «РОЗУМНОГО» ПОШУКУ У RDF-СХОВИЩАХ12
- Кравчук Євгеній Сергійович, Магас Валентин Васильович**
МЕТОДОЛОГІЯ РОЗРОБКИ СУЧАСНИХ SAAS-ДОДАТКІВ.....15

БИОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Бевзо Валентина Викторовна**
ВЛИЯНИЕ ДЛИТЕЛЬНОГО ВВЕДЕНИЯ ГЛУТАМАТ НАТРИЯ НА НЕКОТОРЫЕ
ПОКАЗАТЕЛИ УГЛЕВОДНОГО ОБМЕНА18
- Матейкович Полина Алексеевна**
ГЛУТАТИОНПЕРОКСИДАЗА КАК ФЕРМЕНТ СИСТЕМЫ АНТИОКСИДАНТНОЙ
ЗАЩИТЫ КЛЕТОК.....21
- Мкртчян Артак Генрикович, Налбандян Ваче Врежевич, Акопян Александр Сергеевич,
Момджян Мелкон Мамфреович**
ИССЛЕДОВАНИЯ АКУСТИЧЕСКИХ ОТКЛИКОВ БИОЛОГИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ
ПРИ ОТСУТСТВИИ И НАЛИЧИИ ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ.....25

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

- Кульгінський Євгеній Анатолійович**
НАЦІОНАЛЬНА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ В ДЕМОКРАТІЇ: ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ
ТА ІЗРАЇЛЮ ДЛЯ УКРАЇНИ.....28

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

- Одилов Бобир, Буваков Носирбек Махаматмусаевич**
ОСОБЕННОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ФЕРГАНСКОЙ
ДОЛИНЫ В XIX-НАЧАЛЕ XX В.....35
- Исхаков Бехзод Баркамалович, Иномхўжаева Санобар Мухаммадихоновна**
ТАБИАТ КУЛЬТЛАРИ ТАРИХИДАН39

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алибаева Лола Намазовна
 ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ДОШКОЛЬНИКОВ..... 42

Артыкова К.
 ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ
 КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ 45

Дурманова Гулчехра Дустёровна
 ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ
 СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ 49

Кенжабоев Жахонгир Абдисалимович
 МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ..... 52

Кузава Ирина Борисовна
 АВТОРСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ДОШКОЛЬНОГО ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
 ВОСПИТАННИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ 55

Сакбаева М.
 СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ 60

Тилляев Зафар Акмалович
 ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРАГМАТИКИ
 (ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ) 63

Tursunov M. M.
 A COMPARATIVE ANALYSIS OF TEACHER-CENTERED AND LEARNER-CENTERED CLASSES 65

Хайдарова Камола Даврановна
 ПАДЕЖИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ..... 68

ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Авазов Комил Холлиевич
 ТЕРРОРИЗМ КАК ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА 70

Vaichorov A. M.
 CHINA STRATEGY IN CENTRAL ASIA IN THE BELT AND ROAD INITIATIVE CONTEXT 76

Вохидов Дурбек Абдусаматович
 ПОЛИТИЧЕСКИЕ МЫСЛИ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА..... 79

Кравчук О. Ю.
 ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА І ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА 82

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Алиева Зайнаб Камильевна, Муталимова А. М.
 ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ СТРАХОВ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА..... 84

Ямчук Таїса Юріївна
МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ 86

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Zagorodniuk A.
SPECIFICS AND TENDENCIES OF SCIENTIFIC ANALYSIS OF LEGAL TRANSLATION 89

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

Рахманов Б. У.
СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К САМООРГАНИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕКА 91

Gulnoza Sultanova
METHODOLOGY AND WAY OF THINKING IN POSTNONCLASSICAL PHILOSOPHY
(EPISTEMOLOGICAL ANALYSIS) 94

ФИЗИКО-МАТЕМАТИЧЕСКИЕ НАУКИ

Деркач А. И.
ПАРАДОКС МОНТИ ХОЛЛА КАК СПОСОБ МОДЕЛИРОВАНИЯ РЕАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ 97

Погрібний Євген Олександрович
МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ БІОЛОГІЧНИХ ПОПУЛЯЦІЙ СКЛАДНОЇ
СТРУКТУРИ 100

ХИМИЧЕСКИЕ НАУКИ

**Абдуллаев Мурадjon Турсунович, Хайитов Баходирjon Абдулбориевич,
Юсупов Дилшод Рашидович**
ИЗУЧЕНИЕ НОРМАТИВНЫХ УСЛОВИЙ ВЫКОРМКИ ВОСКОВОЙ МОЛИ НА ОСНОВЕ
ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКИЙ АКТИВИРОВАННОЙ ВОДЫ 103

Воробйова Катерина Володимирівна
ЦИРКОНИЕВАЯ КЕРАМИКА КАК БИОМАТЕРИАЛ В СТОМАТОЛОГИИ
И ИМПЛАНТОЛОГИИ 105

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Мазур В. І., Бондар С. М.
ВПЛИВ РОЗШИРЕННЯ ЄС НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ 108

Будагова Жала Байрам
СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ОБЛАСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ
И ТЕНДЕНЦИИ ЕЁ РАЗВИТИЯ 112

Гоблик Володимир Васильович, Щербан Тетяна Дмитрівна
ЛІСИ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ, ПРИМНОЖЕННЯ
ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ 118

Демидова Мария Геннадьевна
ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ ФРАНЦИИ ЗА 2007–2011 ГГ. ВЛИЯНИЕ КРИЗИСА 120

Драчук Юрій Захарович
ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ
БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ 127

Добрянська О.М.
ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ... 130

Мамонтова Наталія Анатоліївна
СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ В УМОВАХ РИНКОВИХ
ТРАНСФОРМАЦІЙ 132

Метельская Елена Анатольевна
ДЕТЕРМИНАНТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ
УСЛОВИЯХ 134

Натрошвілі Світлана Генадіївна
ПРОЕКТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ 136

Захарін Сергій Володимирович
РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ
В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ 138

Реус Лев Евгеньевич
ВНУТРЕННИЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ, ДОСТИЖЕНИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ... 140

Роговий Андрій Владиславович
МОДЕЛІ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ 142

Скуратівська Дарина Володимирівна
ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА
НА ПІДПРИЄМСТВАХ 147

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Гулак Олена Василівна
АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ ПОБЛИЗУ ЧАЕС..... 149

Харчук Олександр Олександрович, Коритнік Сергій Анатолійович
ОСНОВНІ СПОСОБИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ, ЗБОРІВ ТА ІНШИХ
ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ 153

Харчук Олександр Олександрович, Коритнік Сергій Анатолійович
НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОФШОРНИХ ЗОН ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ
В УКРАЇНІ 157

Раїмов Руслан Ікрамович
ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ 161

Будник Сергій Анатолійович

Студент

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Будник Сергей Анатольевич

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Budnik S.

Student

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

CANVAS – НОВА СТОРІНКА В ІСТОРІЇ МУЛЬТИМЕДІА

CANVAS – НОВАЯ СТРАНИЦА В ИСТОРИИ МУЛЬТИМЕДИА

CANVAS – NEW PAGE IN THE HISTORY OF MULTIMEDIA

Анотація. Проаналізовано та порівняно з аналогом тег Canvas для використання в мультимедіа.

Ключові слова: мультимедіа, графіка, кроссбраузерність, HTML5, Canvas, Web-сайт, Web-gogatok.

Аннотация. Проанализировано и сравнено с аналогом тег Canvas для использования в мультимедиа.

Ключевые слова: мультимедиа, графика, кроссбраузерность, HTML5, Canvas, Web-сайт, Web-приложение.

Summary. Analyzed and compared with analogue Canvas tag for use in multimedia.

Key words: multimedia, graphics, cross-browser compatibility, HTML5, Canvas, Web-site, Web-application.

З виходом нового стандарту мови розмітки гіпертексту HTML5 з'явився тег Canvas, який допомагає у відрисовці растрової графіки. За допомогою цього тегу з'являються нові можливості для мультимедіа.

Canvas (холст) — елемент HTML5 для створення растрового двомірного зображення. Зазвичай використовується спільно з javascript. Використовується в основному для відображення графіків і гральних елементів в браузерних іграх, вставки відео, створення повноцінного плеєра. Canvas також використовується в WebGL для апаратного прискорення 3D-графіки. В результаті можна створювати навіть 3D ігри, які працюють у вікні браузера.

Canvas може ускладнити завдання роботам по розпізнаванню Капчі. При використанні canvas з сервера завантажується не картинка, а набір точок (або алгоритм промальовування), за якими браузер промальовує картинку (капчу).

Canvas дозволяє розмістити на полотні: зображення, відео, текст. Залити все це суцільним кольором, або обвести контури чи навіть додати градієнт. Додавання тіней схожих на властивості css3 box-shadow і text-shadow. І, нарешті, побудова фігур за допомогою вказівки контрольних точок. Причому можна змінювати ширину ліній, так і кисть малювання ліній, стиль з'єднань ліній.

Переваги:

- На відміну від SVG набагато зручніше мати справу з великою кількістю елементів;
- Має апаратне прискорення;
- Можна маніпулювати кожним пікселем;
- Можна застосовувати фільтри обробки зображень;
- Є багато бібліотек.

Недоліки:

- Навантажує процесор і оперативну пам'ять;
- Через обмеження збирача сміття, немає можливості очистити пам'ять;
- Необхідно самому обробляти події з об'єктами;
- Погана продуктивність при великому розширенні;
- Доводиться вимальовувати окремо кожен елемент.

Для показання доцільності використання canvas порівняємо його з найвідомішим аналогом на ринку, позиції якого досить високі — Flash.

Порівнювати ми будемо за декількома критеріями:

- Підтримка сучасними браузерами.
- Файловий розподіл та структура.
- Мобільні пристрої.
- Ігри.

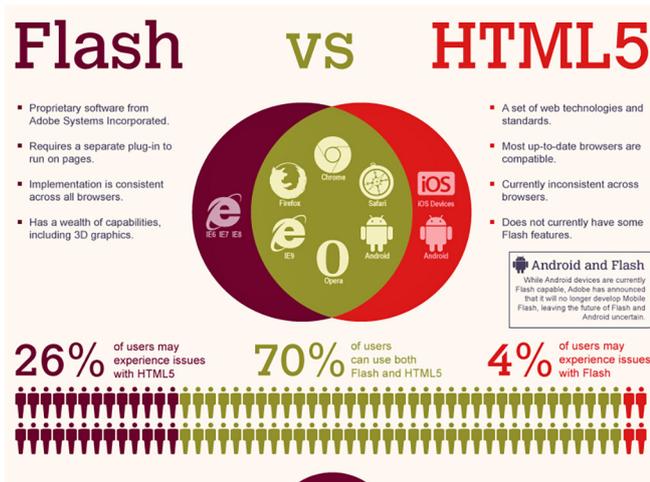

Рисунок 1. Flash vs HTML5

Підтримка сучасними браузерами

На даний момент, 99% десктопних браузерів підтримують Flash Player, та 82% підтримують HTML 5 Canvas. Але за даними, наведеними на Рис. 2 бачимо, що більшість використовує новітні версії браузерів для настільного комп'ютера, тож можемо вважати нічию у цьому пункті [2].

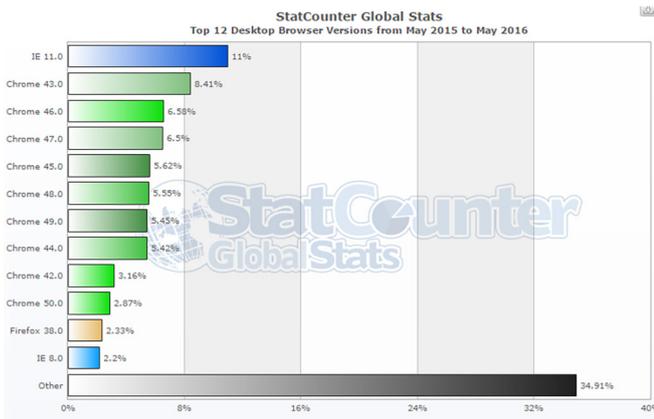

Рисунок 2. Розподіл користування браузерами для ПК за останній рік [3]

Файловий розподіл та структура.

Для Flash технології буде достатнім один файл з розширенням swf. Це дуже важливо для ігор і зручно для зберігання чи транспортування. Що стосується HTML5, то тут за самою природою HTML відбувається розділення коду у різні файли. Тому треба бути обачним з їхнім розташуванням та вказанням вірного шляху до них. Хоча, з іншого боку, кожен окремий файл виконує свою функцію, і при редагуванні частини коду є можливість ввести поправки, не хвилюючись за весь проект в цілому. Також сама структура нового стандарту дозволяє пошуковим системам заглядати всередину створених з його допомогою сайтів і додатків, чого не можна сказати про Flash. За допомогою

HTML5 розробники можуть створювати проекти, що складаються з безлічі взаємозалежних частин, і тепер пошукові роботи вміють розуміти ці зв'язки. А проект на Flash для роботів Google представляє з себе незрозумілий для них вміст. Тому у даному пункті невеличку перемогу здобув HTML5.

Мобільні пристрої

Змоменту релізу HTML5 однією з головних переваг нової мови вважається її здатність працювати на мобільних пристроях. Той факт, що багато Android і iOS-пристроїв не підтримують Flash (97% мобільних браузерів підтримують HTML5 Canvas, а у Flash цей показник 0%), дозволяє використовувати його тільки на PC — цей ринок в 2013 році впав на 10 відсотків у порівнянні з 2012 [1]. За інформацією Бюро інтерактивної реклами, практично кожен другий житель США є власником мобільного телефону з доступом в інтернет, і кожен п'ятий перегляд веб-сторінок відбувається з мобільного пристрою. Цифри зростають щомісяця, і компанії, що створюють інтерактивні відео з використанням технології Flash, автоматично втрачають величезну аудиторію, яка могла б переглядати цей контент на своїх смартфонах і планшетах [2]. У даному пункті перемогу здобув HTML5.

Ігри

За інформацією блога Digital Buzz, 32% часу, витраченого користувачами мобільних пристроїв, йде на ігри. За допомогою HTML5 розробники зможуть створювати іграшки, які будуть працювати на всіх девайсах. Згідно зі звітом розробника open-source фреймворків для створення веб-додатків Sencha, понад 60% розробників повністю або частково перевели свої проекти на HTML5, і більше 70% з них заявили про те, що в цьому році користуються даною технологією більше і частіше ніж в минулому [1]. Тож в даному пункті також перемагає HTML5.

Таблиця 1

Порівняння векторної та растрової графіки у різних браузерах

Браузер	Вектор, HTML5 (fps)	Вектор, Flash (fps)	Растр, HTML5 (fps)	Растр, Flash (fps)
Chrome 14.0.835.186	9	18	37	14
Firefox 6.0.2	11	17	48	14
IE9.02	10	20	47	16
Opera 11.51	16	19	9	15
Safari 5.1	2	19	12	15

Так як для роботи з растровою графікою HTML5 підключає тег Canvas, то за даними у таблиці 1 бачимо, що він працює продуктивніше, аніж Flash.

Отже, виходячи з результатів аналізу HTML5 є кращим вибором, якщо дивитись наперед. Бо творці контенту, які не використовують у своїй роботі HTML5 вже відстають від тих, хто це роблять, і скоро остаточно програють. Ті, хто все ще вважають Flash відмінним вибором для онлайн-відео та ігор, в найближчому майбутньому повинні будуть змінити свою думку, і до цього їх підштовхне все триваюче проникнення мобільних пристроїв і подальше поширення HTML5.

Висновки

Були досліджені основні аналоги, які на сьогоднішній день представлені на ринку, виділені їх основні переваги та недоліки. Оскільки жодна з існуючих систем не орієнтована на врахування індивідуальних побажань користувачів при виборі пристрою для перегляду графіки та мультимедіа, то було доведено доцільність використання саме нового стандарту

HTML. HTML5-тег Canvas грає центральну роль при створенні додатків на базі браузерів. Він надає практичну середу малювання, що базується на технології JavaScript і обмежену лише уявою розробника. Це середовище не дуже складне для освоєння. Крім того, в Інтернеті є безліч інструментів підтримки, що полегшують навчання і підготовку, включаючи інструкції щодо використання, блоги, онлайн статті, відео-та текстові посібники, типові програми. Зміст і головна функція canvas полягають в тому, що його вміст можна динамічно оновлювати, відрисовуючи нові елементи у відповідь на дії користувача. Ця його здатність реагувати на події, ініційовані відвідувачем сторінки, робить можливим створення таких інструментів і ігор, які раніше вимагали б застосування сторонніх технологій, таких як Флеш.

Можливість змінювати тексти та зображення в візуальному режимі і імітувати рух робить Canvas виключно цінним інструментом. В будь-якому випадку Canvas є найважливішим компонентом можливостей, що надаються специфікацією HTML5.

Література

1. RIP Flash: Why HTML5 will finally take over video and the Web this year, Режим доступу: <http://thenextweb.com/dd/2014/04/19/rip-flash-html5-will-take-video-web-year/> Дата доступу — 5.05.2016
2. Flash vs HTML5, Режим доступу: <http://flashvhtml.com/> Дата доступу — 5.05.2016
3. Top 12 browser versions from 2015 to 2016 Режим доступу: http://gs.statcounter.com/#desktop-browser_version-ww-monthly-201502-201602-bar Дата доступу — 5.05.2016

Галушко Марія Олегівна

бакалавр комп'ютерних наук,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Галушко Мария Олеговна

бакалавр компьютерных наук,

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Halushko M.

Bachelor of computer science

The National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

ДОСЛІДЖЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ «РОЗУМНОГО» ПОШУКУ У RDF-СХОВИЩАХ

ИССЛЕДОВАНИЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ «УМНОГО» ПОИСКА В RDF-ХРАНИЛИЩАХ

RESEARCH OF IMPLEMENTATION «SMART» SEARCH IN RDF-STORES

Анотація. Досліджено можливість здійснення «розумного» пошуку у RDF-сховищах, таких як бібліотека наукових публікацій.

Ключові слова: RDF, OWL, онтологія, база знань, семантичний веб, SPARQL, середовище опису ресурсів, триплет.

Аннотация. Исследована возможность осуществления «умного» поиска в RDF-хранилищах, таких как библиотека научных публикаций.

Ключевые слова: RDF, OWL, онтология, база знаний, семантический веб, SPARQL, среда описания ресурсов, триплет.

Abstract. The possibility of «smart» search RDF-storage facilities such as library publications.

Keywords: RDF, OWL, ontology, base of knowledge, semantic web, SPARQL, resource description environment, triple.

Зараз значно збільшується потік інформації, з'являється необхідність пошуку нових способів її зберігання, подання, формалізації і систематизації, а також автоматичної обробки. При вирішенні задач, в яких дані можуть мати довільні зв'язки, виникає непередбачувана кількість зв'язків в запитах, тому для вирішення такого плану задач, зараз найбільшого розповсюдження набули RDF-сховища. Вони базуються на стандартах комітету W3C для мови опису графів (RDF) та для обробки графових даних (SPARQL). RDF значить «середовище опису ресурсів». [1, с. 204]. Це модель даних, що представляє дані простими триплетами суб'єкт — предикат — об'єкт. Триплет також відомий як «оператор» і є базовим «явищем», або його ще можна назвати стверджуваним блоком знань в RDF. Де кілька операторів комбінуються разом узгоджуючись таким чином: суб'єкт, об'єкт як вузол і предикат як ребро. Таким чином, виникає структурна мережа, також відома як RDF-граф і має вигляд вузол-ребро-вузол.

RDF визначає загальну архітектуру метаданих і призначена для забезпечення сумісності метаданих за допомогою спільної семантики, структури та син-

таксису. Технологія семантичної мережі передбачає розширення можливостей інтернету завдяки механізмам надання інформації чітко визначеного значення, яке дозволяє ефективно використовувати її у спільній роботі як комп'ютерів, так і людей [2, с. 36–57].

Онтологія — це загальноприйнята і загальнодоступна концептуалізація певної області знань (світу, середовища), яка містить базис для моделювання цієї області знань і визначає шляхи для взаємодії між агентами, які використовують знання з цієї області, і, нарешті, включає домовленості про представлення теоретичних основ даної області знань.

У загальному вигляді структура онтології являє собою набір елементів чотирьох категорій:

- **Поняття** (представники якоїсь сутності або явища, описують групу індивідуальних сутностей, які об'єднані на підставі наявності загальних властивостей).
- **Відношення** (відношення IS-A; клас — підклас; відношення a-kind-of).
- **Аксіоми** (висловлюють ту інформацію, яка не може бути відображена в онтології за допомогою побу-

дови ієрархії понять. Н-д, «Якщо X смертний, то X колись помре»).

- **Окремі екземпляри** (конкретні елементи будь-якої категорії (наприклад, екземпляром класу Студент буде Віктор) [3, с. 50–64].

Основними етапами створення онтологій є:

1. Визначення класів.
2. Створення ієрархії класів.
3. Визначення слотів(властивостей).

Наприклад, «використовує», «належить», «вирішує» (проблему), і тд.

4. Заповнення онтології екземплярами та встановлення зв'язків між об'єктами [4, с. 210–221].

Під час виконання було проаналізовано існуючі аналоги, такі як Google Scholar, DBPedia і Scirus.

Незважаючи на те, що інструменти мають ряд переваг, все ж було вирішено створити базу знань, так як:

- Google Scholar немає RDF/OWL-технологій, DBPedia не є бібліотекою публікацій, а «базою інформаційних сторінок;
- існуючі прототипи містять багато зайвих об'єктів, суб'єктів, властивостей, а це ускладнюватиме роботу тих, хто наповнюватиме базу знань;
- у розробленій базі знань реалізовано «розумний пошук» натомість як у існуючих прототипів лише за ключовими словами.

Досягнення поставленої мети реалізовується за допомогою програмного забезпечення Protege, для проектування бази знань та заповнення її даними та мови SPARQL, за допомогою якої можна робити запити в базу, тим самим здійснювати пошук по ній.

Бібліотека публікацій заповнялась публікаціями із сайту grid.kpi.ua.

На рис. 1 зображено фрагмент бази знань наукових публікацій.

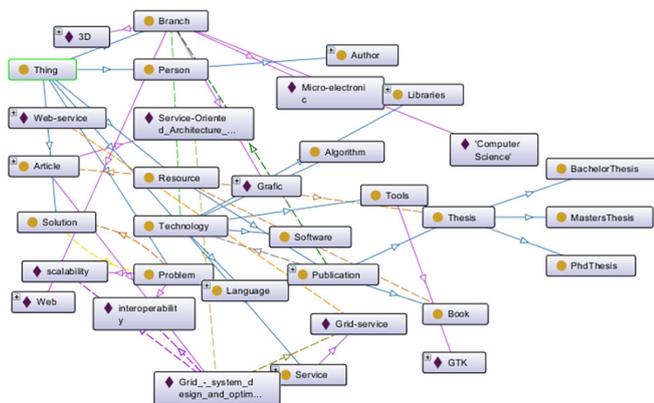

Рисунок 1. Фрагмент бази знань (складено автором на основі [5, с. 105])

У бібліотеці публікацій є стаття: «Грід-системи з розробки та оптимізації інженерних рішень», Мета –

це дослідження, предмет – системи з розробки інженерних рішень, засоби, які використовуються для проведення цього дослідження – MATLAB, Mathematica, CAD-Grid, NetALLTED, ROOT. NetALLTED – вітчизняна система для інженерного проектування. Нехай нам потрібно знайти всі статті, в яких розглядаються вітчизняні системи для інженерного проектування. Результатом такого запиту і буде дана стаття(на рис 2).

```
SELECT ?name
WHERE
{
    ?article lp:name ?name,
    ?article lp:subject ?subject,
    ?subject lp:use ?tool,
    ?tool lp:type ?Tool,
    ?tool lp:type ?'Native'
}
```

Рисунок 2. Запит, що шукає статті, в яких розглядаються вітчизняні системи для інженерного проектування (складено автором на основі [5, с. 25])

Далі у нас є стаття – «Методологія розробки онтологій», мета – показати процес створення онтології, предмет – онтологія, опис – створення онтології, що описує Грід.

Нехай є запит: «Знайти статті, де описується семантичний веб», онтологія – елемент семантичного вебу, а значить дана стаття буде результатом такого запиту. На наступному слайді показано ще один цікавий запит, який знаходить авторів, які описували базу знань Грід, так як онтологія, що описує Грід у цій статті і є базою знань, то автор, який відобразиться буде Петренко А. І., який і є автором цієї статті (на рис. 3).

```
SELECT ?name
WHERE
{
    ?article lp:name ?name,
    ?article lp:describe ?'Semantic Web'
}
```

Рисунок 3. Запит, що шукає статті, де описується семантичний веб (складено автором на основі [5, с. 35])

Ще одним прикладом може бути запит, який знаходить всі статті, де досліджується алгоритм Max-min. Є стаття: «Алгоритми балансування навантаження в Грід-системах», метою є дослідження, проблема – зменшити час виконання завдань, проблемою також є забезпечити ефективність використання обчислювальних ресурсів, предметом є алгоритми балансування навантаження, а саме – алгоритм планувальника, а одним із конкретних алгоритмів є алгоритм Max-min. Таким чином результатом вище згаданого запиту є дана стаття (на рис. 4).

```

SELECT ?author
WHERE
{
  ?article lp:description ?'Grid base of knowledge',
  ?author lp:writeArticle ?article
}

```

Рисунок 4 — Запит, що шукає статті, де описується семантичний веб (складено автором на основі [5, с. 34])

І ще один приклад запиту, який виводить усіх авторів публікацій, де рішенням проблеми є веб-сервіс. Є декілька статей, де метою публікації є дослідження, предмет дослідження — програмне забезпечення грид, проблема — масштабування, проблема — інтеграбельність, рішення — є — алгоритм, рішення — є грид-сервіс, а грид-сервіс — є — веб-сервіс. Такі статті написало декілька авторів, такий запит зображено на рис. 2.

```

SELECT ?authors
WHERE {
  ?authors pb:property ?Author.
  ?problem pb:type ?Problem.
  ?service pb:type ?Web-Service.
  ?problem pb:resolvesBy ?service
}

```

Рисунок 5. Запит, що шукає авторів публікацій, де рішенням проблеми є веб-сервіс (складено автором на основі [5, с. 75])

Отже, в ході роботи було досліджено створення баз знань з використанням RDF-сховищ. Складність роботи полягала у тому, що теоретична база хоч і активно розвивається, і є перспективною, проте не надто добре вивчена.

Створення онтологій є перспективним напрямком сучасних досліджень по обробці інформації, що подається на природній мові. В рамках роботи було висвітлено поняття онтологій, баз знань, наведено класифікацію онтологій, та описано різницю між ними.

Враховуючи універсальність формату RDF для опису не лише бібліографічних даних, а й смислових конструкцій змісту публікацій, було запропоновано розробити базу публікацій, що не лише включає набір ключових слів, а й описує основні положення тієї чи іншої публікації, що, в свою чергу, робить можливим постановку складніших за змістом пошукових запитів. Це може дати помітний вигравш відносно існуючих

пошукових механізмів, що здійснюють пошук інформації без урахування семантики слів, які входять до запити, а також контексту, в якому вони використовуються. Так як це може дати помітний вигравш відносно існуючих пошукових механізмів, що здійснюють пошук інформації без урахування семантики слів, які входять до запити, а також контексту, в якому вони використовуються. У такого підходу є декілька недоліків: створення специфічних SPARQL-запитів та необхідність вручну «семантично анотувати» наявні у бібліотеці ресурси, і дослідження засобів автоматизації такої роботи є окремою актуальною задачею [6, с. 205]).

Було названо і проаналізовано ряд існуючих прототипів бібліотек наукових публікацій, що використовують RDF-сховища, такі як DBpedia, Google Scholar та Scirus. Не зважаючи на наявні переваги існуючих рішень, була поставлена задача розробки власної системи, яка б не включала «зайві» для бібліотеки публікацій класи, зв'язки та властивості, а також дозволяла б пошук за контекстом, а не лише ключовими словами. При цьому, при заповненні бази знань адміністратор може сконцентруватися на основних поняттях, не відволікаючись на заповнення безлічі другорядних атрибутів, які найчастіше не використовуються у пошукових запитах.

Було створено таку ієрархію класів та створено відповідні між ними зв'язки, заповнено необхідними даними (науковими публікаціями) базу знань, що все ж вдалось не використовуючи при описі самого суб'єкта деякі терміни, звертаючись в пошуку по ним отримати потрібний результат.

Надалі можна розвивати роботу, наповнити базу знань більшою кількістю публікацій, детальніше анотувати її, дослідити застосування баз знань у інших прикладних системах, дослідити та проаналізувати способи та методи автоматичного заповнення баз знань. Так як все ж недоліком є те, що заповнення баз знань потребує обізнаності оператора безпосередньо із предметною областю бази знань, що ускладнює процес, можливо це одна із причин, чому бази знань дуже рідко, на жаль, використовують саме в цілях розумного пошуку, а не як звичайну СУБД чи пошук за ключовими словами. Тому в майбутньому можна продовжувати роботу та досліджувати нові можливості онтологій, так як на даний час це відносно нові технології, але дуже перспективні.

Література

1. Basu D. Smart Doorplate / Basu D. // Journal of Ontologies. — 2003. — № 25. — С. 201–216.
2. Cardenas A. F. Data Base Communication in a heterogeneous data base management system network / Cardenas A. F. — К.: Information Systems, 2010, 253 с.
3. Garcia-Molino H. N. RDF in Semantic Web/ Garcia-Molino H. N. — К.: NGITS, 2013. — 110 с.
4. Gruber, T.R. A translation approach to portable ontology specifications / Gruber, T.R. — С.: Knowledge Acquisition, 2015. — 321 с.
5. Щербак С. В. Руководство по созданию онтологий / Щербак С. В. — К.: Техника, 2014. — 302 с.

Кравчук Євгеній Сергійович

студент

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Магас Валентин Васильович

студент

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Кравчук Евгений Сергеевич

студент

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Магас Валентин Васильевич

студент

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Kravchuk E.

student

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

Mahas V.

student

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

МЕТОДОЛОГІЯ РОЗРОБКИ СУЧАСНИХ SAAS-ДОДАТКІВ

МЕТОДОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ СОВРЕМЕННЫХ SAAS-ПРИЛОЖЕНИЙ

METHODOLOGY FOR BUILDING MODERN SAAS-APPLICATIONS

Анотація. Метою даної роботи є створення методології для розробки SaaS-додатків, яка б поєднувала у собі базові дизайни патерни cloud-native додатків та надавала середовище для їх легкого створення та підтримки.

Ключові слова: software-as-a-service, розгортання, паралелізм, прив'язка портів, масштабованість, хмарна платформа.

Аннотация. Целью данной работы является создание методологии для разработки SaaS-приложений, которая бы объединяла в себе базовые дизайны паттерны cloud-native приложений и предоставляла среду для их легкого создания и поддержки.

Ключевые слова: software-as-a-service, развертывание, параллелизм, привязка портов, масштабируемость, облачная платформа.

Summary. The aim of this research is to create a methodology for developing SaaS-applications, which would combine basic design patterns cloud-native applications and provide an environment for their easy creation and support.

Key words: software-as-a-service, deployment, concurrency, port binding, scalable, cloud platform.

Вступ

Деякі десятиліття років тому способи та стилі розробки програмного забезпечення піддавалися впливу архітектурних стилів, популярних у ті часи. Сьогодні архітектури програмних додатків мають зовсім інший вигляд. Так, чверть століття тому, в індустрії програмного забезпечення відбувався бум вбудованого програмування. Розробка в основному велась мовою C чи, для задоволення потреб оборонних систем, мовою ADA. В таких умовах, ймовірно, найбільш

комплексне завдання полягало у крос-компіляції вихідних кодів для вбудованих пристроїв і перенесенні створених бінарних файлів на них. Фактично мова про розподілені системи велась рідко, чого не можна сказати про наш час, де більшість систем є розподілені. З огляду на це, можна сказати, що архітектури, які використовувалися у минулому, піддалися фундаментальним змінам, давши початок створенню хмарних архітектур. Наслідком цих змін є поява потреби у нових підходах до проектування, побудови, розгортання

сучасних додатків; гостра необхідність знайти рішення, котрі виходять за рамки існуючих загальноприйнятих методологій. Дана робота присвячена створенню методології, котра поєднає у собі базові патерни проектування cloud-native додатків і надає середовище, яке забезпечує їх легке створення та підтримку.

Вимоги до SaaS-додатків

У наш час програмне забезпечення зазвичай поширюється у вигляді сервісів, котрі називаються веб-додатками або *software-as-a-service* (SaaS). В процесі популяризації SaaS до цього типу додатків сформувався Залежності вимог:

- Використовують декларативний формат опису процесу встановлення та налаштування, що зводить до мінімуму витрати часу та ресурсів для нових розробників, задіяних у проекті;
- Мають зв'язок з операційною системою, що передбачає максимальну переносимість між середовищами виконання;
- Узгоджуються з сучасними хмарними платформами, забезпечуючи легке розгортання, виключаючи необхідність в серверах та системному адмініструванні;
- Мінімізують розбіжність між середовищем розробки і середовищем виконання, що дозволяє використовувати неперервне розгортання для максимальної гнучкості;
- Можуть масштабуватися без суттєвих змін в інструментах, архітектурі та способі розробки.

Ключові аспекти методології

Кодова база

Хорошим тоном вважається відслідковування додатку в системі контролю версій, таких як Git, Mercurial чи Subversion. Копію бази коду, що відслідковується прийнято називати репозиторієм коду.

Кодова база — це один (в централізованих системах контролю версій, як Subversion) чи кілька репозиторіїв, що мають спільні початкові коміти (в децентралізованих системах контролю версій, як Git).

Характерно, що завжди є чітка відповідність між кодовою базою та додатком:

- Якщо є декілька кодових баз, то це не додаток, а розподілена система. Кожний компонент в розподіленій системі є додатком і може індивідуально відповідати ключовим аспектам методології, що пропонується.
- Факт того, що декілька додатків спільно використовують той же код, є порушенням принципів методології. Вирішенням даної ситуації є виділення спільного коду в бібліотеки, які можуть бути підключені через менеджер залежностей.

Таким чином, кодова база повинна бути єдиною для всіх розгортань, проте різні версії однієї кодової бази можуть виконуватися в кожному з розгортань. Наприклад, розробник може мати деякі зміни, які ще не додані в проміжне розгортання; проміжне розгортання може мати деякі зміни, які ще не були додані в кінцеве розгортання.

Однак, всі ці розгортання використовують одну і ту ж кодову базу, таким чином можна їх ідентифікувати як різні розгортання одного і того ж додатку.

Залежності та інструменти системи

Додаток ніколи не повинен мати неявні залежності. Він декларує всі свої залежності повністю і точно за допомогою маніфесту декларації залежностей. Крім цього, додаток використовує інструмент ізоляції залежностей під час виконання для забезпечення того, що неявні залежності не «проникли» з оточуючої системи. Повна і явна специфікація залежностей застосовується рівним чином як при розробці, так і при виконанні додатку.

Наприклад, Gem Bundler в Ruby використовує Gemfile як формат маніфесту для оголошення залежностей і bundle exec — для ізоляції залежностей. Python має два різних інструмента для цих задач: Pip використовується для оголошення і Virtualenv — для ізоляції.

Незалежно від того, який інструмент використовується, декларування та ізоляція залежностей повинні завжди використовуватися разом — тільки одного з них недостатньо.

Однією з переваг явного оголошення залежностей є те, що це спрощує налаштування додатку для нових розробників.

Конфігурація

Конфігурація додатку — це все, що може змінюватися між розгортаннями (середовище розробки, проміжні та робочі розгортання). Конфігурація включає в себе:

- Ідентифікатори підключення до ресурсів типу бази даних, кеш-пам'яті чи другим стороннім службам;
- Реєстраційні дані для підключення до зовнішніх сервісів, наприклад Amazon S3 чи Twitter;
- Значення залежні від середовища розгортання так, як канонічне ім'я хоста;

Дана методологія потребує строгого розділення конфігурації та коду. Конфігурація може відрізнятися між розгортаннями, код — не повинен. Це дозволить в будь-який час відкрити доступ до кодової бази без компрометації будь-яких приватних даних.

Прив'язка портів

Іноді веб-додатки запускаються всередині контейнера веб-сервера. Наприклад, PHP-додаток може

бути запущений як модуль всередині Apache HTTPD, чи Java-додаток може бути запущений всередині Tomcat.

Додаток, побудований за запропованою методологією, є повністю самодостатнім і не покладається на ін'єкцію від веб-сервера під час виконання для того, щоб створити веб-сервіс. Веб-додаток експортує HTTP-сервіс шляхом прив'язки до порту і прослуховування запитів, що на нього надходять.

Під час локальної розробки розробник переходить по URL-адресі вигляду `http://localhost:5000/`, щоб отримати доступ до сервера, що надається додатком.

При розгортванні шар маршрутизації опрацьовує запити до загальнодоступного хосту і перенапрявляє їх до прив'язаного до порту веб-додатку. Це переважно реалізується за допомогою оголошення залежностей для додавання бібліотеки веб-сервера до додатку.

Характерно, що підхід прив'язки до порту означає, що один додаток може виступати сторонньою службою для іншого шляхом надання URL-адреси стороннього додатку як ідентифікатор ресурсу в конфігурації споживаючого додатку.

Паралелізм

Будь-яка комп'ютерна програма після запуску являє собою один чи декілька працюючих процесів. Історично веб-додатки приймали різноманітні форми виконання процесів. PHP-процеси виконуються як дочірні процеси Apache і запускаються при потребі в необхідній для обслуговування отриманих запитів кількості.

Java-процеси використовують протилежний підхід, JVM являє собою один монолітний мета-процес, який резервує великий об'єм системних ресурсів при запуску і керує паралельністю всередині себе за допомогою потоків. В обох випадках запущені процеси тільки мінімально видимі для розробника додатку.

В додатку, створеному за даною методологією, процеси є сутностями першого класу. Процеси взяли сильні сторони з моделі процесів Unix для запуску демонів. За допомогою цієї моделі розробник може спроектувати свій додаток таким чином, що для обробки різного робочого навантаження необхідно призначити кожному типу роботи свій тип процесу.

Таким чином, процеси в додатках створених за запропованою методологією ніколи не повинні демонізуватися и записувати PID файли. Натомість, вони повинні покладатися на менеджер процесів операційної системи (наприклад, Upstart, розподілений менеджер процесів на хмарній платформі) для керування потоками виведення чи реагування на падіння процесу.

Збірка, реліз, виконання

Кодова база трансформується в розгортання (без врахування розгортання для розробки) за три етапи:

- Етап збірки — це трансформація, яка перетворює репозиторій коду у виконуваний пакет, який називають збіркою. Використовуючи версію коду за вказаним процесом розгортання коміту, етап збірки завантажує сторонні залежності і компілює двійкові файли і ресурси.
- Етап релізу — приймає збірку, отриману на етапі збірки, і об'єднує її з поточною конфігурацією розгортання. Отриманий реліз містить збірку і конфігурацію та готовий до негайного запуску в середі виконання.
- Етап виконання (також відомий як «runtime») запускає додаток в середі виконання шляхом запуску деякого набору процесів додатку з певного релізу.

Важливим є те, що додаток, побудований за даною методологією, використовує строгий розподіл між етапами збірки, релізу та виконання. Наприклад, неможливо внести зміни в код під час виконання, адже немає способу поширити ці зміни назад на етапі збірки.

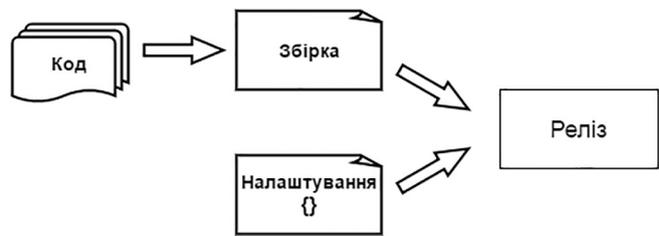

Рисунок 1.

Варто наголосити, що збірка ініціалізується розробником додатку кожен раз, коли розгортається новий код. Запуск етапу виконання, навпаки, може відбуватися автоматично в таких випадках, як перезавантаження сервера, чи перезапуск впавшого процесу менеджером процесів. Таким чином, етап виконання повинен бути якомога більш технічно простим, так як проблеми, які можуть завадити додатку завантажитись, можуть виникнути в час, коли немає доступних розробників.

Висновок

В даній роботі була запропонована методологія, ключові аспекти якої дозволили б створювати SaaS-додатки з урахуванням основних вимог до їх побудови у контексті сучасних вимог, котрі диктує індустрія. Характерно, що запропонована методологія може бути застосована для додатків, написаних будь-якою мовою програмування з використанням різних комбінацій сторонніх служб, як-то бази даних, черги повідомлень, механізми кешування тощо. Запропонована методологія охоплює загальноприйняті підходи до розробки програмного забезпечення, враховуючи сучасні тенденції, притаманні кожному етапу життєвого циклу додатку.

Бевзо Валентина Викторовна*Кандидат биологических наук, доцент,
доцент кафедры биоорганической, биологической и клинической биохимии
Буковинский государственный медицинский университет***Bevzo V. V.***Candidate of biology sciences, associate professor
Bukovinian State Medical University*

ВЛИЯНИЕ ДЛИТЕЛЬНОГО ВВЕДЕНИЯ ГЛУТАМАТ НАТРИЯ НА НЕКОТОРЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ УГЛЕВОДНОГО ОБМЕНА

EFFECT OF PROLONGED ADMINISTRATION OF SODIUM GLUTAMATE IN SOME CARBOHYDRATE METABOLISM

Аннотация. Показано, что ежедневное потребление глутамата натрия в дозе 30 мг/кг массы тела в течение 28 дней привело к повышению уровня глюкозы и глюкозо-6-фосфатазной активности и снижению лактата и лактатдегидрогеназной активности при неизменном уровне гликогена в печени крыс, что может свидетельствовать о метаболических сдвигах в обмене глюкозы.

Ключевые слова: глутамат натрия, углеводный обмен, печень, крысы.

Summary. It is shown that a daily intake of MSG at a dose of 30 mg / kg body weight for 28 days led to increased glucose and glucose-6-phosphatase activity and reduced lactate and lactic-dehydrogenase activity at a constant level of glycogen in the rats' liver, which may indicate metabolic changes in the glucose metabolism.

Key words: MSG, carbohydrate metabolism, liver, rats.

Introduction

Monosodium glutamate (MSG) – is a sodium salt of glutamic acid, an amino acid that is considered to be a potential precursor of gluconeogenesis. Despite the fact that about 25% of the population is sensitive to monosodium glutamate, it is still commonly used flavor enhancer. Thus the permissible limits could be significantly exceeded, which leading to such metabolic and toxic effects of MSG as oxidative stress hyperglycemic conditions and changes in lipid metabolism during prolonged use [1, p. 150]. This causes a more detailed study of food supplements on the body, especially on some carbohydrate metabolism.

The aim

To investigate glucose, glycogen, lactate contents and lactic-dehydrogenase and glucose –6-phosphatase activities in liver and serum of rats under conditions of prolonged administration of sodium glutamate.

Materials and Methods

Work carried out on 90 white nonlinear rats weighing 120–160 g, which were kept in vivarium conditions in compliance with the standards of the European Convention for the Protection of Animals, adopted by I National Congress of Ukraine with Bioethics [2, p.35]. Animals were divided into two groups: experimental and intact rats that received daily per os 3% aqueous solution of sodium glutamate in 1 ml for 30 mg/kg for 28 days. This dose corresponded to 2 g of sodium glutamate to the average person. The choice of dose due to the fact that according to the literature 1–2 g of sodium glutamate to the average person does not show negative effects, while 3 g of sodium glutamate can be dangerous to human health [3, p. 204]. MSG was dissolved in an amount of 30 mg in 1 ml of distilled water at room temperature. The control group of animals received the same amount of distilled water with no MSG.

Research indicators of animals' blood serum and liver homogenate were done on 7, 14, 21 and 28 days of

experiment. Decapitation of animals carried out under light ether anesthesia. Blood and liver were taken from animals. The resulting biological material was used for further researches.

Animals' serum had been used for studies that was received from whole blood by centrifugation at 1500 rev/min for 15 minutes. Glucose, glycogen, lactate contents and lactic-dehydrogenase and glucose-6-phosphatase activities been determined in rat liver postnuclear supernatant of 5% liver homogenate which was obtained after centrifugation at 900 g and prepared in 50 mM Tris-HCl buffer (pH 7.4).

Determination of glucose, glycogen, lactate contents and lactic-dehydrogenase and glucose-6-phosphatase activities in liver and serum of rats' been carried out by conventional methods with using standard reagent kits [4, p. 320]. Determination of total protein in animals' liver homogenate been done with Lowry method [5, p. 266].

Statistical analysis of the results was performing with a standard software Microsoft Excel package, with using the t-Student test. Arguably considered the difference if the value of $p < 0.05$.

Results and discussion

The most active form of carbohydrates biochemical metabolism in the body is glucose, which can either be formed and converted into other compounds, with the largest portion of energy utilized in catabolic cycles. As a result of studies found that daily administration of sodium glutamate for 28 days led to a significant increase of glucose in the rats' liver homogenate compared with controls. Thus the initial stages of the experiment (7th and 14th day) the likely changes glucose wasn't noted (Fig. 1).

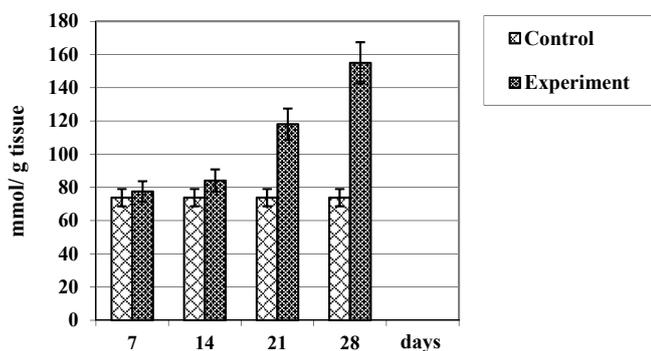

Fig. 1. The content of glucose in the rats' liver homogenate under long-term administration of sodium glutamate

After a consuming food which rich in carbohydrates, blood accumulates excess glucose, which is reserved as glycogen in the liver and muscles. It was found that the glycogen level in the liver homogenate of experimental

animals remained at the level of the control group during the four-week sodium glutamate introduction (Fig. 2).

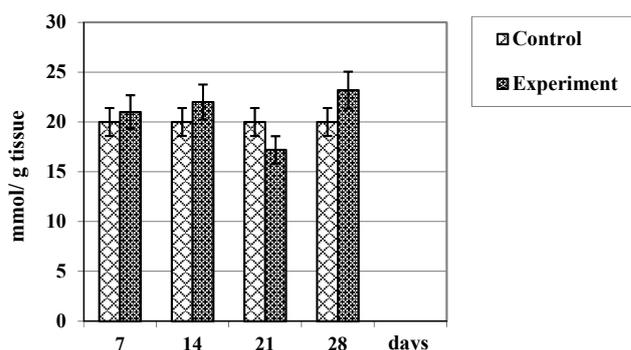

Fig. 2. The content of glycogen in the rats' liver homogenate under long-term administration of sodium glutamate

While glycolysis passage in the human body, some glucose can oxidize under anaerobic condition, which leads to the formation of lactate. Studies have shown that daily administration of sodium glutamate for 28 days led to a possible reduction of lactate in rats' liver homogenate. Reduction of lactate in rat liver has noted for 14 day administration of sodium glutamate and this trend remained to the end of the experiment (Fig. 3).

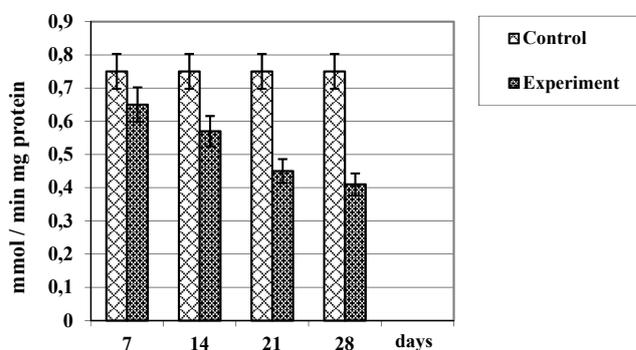

Fig. 3. The content of lactate in rats' liver homogenate under prolonged administration of sodium glutamate

The confirmation of lactate content change is possible decline of lactic-dehydrogenase activity in rats' liver homogenate (which is the glycolysis' final level enzyme) under the action of sodium glutamate (Fig. 4). We can assume that the inactivation of the enzyme in the liver caused by the redistribution in the LDH isoenzyme content that provides growth up of pyruvate / lactate ratio and evidence about active course of oxidative processes in the tissue — namely the activation of oxidative decarboxylation of pyruvate.

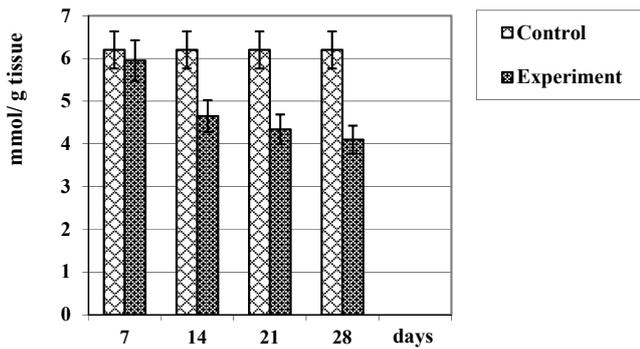

Fig. 4. Lactic-dehydrogenase activity of rats' liver homogenate under prolonged administration of sodium glutamate

Such changes may be the result of MSG chronic action on individual links of glucose metabolism, especially gluconeogenesis. Found that the action of sodium glutamate in rat liver homogenate significantly increased glucose-6-phosphatase activity at 21 and 28 days compared with the control group (Fig. 5). A significant increase of glucose-6-phosphatase activity in rats demonstrate increased glucose formation by the liver through gluconeogenesis and its entry into blood by the action of sodium glutamate.

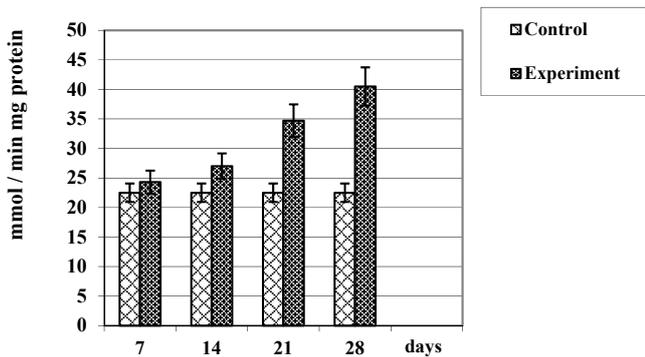

Fig. 5. Glucose-6-phosphatase activity of rats' liver homogenate under prolonged administration of sodium glutamate

In addition to furthering the experiment monitored the animal. Thus, weight of control animals while experiment increased to 30,4 grams. In the group of animals which was injected with MSG the increase in body weight was 76,2 grams, that is 50% above the initial reference level and 32% more than the mass of the animals in the control group on 28 day of the experiment. Moreover, a significant change of this indicator in the experimental group has noted the 21 day experiment, where weight gain was 42% compared to baseline control values.

The increase in body weight can be explained by the fact that MSG is exciting main mediator in the central nervous system and stimulates the hunger center, as result it increases food intake. It is known that MSG increases the sensitivity of taste receptors, thus forming addiction to food that is rich in this food additive, which is similar to drug [6, p. 484; 7, p. 25].

Thus, obtaining data cast doubt on the generally accepted claim that the use of the food additive MSG in small amounts – 30 mg / kg body weight, which is 2 grams per day in terms of man, may be safe for human health. Monosodium glutamate which under normal circumstances is involved in the metabolism of proteins, carbohydrates and lipids showed a significant effect on some parameters of carbohydrate metabolism in the animals liver, which may indicate the activation of aerobic glycolysis and gluconeogenesis in the tissue after a four-week oral administration of sodium glutamate in the dosage 30 mg / kg body weight.

Conclusion

The increasing glucose and glucose-6-phosphatase activity and reduced lactate and lactic-dehydrogenase activity at a constant level of glycogen in the rats' liver were found, which indicates that the metabolic changes in glucose metabolism, especially the activation of aerobic glycolysis and induction of gluconeogenesis in the tissue after four-week introduction of sodium glutamate in dosage 30 mg/kg body weight.

Literature

1. Дубовая Г. А. Влияние глутамата натрия на живые организмы / Г. А. Дубовая, Ю. Н. Дубовая, Д. П. Татаренко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2013. – № 19, Ч. I. – С. 149–155.
2. Мальцев А. И. Этическая оценка методик проведения исследований / В. И. Мальцев, Д. Ю. Белоусов // Ежедневная аптека. – 2001. – № 4. – С. 35–40.
3. Курбат М. Н. L-Глутамат: современный взгляд на известную аминокислоту / М. Н. Курбат // Нейрохимия. – 2009. – Т. 26, № 3. – С. 202–207.
4. Ройтберг Г. С. Лабораторна та інструментальна діагностика захворювань внутрішніх органів / Г. С. Ройтберг, А. В. Струтинській. – К: Біном, 1999. – 662 с.
5. Lowri O. H. Protein measurement with Folin phenol reagent / O. H. Lowri, N. J. Rosenbrough, A. L. Farr // J. Biol. Chem. – 1951. – V. 123, № 1. – P. 265–273.
6. Freeman M. Reconsidering the effects of monosodium glutamate: a literature review / M. Freeman // J Am Acad Nurse Pract. 2006. – Vol. 18, № 10. – P. 482–486.
7. Eweka A. O. Histochemical Studies of the effects of monosodium glutamate on the liver of adult wistar rats / A. O. Eweka, P. S. Igbigbi, R. E. Ucheya // Annals of Medical and Health Sciences Research. – 2011. – № 1. – P. – 21–29.

Матейкович Полина Алексеевна

студент

биолого-почвенный факультет

Федеральное Государственное Бюджетное Образовательное Учреждение

Высшего Профессионального Образования

«Санкт-Петербургский государственный университет»

Mateikovich P. A.

student

Biological Faculty

Federal State Budgetary Educational

Institution of Higher Professional Education

«Saint-Petersburg State University»

ГЛУТАТИОНПЕРОКСИДАЗА КАК ФЕРМЕНТ СИСТЕМЫ АНТИОКСИДАНТНОЙ ЗАЩИТЫ КЛЕТОК

GLUTATHIONE PEROXIDASE AS AN ENZYME OF CELLULAR ANTIOXIDANT DEFENSE SYSTEMS

Аннотация: Рассмотрены особенности строения и катализа фермента глутатионпероксидазы.

Ключевые слова: глутатионпероксидаза, витамин E, α -токоферол, глутатион, перекисное окисление липидов, антиоксидант.

Summary: The features of the structure and catalysis of the enzyme glutathione peroxidase.

Key words: glutathione peroxidase, vitamin E, α -tocoferol, glutathione, lipid peroxidation, antioxidant.

Введение. Свободные радикалы это соединения, имеющие неспаренный электрон на своей внешней орбитали, что определяет их малую стабильность и высокую реакционную способность, они весьма разнообразны, например: супероксид, гидроксил ($\bullet\text{OH}$), пероксил (алкилдиоксил) ($\text{ROO}\bullet$), алкоксил ($\text{RO}\bullet$), гидропероксил(гидродиоксил) ($\text{HOO}\bullet$), оксид азота II ($\bullet\text{NO}$), диоксид азота ($\bullet\text{NO}_2$). Кислород и азотсодержащие свободные радикалы могут превращаться в нерадикальные активные формы, такие как: перекись водорода (H_2O_2), гипохлорная кислота (HClO), пероксинитрит ($\text{ONOO}\cdot$). Эти молекулы являются нормальными метаболитами обменных процессов в организме и выполняют многие физиологические функции, но при определенных состояниях, сопряженных с их интенсивной генерацией, они начинают проявлять свою реакционную способность, связанную с разрушением клеточных структур и деструкцией биомолекул — белков, липидов, углеводов и нуклеиновых кислот [2, с.46; 4, с. 5,6]. Содержание АФК на уровне необходимом для нормальной жизни клетки поддерживается многокомпонентной системой антиоксидантной защиты. Фермент глутатионпероксидаза

относится к ферментативному компоненту АОЗ. Перекисное окисление липидов также является источником акцепторов для ГП. ПОЛ начинается с атаки гидроксильного радикала на липидную молекулу, в результате чего образуется липидный радикал. Продолжение реакции происходит при участии кислорода, который окисляет липидный радикал. Продуктом такой реакции является пероксильный радикал. Последний может вступать в реакцию с другой молекулой ненасыщенной жирной кислоты с образованием гидроперекиси липида [6 с. 233].

Общая характеристика фермента:

1. Oxidoreductases (класс: оксидоредуктазы).

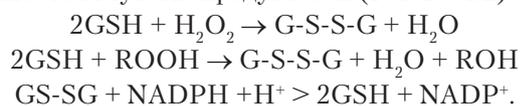
1.11. Acting on a peroxide as acceptor (подкласс: субстрат акцептор — пероксид).

1.11.1. Peroxidases (подподкласс: пероксидаза).

1.11.1.9. glutathione peroxidase (номер в подподклассе, окисление GSH пероксидом).

Оксидоредуктазы — ферменты, катализирующие окислительно-восстановительные реакции с участием двух субстратов. Глутатионпероксидаза (ГП/GSHPx), (КФ 1.11.1.9.) — фермент системы антиоксидантной защиты клеток [3 с. 278]. Впервые ГП как

фермент, захищаючий клетки от окислительного повреждения, была обнаружена и описана в 1957 г. Гордоном Миллсом, при изучении катаболизма гемоглобина в эритроцитах [9 с.190]. ГП содержится почти во всех клетках животных, основная доля фермента находится в цитозоле — около 70%, в митохондриях млекопитающих содержится 20–30% [1 с. 62]. По структуре ГП является гомотетрамером. Каждая субъединица обладает массой 19 кДа и содержит один атом селена, связанный с цистеиновыми остатками (находится в составе остатка аминокислоты — селеноцистеина). Селеноцистеин добавляется в растущую полипептидную цепь во время трансляции стоп-кодона UGA (обычно UGA является стоп-кодоном). При недостатке селена активность антиоксидантной защиты снижается. Активность ГП повышается при патологических состояниях, таких как: диабет, болезнь Кешан, ангиокардиопатиях, катаракте. [14 с. 152] Тем не менее, терапевтическое использование нативной ГП ограничено из-за ее нестабильности, ограниченной доступности, а также того факта, что ее очень трудно синтезировать с помощью методов генной инженерии, поскольку она содержит селеноцистеин кодируется кодон UGA. Создается множество искусственных ГП, но большинство из них имеют низкую активность из-за отсутствия субстрата сайта. Среди них, selenoorganic ebselen (2-фенил-1,2-benzisoselesazol-3 (2H)-он) был впервые использован для гидропероксид-инактивирующей терапии, несмотря на ее недостатки: плохая растворимость в воде и низкая активность (0,99 ЕД / мкмоль) по сравнению с нативной ГП [13 с. 238]. ГП нейтрализует пероксид водорода, превращая ее в воду, и переводит пероксиды липидов в соответствующие спирты, используя в качестве субстрата восстановленный глутатион. Сульфгидрильная группа глутатиона (GSH) служит донором электронов и, окисляясь, образует дисульфидную форму глутатиона, в которой две молекулы глутатиона связаны через дисульфидную группу [5 с. 260]. Окисленный глутатион восстанавливается глутатионредуктазой (КФ 1.6.4.2):

Глутатионредуктаза — цитоплазматический белок, распределенный в тканях подобно ГП. Впервые была обнаружена в печени животных в 1931 году. Этот фермент функционально связан с ГП. Действие глутатионредуктазы зависит от уровня НАДФН и, следовательно, от состояния пентозофосфатного пути и активности ее ключевого фермента глюкозо-6-фосфатдегидрогеназы (1.1.1.49). Она восстанавливает окисленный глутатион, используя НАДФН+H⁺, образовавшийся в пентозо-фосфатном пути [3 с. 108, 278].

ГП нейтрализует пероксиды липидов такие как: гидропероксиды линолевой и линоленовой кислот, холестерин-7β-гидропероксид и некоторые синтетические вещества (кумен-, трет-бутил-гидропероксиды) [5 с. 263]. Также ГП нейтрализует пероксинитрит:

Наиболее высокая активность ГП наблюдается в печени, эритроцитах, надпочечниках, средняя активность в легких и сердце, низкая — в мышцах. Хотя роль каталазы и ГП для клетки при восстановлении H₂O₂ в печени приблизительно одинакова, однако для клетки в целом активность ГП значительно важнее. Например, каталаза локализована в основном в пероксисомах, а ГП обезвреживает H₂O₂ в цитозоле и митохондриях. Родство ГП к H₂O₂ выше, поэтому она защищает от низких концентраций H₂O₂, которые возникают чаще. В некоторых тканях (сердце, мозг, легкие) активность каталазы низкая, и поэтому там ГП играет основную роль. Но в условиях окислительного стресса, когда резко возрастает концентрация перекиси водорода, ключевая роль в ее расщеплении принадлежит каталазе. Недостаток или ингибирование ГП приводит к пероксидации липидов. Активность фермента зависит от количества образованных пероксидов. Фермент устойчив к действию цианида и азиды, особенно в присутствии восстановленного глутатиона GSH.

Изоформы: В настоящее время выявлено восемь изоферментных форм селенсодержащей ГП, поэтому их еще называют семейством ферментов. Изоформы ГП кодируются разными генами, различаются по локализации в клетке, структуре субъединиц, первичной структуре и ферментативному действию (по субстратам).

ГП1 — «классическая» ГП находится в цитоплазме клеток печени и кишечника. Ген кодирующий ГП1 находится на 3 хромосоме. Для этого белка характерен полиморфизм полиаланиновой последовательности на N-терминальном конце, существуют три аллели с 5, 6 и 7 последовательностями из остатков аланина. Аллель с 5 повторами аланина связана с высоким процентом риска рака молочной железы. Существуют данные о том, что ГП1 защищает клетки от CD95 индуцированного апоптоза в раковых клетках молочной железы и ингибирует 5-липоксигеназу в клетках крови, а гиперэкспрессия гена ГП1 задерживает рост эндотелиальных клеток и повышает устойчивость к токсинам [10 с.485].

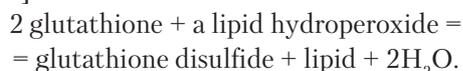
ГП2 — ГП кишечного эпителия. Кодирующий ее ген находится на 14 хромосоме. Состоит из 188 аминокислотных остатков. Селен в селеноцистеине (40я аминокислота), всего 190 а/к.

ГП3 — внеклеточный изофермент, обнаружен в плазме крови и молоке. Ген локализован на 5 хромосоме.

ГП5 — эпидермальный андроген связанный белок. Ген ГП5 расположен на 6й хромосоме, специфично экспрессируется в эпидидимесе, регулируется андрогеном. В отличие от м-РНК других ГП, м-РНК ГП5 не содержит кодона селеноцистеина, таким образом кодируемый белок является селен-независимым ферментом. ГП5 участвует в защите мембран сперматозоидов от перекисного окисления липидов. Селен-независимые ГП сходны по механизму действия с глутатион-S-трансферазами, и более активны при взаимодействии с органическими пероксидами, чем с пероксидом водорода [15 с. 844].

ГП6 — изофермент функционирующий в зрительной системе. Ген локализован на 6 хромосоме. Гомологи данной изоформы фермента человека были обнаружены у грызунов.

ГП4 — В настоящее время выделен изофермент селенсодержащей ГП, названный «ГП гидроперекисей и фосфолипидов» или липидгидропероксид ГП (КФ 1.11.1.12), который является мономером с молекулярной массой 22 кДа и содержит один атом селена (селеноцистеин). Являясь липофильным соединением, он активно взаимодействует с гидроперекисями фосфатидилхолина, холестерина, и эфиров холестерина в мембранах и липопротеинах низкой плотности. Ген белка ГП4 локализован на 19-ой хромосоме [11 с. 934].

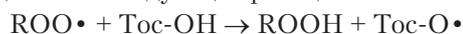

Глутатион, особенности строения: Глутатион представляет из себя g-глутаминил-L-цистенил-глицин, трипептид, образованный остатками трёх аминокислот. Особенность строения глутатиона в том, что в образовании пептидной связи между цистеином и глутаминовой кислотой, её g-карбоксильная группа последней. Глутатион содержится во всех живых организмах и имеет большое значение для окислительно-восстановительных реакций в связи со способностью сульфгидрильной группы (SH—) цистеина вступать в обратимую реакцию. Внутриклеточная концентрация — 0,5–10 мМ.

Механизм катализа: В активном центре селен-зависимых ГП находится остаток аминокислоты селеноцистеина. Селен в активном центре ГП ковалентно связан с остатком цистина в положении 46, также у селена имеются 2 координационные связи с остатком глутамин в 81 положении и остатком триптофана в положении 136. Эти три аминокислоты составляют каталитическую триаду. Атом селена находится в степени окисления –1 и окисляется перекисями до SeOH. Далее SeOH соединяется с молекулой глутатиона, образуя Se-глутатион. Это соединение реагирует с другой молекулой глутатиона. При этом

регенерируется Se– и образуется побочный продукт, которым является окисленный глутатион. Считается, что глутатион восстанавливает селен в ГП и эта восстановленная форма фермента катализирует распад пероксида водорода. Большинство ферментов катализирует реакции, в которых участвует более чем один субстрат. В случае если кофермент не является простетической группой, его также можно рассматривать как ещё один субстрат. Следовательно, участников ферментативной реакции может быть несколько: непосредственно фермент, несколько субстратов и кофермент. В этих случаях механизм ферментативной реакции, как правило, может идти по одному из двух путей: по механизму «пинг-понг» (механизму двойного замещения) или последовательному. В случае с ГП механизм «пинг-понг». Субстрат А, взаимодействуя с ферментом (E), превращается в продукт (P1). Фермент остаётся в результате этого преобразования не в нативной форме, а в изменённой (E') в результате модификации кофермента. Далее к активному центру E' присоединяется субстрат В, подвергаясь преобразованию в продукт (P2) с высвобождением нативной формы фермента (E) [7 с. 511].

Витамин E: Витамин E (α-токоферол) также является компонентом АОС, он нейтрализует пероксильный радикал по следующей реакции:

Таким образом витамин E останавливает развитие ПОЛ. Свободный радикал витамина E, образовавшийся в результате реакции, стабилен и не способен участвовать в развитии цепи. Наоборот, радикал витамина E непосредственно взаимодействует с радикалами липидных перекисей, восстанавливая их, а сам превращается в стабильную окислённую форму — токоферолхинон, затем с помощью аскорбиновой кислоты/ глутатиона/ убихинола вновь превращается в восстановленную форму токоферола [8 с. 30; 3 с. 278]. Второй продукт реакции гидропероксид, токсичен и может повреждать мембранные структуры. Переводит это соединение в соответствующие спирты Se-зависимая глутатионпероксидаза:

Показано, что растительная диета, обогащённая витамином E существенно уменьшает риск развития атеросклероза и заболеваний сердечнососудистой системы, подавляет развитие катаракты, обладает антиканцерогенным действием [14 с. 151]. Имеется много доказательств в пользу того, что положительное действие этого компонента пищи связано с ингибированием ПОЛ и других молекул и, следовательно, с поддержанием нормальной структуры компонентов клеток.

Список литературы

1. Гудков С. В., Брусков В. И., Куликов А. В. Альманах клинической медицины. 2014. № 31. С. 61–65.
2. Дубинина Е. Е. Продукты метаболизма кислорода в функциональной активности клеток. — СПб.: Изд-во Мед. Пресса. 2006. — 397 с.
3. Кольман Я., Рём К. Г. Наглядная биохимия. — М.: Мир. 2009. — 470 с.
4. Кулинский В. И. Активные формы кислорода и оксидативная модификация макромолекул: польза, вред и защита. СОЖ. 1999. № 1. С. 2–7.
5. Кулинский В. И., Колесниченко Л. С. Система глутатиона 1. Синтез, транспорт глутатионтрансферазы, глутатионпероксидазы. Биомедицинская химия. 2009. Т. 55. В.3. С. 255–277.
6. Маханова Р. С. К вопросу изучения перекисного окисления липидов. Известия Оренбургского государственного аграрного университета. 2011. Т. 1, 29–1. с. 231–234.
7. Северин Е. С. Биохимия: Учеб. для вузов. — М.: ГЭОТАР-Медиа. 2003. — 779 с.
8. Чеснокова Н. П., Понукалина Е. В., Бизенкова М. Н. Общая характеристика источников образования свободных радикалов и антиоксидантных систем. Успехи современного естествознания. 2006. № 7. с. 7–41.
9. Mills G. C. Hemoglobin catabolism. I. Glutathione peroxidase, an erythrocyte enzyme which protects hemoglobin from oxidative breakdown. J. Biol. Chem. 1957. V.229. N1. P. 189–197.
10. Muller F.L, Lustgarten M.S, Jang Y., Richardson A., Van Remmen H. «Trends in oxidative aging theories». Free Radical Biology and Medicine. 2007. V.43. № 4. С.477–503.
11. Ran Q, Liang H, Ikeno Y, et al. «Reduction in glutathione peroxidase 4 increases life span through increased sensitivity to apoptosis». J. Gerontol. A Biol. Sci. Med. Sci. 2007. V.62. № 9. С. 932–42.
12. Ravn-Haren G., Olsen A., Tjønneland A., Dragsted L. O., Nexø B. A., Associations between GPX1 Pro198Leu polymorphism, erythrocyte GPX activity, alcohol consumption and breast cancer risk in a prospective cohort study. Carcinogenesis. 2006. V.27. С. 820–825.
13. Ye Sun, Kun Zhan, Keyan Zheng, Ying Mu J. Selenium-containing 15-Mer Peptides with High Glutathione Peroxidase-like Activity Biol. Chem. 2004. Vol. 279. № 36. P. 235–240.
14. Yu, B. P. Cellular defenses against damage from reactive oxygen species. Physiol.1994.Rev.74.P.139–162.
15. Williams, K., Frayne, J. and Hall, L. Expression of extracellular glutathione peroxidase type 5 (GPX-5) in the rat male reproductive tract.1998. Mol. Hum. Reprod. N4. P. 841–848.

Мкртчян Артак Генрикович

*доктор физ-мат наук, профессор, член-корреспондент НАН РА,
директор Института прикладных проблем физики НАН Армении*

Налбандян Ваче Врежевич

кандидат физ-мат наук, доцент, заведующий лабораторией Института прикладных проблем физики

Акопян Александр Сергеевич

старший инженер лаборатории Института прикладных проблем физики

Момджян Мелкон Мамфреович

руководитель научной группы лаборатории Института прикладных проблем физики

Mkrtychyan A. H.

*Dr. of Science, Professor, Corresponding member of NAS RA,
Director of Institute of Applied Problems of Physics, NAS, Armenia*

Nalbandyan V. V.

Ph.D., Assistant professor, Head of a laboratory of Institute of Applied Problems of Physics

Hakopyan A. S.

Senior Engineer of a laboratory of Institute of Applied Problems of Physics

Momjyan M. M.

Leader of a Scientific Research Group of Institute of Applied Problems of Physics

ИССЛЕДОВАНИЯ АКУСТИЧЕСКИХ ОТКЛИКОВ БИОЛОГИЧЕСКИХ ОБЪЕКТОВ ПРИ ОТСУТСТВИИ И НАЛИЧИИ ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫХ ОБРАЗОВАНИЙ

STUDY OF THE ACOUSTIC RESPONSES OF BIOLOGICAL OBJECTS IN THE PRESENCE OR ABSENCE OF THE MALIGNANT TUMORS

Аннотация. Работа посвящена исследованию возможности выявления злокачественных образований, в частности саркомы типа C-180, в биологических объектах (мышцах) применением разработанной на основе модуляционной акустической спектроскопии, нового безконтактного метода диагностики. Сравнительный анализ зарегистрированных амплитудно-частотных акустических спектров исследуемых здоровых и больных объектов дает возможность обнаружения и определения распространенности злокачественных образований.

Ключевые слова: Модуляция акустических полей, злокачественные образования, саркома типа C-180, акустическая спектроскопия, анизотропия тканей.

Summary. The work deals with the study of the detection possibility of the malignant tumors, particularly sarcoma C-180, in biological objects (mice) by applying a new contactless diagnostic method developed on the basis of acoustic modulation spectroscopy. The comparative analysis of registered amplitude-frequency acoustic spectra of the studied healthy and sick objects allows us to detect and determine the dissemination of malignant tumors.

Key words: Acoustic field modulation, malignant tumors, sarcoma of C-180 type, acoustic spectroscopy, anisotropy of tissues.

Диагностика злокачественных образований является одной из актуальных проблем современной науки и техники. В настоящее время применяются различные типы диагностик, связанные с определенными воздействиями на организм: ультразвуковые, радиоизотопные, рентгенологические, компьютерная томография и т.д. [1–6].

Наиболее традиционные методы обследования представляют собой комплекс различных модифика-

ций рентгенологических исследований [6, 7], сопряженных с лучевыми нагрузками на биологические объекты. Они связаны с применением дорогостоящих аппаратов лучевой терапии и ограничены в своем повторном применении для динамического наблюдения с целью раннего выявления заболеваний.

Метод ультразвуковых исследований [8, 9] позволяет с высокой точностью определять наличие образований и характер патологического процесса.

В ряде случаев, ультразвуковой метод превосходит по чувствительности рентгенологический метод, что обусловлено биомеханическими свойствами тканей организма, имеющими различную проницаемость для ультразвуковых волн (УЗВ).

Анализ биологических тканей организма на наличие образований базируется на исследовании взаимодействия ультразвуковых волн с веществом ткани. Распространение ультразвуковых волн в организме определяется плотностью, упругостью и вязкостью его тканей. Исследуя информацию по энергетическому спектру прошедших через организм УЗВ можно получить картину микроструктуры его биологических тканей и их функционального состояния. Организм представляет собой анизотропный объект с измененными структурами. Здоровые и пораженные участки тканей обладают анизотропией в разной степени. В здоровых тканях преобладает анизотропия, четко происходят реакции диссимметризации. При различной патологии нарушается анизотропия и диссимметризация в тканях организма. Регистрируя изменение спектра акустических откликов биологического объекта, можно получить информацию о структурных видоизменениях в тканях организма. Анализируя соотношение анизотропии и изотропии тканей, делают вывод о наличии, отсутствии или стадии развития патологии организма.

В ходе проведенных в ИППФ НАН РА научно-технических исследований на основе акустофизических методов был разработан специальный безконтактный метод диагностики злокачественных образований в биологических объектах [11], который обусловлен регистрацией сверхслабых акустических волн возбужденных органами и связующими тканями биологического объекта (БО). В качестве БО использовались лабораторные белые мыши, которые были инфицированы саркомой типа С-180. Исследуемый БО помещался в специальную камеру (Рис. 1), в которой возбуждалось модулированное акустическое поле с определенными параметрами. Путем изменения несущей резонансной частоты модулированного сигнала проводились сканирования в широком диапазоне частот и регистрировались амплитудно-частотные характеристические (АЧХ) спектры в которых присутствуют всевозможные акустические отклики соответствующие резонансным частотам внутренних органов, а также отраженные от видоизмененных тканей сигналы на молекулярном и межклеточном уровне БО.

Разработанная система сбора и анализа полученных экспериментальных данных позволяет осуществлять частотно-амплитудную обработку акустических сигналов и формировать соответствующий АЧХ спектр, несущий информацию о биомеханических, структурных и других свойствах организма БО.

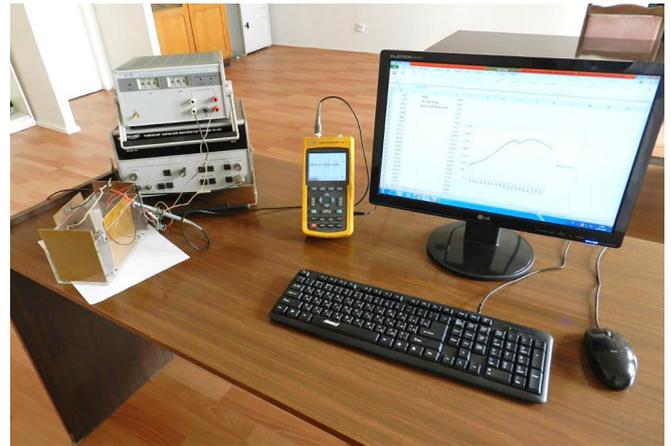

Рис. 1. Экспериментальная установка для возбуждения и управления модулированными акустическими полями

С помощью сравнительного анализа осуществлялось сравнение спектров здоровых и больных БО. Сканирование проводилось в диапазоне частот $1 \div 10^8$ Гц с шагом 100 Гц., а в областях резонансных откликов с шагом 1 Гц., что позволяло получить более информативную картину о состоянии организма БО.

По окончании эксперимента спектры больной мыши сравнивались с предварительно полученными спектрами здоровой. По отклонениям спектров акустических откликов (Рис. 2) делалось заключение о наличии и распространенности злокачественных образований.

Был проведен ряд экспериментов на нескольких группах инфицированных саркомой С-180 мышей на различных стадиях заболевания. Полученные в течение каждого последующего эксперимента на той же группе инфицированных мышей АЧХ спектры отличались от ранее полученных.

На последнем этапе заболевания замечалось резкое видоизменение АЧХ спектра, отмеченное в виде характерного частотного всплеска на кривой (Рис. 2).

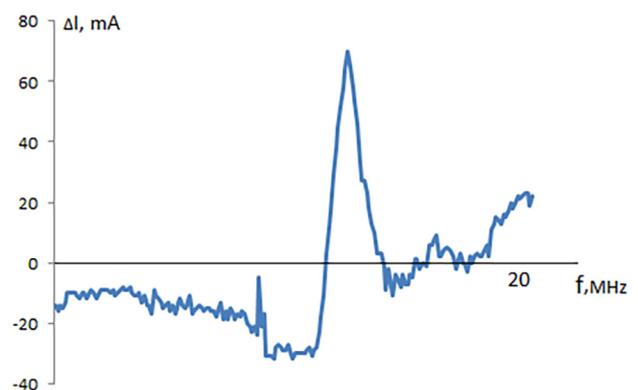

Рис. 2 Кривая отклонений АЧХ спектра больной мыши относительно здоровой

Результаты проведенных экспериментальных исследований подтверждают достоверность и точность диагностирования злокачественных образований с помощью примененной методики. По предварительной оценке разработанный метод обладает рядом преимуществ по сравнению с имеющимися [8, 10]:

- позволяет обнаруживать клетки саркомы типа С-180 на ранней стадии заболевания и осуществлять динамическое диагностирование течения заболевания;
- отсутствуют повреждения здоровых клеток организма;
- повышается точность диагностики,
- контролируются все параметры акустического сканирования;

– имеется возможность одновременного сбора информации о состоянии организма на атомарном, молекулярном и клеточном уровнях БО.

В настоящее время проводятся экспериментальные исследования на других БО с применением других типов инфицированных злокачественных образований, которые дадут возможность более глубокого изучения природы возникновения и распространения образований.

Параллельно проводятся исследования по выявлению возможностей лечения злокачественных образований путем применения акустофизических методов разработанных сотрудниками ИППФ НАН РА.

Литература

1. Тришкин В. А., Веснин А. Г. и др. Возможности эхографии в диагностике опухолей мягких тканей // В сб. научн. трудов «Диагностика и лечение опухолей». — СПб., 1997. — С. 4–7.
2. Силантьева Н. К., Бердов Б. А., Гришина О. Г., Евдокимов Л. В., Попова Ю. А., Усачева А. Ю., Титова Л. Н. Компьютерная томография при выявлении метастазов в регионарных лимфатических узлах у больных раком ободочной кишки // Онкология. Журнал им. П. А. Герцена. 2012. № 3. С. 22–28.
3. Granata C., Magnano G. Computerized tomography in pediatric oncology // Eur. J. Radiol. 2013. V. 82. N7. С. 1098–1107.
4. Аллахвердян Г. С., Чекалова М. А. Возможности ультразвукового исследования в диагностике патологии поверхностных лимфатических узлов // Ультразвуковая и функциональная диагностика. 2011. N1. С. 77–83.
5. Cronan J. J., Zeman R. K., Rosenfield A. T. Comparison of computerized tomography, ultrasound and angiography in staging renal cell carcinoma // J. Urol. 1982. V. 127. N2. P 712–714.
6. Щетинин В. В., Шейх Ж. В., Пачгин И. В., Курзанцева О. О. Неорганные мезенхимальные опухоли забрюшинного пространства: особенности изображения и признаки злокачественности // Радиология- практика. 2004. N3. С. 34–41.
7. Никольский Ю. Е., Попков В. М., Чехонацкая М. Л., Понукалин А. Н., Захарова Н. Б., Хмара Т. Г., Зуев В. В. Возможности лучевых методов визуализации в диагностике рака почечной паренхимы // Бюллетень медицинских Интернет- конференций. 2013. Т. 3. N4. С. 856–859.
8. Синюкова Г. Т., Костякова Л. А., Шолохов В. Н., Синюков П. А. Ультразвуковая диагностика новообразований мягких тканей. Вестник РОНЦ им. Н. Н. Блохина РАМН N1–2 т. 15, 2004.
9. Бронштейн Б. Л., Слащева Н. П., Фазылов А. А. Значение эхографии в клинике опухолей мягких тканей. Функциональные исследования в клинической онкологии. — М., 1968. — С. 219.
10. Кутушов М. В. Способ диагностики с помощью ультразвуковых и электромагнитных волн. N2378989 С 2. 2007.
11. Мкртчян А. Г., Мкртчян А. Р., Налбандян В. В., Хачикян В., Базилян Г. Метод обнаружения злокачественной опухоли в живом организме. Авторское свидетельство N2994 А. 2015.

Кульгінський Євгеній Анатолійович

кандидат медичних наук, доцент, докторант кафедри управління охороною суспільного здоров'я при Президентові України

Кульгинский Евгений Анатольевич

кандидат медицинских наук, доцент, докторант кафедры управления общественным здоровьем, Национальная академия государственного управления при Президенте Украины

Kulginskiy E.

the candidate of medical sciences, docent, member of Doctorate Programme of the Public Health Administration Chair, National Academy for Public Administration under the President of Ukraine

**НАЦІОНАЛЬНА СТРЕСОСТІЙКІСТЬ В ДЕМОКРАТІЇ:
ДОСВІД СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ ТА ІЗРАЇЛЮ ДЛЯ УКРАЇНИ
НАЦИОНАЛЬНАЯ СТРЕССОУСТОЙЧИВОСТЬ В ДЕМОКРАТИИ:
ОПЫТ СОЕДИНЕННЫХ ШТАТОВ И ИЗРАИЛЯ ДЛЯ УКРАИНЫ
NATIONAL RESILIENCE IN DEMOCRACY:
EXPERIENCE THE UNITED STATES AND ISRAEL TO UKRAINE**

Анотація. Актуалізовані останніми десятиліттями виклики національній безпеці в демократії, українській зокрема, такі як тероризм і політичне насильство, викликають зростаючу потребу в переосмисленні терміна «resilience», тобто стресостійкість, запас міцності. Взаємодія між національною безпекою і стресостійкістю корениться в сприйнятті та ставленні до державної влади і керівників як особистостей. В статті здійснено аналіз низки досліджень і висловлено припущення, що політико-психологічні особливості формують основу сприйняття визначень громадянами національної стресостійкості. Порівнюючи національні визначення стресостійкості, які складені громадянами двох демократичних країн, що стикаються з національними загрозами війни і тероризму (Сполучені Штати та Ізраїль) виявлено, що сприйняття загрози, оптимізму і суспільних відносин, таких як патріотизм і довіра державним інститутам, є найбільшими частими компонентами сприйняття національної стресостійкості. На підставі цих результатів представлено переосмислення терміна «національна стресостійкість». Це може результувати у способах вимірювання стресостійкості і дасть підстави для подальшого вивчення цієї концепції в Україні.

Ключові слова: національна стресостійкість, сприйняття загрози, тероризм, США, Ізраїль, тероризм і політичне насильство, Україна.

Аннотация. Актуализированы последние десятилетиями вызовы национальной безопасности в демократии, украинской в частности, такие как терроризм и политическое насилие, вызывают растущую потребность в переосмыслении термина «resilience», то есть стрессоустойчивость, запас прочности. Взаимодействие между национальной безопасностью и стрессоустойчивостью коренится в восприятии и отношении к государственной власти и руководителей как личностей. В статье осуществлен анализ ряда исследований и высказано предположение, что политико-психологические особенности формируют основу восприятия определенных гражданами национальной стрессоустойчивости. Сравнивая национальные определения стрессоустойчивости, составленные гражданами двух демократических стран, сталкивающихся с национальными угрозами войны и терроризма (Соединенные Штаты и Израиль) выявлено, что восприятие угрозы, оптимизма и общественных отношений, таких как патриотизм и доверие государственным институтам, являются самыми частыми компонентами восприятия национальной стрессоустойчивости. На основании этих результатов представлено переосмысления термина «национальная стрессоустойчивость». Это может результировать в способах измерения стрессоустойчивости и даст основания для дальнейшего изучения этой концепции в Украине.

Ключевые слова: национальная стрессоустойчивость, восприятие угрозы, терроризм, США, Израиль, терроризм и политическое насилие, Украина.

Abstract. Challenges were updated last decades of national security in democratic Ukrainian in particular, such as terrorism and political violence, causing a growing need to rethink the term «resilience», ie stress, safety factor. The interaction between national security and stress tolerance is rooted in perceptions and attitudes of the government and leaders as individuals. The article presents an analysis of several studies and suggested that political and psychological characteristics form the basis of the perception of citizens of the national definitions of stress. Comparing national definitions of stress created by the citizens of the two democratic countries facing domestic threats of war and terrorism (the United States and Israel) found that the perception of threat, optimism and social relations, such as patriotism and confidence in public institutions, are the most common components of perception national stress. On the basis of these results is presented to rethink the term «national resistance to stress.» It can rezultirovat in the methods of stress measurement and give a basis for further study of this concept in Ukraine.

Keywords: national resilience, the perception of the threat of terrorism, the United States, Israel, terrorism and political violence, Ukraine.

ВСТУП

Із початком окупації Автономної Республіки Крим та не проголошеною, але реальною військовою агресією Російської Федерації на Сході нашої країни Україна увійшла в число країн, які постійно перебувають під загрозою тероризму та знаходяться в стані воєнних дій. Це призвело до масової внутрішньої міграції більш ніж одного мільйону громадян України, що поєдналось з втратою роботи, особистого майна, місць проживання, десоціалізацією. Перед управліннями з Міністерства охорони здоров'я України, науковцями ще постане завдання оцінки стану здоров'я таких осіб, але беззаперечно, це колосальний стрес, на подолання якого потрібні роки й великі ресурси.

Традиційно країни, які пройшли подібні випробування, вивчали вплив травматичного стресу на військовослужбовців, але події кінця ХХ — початку ХХІ століття призвели до необхідності оцінки впливу загрози тероризму та терористичних атак на підвалини функціонування держави в цілому, стан демократії в країні. Це призвело до появи в суспільних науках нового терміну «resilience», який може бути перекладений в контексті як «стресотійкість».

Спроба дати точне визначення «резильєнтності» або «стресотійкості» людини може вилитися в нескінченні дискусії. У даній роботі ми обмежимося коротким визначенням, розуміючи, якщо воно викликає багато наукових і політичних питань: «стресотійкість» — це здатність людини або соціальної системи будувати нормальне, повноцінне життя в складних умовах. Це визначення включає елементи різних формулювань, запропонованих ученими і практиками [1, 3,5], і вимагає подальших досліджень. З практичної точки зору необхідно наголосити, що концепція «резильєнтності» ширша, ніж просто «подолання», оскільки вона включає два поняття: опір руйнуванню, тобто здатність людини захищати свою цілісність, коли на неї здійснюється сильний тиск; а також, окрім простого опору, здатність будувати повноцінне життя в скрутних умовах: таке «творення» має на увазі рух

в певному напрямі протягом якогось часу. Таким чином, «резильєнтність» має на увазі не просто подолання людиною (суспільством) труднощів і повернення до попереднього стану, яким воно було до виникнення труднощів, а прогрес, рух вперед через труднощі до нового етапу життя.

Потенційний вплив травматичного стресу на політичні інститути держави і населення в цілому було продемонстровано на 11 вересня 2001 року, коли Сполученим Штатам було завдано руйнівних атак на Нью-Йорк і Пентагон. Проте, руйнівність тероризму в усьому світі до сих пір не знищила мотивацію у людей, щоб жити та розвиватись. Особи, а також громади, які характеризуються здатністю долати труднощі, часто згадується як стресотійкі [1]. Ця стаття не ставить під сумнів характер стресотійкості на національному рівні, але описує, як це сприймається в різних демократіях з метою виокремлення рекомендації для України.

Висока частота і тяжкість терористичних нападів на мирних жителів у всьому світу дає підстави вчені проводити вивчення з метою дослідження здатності демократичних суспільств впоратися з цими загрозами [2]. У той самий час, як чверть століття тому були проведені обговорення щодо наявності або відсутності зовнішніх загроз, а також розвитку територіального зміцнення [3] в межах кордонів національної безпеки, вчені недавно почали зосереджуватися на політико-психологічних аспектах [4], які впливають на осмислення і сприйняття національної безпеки. Тому ми підтримуємо підхід, що національна стресотійкість насправді є елементом здатності суспільства щодо зміцнення національної безпеки, і не може бути обмежена військовими, економічними, або клініко-психологічними аспектами. Власне концепція повинна бути розширена до включення політико-психологічних компонентів. У демократичному суспільстві такі аспекти, як довіра до влади і державних установ, патріотизм і толерантність відіграють важливу роль в політичній участі і отриманні соціального капіталу

[5], який в свою чергу, призводить до більш високих рівнів стресостійкості [6].

Таким чином, мета даної статті полягає в подоланні макрорівнів концептуалізації «національної стресостійкості» і сприйняття цього феномену на мікрорівні індивідуумів. Досліджуючи і порівнюючи, як громадяни двох терористично-випробуваних демократій, Сполучених Штатів і Ізраїлю, визначають їх сприймання національної стресостійкості, ми можемо здолити визначення «національна стресостійкість».

Реальні світові травматичні обставини, що мають значення для вивчення національної стресостійкості, знаходяться в широкому діапазоні від впливу стихійних лих, таких як лісові пожежі, землетруси, або урагани до війн і терористичних атак. Катастрофічні події 11 вересня 2001 року, в поєднанні з хронічною загрозою тероризму і розширення загрози війни (наприклад, загрози з боку Північної Кореї та Іраку) кардинально змінили ставлення американців до національної стресостійкості, сприйняття ними загрози і невразливості. Все частіше вплив терористичних атак розуміється як колективна травма [7]. Це свідчить про важливість терміна «стресостійкість» не тільки в психологічній літературі, а й в сучасному політичному дискурсі [8].

Стресостійкість є наслідком успішного індивідуального саморегулювання і можливістю ефективно функціонувати протягом травмуючих подій [9]. Визначивши її як здатність відновити внутрішню рівновагу, або стабільне функціонування після травми, нещастя або невдачі, психологи вважають стресостійкість низкою функцій, спрямованих на допомогу людям подолати негаразди [10], позитивною траєкторією коригування після стресу [11], що утворює успішну адаптацію, позитивне функціонування. Інакше кажучи, після впливу травмуючої події стресостійкі особи швидко приходять до норми, або в них не розвиваються психологічні чи психосоматичні розлади [13].

Після наведених вище визначень ми припускаємо, що стресостійкість не тільки є результатом відповідних корегувань негараздів, а й процесом, що відбувається під час, коли перед особою з'являється постійна загроза, або після подолання стресової і незвичайної події. У цій статті ми стверджуємо, що розгляд та експертиза такого процесу повинна включати вивчення на національному рівні сприйняття постраждалим населенням соціально-психологічних аспектів, які можуть привести до спроможності населення пом'якшити наслідки такого нещастя.

Концепція національної стресостійкості з'явилася в літературі внаслідок визнання того, що потужність нації не може бути оцінена виключно військовим потенціалом, а й політично-психологічними аспектами

[14]. Як описано вище щодо індивідуального рівня, стресостійкість на національному рівні також розглядається як процес адаптації і «поглинання» негараздів або змінами, викликаними зовнішньою загрозою.

Friedland вважає, що на національному рівні стресостійкістю є здатність суспільства протистояти негараздам і кризам в різних сферах шляхом внесення змін і адаптації без шкоди для основних цінностей суспільства і інституцій [15]. Однак рівень національної стресостійкості можна розглядати в двох різних напрямках. З одного боку, національна стресостійкість характеризує здатність суспільства протистояти викликам зі своїми неушкодженими цінностями та інститутами [16]. З іншого боку, така стресостійкість може відображатись в коригуванні і адаптації, таких як поведінкові адаптації, які допомагають «закрити розрив» між поточною напругою і потребами спільноти та її можливостями [17]. Крім того, на національному рівні, за нових поведінкових схем виникають, як реакція на загрозу, нові політичні і соціальні відносини, які можуть характеризувати здатність країни до подолання кризових ситуацій і конфліктів [18]. Такими відносинами є вимірювані показники патріотизму, оптимізму, соціальної інтеграції і політичної довіри [19]. Ці чотири індикатори є практичним виміром національної стресостійкості, яка формується з точки зору соціального капіталу. Ми підтримуємо думку, що національна стресостійкість повинна бути виміряна відповідно до політико-психологічних установок, оскільки міцність демократії і довіри залежить від політико-управлінської еліти, а не покладається виключно на поведінкові і психічні вимірювання окремих фізичних осіб в суспільстві.

Критичним є виокремлення важливості застосування політико-психологічної компоненти національної стресостійкості в стратегії наукових досліджень. Спираючись на це, ми дотримуємось позиції, що поняття «національна стресостійкість» — є здатність суспільства або населення витримати виклики і кризи в різних сферах суспільного життя шляхом внесення змін і адаптації без шкоди для основних цінностей і інститутів суспільства. Ми припускаємо, що психолого-політичні ключові елементи — патріотизм, оптимізм, довіра до влади і сприйняття загрози, — можуть продемонструвати здатність суспільства переносити ці негаразди, забезпечуючи необхідну адаптацію до нової ситуації, з одного боку, та зберігаючи при цьому основні суспільні цінності, з іншого.

Сполучені Штати та Ізраїль є двома західними демократіями, які відчувають загрозу тероризму протягом багатьох десятиліть. Такі загрози є також впливовими щодо поведінкових наслідків, які можуть підвищити здатність демократичних суспільств до опору стресу.

Передбачувані загрози важливі щодо визначення, чи конкретні особи сприймають ситуацію як небезпеку, коли вона ставить під загрозу їх фізичне або психологічне благополуччя. Незахищеність або близькість до тероризму не тільки травмує суспільство, проте інтерпретації терактів змінюють те, як люди сприймають світ, зокрема загрози своїй країні. Особи, які виявляють психологічну стресостійкість після травматичних подій, проте, як правило, сприймають світ як осмислене, передбачуване і контрольоване середовище. Відповідно, дослідження в Ізраїлі [20] і в Південній Африці [21] показали, що люди, які відчувають сильний психологічний стрес у відповідь на травматичні події, як правило, бачать світ більш загрозливим, непередбаченим і небезпечним, ніж ті, хто не піддавався впливу індивідуальної інтерпретації дійсності. Таким чином, в демократичних державах, де питання національної безпеки і національної стресостійкості взаємно пов'язані, психолого-політичні уявлення відіграють важливу роль в поглинанні стресу і швидкого повернення до «норми» від зовнішніх загроз.

Прямими похідними сприйняття загрози є особисті відносини (такі як оптимізм) і політичні відносини (наприклад, патріотизм і довіра урядовим інститутам). Ці результати слугують механізмами виживання на індивідуальному рівні, так і на національному рівні, це може вплинути на керівництво країни і вирішення питань національної безпеки політичними лідерами. На індивідуальному рівні оптимістичні настрої можуть вказувати на здатність населення адаптуватися до мінливих умов безпеки і справлятися з загрозами (або сприймати їх як менш небезпечні). Оптимістичні відносини відображають сприйняття обнадійливих думок, срияють очікуванню і пошуку нових ідей і рішень, за допомогою процесів творчості. В умовах постійної терористичної загрози і впливу терору, оптимізм розглядається як індивідуальне соціально-когнітивне ставлення до стану оточуючого світу і окремо не має прямого контролю над ситуацією у сфері безпеки, оптимісти краще адаптуються до загрозливих умов і виявляють більше стійкості.

Крім того, політичні відносини мають також вплив на громади і здатність країни впоратися з загрозою та терпіти негаразди. Наприклад, при оцінці реакції на потенційний теракт або ініціації операції проти терористів, суспільне сприйняття повинно бути взято до уваги, оскільки воно дозволяє особам, які приймають рішення, оцінити спроможність населення терпіти новий виток насильства. Таке публічне сприйняття є довірою до влади. Наприклад, вплив терору призвів до більш високих рівнів патріотизму серед американців [6]. Такі високі рівні патріотизму і любов до країни серед громадян відображають готовність йти на жер-

тви заради країни, жити під ракетним обстрілом, як в разі Ізраїлю [7], і показують, що існує підтримка військових відповідей на терор. Ці психолого-політичні наслідки впливу терору показують, наскільки громадяни демократичних суспільств адаптуються до нових загрозливих ситуацій. Така адаптація — поведінковий та когнітивний характеристики, — лежать в основі стресостійкості.

Щоб дослідити, що означає національна стресостійкість в умовах демократії, розглянуто сприйняття національної стресостійкості серед ізраїльських і американських студентів, яке здійснено ізраїльськими вченими [7]. Порівняння Сполучених Штатів з Ізраїлем в своєму національному сприйнятті стресостійкості лежить в площині двох факторів: по-перше, обидві країни є західними демократіями, а по-друге, вони обидві піддаються постійним загрозам терористичних атак. Ця зовнішня загроза значно впливає на політичні і психологічні сприйняття і відносини двох країн. Таке сприйняття відіграє важливу роль в якості механізму, який дозволяє адекватно коригувати стресову реальність.

Загрози, з якими стикаються ці дві країни, сформовано у список з 331 позицій, які зібрано у 23 категорії. Таблиця 1 показує, що загроза тероризму є актуальною і визначальною для обох країн. Однак, американці відчувають удвічі більшою загрозою тероризм (67,31%), ніж ізраїльтяни (32,69%). В умовах триваючого конфлікту, змушені терпіти як щоденний тероризм, так і ворожість сусідів, ізраїльтяни стали звиклими до цих повторюваних загроз і навчилися демонструвати при цьому процес адаптації більш швидко. Американців, які не стикаються з цими погрозами на щоденній основі, ймовірно переслідують жахливі спогади про 11 вересня 2001 року, і більшість досьогодні живе з цим досвідом.

Крім того, для ізраїльтян зовнішні загрози виступають більш значущими, ніж для американців. «Ядерна», «Іран» і «війна» — часто повторювані ізраїльтянські слова у списках загроз; вірогідно це зробило ізраїльтян більш войовничою нацією. Загрози з боку іранських лідерів, а також спроби Ірану отримати зброю масового знищення були представлені як більш загрозливі для ізраїльтян (86,96%), ніж для американців (13,04%). Ізраїльтяни також мали тенденцію пов'язувати зброю масового знищення (ЗМЗ), особливо з Іраном (словосполучення з'явилося чотирнадцять разів), тоді як американці стурбовані ЗМЗ, незалежно від того, якій країні вона належить.

Стан економіки також формує сприйняття національної стресостійкості. З огляду на перехід від моделі соціалістичної держави загального добробуту до капіталістичної держави з ринковою економікою,

Таблиця 1

Розподіл частоти передбачуваної загрози по країнам

Загроза	Разів у тексті	% Від загрози	% Американців	% Ізраїлем
Тероризм	52	15.71	67.31	32.69
Економіка	39	11.78	41.03	58.97
Ядерного	27	8.16	33.33	66.67
Іран	23	6.95	13.04	86.96
Війна	21	6.34	42.86	57.14
Уряд	17	5.14	94.12	5.88
Соціальні розриви	15	4.53	0.00	100.00
Внутрішні розколи	15	4.53	0.00	100.00
Низький рівень безпеки	15	4.53	13.33	86.67
Низький рівень освіти	13	3.93	46.15	53.85
Політика	12	3.63	58.33	41.67
Бідність	11	3.32	36.36	63.64
Навколишнє середовище	11	3.32	81.82	18.18
Здоров'я	10	3.02	80.00	20.00
Китай	10	3.02	100.00	0.00
Екстремізм	8	2.42	25.00	75.00
Палестинський	7	2.11	0.00	100.00
Злочин	5	1.51	40.00	60.00
Араби	5	1.51	0.00	100.00
Безробіття	5	1.51	20.00	80.00
Ірак	4	1.21	100.00	0.00
Автомобільні аварії	3	0.91	33.33	66.67
Поділ	3	0.91	33.33	66.67
Загальне	331	100.00	67.31	32.69

ізраїльтяни були стурбовані розширенням розриву в доходах, зростанням бідності та зростанням безробіття. Американці, проте, завжди жили у вільній ринковій економіці та не сприймають як загрози як позитивні, так і негативні її чинники.

На рисунку 1 показані результати аналізу змісту визначень респондентів стосовно національної стресостійкості. Ізраїльтяни (20,9%) були більш схильні використовувати мілітаристську мову (наприклад, безпека, захист, армія, війна) в якості ключового компонента, в той час як американці (6,5%) це робили рідше. Крім того, ізраїльтяни також мали тенденцію використовувати більш емоційно-патріотичні фрази, такі як почуття любові до своєї країни і єдності нації (9,4% проти 2,9%, відповідно). Наприклад, цікаво, один респондент визначає національну стресостійкість як «здатність підтримувати стабільність і єдність в епоху політичних змін, таких як вибори, незважаючи на розбіжності, через почуття обов'язку і відповідальності». Інший респондент просто визначає національну стресостійкість як «здатність залишатися непохитним, коли маєш справу з проблемами в різних областях: тероризмом, бідністю і корупцією».

При порівнянні американців і ізраїльтян (рис. 1) визначено, що американці випереджають по здатності впоратися з небезпечною ситуацією і загрозою, в той час як ізраїльтяни переважають при ідентифікації походження загрози, безпеки, побутових питаннях та патріотизмі. Ці тенденції також знайшли своє відображення в формальній мові, яку використовують американці при визначенні національної стресостійкості на відміну від неформальної мови і визначень загроз, верифікованих ізраїльтянами.

Як і слід було очікувати, в обидва визначення американці й ізраїльтяни включили психолого-політичні компоненти. Довіра до державних інституцій, як до таких, що здатні справлятися з «питаннями внутрішньої політики», надихати патріотизмом і оптимізмом — стали складовими, що з'явилися в визначеннях респондентів. Хоча невеликі відмінності між цими двома визначеннями національної стресостійкості можна віднести до культурних і політичних відмінностей, ядро визначення є крос-культурним. Іншими словами, ці незначні відмінності у визначеннях, швидше за все, справедливі і для інших країн, а центральне поняття національної стресостійкості відноситься до всіх народів.

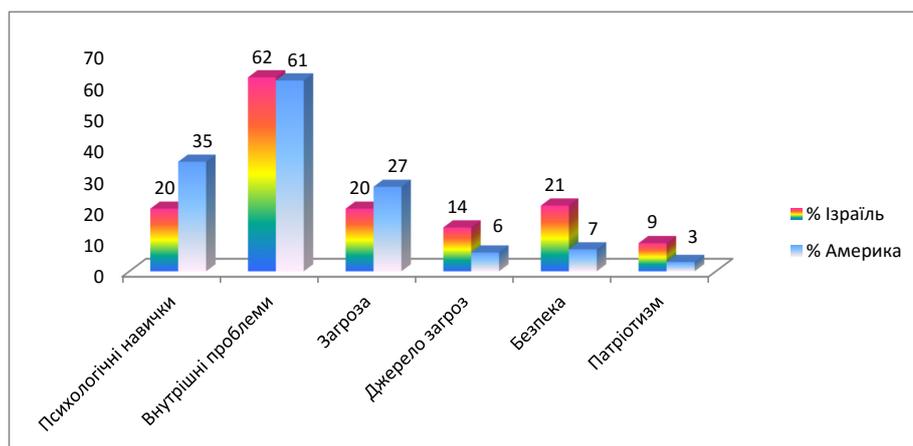

Рис 1. Складові, що формують національне визначення стресостійкості країни

ми компонентами національної стресостійкості. Це дозволяє застосувати запропоновану концепцію національної стресостійкості до української демократії.

Національна стресостійкість являє собою динамічний, а не статичний феномен. Представляючи динамічне визначення стресостійкості, таке дослідження в українському середовищі шляхом вимірювання загроз і суспільних відносин, таких, як патріотизм, довір і оптимізм, допоможе оцінити здатність демо-

Саме це розуміння дозволяє зробити припущення, що визначенням національної стресостійкості може стати наступне: це здатність країни успішно впоратися зі своїми внутрішніми і зовнішніми загрозами (тероризм, корупція або бідність), зберігаючи при цьому власне соціальне підґрунття неущожденним.

ВИСНОВКИ

Кілька визначень «національної стресостійкості» включають економічні, військові та політичні аспекти у визначенні цього терміну. У той час як ці аспекти включають чинники на макрорівні, ми пропонуємо інтеграцію факторів на мікрорівні, а саме, психолого-політичні уявлення, сприйняття індивідуумами в визначенні цього терміну. Такий аналіз додає важливий компонент громадської участі — ключового елемента в демократіях.

Результати аналізу змісту визначення призводять до критичних висновків, які можуть стати підґрунтям для розгляду цієї проблеми в Україні: для ізраїльтян та американців наявність основних загроз і стабільність політичних інститутів суспільства є важливи-

кратичного суспільства переживати кризу і відновлюватися після неї. Хоча тероризм і військова агресія є найбільш ймовірною і поширеною загрозою в Україні, політики не повинні помилково вважати, що тероризм є єдиною загрозою демократичному світу. Наприклад, наш аналіз показує, що після тероризму найбільшою загрозою є кризова економіка, наступне місце посідає погане урядування і корупція.

Таким чином, необхідно продовжити вивчення психолого-політичних чинників національної стресостійкості, що дозволить державним діячам зрозуміти способи, які суспільство використовує в кризові часи. Важливо відзначити, що науковці можуть вивчити різні фактори, які можуть сприяти зміцненню національної стресостійкості суспільства. З урахуванням нинішніх глобальних загроз, наведені дані показують, що отримання підтримки і довіри громадян до політики уряду є ключовим елементом в зміцненні національної стресостійкості, буде мати значний і навіть життєво важливий вплив на здатність держави переносити форсмажорні ситуації.

Список використаних джерел

1. Gabriel Ben-Dor, Sivan Hirsch-Hoefler, Eran Halperin, and Daphna Canetti-Nisim, "The Social Aspects of National Security: The Impact of Terror on Israeli Society", Unpub-lished manuscript, (2005); Charles S. Carver, "Resilience and Thriving: Issues, Models, and Linkages", *Journal of Social Issues* 54, 2 (1988): 245–66.
2. Ben Dor et al., "The Social Aspects of National Security: The Impact of Terror on Israeli Society"; Daphna Canetti-Nisim, Eran Halperin, Keren Sharvit, and Steven E. Hobfoll, "A New Stress-based Model of Political Extremism: Personal Exposure to Terrorism, Psychological Distress and Exclusionist Political Attitudes", *Journal of Conflict Resolution* 63 (2009): 363–89; Deborah A. Small, Jennifer S. Lerner, and Baruch Fischhoff, "Emotion Priming and Attributions for Terrorism: Americans' Reactions in a National Field Experiment", *Political Psychology* 17, 2 (2006): 289–98.
3. Ian Bellany, "Toward a Theory of International Security", *Political Studies* 29, 1 (1981): 100–5; Giacomo Luciani, "The Economic Content of National Security", *Journal of Public Policy* 8, 2 (1989): 151.
4. Sandro Galea, Jennifer Ahern, Heidi Resnick, Dean Kilpatrick, Michael Bucuvalas, Joel Gold, and David Vlahov, "Psychological Sequelae of the September 11 Terrorists Attacks in New York City", *New England Journal of Medicine* 346 (2002): 982–87; Roxane Cohen Silver, Alison Holman, Daniel N. McIntosh, Michael Poulin, and Virginia Gil-Rivas, "National Longitudinal Study of Psychological Responses to September 11", *The Journal of the American Medical Association* 288 (2002):1235–44.

5. John. L. Sullivan and John. E. Transue, "The Psychological Underpinning of Democracy: A Selective Review of Research on Political Tolerance, Interpersonal Trust, and Social Capital", *Annual Review of Psychology* 50 (1999): 625–50.
6. Fran H. Norris, Susan P. Stevens, Betty Pfefferbaum, Karen F. Wyce, and Rose L. Pfefferbaum, "Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness", *American Journal of Community Psychology* 41 (2008): 1573–2770.
7. Barbara L. Fredrickson, Michele M. Tugade, Christia E. Waugh, and Gregory R. Larkin, "What Good Are Positive Emotions in Crisis? A Prospective Study of Resilience and Emotions Following the Terrorist Attacks on the United States on September 11th, 2001", *Journal of Personality and Social Psychology* 84, 2 (2003): 365–76; Galea et al., "Psychological Squeal of the September 11 Terrorists Attacks in New York City"; Silver et al., "National Longitudinal Study of Psychological Responses to September 11"; Small et al. "Emotion Priming and Attributions for Terrorism: Americans' Reactions in a National Field Experiment".
8. Karin Amit and Nicole Fleischer, "Between Social Resilience and Social Capital", in *The Concept of Social Resilience* (Haifa: The Technion Samuel Neaman Institute, 2006), 84–109.
9. Fran H. Norris, Melissa Tracy, and Sandro Galea, "Looking for Resilience: Understanding the Longitudinal Trajectories of Response to Stress", *Social Science & Medicine* 68 (2009): 2190–198; Gail M. Wagnild and Jeanette A. Collins, "Assessing Resilience", *Journal of Psychosocial Nursing & Mental Health Services* 47, 12 (2009): 28–33.
10. George A. Bonanno, "Resilience in the Face of Potential Trauma", *Current Directions in Psychological Science* 14 (2005): 135–38.
11. Fran H. Norris, Susan P. Stevens, Betty Pfefferbaum, Karen F. Wyche, and Rose L. Pfefferbaum, "Community Resilience as a Metaphor, Theory, Set of Capacities, and Strategy for Disaster Readiness", *American Journal of Community Psychology* 41 (2008): 127–50.
12. Byron Egeland, Elizabeth A. Carlson, and Alan Sroufe, "Resilience as Process", *Development and Psychopathology* 5 (1993): 517–28.
13. Ahron Antonovsky, *Unraveling the Mystery of Health: How People Manage Stress and Stay Well* (San Francisco, CA: Jossey-Bass, 1987); Carver, "Resilience and Thriving: Issues, Models, and Linkages"; Howard B. Kaplan, "Toward an Understanding of Resilience: A Critical Review of Definition and Models", in *Resilience and Development: Positive Life Adaptations*, ed. Meyer D. Glanz et al. (New York, NY: Kluwer Academic/Plenum Publishers, 1999), 17–83.
14. Michael D. Barnett, "Congress must Recognize the Need for Psychological Resilience in an Age of Terrorism", *Families Systems & Health* 22 (2004): 64–66; Shaul Kimhi and Yohanan Eshel, "Individual and Public Resilience and Coping with Long Term Outcomes of War", *Journal of Applied Behavioral Research* 14 (2009): 70–89.
15. Nehemia Friedland, "Introduction – The 'Elusive' Concept of Social Resilience", in *The Concept of Social Resilience*, ed. Asher Arian et al. (Haifa: The Technion. Samuel Neaman Institute, 2006), 7–10.
16. Kimhi and Eshel, "Individual and Public Resilience and Coping with Long Term Outcomes of War."
17. Meir Elran, *Israel's National Resilience: The Influence of the Second Intifada on Israeli Society* (Tel Aviv, Israel: Jaffe Center for Strategic Studies, Tel Aviv University, 2006); Alan Kirschenbaum, "Terror, Adaptation and Preparedness: A Trilogy for Survival", *Journal of Homeland Security and Emergency Management* 3 (2006): Article 3.
18. Daniel Bar-Tal, Dan Jacobson, and Aharon Klieman, "The Elusive Concept of Security and Its Expression in Israel", in *Concerned with Security: Learning from the Experience of Israeli Society*, ed. Daniel Bar-Tal et al. (Greenwich: CT: JAI, 1998), 5–40; Gabriel Ben-Dor, Ami Pedahzur, Daphna Canetti-Nisim, Eran Zaidise, Arie Perliger, and Shai Bermanis, "I vs. We: Collective and Individual Factors of Reserve Service Motivation During War and Peace", *Armed Forces & Society* 34, 4 (2007): 565–92.
19. Ben-Dor et al., "The Social Aspects of National Security: The Impact of Terror on Israeli Society."
20. Canetti-Nisim et al., "A New Stress-based Model of Political Extremism: Personal Exposure to Terrorism, Psychological Distress and Exclusionist Political Attitudes." Daphna Canetti, Orla Muldoon, Carmit Rapaport, Sivan Hirsch-Hoefler, Stevan Hobfoll, and Robert Lowe, "An Exposure Effect? Evidence from Studies on Violence, Troubles, and Terrorism in the Middle East and Northern Ireland." Paper presented at the ISPP Annual Conference, Chicago, 2012; Daphna Canetti, Carmit Rapaport, Carly Wayne, Brian J. Hall, Stevan Hobfoll (in press). "An Exposure Effect? Evidence from a Rigorous Study on the Psycho-political Outcomes of Terrorism", in *The Political Psychology of Terrorism Fears*, eds. Samuel Justin Sinclair and Daniel Antonius, (New York: Oxford University Press); Daphna Canetti, Sandro Galea, Brian J. Hall, Robert J. Johnson, Patrick A. Palmieri, Stevan E. Hobfoll (2010). *Exposure to Prolonged Socio-Political Conflict and the Risk of PTSD and Depression among Palestinians. Psychiatry – Interpersonal and Biological Processes*, 73(3): 219–232.
21. Adelaide Smangele Magwaza, "Assumptive World of Traumatized South African Adults", *Journal of Social Psychology* 139 (1999): 622–30.

Одилов Бобир

Преподаватель Андijanского машиностроительного института

Буваков Носирбек Махаматмусаевич

Преподаватель Андijanского машиностроительного института

Odilov Bobir

Teacher Andijan machinebuilding institute

Buvakov Nosirbek Maxamatmusayevich

Teacher Andijan machinebuilding institute

ОСОБЕННОСТИ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НАСЕЛЕНИЯ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ В XIX-НАЧАЛЕ XX В.

PARTICULARITIES TO ECONOMIC ACTIVITY OF THE POPULATION FERGANA VALLEY IN XIX-BEGIN XX CENTURY

Аннотация. В статье анализируются особенности хозяйственной деятельности населения Ферганской долины в XIX – начале XX в. Также на основе многочисленных фактических материалов отражены этнические связи в сфере традиционного хозяйства, наиболее ярко проявляющиеся у этносов, принадлежавших к различным хозяйственно культурным типам.

Ключевые слова: Ферганская долина, этнос, этно-хозяйство оседлые земледельцы, кочевые скотоводы, этно-хозяйственной дифференциации, хозяйственно культурные типы.

Abstract. In this article analyzed the peculiarities of economic activity of the population of Fergana valley in XIX and at the beginning of XX centuries.

Also on the of multiple actual materials reflected ethnic relationships in the sphere of traditional facilities which more brightly revealing with ethnic groups belong to different economic cultural types.

Keywords: Fergana valley, ethnic groups saddle agriculture, nomadic cattle breeders, ethno-economical differentiation, economy cultural types.

В этнологии для классификации хозяйственной деятельности человека разработан своеобразный принцип, который в научных исследованиях формулируется как хозяйственно-культурные типы.

Говоря о хозяйственно-культурных типах, мы имеем в виду исторически сложившийся комплекс хозяйствования и культуры, характерных для народов, проживающих в определённых природно-географических условиях и на одинаковом уровне общественно-экономического развития [1].

Как отмечают исследователи, население Центральной Азии в XIX – начале XX в. относилось к трем ведущим хозяйственно-культурным типам:

а) оседлые земледельцы, основу их хозяйства составляло земледелие путем искусственного орошения;

б) кочевые скотоводы, источником жизнедеятельности которых являлось пастбищное скотоводство;

в) полукочевое и полуседлое население, обычно располагалось на окраинах земледельческих оазисов. Их хозяйство имело комплексный характер, так как традиционное скотоводство сочеталось с земледелием. Как правило, они хозяйствовали на неполивных (богарных) землях и одновременно пасли скот на горных и предгорных пастбищах [2].

В соответствии с принципами хозяйственно-культурных типов жителей Ферганской долины в XIX – начале XX в. мы разделяем на следующие группы: оседлые земледельцы, полукочевые (сочетающие скотоводство с земледелием) и полуседлые (сочетающие земледелие со скотоводством).

Как известно, освоение земель в регионе началось ещё в последней четверти второго тысячелетия до н.э. В диссертации приводятся сведения о возникновении и эволюции орошаемого земледелия в Ферганской долине.

В первой половине XIX в. основой земледелия Ферганской долины было культивирование зерновых культур, основными считались пшеница, ячмень, просо и рис. Среди оседлого населения широкое распространение имело выращивание бахчевых культур и овощей. Глубокие традиции имело местное садоводство [3]. К середине XIX в. преобладающей посевной культурой стала джугара (кукуруза), которую даже в равнинной части долины высевали на относительно больших площадях, нежели пшеницу. Это объясняется тем, что в этот период она стала наиболее доступным продуктом питания малоимущих слоёв населения [4].

После ликвидации Кокандского ханства и включения его территории в состав Российской империи, особое внимание стало уделяться выращиванию хлопка. На орошаемых землях, где прежде преобладали зерновые культуры, начали высевать хлопчатник. Это в свою очередь привело к расширению богарного земледелия в предгорных (адырных) зонах, что повлекло за собой резкое сокращение площадей лугов и пастбищ и ограничило возможности скотоводческих хозяйств.

Под воздействием указанных факторов полукучевое (полуоседлое) население долины стало более активно заниматься выращиванием зерновых культур, что способствовало их переходу к оседлому образу жизни [5]. Согласно статистических сведений, в 90-х гг. XIX в. более 65% киргизов [6] и около 92% каракалпаков [7] в Ферганской долине жили за счёт земледелия.

Процесс перехода к оседлости кипчакских родов в указанный период также был связан с развитием земледелия. Особенно интенсивно этот процесс происходил у кипчаков, обосновавшихся в зонах поливного земледелия [8], в междуречье Нарына и Карадарьи. Здесь, кипчакские роды яшик, ўлмас, кулон, еттикашка, возведя объекты ирригационной сети, заметно расширили площади культурных земель [9].

Несмотря на заметное расширение земледелия, скотоводство продолжало сохранять свое значение в хозяйственной жизни таких этносов, как тюрки, юзы, кураминцы, арабы, каракалпаки и киргизы. По способу содержания и выпаса скота выделяются несколько форм ведения скотоводческого хозяйства: пастбищное, отгонное, выгонное и стойловое. В диссертации дано детальное описание каждой из указанных форм, а также на основе фактических материалов выявлена их характерность для тех или иных этнических общностей.

В XIX — начале XX в. основными направлениями животноводства у народов долины являлись овцеводство, разведение крупного рогатого скота и породистых лошадей. Следует отметить, что выбор каждого из указанных направлений, определялся целым рядом со-

циально-экономических факторов. Так, если в период существования Кокандского ханства южные киргизы преимущественно занимались разведением лошадей, то после вхождения в состав Российской империи основное место в их хозяйственной деятельности начало занимать овцеводство. К концу XIX — началу XX в., в результате активизации процесса перехода к оседлости, большинство киргизских хозяйств вновь перешло к разведению лошадей и крупного рогатого скота, в частности быков. Согласно статистических сведений, в рассматриваемое время в 80% киргизских хозяйств, расположенных вблизи земледельческих районов, баранов и верблюдов не было совсем, в то время как 50% имеющегося у них крупного рогатого скота составляли быки, широко используемые в земледелии [10].

В изучаемый период широкое распространение имела ремесленная деятельность, в частности ткачество, гончарное, кузнечное, кожевенное дело. Указанные виды ремесел традиционно имели важное значение для населения городов, крупных населённых пунктов и их окрестностей. Этноты, проживавшие в земледельческих районах и предгорных зонах, наряду с земледелием занимались кустарным производством в домашних условиях. Они вели хозяйство полунатурального характера, которое было направлено, главным образом, на удовлетворение собственных потребностей.

Наряду с этим наблюдались некоторые элементы этно-хозяйственной дифференциации ремесел, когда представители отдельного этноса специализировались на производстве определенных видов продукции. Так, если каракалпаки долины плели различные циновки из камыша и всевозможные корзины из ивовых прутьев, то местные киргизы, кипчаки, кураминцы традиционно изготавливали седла всех видов и деревянные конструкции для юрт. Постепенно возрастала товарность ремесленного производства.

В течение столетий в Фергане, как и в других регионах Средней Азии, складывались своеобразные формы межхозяйственных отношений, локального и интерлокального характера, между скотоводческим и земледельческим населением [11]. Продукция земледельцев и ремесленников находила широкий спрос среди скотоводческого населения. В свою очередь, последние обеспечивали оседлое население мясом, кожей, шерстью и другой продукцией [12].

В начале XIX в. в Ферганской долине наблюдается заметная активизация связей между скотоводческими и земледельческими хозяйствами, что в известной мере определило характер межэтнических процессов в указанный период [13]. Интенсивность перехода полукуечевого (полуоседлого) населения к оседлости, и слияние его с местным оседлым населением

способствовали превращению Ферганской долины в более целостный в экономическом отношении регион.

Указанные хозяйственно-экономические изменения имели двойное значение для дальнейшего развития этнических процессов. По мнению Б.Х. Кармыщевой, взаимоотношения этих двух хозяйственно-культурных типов, во-первых, создавали условия для этнических контактов, ускоряли процессы интеграции, консолидации и ассимиляции, а во-вторых, способствовали специализации в определенном направлении хозяйств оседлого, полукочевого и кочевого населения, обеспечивали стабильность их быта и традиций [14].

Оседлые узбеки, таджики и уйгуры, обладавшие богатыми традициями земледелия, оказали заметное влияние на характер земледельческой деятельности ферганских киргизов, кипчаков, кураминцев, тюрков, юзов, каракалпаков [15].

Первоначально земледелие полукочевых (полуоседлых) народов осуществлялось, главным образом, на богарных землях и носило экстенсивный характер, когда рост объёма продукции достигался за счёт расширения обрабатываемых площадей [16].

В конце XIX — начале XX в., в результате сокращения свободных земель, наблюдается постепенный переход указанных этносов к интенсивному хозяйствованию, заключающемуся в частности, в повышении качества обработки почвы и совершенствовании агротехнических приемов. Проживавшие по соседству с исконно оседлым населением отдельные группы киргизов, кипчаков, тюрков, кураминцев и юзов, постепенно осваивали такие агротехнические приемы, как бороздковый сев, разбивка участков на чеки, очистка их от диких трав и др.

Переходя к оседлой жизни и вступая в тесные хозяйственные контакты с земледельческим населением, скотоводческие этносы наладили выращивание многих видов сельскохозяйственных культур. Так, ещё в 60-х годах XVIII в. некоторые киргизы и тюрки восточных районов долины начали выращивать рис [17]. В начале XIX в. группа кипчакских родов, проживавших в устьях Нарына и Карадарьи, также занялись культивацией риса [18].

Выращивание бахчевых культур, садоводство и виноградарство, также в течение долгого времени не входило в число традиционной деятельности скотоводческого населения. Оседая в зонах орошаемого земледелия, киргизы, кипчаки, тюрки, кураминцы и другие представители полукочевых (полуоседлых) этнических общностей постепенно начали осваивать данные отрасли земельного хозяйствования [19].

В свою очередь скотоводческие народы, оказывали заметное влияние на развитие животноводства у оседлых узбеков и таджиков. Это проявлялось, в частности, в увеличении поголовья скота, улучшении породы, переработке скотоводческой продукции. Немаловажную роль в расширении хозяйственно-культурных связей играли пастбища, расположенные в горных и предгорных зонах. В процессе выпаса скота на сезонных пастбищах, происходил взаимообмен традициями ведения животноводческого хозяйства между представителями различных этнических общностей. Широкое распространение имела также практика найма оседлыми хозяйствами, в собственности которых находилось значительное поголовье скота, чабанов из тюрков, юзов, мингов, кипчаков, кураминцев и киргизов, обладавших богатым опытом в разведении и сохранении скота в пастбищных условиях [20].

Литературы

1. Левин М. Г., Чебоксаров Н. Н.. Хозяйственно-культурные типы и историко-этнографические области // СЭ. — 1995. — № 4. — С. 3–17; Андрианов Б. В., Чебоксаров Н. Н. Хозяйственно-культурные типы и проблемы их картографирования // СЭ. — 1972. — № 2. — С. 3–17; Андрианов Б. В. Хозяйственно-культурные типы и исторический процесс // СЭ. — 1968. — № 2. — С. 22–34; Чебоксаров Н. Н., Чебоксарова И. А. Народы, расы, культуры. — М., 1971; Чеснов Я. В. О социально-экономических и природных условиях возникновения хозяйственно-культурных типов (в связи с работами М. Г. Левина) // СЭ. — 1970. — № 6. — С. 15–26.
2. Андрианов Б. В. Хозяйственно-культурные типы Средней Азии и Казахстана // Народы Средней Азии и Казахстана — М., 1963. Т. I. — С. 32–37; Жданко Т. А. Проблемы полукочевого населения в истории Средней Азии и Казахстана // СЭ. 1961. № 2. — С. 55–59.
3. Полевые материалы. 1984, 1987, 1999, 2002 гг.
4. Миддендорф А. Ф. Очерки Ферганской долины. Сп Б. 1882. — С. 242, 261; Наливкин В. Очерки земледелия в Наманганском уезде // ТВ. 1880, № 11–29.
5. Полевые материалы. 1984, 1999, 2002 гг.
6. Ежегодник Ферганской области. Т. I. — Новый Маргилан, 1902. — С. 5.
7. Первая всеобщая перепись населения Российской империи. — Спб., 1905. Т. 89. Табл. XXII. — С. 122–123.

8. Полевые материалы. 1984, 1987, 1989, 1990 гг.
9. Жалилов С. Фарғона водийсинингг суғорилиш тарихидан. Т. 1971. — Б. 37.
10. Крип Б.Б., Суслов И.Е. Современный аул Средней Азии (социально-экономический очерк). Вып. VIII. Ташкент, 1927. — С. 36.
11. Губаева С.С. Основные направления этнических процессов в Ферганской долине в конце XIX — начале XX в.: Автореф. дис. ... доктор. истор. наук. — М., 1992. — С. 8.
12. У. Абдуллаев. Межэтнические процессы Ферганской долине (XIX — начало XX века). Автореферат дисс. Учен. Степ.д.и.н. Т. 2016.
13. Батраков В.В. Хозяйственные связи кочевых народов с Россией, Средней Азией и Китаем. — Ташкент, 1955; Его же. О разделении труда между кочевыми и оседлыми районами // Труды САГУ. Вып. XXV. Экономические науки. Кн. 1. — Ташкент, 1955. — 53–64; Жданко Т.А. Проблемы полуседлого населения в истории Средней Азии и Казахстана // СЭ. — 1961. — № 2. — С. 210–236; Её же. Номадизм в Средней Азии и Казахстане (Некоторые исторические и этнографические проблемы) // История, археология и этнография Средней Азии. — М., 1968.
14. Кармышева Б.Х. «Кочевая степь» Мавераннахра и ее население в конце XIX — начале XX в. (по этнографическим данным) // СЭ. — 1980. — № 1. — С. 47.
15. У. Абдуллаев. Межэтнические процессы Ферганской долине (XIX — начало XX века). Автореферат дисс. Учен. Степ.д.и.н. Т. 2016.
16. Батраков В.С. Характерные черты сельского хозяйства Ферганской долины... — С. 135.
17. Губаева С.С. Население Ферганской долины. в конце XIX — начале XX в. Т., 1991. — С. 41; Плоских В.М. Киргизы и Кокандское ханство. — Ф., 1977— С. 233.
18. Полевые материалы. 1984, 1989, 2002 гг.
19. Полевые материалы. 1984, 1989, 2002 гг.
20. Кушелевский В.И. Материалы для медицинской географии и санитарного описания Ферганской области. В 3-х т. — Новый Маргилан, 1891. Т. 2. — С. 364; Парфентьев В.А. Селение Вуадиль // Ежегодник Ферганской области. Т. III. — Новый Маргелан, 1904. — С. 68.

Исхаков Бехзод Баркамалович

*Наманган муҳандислик-педагогика институти
«Ўзбекистон тарихи» кафедраси ассистенти*

Иномхўжаева Санобар Мухаммадихоновна

*Наманган муҳандислик-педагогика институти
«Ўзбекистон тарихи» кафедраси ассистенти*

Исхаков Б. Б.

*Ассистент кафедры «Истории Узбекистана»
Наманганского инженерно-педагогического института*

Иномхўжаева С. М.

*Ассистент кафедры «Истории Узбекистана»
Наманганского инженерно-педагогического института*

Isxakov B. B.

*Teacher, department of History of Uzbekistan,
Namangan engineering-pedagogical institute*

Inomxujayeva S. M.

*Teacher, department of History of Uzbekistan,
Namangan engineering-pedagogical institute*

ТАБИАТ КУЛЬТЛАРИ ТАРИХИДАН ИЗ ИСТОРИИ ПРИРОДНЫХ КУЛЬТОВ HISTORICAL CULTS OF NATURE

Аннотация. Мақолада Фарғона водийси ўзбекларининг илк диний эътиқодларига оид этнографик маълумотлар таҳлил этилган.

Калит сўз: Фарғона водийси ўзбеклари, экологик-диний тасаввурлар, илк диний эътиқодлар, табиат култи.

Аннотация. В статье анализированы ранние этнографические данные верований узбеков Ферганской долины.

Ключевые слова: Узбеки Ферганской долины, экологически религиозные взгляды, ранние религиозные верования, природные культы.

Summary. The article deals with ethnographic information of religious persuasion of Uzbek people in Fergana valley.

Keywords: Uzbeks in Fergana Valley, ecological-religious notion, first religious viewpoints, cult of nature.

Инсониётнинг илк диний эътиқодлари ҳам бевосита табиат култи билан боғлиқ бўлиб, ибтидоий одамлар табиат қонунлари олдидаги ожизлик оқибатида мифологик тасаввур шаклланган. Унга кўра инсон табиий муҳит билан бирлашади яъни табиат ва инсон ўз жамоасидан ажралмаган ҳолда ҳаёт кечирилади. Илк диний тасаввурларга кўра олам бу дунё, у дунё ва ғайри табиий дунёга бўлинади. Шу боис табиат култининг асоси ғайритабиий кучларга ишонч руҳи билан йўғрилган.

Ибтидоий даврда тотем — аждоднинг муайян жонивор, ўсимлик ва бошқа нарса кўринишида намоён бўлиши мифологик моҳият касб этган ва одатий ҳол деб ҳисобланган. Ана шу тушунча энг қадимги мифларда асотирий персонажларнинг ўзлари мансуб бўлган тотем киёфасига кириши мотивини келтириб чиқарган. Мифологияда бу мотив маълум бир ҳодиса ёки ҳаётнинг воқелик сабабларини изоҳлаш, тушунтириш вазифасини бажарган.

Таъкидлаш жоизки, табиат култини илк диний тасаввурларнинг деярли барчасида учратишимиз мумкин. Масалан, тотемизм¹ қадимги туркий халқлар ҳаётида муҳим аҳамият касб этган. Тотемизмда баъзи ўсимлик (дарахт) ва ҳайвонлар одамнинг қўриқловчиси ва тангрилари ҳисобланган. Муайян қавм аъзолари аниқ бир ҳайвон ёки ўсимлик зотидан тарқалган деган тасаввурда бўлганлар. Шу боисдан ҳам тотем улар учун илоҳий (муқаддас) ҳисобланган.

Қадимги туркий халқлар дарахтлар ота дарахт, она дарахт бўлади, деб ҳисоблаганлар. Инсон ҳаёти моҳиятига кўра ўз эгизак дарахти ҳаёти билан боғлиқ бўлган. Боз устига, қадимда туркийлар орасида ҳар бир уруғнинг ўзига хос шажара дарахти ҳам бўлган. Бу дарахт шу уруғ аъзолари учун муқаддас саналган. Р.Г. Ахметьянов фикрича, қирғизча «тангрим бир ёғса, терагим икки ёғади», татарча «тирагинг бўлса, тирагинг бўлар» мақолларида терак сўзи ҳимоячи уруғ, ҳомий маъносида сақланиб қолган. Шубҳасиз, буларнинг бари туркийларнинг қадимий тотемистик қарашлари билан боғлиқ бўлиб, ушбу эътиқодлар туфайли қабила аъзолари ўз тотемларига қараб уруғ-аймоқларга бўлинган. Шунга мувофиқ қабила ва уруғ номлари тотем сифатида қабул қилинган ва жонивор номи билан номланган.

Қадимги даврдан бошлаб инсониятнинг табиат, ўсимлик ва ҳайвонот дунёсига бўлган илоҳий муносабатлари асосида эътиқод ва тажрибаларни ўзида жамлаган анъанавий экологик маданият шакллана бошлаган. Бу маданиятнинг таркибий қисми сифатида табиатни асраш билан боғлиқ диний анъаналар шаклланган. Одамлар яшаб келган географик ҳудуднинг иқлими, табиати, йил фасллари ҳамда мавсумий байрамлар асосида экологик-диний тасаввурлари ривожлана бошлаган.

Фарғона водийси ўзбекларининг қаби табиат унсурларига нисбатан эҳтиёткорона муносабати, уларни эъзозлаш билан боғлиқ диний-экологик қарашларнинг тарихий илдизи қадимий даврга бориб тақалади. Шубҳасиз, бу борада Ўзбекистоннинг ўзига хос тарихий-этнографик минтақаларидан бири — Фарғона водийсида ҳам қадимдан табиат ва табиат унсурларини асраш билан боғлиқ экологик қадриятлар шаклланган.

Фарғона водийси ўзбеклари анъанавий деҳқончилик машғулоти билан боғлиқ маросимлар ва урф-одатларда табиат култи излари, гарчи, қолдиқий кўришиш сифатида бўлса-да, етиб келганини ва аксарият ҳолларда исломий қарашлар билан ўзаро қоришган

ҳолда амалга оширилишини кузатдик. Ислом динининг деҳқончилик ҳўжалиги билан боғлиқ архаик културларга нисбатан бағрикенглиги қадимий диний-мифологик тасаввурлар асосидаги деҳқончилик билан боғлиқ урф-одатларидан кўзланган асосий мақсад соф диний таълимот билан эмас, балки ҳаёт давомийлигини таъминлашга қаратилган меъёрлар, яъни, мўл-қўл ҳосил етиштириш ва уни исроф ёки нобуд қилмасдан йиғиб олишга қаратилганлигига Фарғона водийсида ўтказилган дала тадқиқотлари жараёнида ҳам амин бўлдик.

Немис фольклоршуноси В. Маннхардт илк бора деҳқончилик билан боғлиқ турли афсоналар ва образларда ўсимликлар оламининг жонланиши сирлари намоеён бўлиши муаммосини илгари сурган. В. Маннхардтнинг таъкидлашича, маросимлар ва културлар асосида инсон табиатдаги ўзга мавжудотлар сингари ўсимликларда яшайди, деган нуқтаи назар мавжуд бўлган. Олимнинг фикрича, руҳнинг ўсимликка эврилиши тўғрисидаги қуйи мифология юқори илоҳлар тўғрисидаги мифологияга асос бўлган. Айнан қуйи мифология ўзига хос яшовчан бўлганлиги туфайли унинг излари деҳқончилик маросимларида яхши сақланиб қолган [1, — Б. 24].

Машҳур инглиз тадқиқотчиси Ж. Фрээр Маннхардт маълумотларига таянган ҳолда қадимий аграр дунёқарашга оид манзарани қайта тиклаган ва унинг ривожланиш босқичларини кўрсатган ҳамда антик културлар маданиятнинг турли ривожланиш босқичларида оралиқ бўғин сифатида муҳим аҳамиятга эгаллигини таъкидлаган. Қолаверса, замонавий диншунослик фани асосчиларидан бири бўлган Ж. Фрээр тарихий таққослаш усули асосида илк мифологик қарашлар ва ритуаллар билан Европа халқлари деҳқончилик маросимларининг ўзаро боғлиқлигини кўрсатиб беришга уринган [2, — Б. 128–129.].

Дарҳақиқат, деҳқончилик билан боғлиқ равишда ўтказилган урф-одатлар, маросимлар турли аграр културларнинг магик (сеҳргарлик) кучига бўлган инонч асосида шаклланган. Шу боисдан ҳам деҳқончилик билан боғлиқ удум ва маросимларнинг қўплари исломгача бўлган табиат ҳодисаларини илоҳийлаштириш, осмон ва ер илоҳларига сиғинишга асосланган. Шарқнинг деҳқончилик воҳалари аҳолиси қадимий турмуш тарзида муҳим ўринни эгаллаган ўлиб қайта тирилувчи илоҳлар култи таниқли диншунос ва этнограф В.Н. Басилов фикрича, айнан ислом таъсирида унутилган. Бироқ, этнолог олим А. Ашировнинг таъкидлашича, қадимги аграр културлар ислом кириб келиши билан буткул йўқ бўлиб кетмаган, балки исломий қарашлар билан синкретик (қоришган) ҳолда сақланиб қолган ва ҳатто даврлар оша XX асргача етиб келган. [3, — Б. 141.].

¹ «Тотемизм» атамаси Шимолий Америка хиндуларининг алгонкин гуруҳига мансуб «ожибве» қабиласи лаҳжасидаги «от-отем» ёки «от-отам» - сўзларидан олинган бўлиб, «унинг уруғи» деган маънони билдиради.

Дехқонларнинг табиат ҳодисалари олдида ожизлиги, сермашаққат меҳнат эвазига етиштирилган ҳосилнинг табиий офатлар туфайли нобуд бўлиши ва табиатнинг уларга номаълум кўринмас кучларидан қўрқув муаммолардан қутилиш чораларини излаш ҳамда дехқончилик билан боғлиқ қатор магик маросимлар бажарилишига асос бўлган. Мазкур маросимлар ва урф-одатлар илдизи жуда узоқ даврга бориб тақалиб,

қадимги анимистик тасаввурлар билан боғлиқ бўлган. Дехқончилик билан боғлиқ равишда ўтказилган урф-одатлар, маросимлар турли аграр культларнинг магик (сеҳргарлик) кучига бўлган инонч асосида шаклланган. Демак, Фарғона водийсида илк диний тасаввурлар ва табиат култи, табиат унсурларини муқаддаслаштириш билан боғлиқ энг қадимги даврда пайдо бўлган.

Адабиёт

1. Mannhardt W. Wald-uhd Feldkulte. — Berlin, 1862. — P. 24.
2. Аширов А. Ўзбек халқининг қадимий эътиқод ва маросимлари. — Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашр, 2007. — Б. 128–129.
3. Аширов А. А. Ўзбек халқи анъанавий турмуш тарзида қадимий диний эътиқодлар (Фарғона водийси материаллари асосида. Тарих фанлари док. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. — Т., 2008. — Б. 141.

Алибаева Лола Намазовна

преподаватель

Термезского государственного университета

Термез (Узбекистан)

ОБУЧЕНИЕ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. Статья посвящена проблеме обучению иностранному языку дошкольников. Использование современных методов обучения иностранному языку в дошкольных учреждениях.

Ключевые слова: иностранный язык, методы обучения, коммуникативные.

За последний 5–6 лет в Узбекистане число людей, изучающих английский, резко возросло. То, что без знания иностранных языков современному человеку обойтись невозможно, стало очевидным почти для всех. Изменился и возраст учащихся. Если до сих пор методика ориентировалась, прежде всего, на школьников, то теперь родители стремятся, как можно раньше начать обучение детей иностранному языку. Тем более, что дошкольный возраст признан психологами наиболее благоприятным периодом для этого вида деятельности.

За последние годы возрастной порог начала обучения детей иностранному языку все больше снижается. Как правило, ребенок четырех лет считается уже вполне подготовленным к занятиям, некоторые же родители стремятся отдать в группы английского языка трехлетних детей. Как к этому относиться, и какой возраст считать наиболее подходящим для начала обучения? Известно, что возможности раннего возраста в овладении иноязычной речью поистине уникальны. Еще К. Д. Ушинский писал: «Дитя приучается в несколько месяцев так говорить на иностранном языке, как не может приучиться в несколько лет».

Уникальная предрасположенность к речи (а зоной наибольшего благоприятствования в овладении иностранным языком является возрастной период от 4 до 8–9 лет), пластичность природного механизма усвоения речи, а так же определенная независимость этого механизма от действия наследственных факторов, связанных к принадлежности к той или иной национальности, — все это дает ребенку возможность при соответствующих условиях успешно овладеть иностранным языком.

С возрастом эта способность постепенно угасает. Поэтому всякие попытки обучить второму иностранному языку (особенно в отрыве от языковой среды) детей более старшего возраста сопряжены, как правило, с целым рядом трудностей.

Успешное овладение детьми иноязычной речью становится возможным еще и потому, что детей (особенно дошкольного возраста) отличают более гибкое и быстрое, чем на последующих возрастных этапах, запоминание языкового материала; наличие глобально действующей модели и естественность мотивов общения; отсутствие так называемого языкового барьера, т.е. страха торможения, мешающего вступить в общение на иностранном языке даже при наличии необходимых навыков; сравнительно небольшой опыт в речевом общении на родном языке и др.

Кроме того, игра, являясь главным видом деятельности дошкольника, позволяет сделать коммуникативной ценными практически любые языковые единицы.

Все это дает возможность в раннем возрасте оптимально сочетать коммуникативные потребности и возможности их выражения на иностранном языке детьми данного возраста и тем самым избежать одного существенного противоречия, которое постоянно возникает при более позднем начале обучения этому предмету между коммуникативными потребностями обучаемого (желание узнать и сказать много) и ограниченным языковым и речевым опытом (незнание, как это много выразить малым количеством лексики).

Итак, со скольких лет нужно начинать обучение иностранному языку? По мнению автора учебного пособия «Как научить детей говорить по-английски», Шолпо И. Л., лучше всего начинать учиться иностранному языку в возрасте пяти лет.

Обучение четырехлеток, по ее мнению, конечно возможно, но малопродуктивно. Четырехлетние дети усваивают материал гораздо медленнее, чем пятилетние. Их реакции спонтанны, эмоции бьют через край, внимание постоянно переключается с одного предмета на другой. Детям этого возраста, не посещающим детский сад, трудно обходиться без присутствия родителей, кроме того, у них еще не сформировано как

следует чувство смешного, — а это немаловажно при организации обучения иностранному языку.

Кроме того, четырехлетние дети еще недостаточно хорошо владеют родным языком: у них не развита способность к общению, не сформирована регулирующая функция речи и внутренняя речь. Не достигла развитых форм и ролевая игра, которая имеет наибольшее значение при обучении иностранному языку дошкольников.

Экспериментальное подтверждение нецелесообразности начала обучения иностранному языку в четырехлетнем возрасте, по словам автора книги, получено З.Я. Футерманом, сравнивавшим успехи в обучении двух групп детей, одна из которых начала заниматься в четырехлетнем, а другая — в пятилетнем возрасте. Четырехлетние дети не только отставали от пятилетних в первый год обучения, но и на второй год продвигались медленнее, чем пятилетки в первый, что позволило педагогу сделать вывод о “некотором отрицательном влиянии раннего обучения иностранному языку на дальнейший ход обучения”.

Оптимальным возрастом для начала занятий З.Я. Футерман считает пятилетний; к такому же выводу приходит на основе своего практического опыта и Е.И. Негневицкая. Что же касается трехлетних детей, то об овладении ими иностранным языком в процессе более или менее сознательного обучения в коллективе, говорить тем более не приходится.

В этом возрасте ребенок лишь начинает овладевать грамматически оформленной речью на родном языке, диалогическая речь только зарождается. Словарный запас ребенка до трех лет обогащается почти исключительно путем накопления отдельных слов, и лишь после трех лет начинает быстро расти за счет овладения законами слово- и формообразования. Ни учебная, ни коллективная игровая деятельность им пока недоступны.

Как показывает опыт раннего развития детей (в частности обучение малышей плаванию), дети до трех лет способны учиться чему-либо только в тесном непосредственном контакте с родителями. Дети этого возраста очень пытливы, любознательны, им свойственна неисчерпаемая потребность в новых впечатлениях, жажда исследования и все эти психофизиологические особенности использовались преподавателями при обучении английской разговорной речи.

Е.А. Аркин выделяет пятилетний возраст, как наиболее подходящий (как в физиологическом, так и в психологическом плане) для начала любой учебной деятельности. В этом возрасте ребенок способен к более или менее продолжительной концентрации внимания, у него появляется способность к целенаправленной деятельности, он овладевает достаточным

лексическим запасом и запасом речевых моделей для удовлетворения своих коммуникативных нужд. У пятилетних детей формируется чувство смешного, ролевые игры носят развитый, сложный характер.

Очевидно, что для сознательного овладения языком предпосылки создаются, как правило, к пяти годам. С чем же связано такое сильное стремление родителей, отправить ребенка в группу по изучению иностранного языка как можно раньше? По всей вероятности, прежде всего, с популярностью имитативной теории обучения и верой многих людей в возможности чудесного произвольного овладения языком в раннем возрасте. Но бессознательное, спонтанное усвоение происходит, на самом деле, лишь в условиях постоянного нахождения ребенка в языковой среде. Так идет процесс освоения родного языка, так происходит и с билингвами — детьми, выросшими в условиях двуязычия, когда в семье ребенок слышит один язык, а во дворе, в детском саду, на улице — другой (например, в бывших союзных республиках). Нам известны случаи билингвизма и в искусственно созданных условиях, когда отец говорил с сыном только по-английски, начиная с его рождения, и к пяти годам ребенок одинаково хорошо владел как русским, так и английским языком. На этом же основан и “метод гувернантки”, однако это предполагает каждодневное многочасовое общение с ребенком на иностранном языке.

В условиях группы детского сада, дома культуры и т.п. применение этого метода невозможно. Кроме того, далеко не все дети способны успешно заниматься в условиях произвольного запоминания. Исследования М.К. Кабардова выявили существование двух типов учащихся: коммуникативного и некоммуникативного. Если принадлежащие к первому типу одинаково успешно занимаются как в условиях произвольного, так и в условиях произвольного запоминания, то принадлежащие ко второму (а это 30%, независимо от возраста) способны к продуктивной деятельности только при ориентации на произвольное запоминание и наглядное подкрепление словесного материала. Значит, ступая на путь имитативности, произвольности приобретения знаний, мы автоматически относим 30% детей в разряд неспособных успешно овладеть иностранным языком. Но это несправедливо: те же дети могут достичь не меньших успехов, чем представители коммуникативного типа, если будут поставлены в ситуацию сознательного приобретения знаний.

Поэтому овладение иностранным языком в дошкольном возрасте должно происходить в процессе обучения, какой бы игровой, и внешне спонтанный вид оно не имело. И к этому дети должны быть физически и психологически готовы. А готовность эта, как правило, наступает к пяти годам.

Список литературы

1. Агурова Н. В. Гвоздецкая Н. Д. Английский язык в детском саду. — М., 1963.
2. Аркин Е. А. Ребенок в дошкольные годы. — М., 1968.
3. Выготский Л. С. Игра и ее роль в психическом развитии ребенка: Стенограмма лекции, прочитанной в 1933 г. в ЛГПИ им. А. И. Герцена // Вопросы психологии. — 1966 — № 6. — С. 62–76.
4. Гальскова Н. Д., Глухарева Е. А. Немецкий язык в детском саду. — М., 1993.
5. Ижогина Т. И. Как научить малышей читать // Иностранные языки в школе. — 1993. — № 1. — С. 49–51.
6. Леонтьев А. А. Психологические предпосылки раннего овладения иностранным языком // Иностранные языки в школе. — 1985. — № 5. — С. 24–29.
7. Негневицкая Е. И. Иностранный язык для самых маленьких: вчера, сегодня, завтра // Иностранные языки в школе — 1987. — № 6. — С. 20–26.

Артъкова К.

преподаватель

Сурхандарьинского областного института повышения квалификации и переподготовки работников народного образования

г. Термез

ИНФОРМАЦИОННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ СРЕДА КАК ФАКТОР ПОВЫШЕНИЯ КАЧЕСТВА ОБРАЗОВАНИЯ

INFORMATIONAL AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT AS A FACTOR IN INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION

Аннотация. Статья посвящена использованию новых информационных технологий в системе образования.

Ключевые слова: модернизация, информация, образования, мотивация, ресурс, коммуникация.

Annotation. The article is devoted to the use of new information technologies in the education system.

Key words: modernization, information, education, motivation, resources, communication.

Модернизация национального образования имеет своей целью повышение его качества, достижение новых образовательных результатов, адекватных требованиям современного общества. Она в значительной мере обусловлена тем, что образовательный процесс стал все в меньшей степени соответствовать социальным ожиданиям.

В настоящее время предлагаются разнообразные пути решения проблемы качества образования. Исходя из этого, качество образовательного процесса (уровень его организации, адекватность методов и средств обучения, квалификация преподавателей и т.д.) само по себе еще не гарантирует качества образования в целом, так как его цели могут не в полной мере соответствовать новым потребностям общества. Во многом меняется смысл понятия «образовательные результаты». В современной педагогической психологии и дидактике оно определяется как возрастание мотивационных, операциональных и когнитивных ресурсов личности, которые в совокупности составляют готовность к решению значимых для нее проблем. Развитию мотивационного потенциала (ценностных ориентации, потребностей и интересов) соответствуют личностные образовательные результаты, операциональных ресурсов (освоенные способы деятельности) — мета-предметные. Когнитивные возможности (знания) соотносятся, как правило, с предметными результатами образования. Совокупность этих результатов можно охарактеризовать в рамках принятого сейчас в мировой образовательной практике компетентностного подхода. Они представляют собой ключевые компетенции.

Способности системы образования

Прежняя система образования, многие десятилетия успешно готовившая для страны высококвалифицированные кадры, сегодня уже в значительной мере не способна обеспечить достижение необходимого образовательного уровня. Ориентация на новые образовательные результаты влечет за собой существенные изменения. Прежде всего, актуализируется задача формирования навыков самостоятельной познавательной и практической деятельности обучаемых. Основной целью учебного процесса становится не только усвоение знаний, но и овладение способами этого усвоения, развитие познавательных потребностей и творческого потенциала учащихся. Достижение личностных результатов обучения, развитие мотивационных ресурсов обучаемых требует осуществления лично ориентированного образовательного процесса, построения индивидуальных образовательных программ и траекторий для каждого студента.

Как показывают проведенные психолого-педагогические и дидактические исследования (Б. Умаров, У. Кадыров, У. Нишанова, Р. Жураев, А. А. Кузнецов, Е. И. Машбиц, Е. С. Полат, И. В. Роберт, В. В. Рубцов, О. К. Тихомиров и др.), необходимым потенциалом обладают методики обучения на основе информационно-коммуникационных технологий (ИКТ), так как именно они способны обеспечить индивидуализацию обучения, адаптацию к способностям, возможностям и интересам обучаемых, развитие их самостоятельно и творчества, доступ к новым источникам учебной информации, использование компьютерного модели-

рования изучаемых процессов и объектов и т.д. Таким образом, следует говорить о формировании во многом новой среды обучения.

Чем разнообразнее школьная среда, тем эффективнее процесс обучения с учетом индивидуальных возможностей каждого ученика, его интересов, склонностей, субъективного опыта, накопленного в обучении и реальной жизни. Выделим две основные идеи. Во-первых, необходимость разнообразия среды обучения. Ясно, что использование средств ИКТ способствует этому. Во-вторых, требование индивидуализировать обучение, адаптировать его к познавательным потребностям и интересам обучаемых. И эту проблему достаточно эффективно могут решить ИКТ.

Создание образовательной среды

Создание информационно-образовательной среды стало предметом целого ряда исследований (М.И. Башмаков, С.Г. Григорьев, А.А. Кузнецов, С.В. Панюкова, С.Н. Поздняков, Е.С. Полат, И.В. Роберт, А.П. Тряпицына и др.). Авторы предлагают различные подходы к пониманию сущности и структуры среды. Тем не менее, во всех исследованиях компоненты среды обучения разделяются на две категории: субъекты и объекты.

Субъектами образовательного процесса являются обучаемые и преподаватели.

Объектами — средства обучения и инструменты учебной деятельности, методики, материальная база, область управления педагогическим процессом, способы коммуникации (организационно-управленческий, разъяснительно-мотивационный, ответно-поведенческий, технический, эмоциональный). Объекты — это те носители информации и учебные действия, которые, будучи усвоены и преобразованы сознанием субъектов, превращаются в процессе учебной деятельности в качества личности — мировоззрение, систему ценностей и смыслов, убеждения, компетенции и т.д.

Существуют и другие (функциональные) подходы к определению содержания компонентов образовательной среды (А.А. Кузнецов, И.В. Роберт и др.), когда выделяются: субъекты среды, источники учебной информации, инструменты учебной деятельности и средства коммуникаций, а также наполнение (учебное и методическое содержание) образовательной среды.

Информационно-коммуникационные технологии

Обращение к информационно-коммуникационным технологиям существенно расширяет состав и возможности ряда компонентов образовательной среды. Так, к числу источников учебной информации

в этих условиях можно отнести базы данных и информационно-справочные системы, электронные учебники и энциклопедии, ресурсы Интернета и т.д. Как инструменты учебной деятельности можно рассматривать компьютерные тренажеры, контролирующие программы и т.д., как средства коммуникаций — локальные компьютерные сети или Интернет. Среда, складывающаяся на основе средств информационно-коммуникационных технологий, будем далее называть информационно-коммуникационной образовательной средой (ИКОС). [1]

В таких условиях изменяются роли субъектов: в центре обучения оказывается сам обучающийся — его мотивы, цели, его психологические особенности. Все методические решения (организация учебного материала, использованные приемы, способы, упражнения и т.д.) преломляются через призму личности обучаемого — его потребностей, способностей, активности, интеллекта и др.

Ключевым компонентом в ИКОС

Ключевым компонентом в ИКОС является компьютер. Он становится средством и обработки информации, и коммуникации, и обновления знаний, самореализации обучаемых. В то же время это и инструмент для проведения учебных экспериментов, проектирования и конструирования. Включение компьютеров в учебный процесс изменяет роль средств обучения, используемых при преподавании различных дисциплин, новые информационные технологии изменяют учебную среду.

Противоречия развития ИКОС

В последние годы усилиями ряда ученых в целом созданы научные и методические основы развития ИКОС. Однако их анализ вскрывает и ряд противоречий. Первое из них связано с тем, что в значительном большинстве работ в качестве основной предпосылки исследований выступает не столько изучение потребностей развития образовательного процесса, сколько ориентация на возможный дидактический потенциал средств ИКТ. В результате этого используются в основном те возможности ИКТ (повышение наглядности, оперативный контроль, тренинг типовых умений, повышение интерактивности), которые «лежат на поверхности» и наиболее просто реализуемы. Их реальная педагогическая эффективность, как правило, не оценивается, так как считается очевидной. Справедливость такого вывода подтверждается, например, анализом распределения уже разработанных электронных образовательных ресурсов [2].

Второе противоречие касается возможных моделей использования средств ИКТ в образовательном

процессе. Фактически все они ориентированы на повышение эффективности деятельности преподавателя и обучаемых в рамках традиционных целей, результатов и содержания образования. Вместе с тем, попытки «вписать» средства ИКТ в традиционную парадигму обучения с передачей при этом компьютеру определенной части функций преподавателя, по существу, не приводят к перестройке образовательной среды ни в технологическом, ни в результативном аспектах, поскольку компьютер при этом не реализует свои специфические возможности, а выполняет некоторые обязанности преподавателя. Такой подход не позволяет в полной мере использовать потенциал средств ИКТ. Анализ перспективных направлений их применения в обучении следует вести на основе рассмотрения специфических функций этих средств в образовательном процессе. Новые информационные и коммуникационные технологии, как отмечают Л. Ю. Невуева и Т. А. Сергеева [3], окажут принципиальное воздействие на процесс обучения в том случае, если будут включены в соответствующую их возможностям модель обучения. Образовательную среду, формируемую на базе средств ИКТ, целесообразно разрабатывать, во-первых, в рамках лично ориентированного обучения, во-вторых, с опорой на достижение новых образовательных результатов — приоритетное формирование у обучаемых исследовательских и проектных умений и способностей. Только в этом случае электронные образовательные ресурсы смогут принципиально (по целевому основанию) изменить образовательную деятельность, в которую включаются.

Наконец, третье противоречие вытекает из того, что среда — это не только субъекты и объекты (средства обучения и инструменты деятельности — «инструментальные оболочки среды»), но и их содержательная основа, так называемый «контент» («content»). Слово «content» («содержимое», «содержание», «значение», «смысл») в настоящее время достаточно часто переводят как «информационное наполнение». Именно оно в конечном итоге является важнейшим фактором эффективности любого электронного ресурса. Однако анализ литературы, диссертационных исследований показывает, что, рассматривая информационную образовательную среду, почти все авторы сосредотачиваются на инструментах, средствах деятельности и коммуникаций, источниках информации, т.е. на операциональном («орудийном», как говорил в свое время академик А. П. Ершов) компоненте, и почти никто не анализирует содержательное наполнение. Более того, исходя при этом не из необходимости достижения принципиально новых образовательных результатов. Как следствие, новая среда повышает эффективность старых методик и педагогических тех-

нологий и ориентирована на традиционные образовательные результаты.

Как преодолеть указанные выше противоречия? Как сформировать и эффективно использовать информационно-образовательную среду? Ведь она, по существу, своего рода «конструктор», из элементов которого можно построить много разнообразных (определяемых задачами освоения конкретного учебного материала) систем обучения. Можно выделить несколько этапов проектировочной и организационной деятельности преподавателя. На концептуальном этапе обосновывается модель обучения, определяемая принятыми целями, планируемыми образовательными результатами (формированием ключевых компетенций) и характером предполагаемых совместных действий педагога и обучаемых в учебном процессе, где главная роль принадлежит учащимся.

Проектирование образовательного процесса

Этап проектирования связан с разработкой преподавателем проекта образовательного процесса. Определяя процессуальную сторону предстоящей деятельности, педагог обосновывает последовательность своих действий, содержание отдельных звеньев. Исходя из необходимости ориентации на цели и результаты обучения, следует выделить те компоненты, которые составят предстоящую деятельность, и объединить их в отдельные блоки.

На следующем этапе создания проекта преподаватель анализирует имеющиеся в его распоряжении возможности, в том числе электронные. Для обоснованного подбора средств, адекватных принятой модели обучения, целесообразно опираться на типологию электронных ресурсов по их методическим функциям. Она рассмотрена в работах ряда авторов (А. А. Кузнецов, И. В. Роберт, О. К. Филатов и др.) и позволяет целенаправленно и методически обоснованно формировать инструментальную часть информационно-образовательной среды.

Результаты анализа имеющихся в арсенале преподавателя ресурсов позволяют перейти к следующей стадии проектирования — моделированию их использования в будущей деятельности. При рассмотрении условий, в которых будет осуществляться обучение, определяется, какие конкретно процессы могут быть обеспечены ресурсами, а какие нет. В этом случае анализ имеющихся возможностей будет непосредственно связан с выбором конкретных средств достижения целей и получения планируемых образовательных результатов.

Разрабатываемый проект включает в себя схему будущих совместных действий преподавателя и обучаемых. Он содержит перечень целей, проблем и заданий, способов деятельности, а также возможных

видов взаимодействия педагога с учащимися и учащих между собой. В зависимости от характера проектируемой информационно-образовательной среды и организационных форм образовательного процесса (дистанционное обучение, внутриаудиторная локальная сеть и т.д.) необходимо планировать использование тех или иных средств и ресурсов коммуникационных технологий.

Проект совместной деятельности относится к методической части информационно-образовательной среды. Он может быть помещен в базу данных в виде определенной схемы с разной степенью детализации.

Обучаемый в случае необходимости, возникающей, например, при использовании зачетно-модульной системы обучения, может обратиться за нужной информацией и самостоятельно воспользоваться разработанной методикой, которая может быть дифференцирована в зависимости от уровня предшествующей подготовки учащихся, их познавательных возможностей.

В этом случае реализуется диагностическая функция информационно-образовательной среды, проявляющаяся в:

- установлений уровня предметных знаний и умений, на базе которых будут формироваться новые;
- определений сформированности универсальных учебных действий, общеучебных умений (анализа, синтеза, классификации, обобщения и др.);
- выявления психолого-физиологических особенностей обучаемых.

Используя компьютер, преподаватель может выполнять нетворческие, рутинные действия, связанные с созданием тестовых заданий, их тиражированием, предъявлением тестов, обучаемым через локальную сеть, чем обеспечивается высокая оперативность и продуктивность этого вида работы. Так можно не только предоставить учащимся различные средства диагностики (тесты личности, интеллекта, учебных достижений и др.), но и систематизировать, обработать результаты их выполнения и обоснованно распределить обучаемых по отдельным учебным группам для последующей организации дифференцированного, индивидуального обучения с использованием различных электронных образовательных ресурсов.

Список литературы

1. Якиманская И. С. Личностно ориентированное обучение в современной школе. — М., 1996.
2. Беренфельд Б.С, Бутягина К.Л. Инновационные учебные продукты нового поколения с использованием средств ИКТ (уроки недавнего прошлого и взгляд в будущее) // Вопросы образования. 2005. № 3.
3. Невуева Л. Ю., Сергеева Т. А. О перспективных тенденциях развития педагогических программных средств // Информатика и образование. 1990. № 3.

Дурманова Гулчехра Дустёровна

Преподаватель

*Сурхандарьинского областного института повышения квалификации
и переподготовки работников народного образования*

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ НРАВСТВЕННОЙ КУЛЬТУРЫ СТАРШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Эффективное формирование нравственной культуры старшего школьника зависит от определённых условий. К этим условиям можно отнести:

1. Выбор содержания нравственного воспитания;
2. Организация деятельности старших школьников, направленная на формирование нравственных качеств;
3. Активное участие педагога в самовоспитании старшего школьника. Охарактеризуем каждое из них.

Выбор содержания нравственного воспитания.

Осмысливая сущность нравственности личности, следует иметь в виду, что в качестве синонима этого понятия зачастую употребляется термин мораль. Между тем эти понятия необходимо различать. Под моралью в этике обычно понимают систему выработанных в обществе норм, правил и требований, которые предъявляются к личности в различных сферах жизни и деятельности. Нравственность же человека трактуется как совокупность его морального сознания, навыков и привычек, связанных с соблюдением этих норм, правил и требований.

Указанные трактовки весьма важны для педагогики. Формирование нравственности, или нравственной воспитанности, есть не что иное, как перевод моральных норм, правил и требований в знания, навыки и привычки поведения личности и их неуклонное соблюдение. Но что означают моральные (нравственные) нормы, правила и требования к поведению личности? Они есть не что иное, как выражение определенных отношений, предписываемых моралью общества к поведению и деятельности личности в различных сферах общественной личной жизни, а также в общении и контактах с другими людьми.

Например, согласно морали, каждый человек должен добросовестно относиться к труду, уважать людей труда, беречь общенародное достояние и природу, быть преданным родине, поддерживать достоинство и честь других людей, проявлять коллективизм, правдивость, скромность и т.д. Как видим, все эти нормы и правила определяют те нравственные отношения,

которые человек должен проявлять к труду, родине, другим людям и т.д.

Мораль общества охватывает большое многообразие этих отношений, если их сгруппировать, то можно четко представить содержание воспитательной работы по формированию нравственности учащихся. В целом эта работа должна включать в себя формирование следующих моральных отношений.

а) отношение к политике нашего государства: понимание хода и перспектив мирового развития; правильная оценка событий внутри страны и на международной арене; понимание моральных и духовных ценностей; стремление к справедливости, демократии и свободе народов;

б) отношение к родине, другим странам и народам: любовь и преданность родине; нетерпимость к национальной и расовой неприязни; доброжелательность ко всем странам и народам; культура межнациональных отношений;

в) отношение к труду: добросовестный труд на общее и личное благо; соблюдение дисциплины труда;

г) отношение к общественному достоянию и материальным — ценностям: забота о сохранении и умножении общественного достояния, бережливость, охрана природы;

д) отношение к людям: коллективизм, демократизм, взаимопомощь, гуманность, взаимное уважение, забота о семье и воспитании детей;

е) отношение к себе, высокое сознание гражданского долга; честность и правдивость; простота и скромность в общественной и личной жизни; нетерпимость к нарушениям общественного порядка и дисциплины; принципиальность, личное достоинство и т.д.

Как видим, каждое из перечисленных, отношений включает в себя целый ряд норм, правил и требований, которых должна придерживаться личность и которые составляют основу ее жизни и поведения. Именно эти правила и требования не только детализируют содержание нравственного воспитания, но и указывают на его исключительно большую многогранность.

Но для нравственного воспитания необходимо хорошо ориентироваться не только в его содержании.

Не менее важно детально осмыслить, какого человека можно считать нравственным и в чем, собственно говоря, проявляется настоящая сущность нравственности вообще. При ответе на эти вопросы, на первый взгляд, напрашивается вывод: нравственным является тот человек, который в своем поведении и жизни придерживается моральных норм и правил и выполняет их. Но можно выполнять их под влиянием внешнего принуждения или стремясь показать свою «нравственность» в интересах личной карьеры или желая добиться других преимуществ в обществе.

Подобная внешняя «нравственная благовидность» есть не что иное, как лицемерие. При малейшем изменении обстоятельств и жизненных условий такой человек, как хамелеон, быстро меняет свою нравственную окраску и начинает отрицать и ругать то, что раньше хвалил и чему поклонялся.

В условиях, обновляющихся в стране социальных отношений, демократизации и свободы общества исключительно важно, чтобы сама личность стремилась быть нравственной, чтобы она выполняла нравственные нормы и правила не благодаря внешним общественным стимулам или принуждению, а в силу внутреннего влечения к добру, справедливости, благородству и глубокого понимания их необходимости.

Нравственным нужно считать такого человека, для которого нормы, правила и требования морали выступают как его собственные взгляды и убеждения, как глубоко осмысленные и привычные формы поведения. Говоря точнее, в своем истинном значении нравственность не имеет ничего общего послушно-механическим, вынуждаемым только внешними обстоятельствами и требованиями выполнением установленных в обществе моральных норм и правил. Она есть не что иное как внутренний категорический императив (от лат. *impendus* — повелительный, настойчивый) личности, в качестве побудительных сил которого выступают ее здоровые общественные потребности и связанные с ними знания, взгляды, убеждения и идеалы.

В этом смысле нравственность личности органически связана с ее моральными чувствами, с ее совестью, с постоянной оценкой своего поведения и стремлением к искреннему раскаянию в тех случаях, когда допущены нарушения моральных принципов. Совесть и раскаяние личности в своих аморальных поступках — сильнейшие стимулы ее нравственного развития и самосовершенствования.

К сожалению, формированию этих личностных чувств не всегда придается должное значение. «Раскаяние, — пишет Чингиз Айтматов, — одно из великих

достижений в истории человеческого духа — в наши дни дискредитировано. Оно, можно сказать, полностью ушло из нравственного мира современного человека. Но как же может человек быть человеком без раскаяния, без того потрясения и прозрения, которые достигаются через осознание вины — в действиях ли, через порывы самобичевания или самоосуждения?» Все это показывает, что нравственное развитие личности невозможно без формирования ее моральной сознательности, моральной совести и глубокого внутреннего стремления к моральному благодетелю.

Организация деятельности старших школьников, направленная на формирование нравственных качеств

Рассматривая содержание нравственного воспитания, мы отмечали, что оно должно быть направлено на формирование у личности нравственных отношений к идеологии и политике страны, родине, труду, общественному достоянию, охране природы, к людям и самой себе. Но моральные отношения не возникают и не существуют сами по себе. Они органически связаны с деятельностью человека и обуславливаются ею. Это очень важное положение. Из него следует, что нравственное воспитание представляет собой сознательно осуществляемый процесс формирования у учащихся положительных моральных отношений в системе организуемой в школе разнообразной учебной и внеклассной деятельности и выработки на этой основе соответствующих личностно-этических качеств.

Исходя из содержания нравственных отношений, необходимо включать учащихся в следующие виды деятельности: общественную, патриотическую, учебную, трудовую, в деятельность по сбережению материальных ценностей и охране природы, общение с другими людьми и др.

В процессе активного участия в разнообразной деятельности (при педагогически правильной ее организации) у учащихся развивается понимание (осознание) того, как ее необходимо осуществлять, формируются чувства совести и ответственности, вырабатываются навыки поведения и укрепляется воля, что в своей совокупности и характеризует те или иные нравственные отношения (патриотизм, трудолюбие и т.д.). Без хорошо организованной практической деятельности и ее умелого педагогического стимулирования нельзя эффективно формировать нравственные отношения.

Не менее существенным является и другое положение. Во вступительной части подчеркивалось, что если те или иные отношения закрепляются в сознании и поведении личности, становятся привычными

и определяют устойчивость ее поведения в любых изменяющихся условиях, они превращаются в личностные качества. Вот почему процесс нравственного воспитания должен быть направлен на то, чтобы выработать, развивать и совершенствовать нравственные качества школьников.

В частности, речь должна идти о формировании таких качеств, как устойчивость научного мировоззрения, патриотизм и культура межнациональных отношений, трудолюбие, бережное отношение к материальным ценностям общества и личному имуществу, коллективизм, сознательная дисциплина и культура поведения.

Но чтобы выработать эти личностные качества, необходимо — и это опять-таки уже отмечалось во вступлении — формировать у учащихся соответствующую потребностно-мотивационную сферу, включать их в морально-познавательную деятельность по овладению нормами и правилами нравственности, развивать их взгляды и убеждения, выработать навыки и привычки поведения и укреплять волевые свойства.

Активное участие педагога в самовоспитании старшего школьника

При столкновении старших школьников с проблемой нравственного самосовершенствования возникает сложная в психолого-педагогическом плане ситуация. Здесь им приходится встречаться со множеством противоречий и проблем. Одна из них — стремление детей этого возраста к романтизму, рыцарству и приключениям, навеянное соответствующей литературой и фильмами. В современных социальных условиях такое стремление часто сталкивается с прагматической

ориентацией, порождаемой экономическими условиями жизни. Если романтический идеал требует от личности аскетизма и скромности в своих притязаниях, в частности материальных, то прагматический, напротив, порождает стремление к материальному благополучию и роскоши. Романтическая ориентация предполагает уединение, прагматическая — активное общение. Первой свойственна покорность судьбе, второй — борьба. Перечень антиномий чисто нравственного характера, возникающих при столкновении романтических идеалов с реальной современной действительностью, можно было бы продолжить.

Заключение

В процессе воспитания личности исключительно важное значение имеет формирование ее нравственности. Люди, будучи членами социальной системы, должны быть определенным образом организованы и в той или иной мере согласовывать свою деятельность с другими членами сообщества, подчиняться определенным нормам, правилам и требованиям. Мы создаем правовое общество с высокой культурой отношений между людьми, которые будут определяться социальной справедливостью, совестью и дисциплинированностью. Понятно, что такое общество обусловливает необходимость нравственной воспитанности каждого его члена. Вопросы о решающей роли нравственного воспитания в развитии и формировании личности осознавались и ставились в педагогике с давних времен. В данной работе я попыталась выявить условия, необходимые для эффективного формирования нравственности старших школьников. Именно на этот возраст приходится становление нравственного самосознания личности.

Список использованной литературы

1. Немов Р. С. Психология. Учеб. Для студ. высш. пед. учеб. заведений: В 3 кн. — 4-е изд. — М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 2001. — Кн. 2: Психология образования. — 608 с.
2. Богданова О. С., Катаева Л. И., Шамшурина А. И. О нравственном воспитании подростков. М.: Просвещение, 1979. — 213 с.
3. Педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических учебных заведений / В. А. Сластёнин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. — 4-е изд. — М.: Школьная Пресса, 2002. — 512 с.
4. Харламов М. Ф. Педагогика: Учеб. пособие. — 4-е изд., перераб. и доп. — М.: Гардарики, 2000. — 519 с.
5. Педагогический энциклопедический словарь / Гл. ред. Б. М. Бим-Бад — М.: Большая Российская Энциклопедия, 2002. — 528 с.: ил.
6. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. — М.: Азбуковник, 1999. — 944 с.
7. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка. — М., 1955.
8. Ушинский К. Д. Собр. соч. в 2-х т. — М., 1979.
9. Герbart И. Ф. Избр. пед. соч. — М., 1940.
10. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Ю. К. Бабанский и др.; Под ред. Ю. К. Бабанского. — М.: Просвещение, 1988. — 479 с.
11. Яновская М. Г. Эмоциональные аспекты нравственного воспитания. — М.: Просвещение, 1986.

Кенжабоев Жахонгир Абдисалимович
Преподаватель
Термезского государственного университета

МЕТОДИКА ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ

Одним из важнейших прикладных аспектов лингвистики является методика преподавания иностранных языков, ставшая сегодня полигоном для теоретических исследований и практических приложений. Если проследить историю методики преподавания *иностраннных языков* за последнее столетие, то становится очевидно, что это далеко не застывшая система. На один и тот же вопрос — как Вы изучали иностранные языки? — представители разных поколений ответят по-разному. Более того, из их ответов можно будет вывести закономерности процесса смены одного доминирующего метода преподавания на другую методическую парадигму. Как и почему это происходит?

Необходимо подчеркнуть, что подобный переход от одного метода к другому не осуществляется ни директивно «сверху», ни стихийно. Один метод развивается, как правило, в недрах предшествующего и имеет два возможных пути развития: либо он противопоставляет себя предшествующему методу, являясь его полной противоположностью, отвергая его недостатки, предлагая радикально новые пути развития «от противного», либо новый метод идет путем творческого логического развития старого, совершенствуя его сильные стороны, корректируя ошибочные или односторонние подходы.

Иллюстрацией первого случая может служить полемика между представителями грамматико-переводного метода и сторонниками «прямого» подхода к преподаванию иностранного языка. Ярким примером второго пути развития является многолетняя практика усовершенствования коммуникативно-ориентированного подхода.

Факторов, определяющих динамику развития доминирующих методов преподавания иностранных языков, немало. Их можно сгруппировать по параметру объективность vs. субъективность. К объективным факторам относятся политические, научные, культурные, социальные и т.п. Так, например, новая политическая ситуация в Узбекистане повлекла за собой перемены в школьной практике преподавания иностранных языков — от пересмотра сетки часов вплоть до создания новых программ обучения и современных учебных пособий.

Мощным субъективным фактором можно назвать симпатию со стороны как обучаемых, так и обучающихся к практике преподавания, к соответствующему методу, отражением которого неизбежно является любимый или «никуда не годный» учебник иностранного языка.

Уровень развития идей смежных наук — педагогики, психологии и, особенно, лингвистики — имеет решающее влияние на разработку методических концепций. Данные исследования становятся «подкладкой», методологической основой любого метода обучения. Более того, развитие методической мысли за последнее столетие дает возможность проследить, как смена лингвистической парадигмы определяла необходимость перехода к новому методу.

Грамматико-переводной метод в обучении иностранным языкам

Еще в конце XIX века гимназическое образование считалось элитарным. Его целью было гармоническое развитие обучаемых, воспитание в них не только чувства прекрасного, но и умения логически мыслить, в том числе и через преподавание **иностраннных языков**. Образцом стройности, системности, логики служили обязательные для гимназии классические языки — латынь и древнегреческий.

Лингвистическое понимание языка как системы имело методические последствия: если рассматривать язык как систему, то овладеть системой можно досконально изучив и поняв ее. Самым систематизированным уровнем языка является его грамматика.

Следовательно, изучение грамматической системы не только играет важнейшую роль в изучении иностранного языка, но и практически приравнивается к нему.

Единицей изучения грамматики является правило, которое необходимо знать, то есть выучить наизусть и понять, уметь находить примеры его применения в текстах, уметь применять его на практике — формулировать примеры его употребления на уровне предложения и простого текста, например, ответа на вопрос или сочинения, уметь находить в родном языке эквивалент перевода определенных грамматических конструкций.

К знанию правила относится и знание всех исключений из него. Следовательно, помимо правила, приходится заучивать наизусть и все исключения. Для снятия дополнительных трудностей и недоразумений в понимании все грамматические правила, а также задания к упражнениям формулируются на родном языке, который в системе грамматико-переводного метода играет центральную роль.

Главной целью обучения было чтение текстов и их перевод на родной язык, что достигалось через знание грамматики. В этом и состоит суть грамматико-переводного метода. Вот его краткая характеристика:

- когнитивность (осознанность): цель обучения — это знание системы, а не развитие умений и навыков;
- принципиальное двуязычие как учебника, так и самого процесса обучения; родной язык служит основой для сравнения и посредником в приобретении знаний;
- перенос подходов преподавания латинского и древнегреческого языков на живые языки, использование строго латинской терминологии для формулировки правил и заданий к упражнениям;
- дедуктивная логика предъявления и усвоения грамматического материала — строго от правила к примерам, а не наоборот;
- системное отношение к грамматическому материалу: изучение грамматики происходит «по частям речи», безотносительно важности того или иного грамматического явления в практическом использовании носителями конкретного языка (в этом также заключается влияние традиций преподавания мертвых языков).

Следует остановиться также на целом ряде особенностей грамматико-переводного метода, которые неизменно вызывают критическую реакцию сторонников более «демократических» методов обучения.

Данный метод и следующие ему учебные пособия предлагают довольно монотонную систему упражнений (ответы на вопросы, вставка пропущенного слова в строго определенной грамматической форме, трансформации предложений из одной грамматической формы в другую — например, из настоящего в прошедшее время, диктанты, сочинения по заданному плану с употреблением обязательных лексических единиц и грамматических конструкций и, конечно, перевод с иностранного языка на родной и обратно).

Сами эти упражнения, в целом, не вызывают возражений и даже используются в несколько модифицированном виде и в других методических подходах. Критики заслуживает то, что данный ассортимент заданий повторяется в учебнике из параграфа в параграф в строго определенном порядке, что ведет к при-

выканию к монотонному ритму урока, а часто и к снижению мотивации учащихся.

Кроме того, данные упражнения реализуются в этой системе исключительно на уровне разрозненных предложений, не увязанных между собой в контекст, следовательно, отсутствует представление о том, как изученные правила «ведут себя» в повседневном общении.

Сами формулировки заданий достаточно строги и, с современной точки зрения, не способствуют созданию интерактивного климата в отношениях между обучаемыми и их учебником. Сравните две следующие формулировки:

– Употребите данные предложения в прошедшем времени.

– Представьте себе, что события, описанные ниже, произошли на прошлой неделе. Как изменится текст?

Вторая формулировка не только более «дружелюбна» по отношению к адресату. В ней предусмотрены характеристики некоторых условий произведения речевых действий, что особенно важно с точки зрения современных подходов к обучению.

Еще одним аспектом, неизменно вызывающим критику в адрес грамматико-переводного метода, является отношение к лексике. Лексический минимум подается как двуязычный глоссарий (список слов) и требует механического заучивания наизусть. Никаких способов семантизации (объяснения значения) слов, кроме перевода, не практикуется. Естественно, нетрудно предположить, что последующие методы стараются исправить этот недостаток и уделяют лексическому уровню языка значительно более серьезное внимание.

Нельзя не сказать несколько слов и о текстах. Как правило, это довольно трудные тексты художественной литературы, отрывки из произведений серьезных авторов, предназначенные для перевода на родной язык с учетом выученной грамматики. Художественный текст доминирует в учебнике, поскольку одна из основных целей в рамках грамматико-переводного метода — воспитание обучающегося на текстах, соответствующих высоким эстетическим идеалам.

Поэтому выбор текстов осуществляется из известных, ставших классическими произведений художественной литературы. Эти же тексты служат средством ознакомления учащихся с чужой культурой в самом широком смысле этого слова. Так решается проблема страноведения, которое не становится здесь ни целью, ни инструментом преподавания.

Жанровое единообразие текстового материала считается сегодня абсолютно неприемлемым для преподавания иностранного языка. К чести грамматико-переводного метода следует сказать, что и сейчас

у него есть сторонники среди преподавателей. Он считается наиболее «надежным» в смысле абсолютной стерильности, чистоты, безошибочности, академической строгости.

Обучающиеся с ярко выраженной логической доминантой мышления предпочитают этот метод любому другому. Понятно, почему его так ценят взрослые обучаемые. Сегодня этот метод подвергся серьезным модификациям и вобрал в себя многое из более поздних подходов. Например, авторы учебных пособий

частично отказались от двуязычия в формулировках правил и заданий, оставив двуязычным глоссарий, снабдили учебные пособия аудиокассетами, сменили неизменных классиков на учебные тексты, рассказывающие «о жизни» в стране изучаемого языка. Однако принципиальные положения метода неизменны: когнитивный подход к изучению системы языка с целью получения знаний и дедуктивное изложение грамматического материала от правила к практическим приемам.

Список использованной литературы

1. Гез Н. И. и др. Методика обучения иностранным языкам в средней школе. — М., 1982.
2. Громова О. А. Аудио-визуальный метод и практика его применения. — М., 1977.
3. Домашнее А. И. и др. Методика преподавания немецкого языка в педагогическом вузе. — М., 1983.
4. Костера П. Обучение иностранному языку в языковой лаборатории. — М., 1986.
5. Основные направления в методике преподавания иностранных языков в XIX–XX вв. / Под ред. М. В. Рахманова. — М., 1972.
6. Палмер Г. Устный метод обучения иностранным языкам. — М., 1960.
7. Шейлз Д. Коммуникативность в обучении современным языкам. [Совет по Культурному Сотрудничеству. Проект № 12 «Изучение и преподавание современных языков для целей общения».] Совет Европы Пресс, 1995.

Кузава Ирина Борисовна

доктор педагогических наук, доцент, профессор кафедры педагогики.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

АВТОРСКАЯ КОНЦЕПЦИЯ ДОШКОЛЬНОГО ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ВОСПИТАННИКОВ С НАРУШЕНИЯМИ ПСИХОФИЗИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

AVTORSKAYA THE CONCEPT OF INCLUSIVE EDUCATION PRESCHOOL CHILDREN VIOLATION OF THE PSYCHOPHYSICAL DEVELOPMENT

Аннотация. Исследованы теоретические вопросы инклюзивного образования дошкольников с нарушениями психофизического развития.

Ключевые слова: инклюзивное образование, нарушения психофизического развития, концепция инклюзии.

Summary. *The theoretical aspects of inclusive education of preschool children with impaired mental and psychophysical development.*

Key words: *inclusive education, mental and psychophysical development violation, the concept of inclusion.*

Актуальной проблемой развития современной образовательной системы является внедрение и реализация дошкольного инклюзивного образования. Ведь невозможно утверждать о реформировании одной составляющей системы образования, не обращая внимания на другую. Поэтому, стратегическим заданием изучения и реформирования специальной педагогики в Украине является понимание и осмысление общетеоретических подходов инклюзивного образования детей дошкольного возраста с нарушениями психофизического развития. Ведь именно в дошкольном возрасте существует уникальная возможность преодоления последствий некоторых сенсорных или интеллектуальных нарушений, избегания формирования особой позиции в среде здоровых ровесников путём нормализации жизни ребёнка в семье и включение родителей в процесс (ре) абилитации.

Следует подчеркнуть, что именно в дошкольном возрасте у воспитанников не существует никаких предрассудков в отношении к своим сверстникам с нарушениями психофизического развития в социум. У них легко воспитывать отношение к физическим и психическим недостаткам, также как и к индивидуальным особенностям других людей (цвет глаз, волос, тембр голоса и т.п.). В сравнении с другими возрастными периодами дошкольный возраст обеспечивает общее развитие — основу для дальнейшего овладения

специальными знаниями и навыками. Поэтому можно утверждать, что дошкольное образование является оптимальным периодом включения воспитанников с нарушениями психофизического развития в общеобразовательную среду, поскольку в это время проще и быстрее формируется принятие разных личностных проявлений.

Призвание педагога заключается в создании условий для развития каждого воспитанника с учётом его индивидуальных познавательных возможностей. Практический опыт показал, что большинством дошкольных учебных учреждений разработаны практические методы, направленные на инклюзию, которые являются почвой для базовых образовательных программ. Ведь, как показывает практика, включение детей в общеобразовательную среду в дошкольном возрасте, способствует воспитанию молодого поколения с настоящим гуманным отношением к другим людям, в том числе с психофизическими нарушениями.

Проведенный нами анализ исследований дает возможность отметить, что дошкольный период рассматривается в контексте проблемы реформирования системы дошкольного образования в условиях инклюзии. В частности, учеными ближнего зарубежья (Е.Л. Гончарова, А.И. Кукушкина, Н.Н. Малофеев, А.С. Никольская, Т.В. Пелымская, А.В. Самсонова, Л.И. Солнцева, Т.А. Соловьева, С.М. Сорокоумова,

Е.А. Стребелева, Н.Д. Шматко и др.) разработаны и экспериментально апробированы комплексные программы ранней психолого-педагогической коррекции отклонений в развитии и на этой основе ранней инклюзии ребенка в социальную и общеобразовательную среду.

В контексте исследования заметим, что дошкольный возраст является не только значимым периодом в становлении ребенка как личности, но и имеет особую психологическую структуру, которая состоит в сопоставлении процессов созревания психических функций и возможностей воспитанников усваивать в процессе обучения и воспитания опыт старших поколений. Еще Л.С. Выготский утверждал о двух планах развития ребенка в дошкольном детстве — биологическом и культурном, — различия между которыми исчезают в процессе пребывания ребенка в специально созданных образовательных условиях [1, С. 105].

Общеизвестно, что воспитание и обучение охватывают весь спектр психических качеств ребенка. В то же время необходимо поддерживать и всесторонне развивать то, что является специфическим для дошкольного возраста, поскольку его уникальность неповторима.

Определенный интерес представляют исследования М.А. Монтессори, в которых период дошкольного детства является благоприятным для полноценного развития под влиянием обучения и воспитания. В частности, по мнению автора, дошкольник имеет много специфических качеств, помогающих ему активно воспринимать мир (повышенной способностью к восприятию, запоминание, сохранение информации, упорядочивание и творческого использования материала), реализовать личностный потенциал, а также обеспечивают полноценное физическое и духовное развитие [2]. При этом М.А. Монтессори утверждала, что возможности воспитанников в учебе безграничны, однако, имея от рождения определенные задатки, они могут развить их только в правильно организованной среде и общении со взрослыми.

О важности дошкольного периода в развитии ребенка утверждал и К.Д. Ушинский, который отмечал, что в первые 7–8 лет жизни память усваивает столько, сколько не усваивает за всю оставшуюся жизнь [9].

А.В. Запорожец указывал, что в процессе усвоения детьми социального опыта не только приобретаются определенные знания и умения, развиваются способности, но и происходит становление и формирование личности. Врожденные свойства организма создают предпосылки для формирования новых видов психической деятельности. Процесс созревания детского организма определяется не только генетической программой, но и условиями жизни [3]. То есть, по

утверждению ученого, совместное обучение дошкольников с разным уровнем психофизического развития позволяет лучше усвоить положительный и отрицательный опыт общения, который является очень важным для воспитания в них социальной устойчивости, выносливости и формирования личности.

Однако, существует ряд проблем внедрения дошкольного инклюзивного образования:

1) недостаточное количество сети специальных дошкольных учебных учреждений (групп) по месту жительства детей с нарушениями психофизического развития;

2) недостаточное обеспечение соответствующими квалифицированными кадрами в области инклюзивного образования;

3) неготовность общеобразовательных дошкольных учебных учреждений к инклюзивному образованию (психологическая и профессиональная неготовность педагогов к восприятию и работе с детьми с психофизическими нарушениями, отсутствие материально-технического оборудования и т.п.);

4) отсутствие программно-методического обеспечения дошкольного инклюзивного образования дошкольников;

5) недостаточная консолидация усилий специалистов, родителей, ученых в области организации медико-психолого-педагогического сопровождения дошкольников с психофизическими нарушениями;

6) наличие межведомственных барьеров при организации инклюзивного обучения и воспитания дошкольников;

7) мониторинг результатов совместного обучения детей, нуждающихся в коррекции психофизического развития, со здоровыми сверстниками;

8) отсутствие системы ранней диагностики и комплексного медико-психолого-педагогического сопровождения.

Отсутствие концепции дошкольного инклюзивного образования, с одной стороны, выраженная потребность общества в его эффективно действующей системе, а также недостаточная разработанность её теоретико-методологического обоснования и научно-методического обеспечения — с другой, обеспечение всем воспитанникам равных прав, условий и стартовых возможностей для получения дошкольного образования и отсутствие разработанных методик инклюзивного обучения; важность подготовки специалистов по работе с воспитанниками с нарушениями психофизического развития, и их семьями, а также ментальной и психолого-педагогической неготовностью педагогических кадров к эффективной практической реализации указанного процесса, с другой, побудили нас к разработке основных теоретических

положений, которые в дальнейшем станут основой для определения концептуальных основ и создания модели дошкольного инклюзивного образования.

Поэтому теоретико-методологическая концепция нашего исследования была построена на идеях ценности и уникальности дошкольного периода детства. Попутно отметим, что данная проблема не была предметом теоретического анализа.

Теоретическими истоками исходных положений созданной концепции инклюзивного образования дошкольников с психофизическими нарушениями стали:

1) дефектологические учения об общих и специфических закономерностях развития детей в норме и при различных видах психического дизонтогенеза (Вит. И. Бондарь, Л. С. Выготский, В. М. Синёв, Л. И. Фомичева, М. К. Шеремет);

2) философские и социокультурные основы (С. В. Алехина, Н. М. Назарова, М. М. Семаго, П. В. Романов, Е. Р. Ярская-Смирнова), а также общетеоретические проблемы дошкольного инклюзивного образования детей с нарушениями психофизического развития (Вит. И. Бондарь, Н. В. Борисова, Л. В. Чертополох, И. В. Дмитриева, В. В. Засенко, Т. Г. Зубарева, Л. В. Косикова, М. М. Малофеев, С. П. Миронова, Т. В. Сак, М. Синева, Е. П. Синева, Т. А. Соловьева, С. М. Сорокумова, И. Н. Хафизуллина, М. К. Шеремет, Л. Г. Шипицина, Н. Д. Шматко, Л. И. Фомичева и др.);

3) результаты обобщения отечественного и зарубежного опыта значимости раннего и дошкольного возраста в формировании личности ребенка и удовлетворение его социогенных потребностей как условия интеллектуального развития и успешного включения в общество (Вит. И. Бондарь, А. В. Беленькая, Е. В. Мартыничук, В. М. Синёв, В. В. Тарасун, Л. И. Фомичёва, М. К. Шеремет, Д. И. Шульженко и др.) и применение на этой основе коррекционно-развивающих методик (технологий) в работе с детьми с разным уровнем психофизического развития.

В контексте исследования закономерно возникает потребность уточнения прежде всего таких ключевых категорий как «концепция», «методология», «теория», «интеграция», «инклюзия».

В своих исследованиях *концепцию* (с лат. — *восприятие*) рассматриваем как систему взглядов на определенное явление; способ понимания, толкования каких-то явлений, основополагающая идея теории, общий ее замысел [4].

Методология (с греч. *methodos* — путь исследования и *logos* — учение) — это система наиболее общих принципов, форм и методов научного познания [4, С. 30]. Главной ее особенностью является эвристический характер, то есть способность обеспечить появление новых идей в конкретных проблемных ситуациях.

Существует мнение (Н. Д. Дементьева, К. И. Холостова), что в теоретико-методологическом смысле любое лицо имеет определенные отклонения от среднестатистической нормы и благодаря этому явлению является самостоятельной, отличной от других личностью. Каждый индивид владеет теми или иными особыми потребностями, к которым общество должно приспособлять свои внешние условия. Вся социальная жизнь организуется как непрерывный процесс компромиссов в организации функционирования между личностью и социумом, индивидом, группой и обществом. При этом уважение прав личности предполагает в то же время признание прав общественной общности [10, С. 37].

Вполне правомерно утверждать, что по методологии, как основе практических преобразований, должны возникнуть новые методы и формы организации учебно-воспитательного процесса, принципиальные изменения в построении системы сопровождения ребенка с психофизическими нарушениями, которые создадут условия для его перехода от основной концепции ретрансляции человеческого опыта к идее создания личности как носителя культуры и общечеловеческих ценностей.

Теория (с греч. *teoria* — рассмотрение, исследование) — система возможных научных знаний об определенной совокупности предметов, которая описывает, объясняет и предусматривает явления определенной области реальной действительности [4, С. 187].

Теоретические основы инклюзивного образования отражены в трудах зарубежных (Д. Е. Гарнер, Д. А. Дайсон, М. Д. Кинг-Сирс, П. В. Миттлер, Д. Д. Леско, М. Б. Уилл) и отечественных ученых (Л. Г. Чертополох, Вит. И. Бондарь, А. А. Колупаева, В. М. Синев и др.). Все они утверждают о том, что философия инклюзивного образования основывается на убеждениях в необходимости изменения образовательной парадигмы — реформировании двух традиционных систем (специальной и общеобразовательной) путем их объединения в единую систему, ответственности семьи в обеспечении права ребенка с психофизическими нарушениями на образование и развитие, роли общественных организаций, преодолении стереотипов и формировании толерантности.

Правомерность нашей исследовательской позиции подтверждается тем, что в современной педагогической теории практически отсутствуют исследования, посвященные системному рассмотрению проблемы дошкольного инклюзивного образования детей с нарушениями психофизического развития.

Парадигма (греч. — пример, образец) — система основных научных достижений (теорий, методов), по примеру которых организуется исследовательская

практика ученых в данной области знаний в определенный исторический период. Парадигма является моделью, теорией, образцом для решения исследовательских задач [6, С. 144–145].

Нам представляется обоснованным утверждение В.И. Стражева о том, что в основе образовательной парадигмы лежит переход к новым образовательным технологиям, направленных на:

а) детскую личность, ее творчество, развитие умения самостоятельно добывать знания;

б) изменение отношения между воспитателем и воспитанником, то есть когда педагог выступает не посредником между ребенком и знаниями, а является ее наставником, советником, высшим авторитетом;

в) изменений отношения между ребенком и образовательным учреждением, который является важной жизненной опорой, фундаментом для дальнейшей жизни [8, С. 255].

Поэтому в своем исследовании мы используем понятие «парадигма» как более строгое и емкое против понятий «система», «подход», «концепция». Термин «парадигма» ориентирует специалистов на осознание основных установок своей науки и означает зрелость научно-педагогической и философской мысли. Действительно, осознание парадигмы всегда является показателем зрелости науки.

Мы исходим из того, что особенностями дошкольного возраста является интенсивный рост и развитие организма детей, морфологическое и функциональное совершенствование его органов и систем, формирования личности ребенка и высокая чувствительность к воздействию неблагоприятных факторов окружающей среды (А. В. Бердник, В. И. Берзинь, А. Н. Лукьянова, Н. С. Полька, А. М. Сердюк и др.). Кроме того, существует мнение (А. М. Джуриная), что степень функциональной зрелости организма детей дошкольного возраста обуславливает их дальнейшее развитие, состояние здоровья и успешность обучения в школе.

Конструктивной для нас является позиция С. Е. Кулачкивской о существенной особенности дошкольного периода детства, которая заключается в обеспечении общего развития ребенка и выступает базой для вступления в дальнейшем специальных знаний, умений и навыков в усвоении различных видов деятельности [7, С. 4]. В частности, автор утверждает, что дошкольное детство является периодом интенсивного развития речевого общения ребенка с окружающим миром, расцвета образных форм обучения

(усвоения сенсорных эталонов, развития перцептивных действий, создания наглядных образов и т.д.), которые являются основой для развития способности ребенка к творчеству, становления первичного мировоззрения, осознание своего «Я» и т.п. [7, С. 5].

Доказано, что именно в детстве у человека закладываются навыки социального общения, которые играют особенно важную роль в жизни лиц с психофизическими нарушениями. Однако, как показывает практика, родители таких детей ограничивают их в общении со здоровыми сверстниками, считая, что в детском саду за ними не будет осуществляться надлежащая забота и уход. В контексте исследования заметим, что общение воспитанников с разным уровнем психофизического развития даст возможность каждому наладить контакты с окружающим миром и будет способствовать формированию активной жизненной позиции и т.п.

Как уже отмечалось, дошкольный возраст имеет важное значение для формирования личности ребенка, универсальной формой которого является игровая деятельность, способствует развитию его познавательных процессов, речи, общения, поведения. В процессе игровой деятельности происходит усвоение основных правил и норм социального поведения.

Однако, среди причин недооценки благоприятного возрастного периода для развития познавательных процессов, свойств личности и т.д., определяющих дальнейшее развитие ребенка в целом, является неразработанность мультидисциплинарного (медицинского, психологического, педагогического, физиологического) подхода к изучению нарушений, анализ их диагностического и развивающего инструментария, коррекционных программ и психолого-педагогических технологий реализации, неподготовленность специалистов, способных их эффективно реализовать, неосведомленность членов семьи о средствах раннего педагогического вмешательства и социализации таких детей в микросоциум.

Резюмируя вышеизложенное, вполне правомерно утверждать, что концепция дошкольного инклюзивного образования должна быть направлена на перенос теорий, правил обучения лиц с психофизическими нарушениями по их здоровых сверстников. Изменения здесь происходят на уровне отношения к ним, стратегии образовательной политики и сотрудничества в коллективе.

Литература

1. Выготский Л. С. К психологии и педагогике детской дефективности / Основы дефектологии. — СПб.: М.: Изд-во «ЛАНЬ», 2003. — С. 101–106.
2. Монтессори М. Значение среды в воспитании [пер. с итал. К. Памфиловой] / Мария Монтессори // Русская школа за рубежом. — Прага, 1926. — Книга 17. — С. 419–424.
3. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: В 2-х т. Т. I. Психическое развитие ребенка. — М.: Педагогика, 1986. — 320 с.
4. Кузава І. Б. Теоретико-методологічні аспекти інклюзивної освіти дітей дошкільного віку, які потребують корекції психофізичного розвитку / І. Б. Кузава // Педагогічний пошук. — Луцьк, 2012. — № 1 (73). — С. 21–23.
5. Кузава І. Б. Моделі розвитку інклюзивної освіти: теоретичний аспект / І. Б. Кузава // Збірник наукових праць «Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології». — Суми, 2013. — № 1 (27). — С. 380–388.
6. Кузава І. Б. Технологии инклюзивного образования дошкольников, нуждающихся в коррекции психофизического развития: сборник материалов II Международной научно-практической конференции: практика, исследования, методология», (Москва, 26–28 июня 2013 г.). — М.: ООО «Буки Веди», 2013. — С. 646–650.
7. Кулачківська С. Є. Психічний розвиток дошкільника в інноваційних системах виховання // Реалізація інноваційної практики в дошкільному навчальному закладі: психологічний аспект. / Заг. ред. Максименка С. Д., Кулачківської С. Є. — Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2004. — С. 10–23.
8. Стражев В. И. Образование и наука в современном обществе / В. И. Стражев. — Минск: БГУ, 2004. — 255 с.
9. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: В 6-ти тт. / Константин Дмитриевич Ушинский. — М., 1988.
10. Холостова Е. И., Дементьева Н. Ф. Социальная реабилитация: учеб. пособие. — М.: Изд-торгов. Корпорация «Дашков и Ко», 2006. — 340 с.

Сакбаева М.

преподаватель

Термезского государственного университета

(г. Термез Узбекистан)

СОВРЕМЕННЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

Педагогическая технология — это научно обоснованный выбор характера воздействия, в процессе организуемого учителем взаимодействия с детьми, производимый в целях максимального развития личности как субъекта окружающей действительности.

Педагогическая технология есть некоторая проекция теории и методики воспитания на практику воспитания, сфокусированный в одной точке, краткой по времени, едва уловимой по способам, индивидуализированной в силу широчайшего многообразия персональных особенностей личности учителя и ученика.

Педагогическая технология выявляет систему профессионально значимых умений педагогов по организации воздействия на воспитанника, предлагает способ осмысления технологичности педагогической деятельности. Безусловно, современные педагогические технологии, исходя из разумной целесообразности, стремятся учитывать как можно больше факторов, влияющих на процесс обучения и в этих условиях значительно меняется место и роль педагога в учебном процессе.

Мировая педагогическая наука рассматривает сегодня преподавателя как менеджера, управляющего активной развивающей деятельностью обучающегося. В этой ситуации преподаватель должен владеть всем инструментарием методов обучения, и роль технологий в достижении современного качества образования в этих условиях значительно возрастает. Проведём теоретический обзор современных технологий обучения учащихся, наиболее распространенных в научной литературе.

Технология личностно-ориентированного обучения

В центре внимания педагога — уникальная целостная личность ребенка, стремящаяся к максимальной реализации своих возможностей (самоактуализации), открытая для восприятия нового опыта, способная на осознанный и ответственный выбор в разнообразных жизненных ситуациях. В отличие от формализованной передачи воспитаннику знаний и социальных норм в традиционных технологиях здесь достижение личностью перечисленных выше качеств провозглашается главной целью обучения и воспитания.

В традиционных дидактических системах основой любой педагогической технологии является объяснение, а в личностно-ориентированном образовании — понимание и взаимопонимание. Фундаментальная идея состоит в переходе от объяснения к пониманию, от монолога к диалогу, от социального контроля — к развитию, от управления — к самоуправлению. Основная установка педагога — не на познание «предмета», а на общение, взаимопонимание с учениками, на их «освобождение» (К. Н. Вентцель) для творчества.

Творчество, исследовательский поиск являются основным способом существования ребенка в пространстве личностно-ориентированного образования. Но духовные, физические, интеллектуальные возможности детей еще слишком малы, чтобы самостоятельно справиться с творческими задачами обучения и жизненными проблемами. Ребенку нужны педагогическая помощь и поддержка.

Технологии личностной ориентации пытаются найти методы и средства обучения и воспитания, соответствующие индивидуальным особенностям каждого ребенка: используют методы психодиагностики, изменяют отношения и организацию деятельности детей, применяют разнообразные средства обучения (в том числе технические), корректируют содержание образования.

Своеобразие личностно-ориентированных технологий заключается в их целее ориентации на свойства личности, ее формирование и развитие не по чьему-то заказу, а в соответствии с природными способностями. Содержание образования представляет собой среду, в которой происходит становление и развитие личности ребенка. Ей свойственны гуманистическая направленность, обращенность к человеку, гуманистические нормы и идеалы.

Игровые технологии

Игра — это вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением. Большинство игр отличает следующие черты (С. А. Шмаков):

— свободная развивающая деятельность, предпринимаемая лишь по желанию ребенка, ради

- удовольствия от самого процесса деятельности, а не только от результата (процедурное удовольствие);
- творческий, в значительной мере импровизационный, активный характер этой деятельности («ноле творчества»);
- эмоциональная приподнятость деятельности, соперничество, состязательность, конкуренция («эмоциональное напряжение»);
- наличие прямых или косвенных правил, отражающих содержание игры, логическую и временную последовательность ее развития.

Педагогические игры — достаточно обширная группа методов и приемов организации педагогического процесса. Основное отличие педагогической игры от игры вообще состоит в том, что она обладает существенным признаком — четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы, выделены в явном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью.

В учебном процессе школы до недавнего времени использование игры было весьма ограничено. В современной школе, делающей ставку на активизацию и интенсификацию учебного процесса, игровая деятельность используется в следующих случаях:

- в качестве самостоятельных технологий для освоения понятия, темы и даже раздела учебного предмета;
- в качестве элементов (иногда весьма существенных) более обширной технологии;
- в качестве урока (занятия) или его части (введения, объяснения, закрепления, упражнения, контроля);
- в качестве технологий внеклассной работы (коллективные творческие дела).

Определение места и роли игровой технологии в учебном процессе, сочетания элементов игры и учения во многом зависят от понимания учителем функций и классификации педагогических игр.

Специфику игровой технологии в значительной степени определяет игровая среда: различают игры с предметами и без предметов, настольные, комнатные, уличные, на местности, компьютерные, с различными средствами передвижения и т.д.

Особенностями игры в старшем школьном возрасте является нацеленность на самоутверждение в обществе, стремление к розыгрышу, ориентация на речевую деятельность. Деловая игра используется для решения комплексных задач.

Усвоение нового, закрепление материала, развитие творческих способностей, формирование общеучебных умений дает возможность учащимся понять и изучить учебный материал с различных позиций. В учебном процессе применяются различные моди-

фикации деловых игр: имитационные, операционные, ролевые игры, деловой театр.

Имитационные игры. На занятиях имитируется деятельность какой-либо организации, предприятия или его подразделения. Сценарий имитационной игры кроме сюжета события содержит описание структуры и назначения имитируемых процессов и объектов.

Операционные игры. Они помогают отрабатывать выполнение конкретных специфических операций. Игры этого типа проводятся в условиях, имитирующих реальные.

Исполнение ролей. В этих играх отрабатывается тактика поведения, действий, выполнение функций и обязанностей конкретного лица.

«Деловой театр» — разыгрывается какая-либо ситуация, поведение человека в этой обстановке.

Психодрама и социодрама. Они весьма близки к «исполнению ролей» и «деловому театру». Это также «театр», но уже социально-психологический, в котором отрабатывается умение чувствовать ситуацию, оценивать состояние другого человека.

Заключение

Для решения современных психолого-педагогических задач, стоящих перед нуждающейся в обновлении системой образования, важно кардинальным образом изменить приоритеты целей обучения. На первый план следует выдвигать развивающую функцию, в большей степени обеспечивающую становление личности обучающегося, раскрытие его индивидуальных способностей, развитие умственной, творческой и социальной активности, что является важным условием их психологической подготовки к жизни в социуме, к труду как умственному, так и физическому. Через развитие этой активности происходит становление важных качеств личности: ответственности за свои действия, умение самоорганизовываться, критически осмысливать и оценивать происходящие процессы.

Педагогические технологии в настоящее время базируются на теориях психодидактики, психологии, кибернетики, управления и менеджмента и понимаются как планомерное и последовательное воплощение на практике заранее спроектированного педагогического процесса.

Технологическая цепочка педагогических действий, операций, коммуникаций выстраивается строго в соответствии с целевыми установками, имеющими форму конкретного ожидаемого результата. Однако любые образовательные технологии — еще не гарантия успеха. Главным является органическое соединение эффективных образовательных технологий и личности педагога. Еще раз следует подчеркнуть,

что при новой парадигме образования педагог выступает больше в роли организатора самостоятельной активной познавательной деятельности учащегося, компетентным консультантом и помощником. Эта

роль значительно сложнее, чем при традиционном обучении и требует от педагога более высокого уровня профессионально-педагогической культуры.

Список использованных источников

1. Атутов П. Р. Технология и современное образование / П. Р. Атутов // Педагогика. — 1996. — № 2.
2. Белкин А. С. Витакенное обучение с голографическим методом проекций / А. С. Белкин // Школьные технологии. — 1998. — № 3.
3. Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения / В. П. Беспалько. — М., 1995.
4. Кларин М. В. Инновации в мировой педагогике / М. В. Кларин. — Рига: Эксперимент, 1995.
5. Кудрявцев В. Т. Проблемное обучение: истоки, сущность перспективы / В. Т. Кудрявцев. — М.: Знание, 1991.
6. Матюнин Б. Г. Нетрадиционная педагогика / Б. Г. Матюнин. — М., 1995.
7. Педагогические технологии: Учебное пособие для студентов педагогических специальностей / Под общей ред. В. С. Кукушина. — Москва: ИКЦ «МарТ», 2004. — 336 с.
8. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии / Г. К. Селевко. — М.: Народное образование, 1998.

Тилляев Зафар Акмалович

Преподаватель

Термезского государственного университета

ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ ПРАГМАТИКИ (ТЕОРИИ РЕЧЕВЫХ АКТОВ)

Вопрос как коммуникативный тип высказывания относится к наиболее проблемным речевым единицам и всегда привлекал внимание представителей самых разнообразных областей знаний.

Такое внимание к вопросу обусловлено тем, что в нем находят свое непосредственное выражение многие важные языковые аспекты, связанные с мышлением, познанием и суждением, которые имеют существенное значение для коммуникации. В связи с этим вопросительность как лингвистическая проблема остаётся открытой для исследователей разных направлений.

Теория речевых актов, основы которой были заложены Дж. Остином, П. Ф. Стросоном и Дж. Серлем, в качестве минимальной единицы речевого общения рассматривает речевой акт, понимаемый как актуализированное предложение и состоящий из трех компонентов: целенаправленности [illocution], речения (произнесения) [locution], достижения искомого последствий [perlocution].

Таким образом, важное значение приобретает цель (интенция) говорящего и направленность речевого акта на определенную реакцию адресата, результат речевого акта; то есть эффект, последствия говорения становятся частью речевого акта.

В отличие от формальных синтаксических исследований, в которых предложение исследуется как высказывание, вырванное из контекста общения, прагматика включает в круг рассматриваемых объектов адресата речи, ситуацию общения и «прагматические компетенции» говорящих, что значительно расширяет и диапазон изучаемых проблем.

С адресатом речи связаны, в первую очередь, проблемы понимания, интерпретации высказывания и те правила и принципы, которыми адресат руководствуется при выводе как поверхностных, так и скрытых или косвенных смыслов высказывания, и подлинных целей говорящего, а также (ожидаемая) реакция адресата на высказывание говорящего (вербальная и невербальная, прямая и косвенная). Без учета адресата немислим перлокутивный эффект высказывания или

воздействие высказывания адресата: информационное, эмоциональное, эстетическое.

Контекст, или ситуация общения трактуется теорией речевых актов прежде всего как набор подготовительных условий для успешного выполнения и распознавания того или иного речевого акта.

Согласно мнению И. П. Сузова, речевые акты имеют следующие функции:

1. Речевые акты могут заменять материальные действия, например, обещание может предвосхищать материальное действие, вербальный ответ может заменить указание жестом, выполнение предметных функций может быть поручено другому лицу.

2. Подготовка будущих материальных действий (планирование, обсуждение)

3. Разъяснение прошлых материальных действий (опрос, объяснения, упреки, оправдания, извинения)

4. Направление материальных действий (объяснение, инструктаж)

5. Создание социальных фактов (приговор, аттестация, назначение и т.д.)

Существует несколько вариантов классификаций речевых актов с прагматической точки зрения. Классификации построены на различных основаниях прагматического характера. Дж. Лич, например, выделяет пять классов речевых актов: асертив, директив, комиссив, экспрессив, рогатив/интеррогатив. В отечественной психолингвистике предлагается шесть функциональных типов высказываний: приказ/просьба, вопрос, приветствие, восклицание, автоклитики, констатирующие высказывания. Предложение выражает одну или несколько номинаций, в его основе лежит предикационная структура мысли. Высказывание также выражает одну или несколько номинаций, в его основе лежит акт коммуникации.

Согласно теории речевых актов Серля, в значении любого высказывания можно выделить две составляющие: пропозициональное содержание и иллокутивную силу, приложенную к этому пропозициональному содержанию. Иллокутивное значение может быть первичным, имеющим формальные эксплицитные

признаки, которые выражаются с помощью определённой формы предложения и перформативных высказываний, т.е. имеют буквальный смысл, или быть имплицитным, т.е. косвенным. Вторичное значение часто не имеет формальных признаков, однако оно может быть идентифицировано благодаря контексту или коммуникативной ситуации.

И. П. Сусов предлагает различать следующие основные иллокутивные типы речевых актов:

- 1) директив (побуждения, просьбы, указания);
- 2) комиссив (обещания, угрозы, объявления);
- 3) эротетический тип (вопросы);
- 4) репрезентатив (утверждения, констатации, отчеты, описания, заверения, объяснения);
- 5) сатисфактив (извинения, благодарности, оправдания, ответы);
- 6) ретрактив (разрешения, уточнения, заявления о невозможности выполнить обещанное);
- 7) декларация (декларатив) (называния, определения, назначения, приговоры);

8) вокатив (обращение, вызов, зов).

Высказывания директивного и эротетического типов всегда инициативны: они вводят новые условия взаимодействия и тем самым кладут начало ряду последовательных действий. Сатисфактивные высказывания всегда реактивны — они следуют уже существующим условиям взаимодействия и завершают последовательный ряд действий.

Комиссивные высказывания могут быть в зависимости от места в дискурсе инициативными и реактивными, например, за побуждением может последовать не действие, а только обещание, подтверждающее или модифицирующее условия взаимодействия, но оставляющее открытой последовательность поступков. Высказывания репрезентативного типа либо инициативны, либо реактивны. Но они всегда открывают ряд поступков, так как вводят новые условия взаимодействия.

Список использованной литературы

1. Jenny Dooley, Virginia Evans Grammarway / English grammar book 4: — Express Publishing, 2009. — 280 с.
2. Raymond Murphy English Grammar in Use — Cambridge University Press, 2009. — 392 с.
3. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования). — Л., Просвещение, 1981. — 295 с.
4. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. — М.: Советская энциклопедия, 1966. — 607 с.
5. Блох М. Я. Основы теоретической грамматики. — М.: Высш. школа, 2005. — 239 с.
1. Бархударов Л. С. Штелинг Д. А. Грамматика английского языка. — М., Изд-во литературы на иностранных языках, 1960. — С. 422.
2. Давыдова, И. В. Теоретическая грамматика английского языка: Курс лекций / И. В. Давыдова, М. В. Шаповалова; Унт Рос. акад. образования, Фак. иностр. яз. — М.: Издво УРАО, 1998.
3. Жинкин Н. И. Вопрос и вопросительное предложение. // Вопросы языкознания № 3, 1955.
4. Иванова, И. П. Теоретическая грамматика современного английского языка: учеб. для интов и фак. иностр. яз. / И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов. — М.: Высш. школа, 1981.
5. Кобрин, Н. А. Теоретическая грамматика современного английского языка: учебное пособие / Н. А. Кобрин, Н. Н. Болдырев, А. А. Худяков. — М.: Высшая школа, 2007. — 368 с.

Tursunov M. M.

*“English philology and literature” department
Bukhara State University*

A COMPARATIVE ANALYSIS OF TEACHER-CENTERED AND LEARNER-CENTERED CLASSES

The following article deals with the advantages and disadvantages of student-centered and teacher-centered classes by comparing the methods due to theoretical and practical points.

Nowadays, teaching foreign languages has greatly changed. A number of modern, innovative methods, techniques and ways of teaching are being implemented in foreign language classes. Today, a teacher should try to vary the methods he is using in class in order to get students involved in teaching and learning process as actively as possible. The role of a teacher in modern methodology usually differs from the role the teacher played in class before. Teachers are more facilitators now rather than being dominants in class. This role gives learners of foreign languages more opportunities to participate in classes more actively being enthusiastic, persevering, independent, and creative. Today the terms “teacher-centered” and “student-centered” classes have already been widely used in methodology.

It is urgent to find out differences and similarities of student-centered and teacher-centered classes, to analyze advantages and disadvantages of such classes in methodology. We are going to focus on these classes to see the effects more exactly and clearly.

Student-centered learning, also known as learner-centered education, broadly encompasses methods of teaching that shift the focus of instruction from the teacher to the student. In original usage, student-centered learning aims to develop learner autonomy and independence by putting responsibility for the learning path in the hands of students. Student-centered instruction focuses on skills and practices that enable lifelong learning and independent problem-solving. Student-centered learning theory and practice are based on the constructivist learning theory that emphasizes the learner's critical role in constructing meaning from new information and prior experience.

As Leo Jones claims student-centered learning puts students' interests first, acknowledging student voice as central to the learning experience. In a student-centered learning space, students choose what they will learn, how they will learn, and how they will assess their own learning. This is in contrast to traditional education, also

dubbed “teacher-centered learning”, which situates the teacher as the primarily “active” role while students take a more “passive”, receptive role. In a teacher-centered classroom, teachers choose what the students will learn, how the students will learn, and how the students will be assessed on their learning. In contrast, student-centered learning requires students to be active, responsible participants in their own learning and with their own pace of learning [1].

Weimer's key changes toward learner-centered teaching can be listed as the following: a) the function of content; b) the role of the teacher; c) the responsibility for learning; d) the purposes and processes of assessment e) the balance of power [2].

Usage of the term “student-centered learning” may also simply refer to educational mindsets or instructional methods that recognize individual differences in learners. In this sense, student-centered learning emphasizes each student's interests, abilities, and learning styles, placing the teacher as a facilitator of learning for individuals rather than for the class as a whole.

In a student-centered class, students don't depend on their teacher all the time, waiting for instructions, words of approval, correction, advice, or praise. They don't ignore each other, but look at each other and communicate with each other. They value each other's contributions; they cooperate, learn from each other, and help each other. When in difficulty or in doubt, they do ask the teacher for help or advice but only after they have tried to solve the problem among themselves, the emphasis is on working together, in pairs, in groups, and as a whole class. Their teacher helps them to develop their language skills.

A student-centered classroom isn't a place where the students decide what they want to learn and what they want to do. It's a place where we consider the needs of the students, as a group and as individuals, and encourage them to participate in the learning process all the time. The teacher's role is more that of a facilitator than

instructor; the students are active participants in the learning process. The teacher (and the textbook) help to guide the students, manage their activities, and direct their learning. Being a teacher means helping people to learn — and, in a student-centered class, the teacher is a member of the class as a participant in the learning process. In a student-centered class, at different times, students may be working alone, in pairs, or in groups:

- Working alone, preparing ideas or making notes before a discussion, doing a listening task, doing a short written assignment, or doing grammar or vocabulary exercises;
- Working together in pairs or groups, comparing and discussing their answers, or reading and reacting to one another's written work and suggesting improvements;
- Working together in discussions or in role-plays, sharing ideas, opinions, and experiences;
- Interacting with the teacher and the whole class, asking questions or brainstorming ideas;

Also in a student-centered class, students may be teacher-led:

- Before students work together, their teacher will help them prepare to work together with explanations and pronunciation practice.

While students are working together, their teacher will be available to give advice and encouragement.

- After they've finished working together, and the class is reassembled, their teacher will give them feedback, offer suggestions and advice, make corrections, and answer questions.

When students are working together in English, they

- Talk more
- Share their ideas
- Learn from each other
- Are more involved
- Feel more secure and less anxious
- Use English in a meaningful, realistic way
- Enjoy using English to communicate

But some of them may

- Feel nervous, embarrassed, or tongue-tied
- Speak English and make a lot of mistakes
- Speak in their native language, not in English
- Not enjoy working together

The challenges described above may somehow be solved with the help of special techniques and methods. Classroom management is an important issue here to overcome probable difficulties.

In a crowded classroom, we may not even be able to reach some students as we circulate. We may need to rearrange the students and where they sit. It's also important for students to sit close together so that they can talk softly and still hear one another. A lot of students talking loudly make a lot of noise!

- Keep track of which groups you listen to so no one gets left out.
- Rearrange groups to be near enough for you to overhear as you walk around.
- Seat students close together so they can talk softly and still hear one another.

Very small classes may also cause some disorganization in student-centered classes. How should students in a very small class work together? Should we take part in discussions as an equal partner? In a small class, students tend to be more teacher-dependent, waiting for praise or encouragement while they talk. It's hard to monitor a conversation and participate in an activity at the same time. It may be better to sit outside the group while students work together, and not be part of the group. Nodding encouragement, showing interest, and answering questions are fine, but constant intervention isn't likely to encourage students to behave autonomously. We need to judge when it's helpful to add a comment or contribution, or when it's spoon-feeding.

- Avoid becoming part of the groups — small classes tend to be overly teacher-dependent.
- Encourage students and answer their questions as you move from group to group.

In many ways, every class is a mixed-ability class. Even students who have studied together all the time will have varied mastery of the language or remember different things. Some will be better at different skills: reading, writing, listening, or speaking. They bring their own personalities, strengths, weaknesses, and learning styles to the class. We don't want our better students to be held up by the weaker ones, or the weaker ones to feel intimidated by the better ones. We may need to arrange pairs and groups differently for different kinds of activities, sometimes putting weaker and stronger students in different groups, sometimes mixing weaker and stronger students (in the hope the stronger ones will encourage and help the weaker ones), and sometimes giving students different tasks according to their strengths and weaknesses. There are no hard and fast rules about what to do — we make our decisions based on our knowledge of each class and the individuals within it. This can be hard to do in a very large class, particularly if it meets only once a week. We may have to just hope for the best when arranging groups. Mistakes are sure to happen: Weaker students may not be able to cope, and stronger students may get bored.

Pointing to the key features of a teacher-centered class we are not going to reject this type of classes completely. If a teacher keeps every step of a class in balance, even teacher-centered lessons may somehow be interesting, involving and motivating in case the most appropriate ways or methods in teaching are chosen. However, a learner-centered class may probably be called as a more

comfortable or even easier class for teachers as their duties are only controlling or facilitating the process of the lesson. Even learner-centered classes may be held badly if a teacher takes a wrong position in it by breaking a normal direction of the lesson. In both cases the responsibility falls under the teacher's ability, skillfulness and responsibility to hold an effective class.

In general, we can claim that teachers should try to use student-centered classes more in teaching as it gets learners motivated, interested and involved in foreign language classes.

References

1. Leo Jones, "The student-centered classroom", Cambridge University Press, 2007.
2. Maryellen Weimer, Learning Centered Teaching: Five Key Changes to Practice, Jossey-Bass, 2002.
3. www.teachingenglish.com

Хайдарова Камола Даврановна

Преподаватель

Термезского государственного университета

ПАДЕЖИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Грамматическая категория — объединение двух или более грамматических форм, противопоставленных или соотнесенных по грамматическому значению. Данное, грамматическое значение закреплено за данным набором форм (парадигмой). Вне постоянных формальных показателей грамматической категории не существует. Грамматическая категория включает не менее двух противопоставленных форм, но возможно и большее их количество. Так, существует три формы времени — настоящее, прошедшее и будущее, четыре глагольных разряда — основной, длительный, перфектный и перфектно-длительный, но две формы числа существительных, два залога и т.д. Не существует категорий, имеющих только одну форму: не может быть одного артикля, одного залога и т.д. Противопоставление внутри категории необходимо, хотя не обязательно бинарно.

Категория падежа. Соотношение падежей русского и английского языков

В противоположность четко выраженной категории числа (противопоставление единичности и множественности предметов), проблема падежа сводится к вопросу, существует ли вообще в английском языке падеж. Ответ на этот вопрос зависит прежде всего от того, рассматривать ли падеж как форму или только как содержание, передаваемое теми или иными средствами. Мы исходим из положения, что падеж — морфологическая категория, передающая отношения имени в предложении. Отсюда следует, что те или иные отношения, передаваемые падежом, должны передаваться формой самого имени. Все другие средства, не заключенные в форме имени (предлоги, порядок слов), не являются морфологическими и поэтому не могут рассматриваться как формы падежа. Отсюда следует также, что не может быть менее двух падежей. В отличие от русского языка, имеющего шесть падежей, в английском языке обычно принято говорить именно о двух падежах существительных в английском языке: об общем падеже (Common Case) и притяжательном (Possessive Case).

Общий падеж

Общий падеж представляет собой словарную форму существительного единственного числа или форму существительного во множественном числе:

student — students студент — студенты

man — men мужчина — мужчины

I am a student. I have a friend. My friend is a student too. We are a students.

Я студент. У меня есть друг. Он тоже студент. Мы оба студенты.

Существительное в общем падеже без предлога в зависимости от места, которое оно занимает в предложении, передает отношение, выраженное в русском языке существительными в именительном, винительном или дательном падеже: *The student answered well.* (Этот) студент отвечал хорошо.

The teacher asked the student about his work. (Этот) преподаватель спросил (этого) студента о его работе.

Притяжательный падеж

Суффиксы *-s* и *-s'* являются признаками притяжательного падежа существительного:

Общий падеж		Притяжательный падеж		
Brother	Брат	Brother's	(Кого? Чей?)	Брата
Brothers	Братья	Brothers'	(Кого? Чей?)	Братьев
Worker	Рабочий	Worker's	(Кого? Чей?)	Рабочего
Workers	Рабочие	Workers'	(Кого? Чей?)	Рабочих

Существительные в притяжательном падеже выражают отношение принадлежности предмета какому-либо лицу или другому предмету. Для сравнения: *Mr. Ford's cars.* — Машины, принадлежащие мистеру Форду.

The cars of Ford. — Машины Форда, их марка. *Ann's photo.* — фотография Анны, принадлежащая ей, но на этом фото может быть изображена и не Анна. *The foto of Ann.* — фотография Анны, на которой изображена она, но это фото может и не принадлежать Анне. *Tolstoy's books* — книги Толстого (принадлежащие ему) *The books by Tolstoy* — книги Толстого (написанные им).

Для однозначного выражения принадлежности, обладания форма притяжательного падежа предпочтительнее. Признак притяжательного падежа может оформлять всю группу существительного:

The Prime Minister of England's residence. — Резиденция премьер-министра Англии. Существительному в предложном падеже в русском языке обычно соответствует существительное в родительном падеже: *The Earth's rotation.* — Вращение Земли. *Marx's works.* — Труды Маркса. Существительное в притяжательном падеже может переводиться на русский язык также прилагательным: *Woker's parties* — рабочие партии. *Today's level* — современный уровень. В притяжательном падеже могут употребляться существительные, обозначающие: а) Лиц: *you friend's name* — имя вашего друга; б) Животных: *the dog's head* — голова собаки; в) Время и др. единицы измерения: *a month's term* — срок одного месяца; г) названия стран, месяцев, времен года, астрономических понятий: *Great Britain's territory* — территория Великобритании. Существительные, обозначающие предметы неодушевленные, как правило, в притяжательном падеже не употребляются.

Притяжательные конструкции

Существительные с суффиксом — 's (—s') вместе со следующим за ним существительным образуют притяжательную конструкцию, в которой существительное с суффиксом — 's (—s') является определителем к следующему за ним существительному и отвечает на вопросы Чей? Кого? Чего? *Jack's room* — комната (чья?) Джека. Типичные ситуации, в которых употребляется притяжательная конструкция: 1) Обозначение принадлежности лицу данной вещи: *Ivanov's pen* — ручка Иванова. 2) Обозначение принадлежности лицу идей, теорий, произведений и т.п.: *George Byron's poems* — стихи Джорджа Байрона. 3) Обозначение действия, свойств, состояний и их соотносительности с лицом как исполнителем или носителем:

The doctor's arrival — прибытие врача *The old woman's story* — рассказ старухи *The ship's departure* — отход судна.

Способы выражения грамматических отношений существительного

Отношения между существительными и другими словами в предложении выражаются следующим образом:

I. Отношения, передаваемые в русском языке существительным в именительном падеже, выполняющем функцию подлежащего, в английском языке выражаются существительным в общем падеже, занимающем первое место в предложении. *The nurse brought him a glass of water.* — Медсестра принесла ему стакан воды.

II. Отношения, которые в русском языке передаются существительным в родительном падеже, выражающем принадлежность, часть целого и т.п., в английском языке передаются чаще всего посредством предлога **of** в сочетании с существительным, которое выступает правым определением.

The face of the clock — циферблат часов; *The hands of the clock* — стрелки часов.

III. Отношения, которые в русском языке передаются существительным в дательном падеже, в английском языке выражаются сочетанием существительного с предлогом **to**. *Give the newspaper to Father.* — Отдай газету отцу *I am often invited to him.* — Меня часто приглашают к нему.

IV. Отношения, которые в русском языке передаются существительным в винительном падеже, в английском языке выражаются обычно существительным, стоящим после переходного глагола. *The boy is writing a letter.* — Мальчик пишет письмо. *Take the skates to my brother.* — Отнеси эти коньки моему брату.

V. Отношения, которые в русском языке передаются существительным в творительном падеже, в английском языке выражаются посредством предлога **by** в сочетании с существительным, либо предлога **with**. Существительное с предлогом **by (with)** является предложным дополнением. *The dishes were washed by Mary.* — Посуда была вымыта Мэри.

VI. Отношения, которые в русском языке передаются существительным

в предложном падеже, в английском языке выражаются различными предлогами (**in, on, at, from, etc.**) в сочетании с существительным. *The ship was sailing in the ocean.* — Судно плыло в океане. *The teacher put the books on my desk.* — Учитель положил книги на мою парту.

Список литературы

1. И. М. Берман «Грамматика английского языка». — М: «Высшая школа», 1994.
2. П. И. Старостин «Учебник английского языка». — Москва, 1976.
3. «A Course of English. First year» под ред. Т. И. Матюшкина-Терке и др. — М: «Высшая школа», 1990.
4. И. П. Иванова, В. В. Бурлакова, Г. Г. Почепцов «Теоретическая грамматика современного английского языка». — Москва, 1981.
5. Н. А. Бонк, Г. А. Котий, Н. А. Лукьянова «Учебник английского языка». — Рыбинск, 1996.

Авазов Комил Холлиевич
Avazov Komil Holliевич

ТЕРРОРИЗМ КАК ГЛОБАЛЬНАЯ ПРОБЛЕМА TERRORISM AS A GLOBAL PROBLEM

Аннотация. Статья посвящена проблеме терроризма, методы и приемы борьбы с международным терроризмом.

Ключевые слова: международный терроризм, глобализация, политическая борьба, внутринациональный терроризм.

Abstract. The article is devoted to the problem of terrorism, methods and techniques to combat international terrorism.

Keywords: international terrorism, globalization, political struggle, intra-terrorism.

Политология — это наука о закономерностях функционирования и развития политики, политических отношений и политических систем, и существенных сторонах, побудительных силах и стимулах, нормах и принципах политической деятельности. Она занимает видное место среди наук об обществе. Это место определяется тем, что политология изучает политику, роль которой в жизни общества очень велика.

Политика связана со всеми сферами общества и активно воздействует на них. Она воздействует на судьбы стран и народов, на отношения между ними, влияет на повседневную жизнь человека. Вопросы политики, политического устройства, демократии, политической власти, государства касаются всех граждан, затрагивают интересы каждого. Поэтому проблемы политики, политической жизни, никогда не утрачивали и тем более не утрачивают сейчас актуального значения буквально для всех членов общества.

Терроризм как мировая проблема

Терроризм — один из вариантов тактики политической борьбы, связанный с применением идеологически мотивированного насилия. Суть терроризма — насилие с целью устрашения. Субъект террористического насилия — отдельные лица или неправительственные организации. Объект насилия — власть в лице отдельных государственных служащих или общество в лице отдельных граждан (в том числе иностранцев, или госслужащих иных государств). Кроме того — частное и государственное имущество, инфраструктуры, системы жизнеобеспечения. Цель насилия — добиться желательного для террористов развития событий — революции, дестабилизации

общества, развязывания войны с иностранным государством, обретения независимости некоторой территорией, падения престижа власти, политических уступок со стороны власти и т.д.¹

Виды терроризма делятся:

По целям:

Политический терроризм — (в основном проявляется Европе) — этот вид в определенное время был наиболее громким, но современная государственная машина научилась с ним бороться. Этот вид терроризма имеет двустороннее направление. С одной стороны, это борьба различных группировок против существующего строя («Красные бригады» в Италии, «Объединенная красная армия» в Японии, «Аксьон директ» во Франции, немецкие — «Группа Биадера-Майнкоф», «Движение второго июня», «Революционные ячейки»). С другой стороны, — это государственный терроризм, совершаемый спецслужбами ради государств. Подобные методы спецслужбы использовали и используют для уничтожения государственных врагов (КГБ в СССР, ЦРУ в США, Массад в Израиле).

Национальный терроризм — это метод борьбы народов за создание собственного государства. Когда народы, не имеющие собственного государства, требуют независимости и берутся за оружие. Сюда относится борьба курдов за создание Курдистана. К национальному терроризму можно отнести и борьбу басков, проживающих в Южной Франции и Северной Испании (исторически баски стремились к полной самостоятельности, а власти отказывали им даже в автономии). Сюда же можно отнести борьбу ИРА (Ирландской

¹ Большой энциклопедический словарь / под. ред. Лапина И.К. — М.: АСТ 2008. — с. 1093.

республиканской армии), которая с помощью терактов в Великобритании пытается добиться независимости Северной Ирландии.

Религиозный терроризм — это самый опасный вид терроризма, основанный на религиозном фанатизме. И что наиболее печально в последнее время все более «популярный». Здесь можно отметить борьбу палестинцев против Израиля. В этой борьбе на стороне палестинцев выступают страны арабского мира, ИГИЛ и его пособники, хочет превратить в борьбу исламского мира против Израиля и его покровителя США со всеми его союзниками.

Война в Афганистане превратили его в очень религиозного человека, он превратился в исламского радикала и призвал мусульман всего мира уничтожить неверных. Главная цель ИГИЛ — создание всемирного исламского государства, поэтому он помогает всем единомышленникам по всему миру. Христиане воспринимаются как колонизаторы, а мусульмане — жертвы.

По характеру субъекта террористической деятельности:

Неорганизованный или индивидуальный (терроризм одиночек) — в этом случае теракт (реже, ряд терактов) совершает один-два человека, за которыми не стоит какая-либо организация;

Организованный, коллективный — террористическая деятельность планируется и реализуется некой организацией (народовольцы, эсеры, Аль-Каида, ИГИЛ, ИРА, ЭТА, государственный терроризм). Организованный терроризм — наиболее распространённый в современном мире.

Формы терроризма:

Террор — применение силы или угроза её применения сильнейшей стороной по отношению к слабейшей (обычный терроризм — наоборот). Примеры: практика массовых публичных казней палачами революционного правительства Франции в 1792 году; «красный террор», «белый террор», сталинские репрессии. Левый терроризм — вырос из тираноборства, но под влиянием леворадикальных взглядов образ тирана стал коллективным и начал ассоциироваться вначале с классом буржуазии, а затем — с широкими массами населения западных стран, которые «наживаются» за счёт стран «третьего мира». Левые террористы рассматривают теракты как форму классовую борьбу. Карлуш Маригелла, один из участников и теоретиков городской герильи, считал терроризм («психологическую войну») её составной частью. «Сегодня быть боевиком или террористом — качество, которое делает честь любому человеку доброй воли, потому что это акт, достойный революционера, занятого в вооружённой борьбе против позорной военной диктатуры и её

чудовищ», писал он после установления военно-диктаторского режима в Бразилии в 1964 году².

Таким образом, можно сказать, что терроризм является угрозой во всех аспектах жизни современного человека. Но в любом случае, чаще всего, страдают, ни в чем не повинные люди.

Терроризм в национальных и международных конфликтах

В последнее время все чаще выпуски новостей начинаются с сообщений о террористических актах. Терроризм приобретает острые формы, и к нему начинают чаще прибегать в предкризисные и кризисные периоды развития общества.

Для предкризисного периода характерен террор, что является безусловным показателем социального благополучия и возможных грандиозных перемен. Внутринациональный терроризм свойствен не только тому периоду, когда общество переходит от демократии к тоталитаризму, но и вообще тем временам, когда происходит крутой перелом, например, переход от тоталитаризма к демократии.

Можно утверждать, что это имеет место всегда, когда ослабевает власть, центральная и местная, ведущие государственные и общественные институты, формальный и неформальный социальный контроль, когда происходит смена идеологий и нравственных ориентиров и возрастает напряженность и тревожность в обществе. Это всегда вызывает рост насилия, в том числе такого опасного, как терроризм, с которым государство может не справиться, или справиться с огромным трудом, имея в виду и усилия правоохранительных органов.

В качестве причины терроризма называют ломку сложившихся отношений в области политики, экономики, права, социальной и иных важных сферах жизни государства и общества, утрату прежних, десятилетиями выработавшихся механизмов упорядочения и конституционного регулирования отношений, прямо или косвенно влияющих на основы государственного и общественного устройства. Особенно пострадала идейно-политическая сфера, так как прежняя идеология предана анафеме, а новой обществу, потерявшему ориентиры, не предложено. Девальвированы и утрачены такие дисциплинирующие и цементирующие общественную жизнь начала, как патриотизм, чувство долга, нравственность, интернационализм. Произошло социальное расслоение общества, и усилилась политическая борьба, растет безработица и социальная незащищенность граждан, распространился правовой нигилизм, обострились межнациональные

² Ильясов Ф. Н. Терроризм — от социальных оснований до поведения жертв // Социологические исследования. — 2007. №6. с. 78.

отношения, возникли и усилились сепаратистские тенденции. Значительно ослабили профилактические усилия правоохранительных органов и общественных организаций. В XXI веке о терроре, терроризме и террористах опубликованы десятки тысяч статей и множество монографий. Об этом спорят журналисты, историки, юристы, военные, полицейские, медики и гости на кухне.

Террор и терроризм — постоянные темы политических переговоров, что ведут лидеры большой восьмерки. Террор — это не выстрелы и взрывы, а способ управления обществом посредством устрашения. Террором это становится тогда и только тогда, когда целенаправленно используется в качестве средства управления обществом. Однако в этом качестве он эффективен, лишь, когда общество само признает его законным, оправданным.

С середины 90-х гг. наблюдается новый феномен: деятельность исламских террористических групп возрастает, что проявляется в действиях исламских фундаменталистов — от радикальных религиозных группировок на Ближнем Востоке и в Афганистане до индонезийских и филиппинских моделей.

В прошлом столетии религиозный фанатизм несет ответственность примерно за 20% международных террористических актов.

В настоящее время в связи с террористическими актами, совершенными в последние годы, его доля значительно возросла. Для усиления психологического воздействия на личность самоубийцы, в целях достижения не просто акта самопожертвования, а еще и превращения его в страстное желание, они подвергались медико-психологической обработке с применением наркотиков, гипноза, религиозного внушения (якобы после совершения акта такой мусульманин попадает в «райский сад»). Еще более мрачный образ рисуется при упоминании Усамы Бен Ладена. Он владеет миллиардами долларов, которые обслуживают наиболее реакционные силы современного терроризма. Они представлены в его организации «Аль-Каида», в хорошо организованных движениях, законспирированных группах и агентах, действующих в некоторых странах, ярко выражены в недавно свергнутом режиме талибов в Афганистане. Именно с эти именем спецслужбы связывают не только теракт в США 11 сентября 2001 года, но и предыдущие бесчеловечные акции. Бен Ладен в своих амбициях на управление миром не пощадил достоинства своей страны — Саудовской Аравии и возглавил силы, угрожающие современной цивилизации земли. Сегодняшние «камикадзе» в лагерях террористов готовятся по тем же «технологиям», выбирая кандидатов из нищих малограмотных молодых мусульман. Обманутые родители с радо-

стью отдают своих чад на бесплатную учебу «святым людям», которые «учат их служению аллаху» в виде принесения своей жизни на алтарь «святой веры». С молодого возраста такой исламский фанатик воспринимает жизнь как формальное существование и ожидает «счастливой возможности» осуществить «переход в рай». После того как такой «святой мученик» снаряжен бомбой в жилете или рюкзаке, с кнопкой-контактом взрывателя в руке, обезвредить его или предотвратить взрыв практически невозможно. Идея человеческого братства родилась в истории давно, но всегда оставалась утопией. Утопией, побежденный национальный и религиозный нетерпимостью, противопоставлением на «своих» и «чужих», стремлением достичь своих целей любой ценой. Энергия, питающая террор, не имеет причины и не может быть понята в рамках какой-либо идеологии, даже идеологии исламизма³. Итак, энергия, которой «зараженные» люди стремящиеся изменить мир больше не носит положительный характер, она направлена на то, чтобы сделать его более радикальным с помощью жертвоприношения. А жертвами политических, националистических и религиозных атак в первую очередь является молодежь. И чтобы бороться с этой угрозой, мало умения метко стрелять и быстро бегать. Нужна иная философия, философия единения, противостоящая эскалации насилия и зла, ведущих к самоуничтожению. В 2005–2007 гг., обозначились новые тенденции в стратегии противостояния терроризму во многих странах мира. Так, накануне терактов 7 июля 2005 г. в Лондоне спецслужбы стран «Большой Восьмерки», чьи лидеры собрались на саммите в Шотландии не получили никаких, пусть даже фрагментарных упреждающих сигналов о готовящемся преступлении. А это еще раз подтверждает выводы некоторых российских специалистов по террору, что спецслужбы ведущих стран сообща не сумели решить главную задачу — обеспечить агентурное проникновение в те структуры терроризма, где планируются и практически готовятся такие масштабные акции. Следовательно, стратегия предотвращения терроризма в отдельных странах и мире в целом все больше становится «делом жизни» самой общественности, а не только силовых структур. Многих ученым и ответственным политикам давно стало ясно — нужна инфраструктура общественной безопасности для активизации сил, средства и интеллектуальных усилий гражданского общества. Предлагается целая система мер противодействия современному терроризму. Ее создание уже происходит и в Узбекистане, и в ряде стран НАТО. А усилия по вовлечению общественности в соответствующие

³ Идеологическая атака: за гранью добра и зла Руссу Л.В. <http://college.biysk.secna.ru/konf2003/rusmod.htm>

программы требуют от власти принципиальной поддержки нового социального института. Он предназначен для самоподготовки населения к «мягкому» или социальному контртерроризму. Прежде всего, речь идет об обучении граждан (или содействии этому через неправительственные организации и фонды) использованию современных информационно-коммуникационных технологий, включающих в себя и Интернет-мониторинг, и методы математического моделирования. В работе с населением важную роль призвана играть государственная поддержка разработок соответствующего компьютерного программного обеспечения для выявления ранних признаков террористической активности именно самим населением, заинтересованного в донесении своих баз данных до силового сектора. Участники III Международного Форума «Мировое сообщество против глобализации преступности и терроризма» отметили в своей Заключительной Резолюции: «Мы работаем и будем продолжать работать, чтобы наше единое «НЕТ» терроризму стало не только словом, но и делом. Мы призываем всех, кому не безразлично будущее своего государства, своих детей и внуков, присоединиться к нашему заявлению». Итак, в борьбе с международным терроризмом наметился отход лидеров многих стран мира от защиты национальных интересов исключительно силой оружия. События последних лет демонстрируют неспособность современных армий и полиции к заблаговременному противостоянию угрозам современного терроризма. Не удивительно, что правящие круги многих стран мира и Узбекистана, в частности, задумываются о всемерной мобилизации населения на борьбу с терроризмом. Подобные меры не предполагают ухудшение социально-экономических условий населения, на что рассчитывают поборники «железной руки» в управлении социумом. В контексте социальной напряженности, вооруженных, этнических и религиозных конфликтах «агенты террора» видят источники собственного существования и развития. Некоторые ученые в Узбекистане и за рубежом рассматривают варианты «невозможного взаимодействия» социума и властей в борьбе с терроризмом. Они находят вполне убедительные аргументы против такого взаимодействия и приходят к выводу о том, что в войне с международным терроризмом «коней на переправе не меняют», то есть, отстаивают традиционное право силового сектора на насилие против террористов и ограничение гражданских свобод их сторонников. Подобные походы ученых не позволяют правительствам в течение долгого времени и в условиях открытой рыночной экономики:

1) долгое время поддерживать фиксированные расходы на предотвращение терроризма;

2) проводить автономную политику борьбы с «домашним терроризмом» (в СМИ постоянно критикуется «неэффективность» работы силового сектора);

3) «вымывать» нерегулируемыми финансовыми потоками деньги из «теневой экономики» при государственных амнистиях «беглому» капиталу. Появились за последние годы и другие работы российских и зарубежных ученых об активном участии граждан в мероприятиях их правительств по предотвращению угроз со стороны международного и отечественного терроризма. Но они составляют лишь другой полюс модели «невозможного взаимодействия», поскольку страдают от переизбытка теории.

Особенно это касается множества определений, что такое терроризм и как с ним «теоретически» бороться.

Эпицентр террористической активности в течение ряда лет смещался от стран Латинской Америки к Японии, ФРГ, Турции, Испании, Италии. Одновременно с разной степенью интенсивности осуществлялись террористические акции таких организаций, как ИРА в Англии и Северной Ирландии, ЭТА в Испании. Активизировались палестинские и израильские террористы, террористические организации в ряде стран Африки и Азии, а также в США. В последние годы на Ближнем Востоке большую активность развили исламские военизированные террористические группы ориентации «Хамас» и «Хезболлах», ИГИЛ, сикхские террористические движения и группы в Индии, алжирские и другие террористы.

Активно действует, широко используя террористические методы, колумбийская наркомафия, отвоевывая у официальной власти все новые позиции. Появилось немало новых регионов, где террористическая угроза стала особенно масштабной и опасной. На территории бывшего Союза в условиях обострения социальных, политических, межнациональных и религиозных противоречий и конфликтов, разгула преступности и коррупции, внешнего вмешательства в дела большинства стран СНГ пыльным цветом расцвел постсоветский терроризм.

Террористическая деятельность в современных условиях характеризуется широким размахом, отсутствием явно выраженных государственных границ, наличием связи и взаимодействием с международными террористическими центрами и организациями; жесткой организационной структурой, состоящей из руководящего и оперативного звена, подразделений разведки и контрразведки, материально-технического обеспечения, боевых групп и прикрытия; жесткой конспирацией и тщательным отбором кадров; наличием агентуры в правоохранительных и государственных органах; хорошим техническим оснащением,

конкурирующим, а то и превосходящим оснащение подразделений правительственных войск; наличием разветвленной сети конспиративных укрытий, учебных баз и полигонов. Характерно, что, получая в свои руки современные средства ведения информационной войны, международный терроризм навязывает народам свои идеи и свои оценки ситуации, широко и небезуспешно решает мобилизационные задачи по привлечению в свои ряды молодежи, не говоря уже о профессиональных наемниках. Террористические организации наладили между собой тесные связи на общей идеолого-конфессиональной, военной, коммерческой и другой основе. Террористические группировки, особенно их руководители во многих случаях тесно взаимодействуют в вопросах приобретения вооружений, прикрытия друг друга, разделения функций и задач при проведении ими масштабных операций (как, например, в Афганистане или Ливане). Можно отметить, что международное террористическое сообщество научилось маневрировать силами и средствами, перебрасывать нелегальными каналами большие массы оружия и боевиков.

На сегодня терроризм — это уже не только и не столько диверсанты-одиночки, угонщики самолетов и убийцы-камикадзе. Современный терроризм — это мощные структуры с соответствующим их масштабам оснащением. Примеры Ливии, Ирака, Афганистана, и стоящих за ними мощных покровителей и доноров показывают, что современный терроризм способен вести диверсионно-террористическую войну, участвовать в масштабных вооруженных конфликтах. Важной особенностью современного терроризма является его хорошо структурированный и организованный характер. Террористические организации создают единые руководящие органы, систему управления, планирующие подразделения. Отмечены совещания и встречи руководителей наиболее крупных группировок, координация деятельности организаций различной национальной принадлежности. Для создания большего морально-психологического эффекта и общественного резонанса налажено информационно-пропагандистское обеспечение. Ведется работа по отбору и подготовке сторонников, активных функционеров и боевиков в целях их целенаправленного использования в кризисных районах, где одной из конфликтующих сторон являются радикальные мусульманские организации.

Террористические методы стали их наиболее излюбленным и используемым оружием. Вообще, как нам представляется, вопрос о том, почему именно мир ислама является на сегодня одним из основных генераторов идей террора как средства и инструмента политической борьбы и мощной базой терроризма, до

сих пор остается до конца не изученным. Это отдельная важная тема для глубокого исследования и последующего использования результатов этого исследования в интересах как взаимопонимания с миром ислама, так и обуздания терроризма, в чем также заинтересовано большинство мусульманских государств. Но многие причины этого явления давно очевидны.

Современная глобальная человеческая ситуация на нашей планете усугубляется ростом в мире социально-экономических и межцивилизационных противоречий, противостоянием между развитым Севером и отстающим в развитии Югом. Эти противоречия и это противостояние не в состоянии смягчить, тем более — полностью снивелировать и уравновесить их ни достижения научно-технической революции, ни процессы глобализации экономики или глобальный характер информационно-пропагандистской сферы.

Как ни стараются страны «золотого миллиарда» навязать свои взгляды остальной части мирового сообщества и заставить ее последовать своему примеру, эффект зачастую получается прямо противоположный желаемому. Размежевание, рост пропасти между богатыми и бедными странами, слоями населения, народами растут. Мы наблюдаем маргинализацию мира, и неизбежным ответом на все это является усиление маргинального экстремизма и международного терроризма, борьбы с «неверными».

Кстати, эти процессы происходят и на территории стран «золотого миллиарда», так сказать, «в логове» западной демократии, в доме тех, кто учит других, как надо жить. Зачастую именно на территории западных стран (США, Великобритания, Франция, Германия и др.) находятся порой наиболее радикальные с точки зрения их идеологии, глобальных замыслов и возможностей экстремистские и террористические организации и группировки, в том числе и мусульманские. Террористические акты чаще всего приносят массовые человеческие жертвы, влекут разрушение материальных и духовных ценностей, не поддающихся порой восстановлению, сеют вражду между государствами, провоцируют войны, недоверие и ненависть между социальными и национальными группами. Поэтому терроризм является одним из наиболее опасных преступлений против общественной безопасности.

Анализ терроризма как фактора дестабилизации современного социума, свидетельствует о том, что данное социально-политическое и явление прочно обосновалось в политической жизни современного общества. На наш взгляд, причина терроризма кроется в возрастании кризисных явлений, неспособности общества регулировать сложные социально-политические процессы, быстрой смене систем человеческих идеалов и ценностей.

В результате активизируются стремления использовать слабости общественной и государственной системы посредством террористического воздействия. Можно увидеть, что сегодня силы, не способные на конкуренцию, в том числе и особенно в военно-силовой сфере, с развитыми странами и их союзниками и партнерами, стремятся компенсировать свои слабости доступными им средствами, т.е. методами террора, причем террора международного.

Следовательно, отличительными особенностями современного терроризма являются формирование международных и региональных руководящих органов для решения вопросов планирования террористической деятельности, подготовки и проведения конкретных операций, организации взаимодействия между отдельными группами и исполнителями, привлекаемыми к той или иной акции.

Список литературы

1. Каримов И. А. Узбекистан на пороге XXI века: угрозы безопасности, условия стабильности и гарантии прогресса. — Т.: «Узбекистан», 1996.
2. И.А.Каримова «Высокая духовность — непобедимая сила» — Т.: «Узбекистан», 2008.
3. Ведомости Олий Мажлиса Республики Узбекистан, 2001 г., № 1–2, ст. 15; Собрание законодательства Республики Узбекистан, 2004 г., № 25, ст. 287; 2015 г., № 32, ст. 425; 2016 г., № 17, ст. 173.
4. Конституция Республики Узбекистан — Т: Ўзбекистон, 2003.
5. Закон Республики Узбекистан «О борьбе с терроризмом» от 15 декабря 2000 года № 167-П.
6. Азимов М. М. Халқаро ҳуқуқ-тартибот талаблари ва терроризмга қарши кураш // Давлат ва ҳуқуқ. — 2004. — № 3. — Б. 63–65.
7. www.gov.uz Правительственный портал Узбекистана.
8. www.mfa.uz Сайт министерства иностранных дел Республики Узбекистан.
9. Луков В. В. Международный терроризм. Новые подходы российских ученых. Об актуальных проблемах общественного противодействия терроризму — М.: ЛКИ 2007. — 328 с.
10. Гушер А. И. Проблемы терроризма и борьбы с ним: Лицо современного терроризма. // Факт 2004. № 14. Ч. 2. — с. 36–40.
11. Ильясов Ф. Н. Терроризм — от социальных оснований до поведения жертв // Социологические исследования. 2007. № 6. — с. 78–86.
12. Идеологическая атака: за гранью добра и зла Руссу Л. В. <http://college.biysk.secna.ru/konf2003/rusmod.htm>

Baichorov A. M.*doctor in political science, professor
Minsk, Belarus State University*

CHINA STRATEGY IN CENTRAL ASIA IN THE BELT AND ROAD INITIATIVE CONTEXT

Summary. Evolution of the Beijing strategy in Central Asia promulgated by the changes in the Western policies towards China and formation of the Eurasian economic union. The Beijing belt and road initiative as a broader context for such strategy.

Key words: China strategy in Central Asia, belt and road initiative, Western policies towards China, Eurasian economic union.

Traditionally Beijing saw Central Asia as a strategic backyard of China. The region did not carry such importance for the PRC as relations with the USA or ASEAN countries. A young Belarusian researcher Maria Danilovich travelled extensively in Xinjiang and successfully defended in 2015 her PhD thesis “The Central Asian Vector of the PRC Foreign Policy in 2001–2013”. In her thesis she wrote: “*The main interest of China in the region remained – maintaining national security (security of the North-West of the PRC under the condition of the stable situation in the region). While developing the Chinese policy in Central Asia in recent years, along with the main interest the leading role was played by the so-called important interests: providing for the energy needs and implementing the tasks of the economic development*”. [2, p. 14]

The role of Central Asia as a strategic backyard of China has somewhat changed in two recent years.

The first change is associated with new attitudes of the Western World to a new economically, politically and militarily powerful China. The Western States (and their close allies like Japan, Australia, South Korea) were alarmed by the strong performance of the Chinese national economy (even during the world economic and financial crisis of 2008–2009 it showed a remarkable growth of over 7 per cent). The Chinese strategy “go global” in international trade and investments accelerated and put the western companies in direct competition with the Chinese companies in the Third World and even in the Western countries themselves. The military-industrial complex of the West and some politicians were genially alarmed by the fast modernization of the PLA. The reasons for concern were multiplied by the new assertive Beijing policy in the East China Sea (2012 crisis over the Senkaku islands) and in the South China Sea (territorial disputes with Viet Nam, the Philippines and other countries). These new concerns grew on the foundation of the

traditional concept of the threat to the Western democracies and universal human rights emanating from the communist authoritarianism.

The second change is associated with the new Western and partly Russian policies. The concerns over the Chinese bolder international policies were conceptualized in the West that resulted in reviving the strategy of containment. This strategy materialized in some practical steps recently undertaken by the West. In January 2013 it was announced that the negotiations on creating the Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership (TTIP) had begun. In March 2013 negotiations started on developing the EU-Japan FTZ. The negotiations on creating the Trans-Pacific Partnership (TPP) were intensified and in October 2015 the relevant agreement was signed. The agreement united 12 main countries in the Asia Pacific region, excluding China. All these moves were rightly assessed in Beijing as attempts to rewrite the rules of international trade behind the China back (and outside of the WTO framework, which on the insistence of the West the PRC joined) [1, p. 144–145]. In addition, to the north and west of China the Eurasian Economic Union was formed by Russia and started functioning since January 1, 2015.

The third change is associated with the new China’s policies. The Chinese leaders who came to power in March 2013 started thinking of overcoming the policy of economic containment of China. It seems that they are looking today in at least two main possibilities. The Chinese leaders offered the West a “carrot” approach. They offered the Chinese money and other resources to improve effectiveness of the world economic ties. Prime Minister Li Kejang during his visit to Islamabad in May 2013 confirmed Beijing intention to create a “Chinese-Pakistani economic corridor”, and later during negotiations in Delhi he introduced idea of developing an economic corridor China-Bangladesh-India-Myanmar. Later this way of

strategic thinking was continued by President Xi Jinping who put forward a suggestion to develop an economic belt of the silk road.

In parallel with the “carrot” strategy the Chinese leaders were trying to forge some kind of an economic “stick” in order to counter the Western policy of containment. In his speech at the Nazarbaev University in Astana on September 7, 2013, Xi Jinping declared: “Member-states and observer states of the Eurasian Economic Union and the Shanghai Cooperation Organization cover Eurasia, South and West Asia, and we can receive an enormous space for development by strengthening cooperation between the EAEU and the SCO” [6]. In other words, Xi Jinping was trying to show that there is an opportunity to create a mighty economic community that could be capable of successfully develop itself without Western assistance. And eventually this community could turn into a powerful competitor of the Western regional integration formations.

And as one can clearly see Central Asia is directly involved in both the “carrot” and “stick” strategies.

The attitudes of the Governments of the Central Asian states become of the paramount importance for the implementation of the “carrot” and “stick” Chinese strategies. And because of that the traditional Beijing view of Central Asia as a strategic backyard of China becomes obsolete, the region becomes intertwined with the broader Chinese strategy — “go global”, part of which is devoted to countering the attempts to contain China.

One of the instruments of this strategy in Central Asia is the SCO. For some years the SCO had been used by Beijing to counterweigh the Russian (and partly American) influence in the region. Today the organization is seen as one of the avenues for promoting the economic belt of the silk road initiative.

Leading Kazakhstani expert on China Konstantin Syroezhkin wrote few years ago that “formation of Customs Union between Russia, Kazakhstan and Belarus, and in perspective, formation of the Eurasian Economic Union are the essential steps forward in limiting the Chinese appetite in relation towards the post-Soviet countries in general, and the Central Asian states, in particular” [6, p. 61]. Some members of the political elites of the Central Asian states are afraid of this “appetite” and would like to really limit the Chinese infiltration into the region. At the same time the leaders of the Central Asian states try to conduct policies of balancing between interests of Russia, USA and China. A striking example of the latter is the content of the new Concept of Foreign Policy of the Kazakhstan Republic, signed by President Nazarbaev in February 2014 [4].

The perception of China in Central Asia somewhat changed during last two years. When the Western sanctions were introduced against Russia China extended

a helping hand towards Moscow. This produced a favorable response among Central Asian populaces. “Today, — writes Konstantin Syroezhkin, — not just political establishment but also population of Central Asia do not consider China being a source of potential threats. Moreover, she (China — A.B.) moved into the category of favorable foreign political and economic partner and is sometimes considered being a decent alternative to Russia and the Western countries in providing for the regional security” [5, p. 168].

There are two main routes for the economic belt of the silk road that are under consideration today. One route goes from China to Central Asia — to Russia — to Belarus, and — to Europe (the Baltic Sea). Another route extends from China to Central Asia, — to Western Asia, — to the Persian Gulf — to the Red Sea, and through Suez Channel — to the Mediterranean Sea. Therefore, Central Asia is really central to both these routes.

Central Asia, bordering Afghanistan, obtained more international attention and became a playground for different geopolitical interests after 2001 when US forces started an anti-terrorist war in Afghanistan. Many global and regional players became involved in Central Asian affairs, among them Russia, China, USA, Turkey and Iran.

After the withdrawal of the US combat troops from Afghanistan in 2014 Washington pays less attention to the region. On the contrary, Moscow increased its efforts to ensure stability of the Russian security perimeter using different means of “hard power” and “soft power”. The latest Russian “soft power” invention was to create a Eurasian Union that would ideally include all the former Soviet republics, except the Baltic States.

After the refusal of Belarus and Kazakhstan to go along with the formation of a political Eurasian Union, Moscow reluctantly agreed to create the Eurasian Economic Union (EAEC), considering it to be the first step towards a more coherent political entity.

Now the EAEC consists of five former Soviet republics (Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Russia) with Tajikistan considering joining. I don't have any substantial proof but it seems that Tajikistan would have already joined the EAEC, if Beijing hadn't done some elegant work on Dushanbe.

From the very beginning Beijing viewed the EAEC on the par with other regional integration initiatives that excluded China: TTIP, TPP and FTZ between Japan and EU. But after Russia came under the pressure of the Western sanctions over Ukraine, the Chinese leaders saw a window of opportunity in breaking the chain of the inter-regional economic blocks encircling China.

At this juncture comes a proposal from Xi Jinping to integrate the EAEC, the SCO and the economic belt on the silk road. To facilitate things in this direction, Beijing

even agreed to India's joining the SCO (alongside with Pakistan).

Moscow would like to retain the EAEC under its own undivided control but being forced to fight the Western policy of containment reluctantly agreed to allow Beijing to develop the economic belt of the silk road through the heart of the EAEC. A relevant Joint Statement was adopted by both sides in Moscow on May 9, 2015.

Today one could envisage at least two scenarios for the future:

(1) Moscow and Beijing agree on dividing their interests and responsibilities in the EAEC, the SCO and the economic belt of the silk road. In this case there will be a strong possibility to integrate the potentials of these three. And by doing this, to increase their chances to break the Western containment of China and Russia. If we narrow this scenario just to the framework of the Central Asian region, we could come to a conclusion that it would be quite visible to divide their interests and responsibilities in Central Asia, because two main resources of the region – hydro carbonates and labor force – could go to different destinations: hydro carbonates – to China, and labor force – to Russia.

(2) Because of historical traditions, prejudices and strong inclinations to be a global power China and Russia do not agree on dividing and respecting the interests and responsibilities of each other. In this case the SCO remains as today a platform for dialogue, and Moscow impedes the economic belt of the silk road going unobtrusively through the EAEC.

The battle about who would dominate Central Asia is on. But so far it's mostly a political battle. Up to now, economic indicators do not point out at economically sustainable belt on the silk road.

First of all, there are not that many goods in the Western or even Central provinces of China waiting to

be transported to Europe via the belt. Even less things are waiting to be railroaded from Europe to China. Most products that are exported to Europe are made in Eastern and Southern provinces of China with an easy access to the shipping lines.

Secondly, the price of shipping goods to Europe is much less than for railroading them. Moreover, the transportation giant – Danish “Maersk” – has recently ordered building at Korean shipyards 10 huge vessels (container carriers) capable of taking aboard 18 thousand standard 20-foot containers (TEU) at once. In October 2015 the Chinese shipbuilders produced in Shanghai a similar container carrier named “Zheng He” [3, p. 12]. And they are not going to stop at that. The price for container transportation in such big quantities is going to become even lower. The only economic advantage the belt has is a somewhat shorter time span needed for the transportation of goods to Europe. And knowing that companies mostly transport not fresh agricultural products one can easily overlook this time difference.

Thirdly, the economic belt on the silk road would have to deal with notorious Kazakhstani, Russian and Belarusian transportation bureaucracies as well as the different width of the railways in China, Russia, and Europe.

In conclusion, it must be said that the belt and road initiative was introduced while the relations between Russia and the EU were quite friendly with a free flow of goods, services and capitals between them. Without such free flow le *raison d'être* behind the belt and road concept is disappearing (at least, behind its northern route going through Russia and Belarus). But the belt and road initiative as a whole could survive the cutting of ties between Russia and the West. It could keep the sea route and the route through Central Asia, West Asia, the Red Sea and the Suez Channel.

References

1. Байчоров А. М. Китаизация: последствия роста мощи Китая для мира в XXI веке / А. М. Байчоров // Москва: «Международные отношения». – 2013. (Baichorov A. M. Chinazation: China Power Growth Implications for the World in the XXI-st Century. Moscow: «International relations», 2013).
2. Данилович М. В. Центральнo азиатский вектор внешней политики КНР в 2001–2013 гг. / М. В. Данилович // Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата исторических наук. – Минск: БГУ, 2015.
3. «Китай», 2015, № 10.
4. Концепция внешней политики Республики Казахстан / – Астана, 2014.
5. Сыроежкин К. Г. Синьцзян: большой вопрос для Китая и Казахстана / К. Г. Сыроежкин // Астана-Алматы: ИМЭП при Фонде Первого Президента, 2015.
6. Сыроежкин К. Г. Нужно ли Казахстану бояться Китая: мифы и фобии двусторонних отношений / К. Г. Сыроежкин // Астана-Алматы: ИМЭП при Фонде Первого Президента, 2014.
7. Сыроежкин, Константин. К итогам визита Си Цзиньпина в Центральную Азию: Казахстан. / К. Г. Сыроежкин // Carnegie Endowment for International Peace, 16.09.2013. – <http://carnegieendowment.org/2013/09/16/к-итомам-визита-си-цзиньпина-в-центрально-азию-казахстан/gna1>; access: 16.11.2014.

Вохидов Дурбек Абдусаматович

Старший преподаватель института повышения квалификации и переподготовки работников народного образования города Ташкента

ПОЛИТИЧЕСКИЕ МЫСЛИ ДРЕВНЕГО ВОСТОКА

Одна из древних цивилизаций возникает на просторах великого Нила. Считается, что взгляды и воззрения древнеегипетских людей являются одним из основополагающих источников политико-правовых мыслей.

Изначально Древний Египет представлял собой множество отдельных государств, которые объединились в два мощных государства: Верхний и Нижний Египет. Через несколько столетий они образовали одно великое царство во главе с деспотическим фараоном и с его заместителями (номархами) в регионах. Взгляды египтян на политику имели религиозно-мифологический характер: все земные порядки неразрывно связаны были с желаниями богов и были давно уже предопределены ими. Творцом всего живого на земле и отцом других богов считался бог солнца Ра. Он был владыкой богов и людей в течение тысячелетий, позже передал царствование своим наследникам-богам: Осирису, Изиде, Сету, Гору и др. Считалось, что от них и произошли фараоны.

Рассказывается о том, что первые три фараона являются прямыми потомками бога Ра, получая тем самым определенное право на царский престол. В легендах говорится о том, как чудесным образом фараоны рождаются от брака между богом солнца и смертной женщиной.

Из истории становится ясно, что культ бога Ра усиливается с последующими династиями, т.к. уже при царях V династии он становится верховным государственным богом всего Египта. В состав имён фараонов IV–V династий входит имя бога Ра. Одним из главных титулов египетского фараона становится титул «бога солнца». В эту эпоху формируется древнеегипетская деспотия, основанная на неограниченной власти царя. Эта деспотия укрепляется и обосновывается при помощи целой системы религиозных верований, в основе которых лежит учение о божественности царя. Даже в погребальных комнатах IV–V династий цари уже начали изображаться в виде божества. Соответственно они рисовались в более крупных масштабах, чем обычные люди, т.к. создавался идеальный образ могучего царя, которого охраняют боги.

В основном в государстве религия в большей степени служила для укрепления авторитета царя и ап-

парата государственной власти. Люди в то время усердно воспринимали то, что царь есть божество, которому следует неуклонно повиноваться, т.к. власть ему вручена богами. За всякое выражение неповиновения, протеста или бунта человека считали вероотступником, осужденным на неудачу.

Вся эта информация дошла до нас через различные источники такие как: наскальные рисунки, папирусные свитки, различные гимны и древние литературные памятники — «Поучения». В своих «поучениях» авторы оправдывали божественность фараона, более того восхваляли его политику, считали социальное неравенство необходимым аспектом жизни и оправдывали все деспотические и насильственные действия, считая это велением бога. Также мыслители придерживались многих моральных принципов. Они призывали быть бескорыстными, преодолевать корысть, уважать старших, не обижать слабых и бедных. Рассмотрим некоторые из поучений.

«Поучение Птахотепа» (III тыс. до н.э.) — один из древнейших документов, который был написан представителем египетской знати. Он говорит, что никто не должен стремиться внушить страх, кроме бога и фараона. Он считает неравенство естественным, рабы должны повиноваться верхушке безоговорочно, а свободным «низким» людям рекомендует терпеливо смириться со своей участью. «Если ты сидишь или стоишь в приёмной, то спокойно жди своей очереди. Внимательно смотри на слугу, который вызывает. Много места у того, кого вызывают. В приёмной царя свои законы, и всё здесь творится по землемерному шнуру. Бог предоставляет (людям) передние места... но локтями ничего не достигнешь»

В «Поучение Гераклеопольского царя своему сыну» идет наставление царя своему сыну-наследнику. Из этого документа можно увидеть идеологию правящей верхушки в нелегкий для нее момент (во времена бунтов и восстаний). Ахтой (автор) рекомендует своему сыну жестоко расправляться с мятежниками и с бедняками, которые хотят захватить имущество рабовладельцев, но с другой стороны он советует ему быть уступчивым, если этим можно предотвратить недовольство. Автор также не советует

злоупотреблять властью и воздержаться от суровых наказаний. Он призывает своего наследника не делать противозаконные, несправедливые действия, рекомендует приносить жертвы богам, чтобы в загробной жизни удостоиться их милости. Естественно, эти все положения — отражение взглядов и интересов знати и верхушек общества, что вызывало недовольство низов и приводило к многочисленным восстаниям, т.к. одним казалось, что эти законы есть олицетворение справедливости, а другим же казалось, что это сущий гнет и притеснение низов. Все же это социальное положение, управление государством оказало воздействие на дальнейшее развитие политической мысли.

Политические мысли Древней Индии

Древнеиндийская цивилизация или Харрапская цивилизация возникла в III веке до н.э. в долине реки Инд. Она представляла собой множество государств, где проживали племена, имевшие свою культуру и своеобразную письменность.

В Древней Индии люди образовывали семейные общины, где было все общесемейное: жилье, средства пропитания, орудия труда и т.д. Была сильно развита патриархальная семья.

Как писал Маркс: «эти семейные общины зиждились на домашней промышленности, на своеобразной комбинации ручного ткачества, ручного прядения и ручного способа обработки земли, — комбинации, которая придавала этим общинам самодовлеющий характер». Позднее эти семейные общины перерастают в сельскую территориальную общину.

Наряду с недостаточным количеством источников изучение истории Древней Индии представляла некоторые затруднения. Не смотря на это, ученые и исследователи получили много ценной информации и сведений благодаря Ведам («веды» — «ведение, знание» на санскрите). Они содержат древние легенды, сборники заговоров, жертвенных формул и религиозных гимнов. Из дошедших до нас источников мы узнаем, что в своем возникновении политико-правовая мысль у всех древневосточных народов восходит к мифологическим истокам. Так и на политические воззрения народов Древней Индии заметно повлияли мифологические и религиозные представления.

В период раннего земледелия и скотоводства индийцы обожествляли явления природы. С течением времени и образованием государства эти боги превращаются в богов, которые являются покровителями царя и его власти. По мере развития государства в единое централизованное целое, начинают появляться мысли о единобожии, т.к. царь-государь на земле единый, так и на небе должен быть единый бог. Этим богом становится Праджапати. «Уже в ве-

дийских гимнах мы находим яркую характеристику этого бога, считавшегося единым творцом мира. «Он, создавший ясное небо, крепкую землю, сияние мира и свод небесный, измеривший свет сквозь эфирные пространства... Он единый бог над всеми богами».

Постепенно формируется жречество и появляется новая религия, которая называется брахманизм. В Ведах добавляются новые и новые записи и толкования, в целом эта брахманская идеология была нацелена на укрепление власти аристократов и жрецов (брахманов).

Согласно брахманскому учению общество делилось на четыре класса (варны): жрецов (брахманов), воинов (кшатриев), крестьян и торговцев (вайшья) и слуг (шудр), рабы не входили ни в одну из варн. Первые две варны были главными и господствующими, а последние две — подчиненными.

Мировоззрения этого учения определяли строение общества, роль и место на земле каждого члена варны, их права и обязанности. Наряду с Ведами развитие мысли брахманизма закрепляется письменно и в другом памятнике — Упанишадах (IX–VI вв. до н.э.). Все люди должны были следовать законам, долгам, правилам поведения, которые установлены богом (дхарме, или дхамме). Они все записаны были в правовых сборниках (дхармасутры, или дхармашастры), которые составляли разные брахманистские школы.

Одним из важнейших памятников, который выражал политико-правовые мысли стали «Законы Ману». В них утверждается, что социальное неравенство, деспотия царя — явление божественное. В «Законах» говорится, что брахман является главенствующим варном над остальными тремя, наделяясь различными привилегиями. Те, кто осмелится причинить вред брахману, несут наказание, как в этой жизни, так и загробной. Также большое внимание уделяется обожествлению власти царя, и требуется полное подчинение ему. Эволюционирующее сознание человека подтачивало устои этой идеологии.

В появляющихся других религиозных течениях, содержатся ноты скептицизма и неверия брахманистской религии. Она начала постепенно разваливаться, а на смену ей пришел буддизм, который выдвигал идеи духовного равенства всех людей.

«Ни одного человека я не назову брахманом только потому, что родившее его материнское лоно принадлежало к брахманской касте. На языке Брахмы говорят многие, сердце и мысль которых обращены к миру. Поэтому я назову брахманом того лишь, кто, отдаваясь от мира, освобождается от всякой страсти». Сиддхаттхи Готамы, которого прозвали Буддой (просветленный), выступил против идеологий брахманизма и основных положений Вед и Упанишад. Он отрицал

так же мысль о том, что бог это вершитель верховной власти, первоисточник закона. Он считал, что только от человека зависит его положение на земле: если следовать правильному, благородному пути на земле (правильное поведение, речь, образ жизни и т.д.), то можно избежать страданий в этом мире. Это приведет человека к нирване. В целом буддизм призывал полностью повиноваться высшим чинам, не вникать и быть невнимательным к политико-правовым явлениям, т.к. это считалось одним звеном земных несчастий, не противиться злу, оставить все как есть, относиться равнодушно к жизни, нищете (главное духовное богатство).

Буддизм сосредотачивался на внутренних проблемах людей. Это все было выгодно знать, которой было легко таким образом держать в повиновении людей,

духовно поработать их. В скорее, пройдя некоторые переработке в своей сути, буддизм прекратился в государственную религию, выйдет за пределы Индии и перерастет уже в одну из мировых религий. Различные идеологии и религии сменяли друг друга, оставляя след в истории и дальше развивая общественно-политические мировоззрения. Эта смена происходила вследствие эволюции мысли древнеиндийских людей.

Просуществовав долгое время, народы Древней Индии подарили нам неисчисляемое количество информации и артефактов. Хоть это общество и считается древним, но по духовному, моральному, социальному и политическому уровню развития оно не уступало, а наоборот даже превосходило другие центры цивилизации.

Список литературы

1. Лекции (УМК): История политических и правовых учений. Тема 2. Политические и правовые учения Древнего Китая и Древней Индии.
2. Всеволод Игоревич Авдиев. «История Древнего Востока» ОГИЗ, Государственное издательство политической литературы, 1948.
3. <http://all-politologija.ru/ru/politika-v-stranax-drevnego-vostoka>
4. <http://allpolitologia.ru/politicheskie-ucheniya-drevnego-vostoka-grecii-i-rima/>
5. Ирхин Ю. В. «Политическая мудрость древнего Востока: взгляд из XXI века на политические идеи Древнего Египта, Вавилона, Индии и Китая» вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. 2000. № 2. С. 5–20.

Кравчук О. Ю.

*викладач кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*

Kravchuk O.

*teacher of Department of Social-Humanitarian Sciences of National University
of Shipbuilding by Admiral Makarov*

Кравчук О. Ю.

*преподаватель кафедры социально-гуманитарных дисциплин Национального университета
кораблестроения имени адмирала Макарова*

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК НАУКОВА І ПРАКТИЧНА ПРОБЛЕМА

Анотація. Розглядаються підходи розуміння поняття «безпека», «політична безпека» українських і зарубіжних вчених, а також генезис цього явища. Описаний ряд принципів забезпечення політичної безпеки України. Сформульовані основні завдання і цілі забезпечення політичної безпеки держави.

Ключові слова: політична безпека, безпека, категорія, процес, принцип.

Аннотация. Рассмотрены подходы понимания понятия «безопасность», «политическая безопасность» украинских и зарубежных ученых, а также генезис этих явлений. Выбран и описан ряд принципов обеспечения политической безопасности Украины. Сформулированы основные задачи и цели обеспечения политической безопасности государства.

Ключевые слова: политическая безопасность, безопасность, категория, процесс, принцип.

Summary. The approaches of understanding the concept «safety», «political safety» of ukrainian and foreign scientists and the genesis of this phenomenon are considered. The row of principles of providing of political safety of Ukraine is selected. It is formulated main tasks and purposes of providing of political safety of the state.

Keywords: political safety, safety, category, process, principle.

У сучасних умовах, коли особа, суспільство і держава можуть здійснювати діяльність по досягненню своїх інтересів на території діяльності іншої держави, суспільства і особи, виникають додаткові складнощі із забезпеченням безпеки всіх вершин трикутника — особа, суспільство, держава. Наявність великого різноманіття загроз породжує завдання ліквідації їх причин або захисту від них, тобто створення суспільству в цілому і складовим його структурам умов для безпечного існування і функціонування.

Політична безпека — це стійкий стан і ефективний розвиток політичної системи суспільства, який дозволяє адекватно реагувати на негативні внутрішні і зовнішні дії, зберігати цілісність соціуму і його сутнісні якості. Система політичної безпеки будь-якого суспільства покликана вирішувати досить суперечливу задачу: з одного боку — надійно захищати політику, яка відповідає національно-державним інтересам, а з іншої — виключити її збитковий і небезпечний для національно-державних інтересів процес.

Більш детальним виглядає таке визначення: «політична безпека — захищеність політичної системи суспільства від зовнішніх і внутрішніх загроз. Вона при-

пускає забезпечення стійкого політичного суверенітету в рамках системи міждержавних відносин, можливості нації та державних інститутів самостійно вирішувати питання державного устрою і незалежно проводити внутрішню і зовнішню політику, а також політичної стабільності, що ґрунтується на балансі життєво важливих інтересів особистості, суспільства і держави» [7].

Виділимо ще один вельми істотний момент в розумінні суті політичної безпеки. Безпека суспільства значною мірою залежить від його політичної стабільності, а загрози політичній стабільності в певних умовах стають загрозами безпеки суспільства в цілому.

Вирішення ж проблеми стабільності політичної системи можливо тільки на основі попереднього аналізу соціальної структури суспільства, рівня економічного розвитку, системи цінностей, етнічних особливостей і специфіки політичних інститутів. Стабільність політичної системи, таким чином, означає її здатність забезпечити збереження своєї структури і основних принципів в умовах постійних змін внутрішньої і зовнішньої обстановки. З цього положення виходить, що політичні інститути мають власну цінність і володіють значним стабілізуючим потенціалом.

Вони регулюють політичну діяльність, відтворюють і закріплюють певні політичні стосунки при дотриманні принципу спадкоємності [1; 3].

Основними функціями системи забезпечення політичної безпеки української держави є:

- прогностична функція — пов'язана з прогнозуванням, передбаченням, ідентифікацією реальних і потенційних політичних і інших загроз;
- інформаційна функція — полягає в забезпеченні суб'єктів забезпечення безпеки відомостями про стан об'єктів забезпечення безпеки, характер і ступінь деструктивних і дестабілізуючих дій;
- профілактична функція — є попередженням і нейтралізацією причин можливих політичних загроз на можливо ранній стадії їх зародження і розвитку;
- мобілізуюча функція — полягає в здатності всієї системи до оперативного реагування на загрози, своєчасному залученню необхідних сил і засобів;
- ліквідації загроз — є основною для системи забезпечення безпеки. Якщо існують загрози, то на них має бути своєчасна і адекватна реакція силами і засобами, що відповідають характеру цих загроз;
- охоронна — направлена як на забезпечення захисту вищого політичного керівництва держави, безпечну діяльність всіх політичних інститутів, так і на припинення ухвалення помилкових політичних рішень, що підривають політичну безпеку, пригніблюють інтереси громадян, суспільства, держави в політичній і інших сферах;
- контрольна — передбачає своєчасну оцінку стану політичної безпеки і діяльності з її забезпеченню з метою своєчасної корекції заходів, використовуваних сил і засобів, методів, способів і прийомів забезпечення політичної безпеки.

Очевидно, що вищеназвані функції органічно взаємозв'язані, взаємно обумовлюють одна одну і повинні реалізовуватися не окремо, а комплексно. Особливе значення при дослідженні змісту політичної безпеки України має її забезпечення залежно від об'єктів безпеки, виходячи з чого, разом з політичною безпекою

автор виділяє політичну безпеку особи і політичну безпеку суспільства в нашій державі [6].

Так, на думку автора, політична безпека особи в Україні означає, перш за все, захист і реалізацію конституційних прав і свобод громадян, відсутність їх політичного пригноблення.

Головною метою забезпечення політичної безпеки України є: з одного боку — формування і функціонування механізму вироблення і реалізації державної політики, що відповідає національним інтересам України, а з іншої — запобігання трансформації цієї політики під впливом зовнішніх і внутрішніх деструктивних чинників в небезпечний, загрожуючий демократичному розвитку і існуванню суспільства спосіб.

Забезпечення політичної безпеки України повинне здійснюватися з урахуванням ряду принципів. Основними з них можна вважати:

- дотримання суб'єктами і об'єктами безпеки Конституції України та українського законодавства;
- єдність, взаємозв'язок і збалансованість політичної безпеки з іншими видами національної безпеки;
- реальність і суспільна значущість завдань соціально-політичного, економічного розвитку України, що висувуються;
- визнання і виконання волевиявлення народу;
- суспільний і парламентський контроль над діяльністю виконавчої влади;

Одним з основоположних елементів змісту політичної безпеки України є її вплив на національну безпеку в цілому, а також взаємодія і взаємообумовленість з іншими видами національної безпеки.

Отже, політична безпека України є певним станом, внутрішньою властивістю, найважливішою атрибутивною характеристикою, необхідною умовою існування і функціонування політичної системи і всього соціуму, взаємозв'язок, взаємодія і співвідношення всієї сукупності чинників, що забезпечують їх збереження, захищеність, функціонування, розвиток і вдосконалення в несприятливих умовах.

Література

1. Аристотель. Собрание починений: в 4 т. / Аристотель. — М., 1983. — Т. 4. — 1983.
2. Гоббс Т. Левиафан, или материя, форма и власть церковного и гражданского: сочинения в 2 т. / Т. Гоббс. — М.: Мысль, 1989–1991. — Т. 2. — 1989–1991. — С. 3–545.
3. Жуковский М. В. Политическая безопасность общества и проблемы ее обеспечения в Российской Федерации / М. В. Жуковский // Безопасность. — М., 2002. — № 1–2. — С. 35.
4. Монтеск'є Ш.Л. О духе законов. / Ш.Л. Монтеск'є. — М. — 1999. — С. 15–27.
5. Платон. Филеб. Государство. Тимей. Критий. — М., 1999.
6. Синицин А. А. Співвідношення політичної і військової безпеки / А. А. Синицин // Актуальні проблеми військової політики і військової безпеки Росії. — М.: ВУ, 2005. — С. 26–28.
7. Тихомирова Л. В. Юридическая энциклопедия: [текст] / Л. В. Тихомирова, М. Ю. Тихомиров. — М.: Издание г-на Тихомирова М. Ю., 2007. — 972 с.

Алиева Зайнаб Камильевна*магистрантка Дагестанского педагогического университета***Муталимова А. М.***кандидат психологических наук, доцент Дагестанского педагогического университета***Aliyev Zainab Kamilevna***Master of 1 year of training Dagestan Pedagogical University***ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ КОРРЕКЦИЯ СТРАХОВ
У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА****PSYCHOLOGICAL CORRECTION FEARS IN PRESCHOOL CHILDREN**

Аннотация. В статье проанализированы теоретические вопросы психологической коррекции страхов у детей дошкольного возраста, предложен методический арсенал диагностики.

Ключевые слова: страх, психология страха, дошкольный возраст.

Abstract. The theoretical problems of formation of psychological correction fears in preschool children.

Keywords: fear, fear psychology, preschool age.

Актуальность данной темы обусловлена тем, что психологическое здоровье дошкольника зависит от различных факторов, подвержен разнообразным неблагоприятным воздействиям. Страх считается наиболее опасной из всех эмоций. Саму проблему страха мало используют в литературе, а хуже всего даже в самой практике дошкольного учреждения. Своевременный тест на тревожность еще в детском саду поможет преодолеть страх в самосознании. В дошкольном возрасте присутствует сильная зависимость к взрослым. Нервозность взрослых влияет на число страха дошкольника, этим самым у дошкольника меняются мотивы поведения, отношение к окружающему (ко всему). Чаще всего страхи возникают по вине самих родителей (как опека, так и наоборот). Проблема современного общества — воспитание, развитие, совершенствование дошкольника и в межличностных отношениях повысить его статус. Этим занимается система образования, также возникает проблема проявления у дошкольника такого психологического механизма, как страх, непонимание в окружении и многое др. В настоящее время много дошкольников с тревожностью, страхами. Страх является основой психологических трудностей, часто нарушается развитие дошкольника. Обнаружив причину страха и найдя ее основу развития возможно помочь искоренить ее у дошкольников. В последние годы интерес российских психологов к изучению страхов увеличился, так как сильно изменилось само общество. Наша страна в узкой степени исследует страхи. Теме страхов посвящены теоретические исследования известных отечественных и зарубежных психологов

В.В. Столина, Дж. Ман, Л.С. Выготского, В.С. Мухиной, Л.Ф. Обуховой, А.А. Цахаевой. Проблема страхов у детей дошкольного возраста находит отражение в работах А.И. Захарова «Дневные и ночные страхи у детей», «Как помочь нашим детям избавиться от страхов», А.М. Прихожан «Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика». Но данная проблема в настоящее время остается малоизученной, что остановило на выборе данной темы статьи. Каждый испытывал беспокойство, тревогу, страх, радость, восхищение, гнев, удивление, печаль. Но если сильно поддаваться страху, меняется поведение. Страх всегда имеет ввиду переживание реальной или воображаемой опасности. Страх как прямое (заикленное) отражение в сознании человека конкретной угрозы для счастья его жизни.

Захаров А. И. делит страхи на типы: внешние страхи, конкретные страхи, символические страхи, устойчивые, болезненно заостренные и внушенные детские страхи. [3]. Невротические и возрастные [5]. Возрастные страхи у чувствительных детей. Есть страхи, которые связаны с социально-возрастным развитием дошкольника, а есть которые связаны с саморазвитием. Для того чтобы избавиться от страхов, надо знать, что такое страх, его функции, развитие и причину. Страх возникает на основании нервной деятельности и ее типологических свойств (чувства, впечатления). Причиной страха также считается ситуация и события. Стимулами страха считается незнакомость, одиночество и т.д. Боулби, чтобы объединить разные формы поведения в поведенческий синдром страха, предложил некоторые основания:

а) многие проявления страха могут возникать последовательно;

б) события, вызывают как одну так и другие;

в) многие выполняют единую биологическую функцию защиты. [5]

Страх делится на 4 категории: интенсивность, новизна, эволюционно выработанные сигналы опасности, причины, возникающие в социальном воздействии. По Кагану причинами страха являются: расхождение не ассимилированное; предвидеть не желаемое; непредсказуемость; между поведением и взглядами признание несоответствия; между взглядами признание диссонанса.[2] «Непредсказуемое освобождение от сильного страха, если неполное к возбуждению, если оно полное, приводит к радости» (есть связь между радостью и горем). У дошкольника преобладают инстинктивные страхи, связанные с инстинктом самосохранения.[1] Инстинктивные страхи — это вид эмоционального страха. Устойчивое состояние страха — постоянно присутствует у дошкольника. Присутствуют 4 причины возникновения и развития страха, такие как: слабая нервная система; долгая стрессовая ситуация; внутри-личностная сущность; взаимоотношения с особозначимыми людьми. У дошкольных страхов есть две особенности: Первая — каждый период дошкольного детства связан со страхом. (в 4 года-страх к темноте и сказочным персонажам, в 5 лет- страх к животным, в 6 лет- страх родительских наказаний, в 7 лет- переход в школу) Второй — динамичность. возобновляется (переходит) с одного в другой, с учетом возраста. Таким образом, могу отметить, в разных

источниках литературы присутствуют разнообразные понятия «состояние страха». Понятие «страх» надо отличать от понятия «тревога», много мнений по этому поводу, например разграничение страха от тревоги зависит от какой характера несет за собой угроза (без основания — это тревога).

Есть факторы, которые формируют страх дошкольника- это отношения со сверстниками и в семье. Можно сказать, у дошкольников страх и тревожность возникает вследствие потребности в надежности, защиты от близких. В исследованиях А. И. Захарова, Е. В. Новиковой и других ученых было указано, что решающая роль принадлежит семье, от домашней атмосферы будет зависеть, как нервная система так и здоровье ребенка. Любить и уважать детей — одно из важных условий их благополучного развития. [4]

Корректировать страхи в дошкольном возрасте можно если узнать природу страха и ее место в личности дошкольника, а также путем: психологически грамотных учебно-воспитательных процессов; рекомендаций родителям, психологами, социальными педагогами для развития ясной картины развития ребенка, психологам в ДОУ для консультирования и уменьшения количества страхов детей.

Работа психолога с детскими страхами уменьшает негативность на общее развитие ребенка. К сожалению, нет определенного метода воздействия работы со страхами. Данную коррекционную работу лучше всего проводить при комплексном воздействии различных терапевтических работ: арт-терапия, музыкотерапия, денстерапия и многие другие.

Список использованной литературы

1. Аминова Д. К., Цахаева А. А. Онтогенез организации адаптивного поведения личности // Успехи современной науки. 2016. № 4. Том. 4. С. 50–53.
2. Захаров А. И. Неврозы у детей. — СПб.: Дельта, 1996. — С 163.
3. Захаров А. И. Как предупредить отклонения в поведении ребёнка: Книга для воспитателей детского сада и родителей. 2-е изд., доп. — М.: Просвещение, 1993. — С 192.
4. Спиваковская Алла «Психотерапия: игра, детство, семья». Том 2. — М.: Изд-во ЭКСМО — Пресс, 2000. — С 286.
5. Цахаева, А. А. Реализация психологического ресурса адаптивного поведения в процессе развития личности / А. А. Цахаева, У. К. Аминов, Д. К. Аминова // Известия Дагестанского государственного педагогического университета, Сер.: Психолого-педагогические науки. — 2014. — № 3. — С. 33–36.
6. Цахаева, А. А. Развитие адаптивного поведения в образовательном этнопространстве // диссертация на соискание ученой степени доктора психологических наук / Дагестанский государственный педагогический университет. Махачкала, 2002. — 508 с.
7. Цахаева А. А. Профессиональная рефлексия как механизм экономии психических сил через распространение трансцендентального опыта/ А. А. Цахаева, У. К. Аминов, Д. К. Аминова [Электронный ресурс] // Прикладная психология и психоанализ: электрон. науч. журн. 2014. N3. URL: <http://ppip.idnk.ru>
8. Цахаева А. А. Основы психолингвистики [Текст] / Д. К. Аминова, А. А. Цахаева. — Махачкала: ДГПУ. 2014. 342 с.
9. Цахаева А. А., Аминова Д. К., Аминов У. К. Паттернизация ценностных конструктов личности как предмет научной рефлексии // Успехи современной науки и образования. 2016. № 4. Том 3. С. 16–20.
10. Цахаева А. А., Газиева А. М., Аминов У. К. Методологическая база исследования психологии возникновения ценностей личности // Успехи современной науки и образования. 2016. № 4. Том 3. С. 24–27.
11. Цахаева А. А., Сиражудинова Р. Р., Аминова Д. К. Паттерны реального и виртуального мира в сознании личности // Успехи современной науки и образования. 2016. № 4. Том 3. С. 32–35.

Ямчук Таїса Юріївна
старший викладач кафедри психології
Мукачівський державний університет

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОІДЕНТИЧНОСТІ

THE MODEL OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-IDENTITY

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОИДЕНТИЧНОСТИ

Анотація. У дослідженні проаналізовано основні психологічні теорії та підходи до вивчення ідентичності, самоідентичності, професійної самоідентичності. Описано наукові уявлення щодо структури ідентичності, процесу ідентифікації, психологічних детермінант та чинників розвитку професійної самоідентичності. Представлено модель розвитку професійної самоідентичності в контексті структури суб'єктивного досвіду.

Ключові слова: ідентичність, самоідентичність, самоідентифікація, професійна самоідентичність, суб'єктивний досвід.

Summary. The research analyzed the main psychological theories and approaches to the research of identity, self-identity, professional identity. Described scientific ideas about the structure of identity, the identification process, psychological factors and determinants of professional self-identity. The model of development of professional self-identity in the context of the structure of subjective experience.

Keywords: identity, self-identity, self-identification, professional self-identity, subjective experience.

Аннотация. В исследовании проанализированы основные психологические теории и подходы к изучению идентичности, самоидентичности, профессиональной самоидентичности. Описаны научные представления о структуре идентичности, процесса идентификации, психологических детерминант и факторов развития профессиональной самоидентичности. Представлена модель развития профессиональной самоидентичности в контексте структуры субъективного опыта.

Ключевые слова: идентичность, самоидентичность, самоидентификация, профессиональная самоидентичность, субъективный опыт.

Проблема ідентичності і, зокрема, професійної ідентичності досить широко досліджена. Однак проблематика ідентичності настільки глибока та різноманітна, що здійснені дослідження не можуть вичерпати її. Актуальність представленого дослідження обумовлено практичною значущістю для вдосконалення процесу підготовки майбутніх фахівців, адже відомо, що значна частина молодих спеціалістів мають труднощі в адаптації до професійної діяльності. Мета дослідження — обґрунтувати теоретичну модель розвитку професійної самоідентичності.

Вітчизняні психологи значну увагу приділяють дослідженню феномену професійної самоідентичності (як складової самоідентичності особистості), яку визначають: як психологічне явище, що забезпечує людині визначеність, тотожність, цілісність (Л. Шнейдер); як оцінку своєї відповідності образу професії або професійній спільноті, оцінку психологічної значущості для людини членства в цій спільноті, важливість саме цієї професії як засобу задоволення своїх

потреб, досягнення соціального статусу, розвитку свого індивідуального потенціалу (К. Дружилов, Е. Зеєр, О. Колеснікова, Ю. Поваренков та ін.).

В більшості досліджень формування професійної самоідентичності розглядається як довготривалий, багатогранний і циклічний процес. Розумінню результатів ідентифікаційних процесів, які відбуваються в свідомості особистості, сприяли дослідження, в котрих було розглянуто різні конфігурації ідентичності: різні типи ідентичності — особистісна, соціальна, професійна (В. Бодров, Ю. Забродін, Е. Зеєр); різні види ідентичностей — реальна, ідеальна, негативна, та, що пред'являється іншим людям (Б. Фольгерсон); різні етапи її становлення — шкільна, студентська, навчально-професійна, професійна (Ю. Поваренков); рівні розвитку професійної самоідентичності на протязі професійного шляху: невиражена, виражена пасивно, активна, стійка (Л. Шнейдер); стадії професійної самоідентифікації — виникнення намірів, професійне навчання, професійна адаптація, реалізація особистості

в самостійній праці (Т. Кудрявцев); статуси професійної самоідентичності — невизначена, нав'язана, мораторій, сформована (А. Грецов); її фази — оптації, інтернала, майстерності, авторитету (Є. Клімов). В чисельних наукових роботах досліджено особливості професійної самоідентифікації в процесі професіогенезу (Е. Зеєр, Н. Іванова, Т. Скібо, О. Бодальов, Л. Шнейдер та ін.).

Серед чинників розвитку професійної самоідентичності дослідники виокремлюють: професійну обізнаність (поінформованість); емоційно-позитивне сприйняття інформації про професію та себе, як майбутнього професіонала; ідеальні образи вибраної професії; усвідомлення своєї приналежності до професії; очікування індивіда та можливості соціальних перспектив, які дає дана професія; сформованість образу «Я»; професійне спілкування та взаємодію студентів з фахівцями професійної спільноти тощо; успішне засвоєння (привласнення) прав і обов'язків, норм та правил професійної діяльності тощо (М. Заковоротна, О. Карпов, Ю. Овчиннікова, Е. Орлова, О. Полат, Д. Фогельсон, Ю. Фокін та ін.).

Узагальнюючи теоретичні розробки та емпіричні дослідження, можемо констатувати, що в сучасній психології відсутній єдиний концептуальний підхід до вивчення проблеми професійної самоідентичності. Кожен із її дослідників у своїх спробах концептуалізації звертається до різних рівнів узагальнення того колосального масиву інформації, що міститься в роботах по цій проблематиці. Вочевидь визріла необхідність досліджень професійної ідентичності шляхом аналізу психічних цілісностей як комплексного психологічного феномена, вивчення механізмів, суперечностей, способів її формування в сучасному суспільстві.

Тому при аналізі дослідницьких поглядів на проблему самоідентичності нашу увагу привернула модель структури «Логічних рівнів» Б. Рассела, Г. Бейтсона, Р. Ділтса, яка дозволяє розглядати процес самоідентифікації в контексті структур (рівнів) суб'єктивного досвіду, в контексті можливостей особистості ідентифікуватися з іншою людиною, з групою людей, з дією або процесом, власними здібностями та навичками, цінностями та цілями. На користь цієї моделі говорить ефективна практика її застосування у психотерапії і коучінгу, груповій роботі та бізнес-консультуванні (Г. Бейтсон, Г. Брейкуелл, А. Ватерман, Р. Ділтс, Г. Маркус, Е. Уотерман та ін.). Методологія опису ідентичності професійного психолога в контексті структур суб'єктивного досвіду має серію переваг: достатньо повне охоплення психологічних явищ як внутрішнього, так і зовнішнього характеру; впорядкованість описуваних явищ за рівнями узагальнення; можливість спостерігати мовні паттерни прояву тієї чи іншої структури (що автоматично

вказує на проблемні точки); в цих структурах узагальнені психологічні фактори формування ідентичності. Цей підхід відкриває можливість не тільки вивчати самоідентичність як невід'ємний елемент структури суб'єктивного досвіду людини (до якого «стягуються» інші його компоненти — цінності, здібності, навички, поведінка та ін.), а й визначити умови і психологічні чинники розвитку професійної самоідентичності.

В нашому дослідженні професійна самоідентичність майбутнього фахівця розглядається: як багатовимірний та інтегративний психологічний феномен (що забезпечує людині цілісність та визначеність); як глибоко засвоєний, прийнятий особистістю образ самого себе (в усьому розмаїтті ставлення людини до свого оточення, світу), який виник в результаті усвідомлення власних особистісно-професійних характеристик, включаючи: власні мотиви, рівень своєї професійної підготовки (знання, вміння, навички), наявність професійних цілей, цінностей, переконань, ідеалу фахівця, стиль відносин з учасниками навчально-виховного процесу ВНЗ. Цей образ містить одночасно почуття «володіння собою» та власної «адекватності» у будь-яких ситуаціях та змінах часу чи оточення. Ми вважаємо, що самоідентифікація — це: процес ототожнення індивідом себе з значущою особою або групою з метою позитивного самоприйняття та формування «Я-концепції»; процес, який відбувається в досвіді та спілкуванні. Тобто: основа професійної самоідентифікації — самоусвідомлення; основні детермінанти — професійне спілкування і професійний досвід; репрезентація (як і всякої суб'єктивної реальності, яка усвідомлюється) — через мову в образі «Я»; виконавчий механізм — процеси ідентифікації.

Теоретичною основою нашого дослідження виступає сформульована Е. Еріксоном ідея: формування ідентичності представляє собою процес, що протікає на всіх рівнях психічної діяльності, завдяки якому індивід оцінює себе з різних точок зору. Тому методологію вивчення професійної самоідентичності в контексті структур суб'єктивного досвіду ми вважаємо найбільш адекватною для реалізації такого підходу. Компонентами (рівнями, складовими) суб'єктивного досвіду є: «оточення», «поведінка/стани», «здібності/навички», «цінності/переконання», «ідентичність», «місія» (за Г. Бейтсоном)

Ми розглядаємо процеси розвитку професійної самоідентичності майбутнього фахівця як такі, що відбуваються в професійно-освітньому просторі, котрий ми розуміємо як феномен психосоціальної дійсності, який описує професійну і освітню сферу в їх взаємовідносинах і просторовому вимірі: як простір взаємозв'язків і взаємозалежностей, як простір намірів і цілей з їх практичною реалізацією і осмисленням

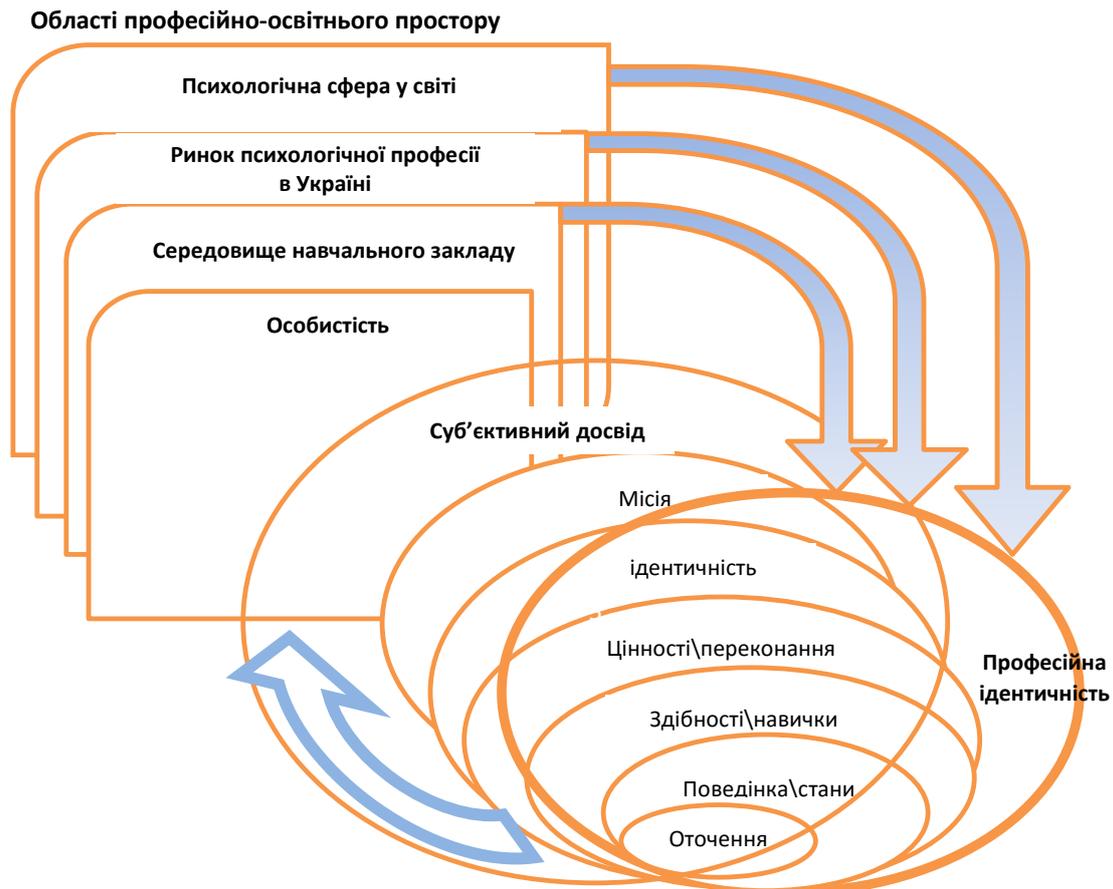

Рис. Модель розвитку професійної самоідентичності

(Д. Ельконін, Ю. Забродін, Н. Пророк, В. Федоренко, О. Фонарьов).

Освітня і професійна діяльності поєднуються в професійно-освітньому просторі і таким чином створюються оптимальні умови і можливості для їх ефективного здійснення.

На наш погляд, розвиток професійної самоідентичності відбувається в особистості через різні компоненти (різні рівні) її суб'єктивного досвіду («оточення», «поведінка/стани» та ін.) під впливами, які надходять із різних областей професійно-освітнього простору (особистість, професійне середовище навчального за-

кладу, ринок психологічної професії в Україні, психологічна сфера в світі). Безпосередньо ідентифікаційна складова (чи рівень) суб'єктивного досвіду є не першою в процесі самоідентифікації, адже особистість може ідентифікуватися як з іншою людиною або групою людей, так і з дією або процесом, власною поведінкою, здібностями, цілями тощо. Схематичне зображення моделі формування професійної самоідентичності представлено на рисунку 1. Саме така модель дозволяє, на наш погляд, не тільки аналізувати психологічні чинники розвитку професійної самоідентичності, а й створювати середовище продуктивного саморозвитку.

Література

1. Бейтсон Г. Шаги в направлении экологии раз ума: избранные статьи по психиатрии / Г. Бейтсон; пер. с англ. Д. Я. Федотова. — Изд. 2-е. — М.: КомКнига, 2005. — 248 с.
2. Дилтс Р. Изменение убеждений с помощью НЛП / Р. Дилтс; пер. с англ. В. П. Чурсина. — М.: Класс, 2000. — 192 с.
3. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учебное пособие для студентов вузов. — 2-е изд., переб., доп. / Э. Ф. Зеер. — М.: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003. — 336 с.

Zagorodniuk A.

Instructor

Mykolaiv Petro Mohyla Black Sea State University

SPECIFICS AND TENDENCIES OF SCIENTIFIC ANALYSIS OF LEGAL TRANSLATION

Summary. *Present-day scientific ways and tendencies of the study of legal translation were considered.*

Key words: *legal translation, legal text, source language, target language.*

The achievement of political course of European integration by Ukrainian government caused the necessity to set the cooperation in different spheres of life. It starts from the actions on general governmental level and continues with cultural, educational and public areas. The basis of European cooperation and development of the relations are normative and legal acts – treaties, agreements, memorandums etc. These legal documents have regulatory character, set certain norms and rules of cooperation. Clear is the fact that the kind of legal texts must represent the positions of all the sides involved, and they also should be understood for both – professionals and usual citizens. These texts must be perceived by the legal system and by the social and cultural environment. In that way the translation of legal text must fully satisfy the demands of cooperating sides. This further may help to avoid language, cultural or any other possible barriers.

One should mention that in the investigation of the issue of legal translation its systemic character need to be considered too. Legal translation is involved into such systemic formation as the translation in general, and it also belongs to its specific type. Moreover, translation exists in the system of the following basic notions: translation studies, linguistics, pedagogics, philology, sociology, philosophy, psychology, communication etc. It doesn't only correspond with them, it discloses the own nature, sense, context, and functions through these relations too.

Scientific and technical progress, social, political, and economical changes in a vital activity of the developed countries caused the emergence of a big number of texts with a specific character: social and political, scientific, technical, military administrative and economic, legal, diplomatic, commercial, business, financial, publicistic etc. Standard by its form and linguistic means, any non-fiction text can be called special if its content in general belongs to a certain theme, which is normal for a verbal communication [4]. During their translation

only linguistic problems conditioned by the differences in semantic structure of languages and the specifics of the their use in the process of communication are solved [6]. The key trait of a special text is the representation of different scientific, technical, organizational, and business knowledge. The main functions of these texts are: denotative (informing of facts), command or declaration of will (statement of actions), metalinguistic (description of linguistic system at the moment of speaking about the language). Tonality of these texts is neutral or low. The information given in special texts can be divided into: cognitive (objective facts about the world according to three parameters: objectiveness, abstractiveness, and compression), operative or appellate (call for actions), emotional (transfer of emotions and feelings). Means that provide for objectiveness, consistency of the statement and render cognitive and operative information are dominants in the translation of special texts [5].

Defining the specifics of the methodological process in the context of translation of legal texts O. Chepurna underlines that the adequacy of the translation is guaranteed by juridical competence of the translator both in the source language and in the target language [7, c. 321–325]. Thus, the attention is concentrated on the differences in the linguo-ethnic character, language realia, non-equivalent lexis, terminological homonymy, multi-component terms etc. Also the peculiarities of translation of legal text determined by the specific of its language, the difference in the law systems and linguistic traditions of the countries are highlighted [7, c. 321–325].

Scientist N. Davydova also illustrates difficulties of legal translation – social, political, and cultural specifics of the country, the absence of correspondences within two languages etc [3; 8]. Further the author describes factors of correct transfer of a legal text – acquirement of the notional apparatus and perfect knowledge of cultural

singularities of the source language with its peculiar constructions, tracing the dependence of the text from the mentality, social and cultural context of the source country, finding out terminological lacunae and searching for the substitute. Translator has the role of mediator and comparatist between certain legal cultures, who provides the reader with the right to get an adequate information. The scholar points out that it's necessary to synthesize legal and linguistic knowledge for obtaining qualitative result during the translation of legal documents [3]. Thus, the person who renders a data must be professional in a linguistic sphere, and also in a jurisprudence. Moreover, he must know the law of the state that gives the document and the law of the state of the target language. These interdisciplinary problems are solved by the new science — “legal (forensic) linguistics” which is devoted to linguistic expertise, providing recommendations on elaboration of texts of laws and other normative acts, theoretical and practical researches in the sphere of legal translation [3].

Hence, L. Andreiko, developing the issue of translation of legal texts, notes that legal translation should be recognized as one of the most difficult types of translation [1]. This complication is conditioned by a law system of a country, its social, political and cultural characteristics. Therefore, in the process of rendering the text from source language into the target one terminological and stylistic specifics of the statement should be taken into account together with the presence of terminological lacunae and the absence of lexical equivalents and identical language constructions. Besides, the distinction between law systems caused by their unique geographical location, historical development and traditions determines the distinction in the structure, lexis, and formulation of legal

documents [1]. The scholar admits that professionals in the sphere of legal translation should have deep selected attainments in lawmaking, juridical base and certain branches of law of target language country. So the guaranty of precise and high-grade translation of documents of Anglo-Saxon legal system is the knowledge of its specific notion — “*legalese*” [1].

Translation of English legal documents doesn't only require the competence in methods and ways of translation of an agreement, but it also demands basic knowledge in the terminological system and consideration of the notion “*legalese*” — specific style and constructions that serve as a ground for many treaties. Scholars notes though that first of all the equivalence of conceptual and referent information, and also the adequacy must be fully reflected in the target text [2, c. 124-128].

Thuswise, highlighting the specifics of translation of legal texts one should remember their main function — securing of norms and legal relationship in the society. Legal texts either found, consolidate, change legal norms and legal relationship or stop their functioning; accordingly they can cause certain juridical consequences. This is the reason why legal translation is extremely important process which needs not only the knowledge of foreign and native language, but also the knowledge of legal terminology, requirements of different authorities and institutions. Among recognizable features of legal texts are strictly fixed form and the necessity of search and combination of variable set phrases and wordings of the source language in the target one. It also should be cleared up that the adequacy of the translation is ensured by position the reader as the main and final customer for the product called “translation”.

References

1. Андрейко Л. В. До питання перекладу юридичних текстів. — [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://zavantag.com/docs/300/index-1537469.html>
2. Антонюк Н. М., Дробаха О. В. Переклад юридичних термінів у сфері інтелектуальної власності з англійської українською мовою. — К.: Академія адвокатури України, 2013, № 27. — 172 с., С. 124–128.
3. Давидова Н. О. Особливості юридичного перекладу на прикладі ЦК Луїзіани. — [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://elibrary.kubg.edu.ua>
4. Перевод специальных текстов. — [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://study-english.info/translation-special-texts.php#ixzz45RU7Psnl>
5. Признаки терминов как основа их классификации. Лингвистические классификации терминов. — [Електронний документ]. — Режим доступу: http://cnit.ssau.ru/iatp/work/budileva/glava_1_1.htm
6. Теорія перекладу як наука. Об'єкт, предмет, завдання теорії перекладу. — [Електронний документ]. — Режим доступу: <http://helpiks.org/6-1820.html>
7. Чепурна О. В. Особливості методичної роботи над англomовними юридичними текстами у процесі перекладу / Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія “Філологічні науки”. 2013, № 2 (6), С. 321–325.
8. Camelia, Chirilă. Errors and difficulties in translating legal texts. — [Electronic resource]. — Mode of access: <http://www.strategiimanageriale.ro/papers/140464.pdf>.

Рахманов Б. У.

*старший научный сотрудник Самаркандского государственного университета,
г. Самарканд, Республика Узбекистан*

Rakhmonov B. U.

*Senior scientific researcher of Samarkand State University,
Samarkand, Uzbekistan*

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД К САМООРГАНИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕКА

SYNERGETIC APPROACH TO SELF-ORGANIZATION OF HUMAN

Abstract. *In article problems self-organization of the person from the point of view of synergetic are considered. The synergetic as one of elements of this informative complex can take in it various place depending on the purposes and research problems, supplementing ideas of object of research with new parameters and representations.*

Keywords: *Self-organization of the person, synergetic, personality, bifurcation, fluctuation and haos.*

На сегодняшний день духовно-нравственный мир человека, как одна из проблем науки, является одной из главных проблем философии. Хотя данная проблема изучалась единственным методом, основанном на сути и сознании, сложные, многогранные стороны исследуемого объекта все еще остаются научной проблемой. В качестве решения этой проблемы возник синергетический подход. Согласно данной парадигме, человек, как открытая система, будет исследован на основе нелинейности и многовариантности. Но будет неверным вывод о том, что якобы человек как сложная система исследуется на основе нелинейности после появления синергетики с точки зрения науки. Причиной этому является то, что в древности человек стихийным образом на основе определённой структуры был систематически исследован. Научно-теоретические аспекты наличия в нём качеств и элементов самоорганизации были изучены многочисленными мыслителями. Говоря о системности и вопросах организации в человеке и его духовно-нравственном состоянии, в первую очередь нужно исследовать основы и качества духовно-нравственного мира человека. Опираясь на современные достижения науки в процессе интеграции, будет неправильным исследовать по отдельности тело, душу, духовность человека. Потому что они взаимосвязаны друг с другом. Именно эта взаимосвязанность и привязанность создают единую систему. Для подтверждения своих доводов мы обратимся к основе духовно-нравственных процессов — к нервной системе. Нервная система человека работает системно. Она состоит из сложных тканей и обладает такими свойствами, как способность формироваться, изменяться. Примеров, доказывающих то, что человека можно ис-

следовать как самоорганизующуюся систему, немало [1. с. 158]. Важными сторонами исследования являются то, как в нём действуют законы самоорганизации, и как формируется в его систематизированной жизни хаос и порядок. Так как мы исследуем человека как самоорганизующуюся систему, в данном процессе мы не должны упускать из виду и его своеобразные принципы и законы равновесия. У самоорганизующейся системы существуют свойственные ей принципы. Л. В. Лесков приводит три основных принципа теории самоорганизующейся системы:

1. Принцип открытости. 2. Принцип нелинейности. 3. Принцип когерентности [2. с. 44–45].

Наши исследования показали, что самоорганизующиеся системы должны обладать следующими качествами:

- основные факторы самоорганизации — это существование связи между внутренними и наружными частями; в частности взаимосвязь души и тела, мировосприятие, сознание и творческое мышление являются элементами, соединяющими человека в единую систему. Если экономические, политические, поведенческие отношения являются факторами, консолидирующими общество в единую систему, то сознание, информация, ценности, нравы и творческая деятельность являются факторами, объединяющими человека в единую систему;
- самоорганизация в человеке происходит путём сознательной и творческой деятельности. В человеке самоорганизация происходит не автоматически, а нацеленной деятельностью;
- в самоорганизующихся системах прослеживаются элементы, говорящие об устремлённости на цели.

Человек для осуществления своих целей самоорганизуется. Действительно, в социальных отношениях из-за материальных и нравственных интересов не всегда цели идут параллельно друг другу, они в большинстве случаев идут вразрез друг другу, но они должны быть едиными. Общность целей — фактор интегрирования. Если цели общие, человек намного организованнее или, если наоборот, противоречивость в целях делает систему нестабильной. Таким образом, общность целей является внутренним мотивом, импульсом самоорганизующейся системы человека;

- важным фактором самоорганизации является порядок в структуре. В том случае, когда все части и действия в человеческой системе будут находиться в порядке, она получит возможность самоорганизации. Порядок распределяется следующим образом. Координационно — основывается на семейных, общественных, национальных, государственных, народных, международных связях. Субординационно — на основе экономических, политических, правовых, поведенческих, религиозных взглядов. Отдельное лицо не может разрушить такой порядок. Порядок может быть обеспечен композиционно, то есть исходя из нэгэнтрорного расположения частей или функциональности, то есть основываясь на расположении их предназначений;
- самоорганизующиеся системы являются обладателями способности сохранения внутреннего и внешнего равновесия, то есть гомостазеса. Баланс между частями и пропорциональность, равновесие между функциями составляют внутренний гомостазес.

У людей, обладающих данными чертами, возможность самоорганизации бывает выше. Для самоорганизации система также должна сохранять дистанцию с внешней средой. Взаимоотношение человека с обществом и природой меняется в результате эволюции. В традиционных обществах масштаб влияния человека на природу бывает низкой, и природа может восстанавливать свой циклический процесс, но после появления индустриальных и постиндустриальных обществ, масштаб влияния человечества на окружающую среду чрезмерно вырос, вследствие чего природа дошла до того, что не стала способной возобновлять свой циклический процесс. Внешний гомеостаз разрушился. Такая ситуация подвергает опасности существование человека как системы. Самоорганизующиеся системы имеют эволюционную направленность. Человек является одной из таких систем и имеет своеобразное направление. Здесь он часто сталкивается с нестабильностью и непостоянством. Если в классической философии исследованы «являющиеся» постоянными стабильные ситуации, в постнеклассической фи-

лософии — «происходящие» нестабильные процессы, а метод направлен на изучение хода развития от хаоса к порядку.

Хаос, беспорядок являются основой самоорганизации. Именно беспорядок разрушает старую систему, создаёт условия для новой системы в её самоорганизации. Например, беспорядочные сигналы чувств способствуют возникновению сознания и создают условия. Возникновение порядка вследствие хаоса, столкновение разных случайных, стихийных сил — являются фундаментальным свойством самоорганизации. В человеке данный процесс проявляется на основе столкновений тысяч клеток, принимающих и перерабатывающих сигналы и информацию.

В то время когда в классической философии внимание уделяется стабильным динамичным законам, в постнеклассической философии внимание уделено больше законам возможным, потому что в жизни человека возможные тенденции играют главную роль. Здесь не наблюдается точный повтор процессов, повторы происходят в разных вариантах.

Самоорганизация носит компенсаторный характер. Когда часть системы или её функция перестаёт работать, тогда остальные части стараются восполнить её место. Например, в случае потери зрения её место восполняет интуитивное и чувственное осязание. Если случается порез руки, на месте пореза скапливаются клетки, которые способствуют заживлению данной раны. Самоорганизация не идентична по фазе и времени. Если эти процессы в переходные периоды протекают резко, молниеносно, в период совершенства системы случается стабильность, в этом периоде организуются более стабильные системы. Самоорганизация протекает не ровно. Это можно видеть на примере религиозного и научного мировоззрения или в физических и нравственных силах. Известно, что в них самоорганизация протекает по-разному. Устранение таких неровностей является одной из глобальных проблем. Еще одной проблемой является сложность прогнозирования самоорганизации. Причиной этому изменчивость направления потребностей, изменение соотношения сил и ситуаций. Какую реакцию окажет на эти изменения человеческая система, какие найдёт адекватные способы — все это относительно.

Самоорганизация протекает под влиянием разных полидетерминистских взаимосвязанных факторов [1, с. 211]. Человек не гомогенная система, а гетерогенная целостность. Если гомогенные системы (кирпич) теряют способность самоорганизации, гетерогенные, то есть системы, сформировавшиеся из разных частей, обретают возможность самоорганизации. Человек является такой системой, и в нём разные части поддерживают друг друга.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать следующий вывод: в результате научных исследований подчёркивается тот факт, что человек как биосоциальное и духовно-нравственное существо, опираясь на внутренние законы, может самоорганизовываться.

Степень самоорганизации человека можно разделить на три вида: физико-биологическое, духовно-нравственное и социальное. Хотя эти степени возникают на основе эволюционных процессов, они неразрывно взаимосвязаны. С такой точки зрения человек считается системой, состоящей из общности

природно-социальных систем. Это показывает взаимосвязанность качеств человеческой системы, обладающей свойствами самоорганизации, с синергетическими процессами.

Заключение, синергетика это междисциплинарное научное направление. Как приводилось ранее, она, как общее направление, наравне с природой и обществом, исследует самые общие закономерности сути человека. Потому что и в человеке происходят процессы, изучаемые синергетической наукой (порядок, хаос, самоорганизация).

Литература

1. Василкова В. В. «Порядок и хаос в развитии социальных систем». — СПб, 1999.
2. Лесков Л. В. Футуросинергетика: универсальная теория систем. — М.: Экономика. 2005.
3. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой. — М., 1986.

Gulnoza Sultanova

Senior scientific researcher of Samarkand State University

METODOLOGY AND WAY OF THINKING IN POSTNONCLASSICAL PHILOSOPHY (EPISTEMOLOGICAL ANALYSIS)

КОНЦЕПТУЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПОСТНЕКЛАССИЧЕСКОГО СТИЛЯ НАУЧНОГО МЫШЛЕНИЯ

Abstract. *In this article considered the connection of thinking style and methodology of postnonclassical science. Referred to the new scientific currents: synergetics, cyclology, nanoscience, global evolutionism, virtualistics which played a major role in the emergence of postnonclassical philosophy. Due to the paradigmatic innovations in science explained the method of postnonclassical scientific thinking.*

Key words: *methodology, style of thinking, science, postnonclassical science, personal knowledge, proliferation, method, self-organization, paradigm*

Аннотация. *В этой статье рассматривается подключение стиле мышления и методологии постнеклассической науки. Ссылающиеся новой научной токов: синергетика, циклологии, нанотехнологии, глобального эволюционизма, виртуалистика, которые играли важную роль в становлении постнеклассической философии. Из-за парадигматических инноваций в науке объясняется метод постнеклассической научной мысли.*

Ключевые слова: *методология, стиль мышления, наука, постнеклассическая наука, личных знаний, распространения, метод самоорганизация.*

Since we are building a new life, a democratic constitutional state, I think that everyone understands that time itself encourages us to think in new way and to be in step with the time, to change radically old outdated views of our society.

Scientific way of thinking, methodological attitude is one of the most urgent problems of philosophy. There has been a dialectical relationship between the methodology and way of thinking from ancient philosophy to postnonclassical philosophy.

At the end of the last quarter of the twentieth century, appeared new scientific directions such as synergy, Nano science, global evolutionism, cyclology, the theory of dissipative structures.

These new directions, originated in the system of sciences, are making fundamental changes in the meaning of scientific way of thinking and methodology of science. In particular, spiritual ideological foundations of social and biological sciences and the humanities are updating, under the influence of this process, we can say, postnonclassical scientific worldview is generating.

Epistemological “roots” of the primary principles and conceptual ideas which caused the formation of post-nonclassical scientific thinking, are from a classic science. Some industry ways of thinking (physical, biological, cybernetic, etc.) which are connecting link of classical and

postnonclassical ways of thinking that were formed in the non-classical science, have been playing a major role in the revolution of modern science and technology. Emerging Postnonclassical scientific way of thinking, as widespread social and epistemological phenomenon, opens up new horizons in the renewal of modern science, philosophy, worldview and scientific visions. When it comes to post-nonclassical scientific thinking it can be given the following annotation as a primary working description: “Postnonclassical way of scientific thinking as a guiding intentions to sciences which study the material and spiritual beings, is the ideological and theoretical branch has incorporated elements such as: universality, disbalancity, gradualness, cyclicality, disorderliness, uncertainty, instability, multipolarity, multidimensionality, nonlinearity”.

Postnonclassical scientific thinking incorporates the conceptual elements of modern sciences at the same time highlights the problems with the epistemological and heuristic value which are important for scientific knowledge and practice.

The state of non-linearity, which is examined by postnonclassical science, manifests in objects that have not been studied by classical and non-classical science. It may be noted the formation of the concepts: “instability” “disbalancity” “organize” “self-organizing” that stand for characterizing features of objects.

In postnonclassical science is a growing trend humanizing which means that development of such areas as synergetics, virtualistics, global studies, requires assimilating of humanistic problems by modern postnonclassical scientific thinking. K. Popper put forward a number of ideas, which played an important role in shaping of the postnonclassical philosophy. In his opinion, the main task of philosophy is the development of scientific knowledge and exploring ways and means of separating scientific knowledge from unscientific knowledge. K. Popper called this way demarcation. K. Popper is considered one of the founders of postnonclassical evolutionary epistemology. K. Popper put forward the problem of demarcation as one of the most important tasks of philosophy against the opinion of the logical empiricists that the criterion of scientific thinking is the principle of verification. A method of demarcation is tampering, denial of all the opinions relating to science.

Michael Polanyi another philosopher who played a major role in the formation and development of postnonclassical philosophy. Created by Michael Polanyi concept of latent personal knowledge is different by its originality and does not fit to standard – rationalistic problems of previous stages.

Personal knowledge is a manifestation of researcher's way of thinking level of his understanding, his qualifications, appropriate signs of researcher that reflect his talent, his personal style.

According to Polanyi, science is developed by persons who are rich in thought and language who have the talent of analyzing and generalizing who have a peculiar way of thinking and skills.

Moreover, to the works and ways of thinking of researcher has an impact, as an example, the tradition of scientific schools, communication, and the work of other scientists.

Methodological pluralism is the understanding that any methodology including rational methodology is one-sided and bounded. American scientific methodologist Paul Feyerabend noted this state by principle all styles are suitable and this principle is reinforcing pluralistic features of postnonclassical scientific thinking. His approach is called anarchical epistemology. Feyerabend denies the existence of a single universal method.

P. Feyerabend developing his pluralist methodology introduced the principle of proliferation to philosophy. The term proliferation is derived from biology and means growth an offshoot of tissue by virtue of emerging of new cells in animals and plants. According to the basic idea of Feyerabend enrichment of knowledge happens by way of "rooting" and "branching" and devising alternative theories. Formed, in relation to the underlying foundational theories as a result of the branching, theories are not re-

lated deductively to each other, have no common regulatory rules and use different concepts and methods.

Point of views, which are accepted in principle of proliferation which was justified by the scientists, despite the fact that they are approved and accepted, allow the creation of theories that are not suitable to them. According to Feyerabend's opinion " Diversity of thoughts is necessary for objectivity of cognition process "

Proliferation, in the way of thinking, reveal itself by division to classical and nonclassical types in its evolutionary system and cybernetic shape, form, dialectics, binary, metaphysics, innovative and other sections. Reflection of a number of theoretical ways of thinking (dialectic, binar, metaphysical, dogmatic, systematical) that ruled for a long time as a general theoretical way of thinking which had sometimes positive and sometimes negative impact on the development of scientific knowledge, are important in analysing and evaluating of post-nonclassical way of thinking.

It is important to mention, postnonclassical ideas and approaches set for philosophy and scientific methodology a number of ontological and methodological problems. Representatives of postnonclassical philosophy performed important creative approaches in considering these problems. Especially, one of the scientists who had made a great contribution in this area is Imre Lakatos. In his methodology development of science is regarded as a continuous interchanging of research programs.

According to Lakatos's scientific program is the basic unit of scientific knowledge. From the point of view of concept which was put forward by him the development of science is changing of research programs. He admits "I look at the continuity of science through glasses of Popper" [6, – C. 78.]

This continuity is caused by criteria that indicate the way of positive and negative heuristics in science. According to I. Lakatos in the process of implementation of research plans it can be sorted out two stages i.e. perspective and outdated its capabilities stages. [7, C. 138]

At a new stage "positive heuristics" actively involved in the promotion of a scientific hypothesis that extends the empirical and theoretical content, in the next stage slows down the development of research plans, its "positive heuristic" loses its inventive force and as a result grows number of alleged thoughts associated only with the current state.

So the true theoretical and methodological model of the development of science developed by K. Popper, P. Feyerabend, Imre Lakatos played an important role in shaping of post-nonclassical science and way of thinking.

References

1. Karimov I. The most basic criterion is a reflection of the truth of life – Т., “Uzbekistan”, 2009. – p. 22.
2. Svirskiy Y.I. The non-linear world of science and postnonclassical heritage of G. Deleuze // thesis Abstract on-scientists extent. Doctor of Philosophy Moscow, 2004.
[//http://www.odn2.ru/index.php/library/25-postnonclassic/57- non-linear world of science and postnonclassical heritage of G. Deleuze](http://www.odn2.ru/index.php/library/25-postnonclassic/57-non-linear-world-of-science-and-postnonclassical-heritage-of-g-deleuze)
3. Shermuhammedova N. Methodology and phylosophy of science. – Т., 2012. P. 165.
4. P. Feyerabend. Selected papers on the methodology of science. – М., 1986. – P. 453.
5. P. Feyerabend. Selected papers on the methodology of science. – М., 1986. – P. 178.
6. I. Lakatos Proofs and refutations. – М.: “ЕХМО”, 2005. – P. 78.
7. Lakatos I. Methodology of Scientific Research Programs // Problems of philosophy. 1995. № 4. P. 138.
8. Кристофер Везей “Унаследовано или преобретино?”. Журнал Grls Welt. август 2010 г.
9. Аршинов В.И., Войцехович В.Э. Синергетическое знание: между стью и принципами. (Под ред. Аршинов В.И., Буданова В.Г., Войцехович В.Э). – М.: Прогресс. Традиция. 2000. – С. 89.
10. Қўшоқов Ш. Табиатшунослик фалсафаси. (Муаммоли маърузалар курси). – Самарқанд: СамДУ нашри. 2005.

Деркач А. И.

студент,

Национальный авиационный университет, Киев

ПАРАДОКС МОНТИ ХОЛЛА КАК СПОСОБ МОДЕЛИРОВАНИЯ РЕАЛЬНЫХ ПРОЦЕССОВ

Введение

Представьте, что вы стали участником игры, в которой вам нужно выбрать одну из трех дверей. За одной из дверей находится автомобиль, за двумя другими дверями — козы.

Вы выбираете одну из дверей, например, номер 1, после этого ведущий, который знает, где находится автомобиль, а где — козы, открывает одну из оставшихся дверей, например, номер 3, за которой находится коза. После этого он спрашивает вас, не желаете ли вы изменить свой выбор и выбрать дверь номер 2.

Увеличатся ли ваши шансы выиграть автомобиль, если вы примете предложение ведущего и измените свой выбор?

Парадокс Монти Холла

Парадокс Монти Холла — одна из известных задач теории вероятностей, решение которой, на первый взгляд, противоречит здравому смыслу.

В поисках автомобиля игрок выбирает дверь 1. Тогда ведущий открывает 3-ю дверь, за которой находится коза, и предлагает игроку изменить свой выбор на дверь 2. Стоит ли ему это делать?

Задача формулируется как описание гипотетической игры, основанной на американском телешоу «Let's Make a Deal», и названа в честь ведущего этой передачи. Наиболее распространенная формулировка этой задачи, опубликованная в 1990 году в журнале Parade Magazine, звучит следующим образом:

Представьте, что вы стали участником игры, в которой вам нужно выбрать одну из трех дверей. За одной из дверей находится автомобиль, за двумя другими дверями — козы. Вы выбираете одну из дверей, например, номер 1, после этого ведущий, который знает, где находится автомобиль, а где — козы, открывает одну из оставшихся дверей, например, номер 3, за которой находится коза. После этого он спрашивает вас, не желаете ли вы изменить свой выбор и выбрать дверь номер 2. Увеличатся ли ваши шансы выиграть автомобиль, если вы примете предложение ведущего и измените свой выбор?

После публикации немедленно выяснилось, что задачка сформулирована некорректно: не все усло-

вия обговорены. Например, ведущий может предлагать сменить выбор тогда и только тогда, когда игрок первым ходом выбрал автомобиль. Очевидно, что смена первоначального выбора будет вести в такой ситуации к гарантированному проигрышу. При решении этой задачи обычно рассуждают примерно так: ведущий всегда в итоге убивает одну проигрышную дверь, и тогда вероятности появления автомобиля за двумя не открытыми становятся равны $1/2$, вне зависимости от первоначального выбора.

На самом деле вероятность того, что изначально была выбрана дверь, скрывающая козла, равна 66% ($2/3$). И это никак не связано с тем, что ведущий открыл дверь; козёл выбран с вероятностью 66% ($2/3$). Следовательно, смена выбранной двери обеспечит 66% ($2/3$) вероятность выбора автомобиля.

Этот вывод противоречит интуитивному восприятию ситуации большинством людей, поэтому описанная задача и называется парадоксом Монти Холла, т.е. парадоксом в бытовом смысле.

Увеличение количества дверей

Для того, чтобы легче понять суть происходящего, можно рассмотреть случай, когда игрок видит перед собой не три двери, а, например, сто. При этом за одной из дверей находится автомобиль, а за остальными 99 — козы. Игрок выбирает одну из дверей, при этом в 99% случаев он выберет дверь с козой, а шансы сразу выбрать дверь с автомобилем очень малы — они составляют 1%. После этого ведущий открывает 98 дверей с козами и предлагает игроку выбрать оставшуюся дверь. При этом в 99% случаев автомобиль будет находиться за этой оставшейся дверью, поскольку шансы на то, что игрок сразу выбрал правильную дверь, очень малы. Понятно, что в этой ситуации рационально мыслящий игрок должен всегда принимать предложение ведущего.

При рассмотрении увеличенного количества дверей нередко возникает вопрос: если в оригинальной задаче ведущий открывает одну дверь из трёх (то есть

1/3 от общего количества дверей), то почему нужно предполагать, что в случае 100 дверей ведущий откроет 98 дверей с козами, а не 33? Это соображение является обычно одной из существенных причин того, почему парадокс Монти Холла входит в противоречие с интуитивным восприятием ситуации. Предполагать открытие 98 дверей будет правильным потому, что существенным условием задачи является наличие только одного альтернативного варианта выбора для игрока, который и предлагается ведущим. Поэтому для того, чтобы задачи были аналогичными, в случае 4 дверей ведущий должен открывать 2 двери, в случае 5 дверей — 3, и так далее, чтобы всегда оставалась одна неоткрытая дверь кроме той, которую изначально выбрал игрок. Если ведущий будет открывать меньшее количество дверей, то задача уже не будет аналогична оригинальной задаче Монти Холла.

Следует отметить, что в случае множества дверей, даже если ведущий будет оставлять закрытой не одну дверь, а несколько, и предлагать игроку выбрать одну из них, то при смене первоначального выбора шансы игрока выиграть автомобиль всё равно будут увеличиваться, хотя и не столь значительно. Например, рассмотрим ситуацию, когда игрок выбирает одну дверь из ста, и затем ведущий открывает только одну дверь из оставшихся, предлагая игроку изменить свой выбор. При этом шансы на то, что автомобиль находится за первоначально выбранной игроком дверью, остаются прежними — 1/100, а для остальных дверей шансы изменяются: суммарная вероятность того, что автомобиль находится за одной из оставшихся дверей (99/100) распределяется теперь не на 99 дверей, а на 98. Поэтому вероятность нахождения автомобиля за каждой из этих дверей будет равна не 1/100, а 99/9800. Прирост вероятности составит примерно 0.01%

Статистика шоу Монти Холла

Однако за всё время существования телешоу Монти Холла люди, менявшие решение, действительно выигрывали вдвое чаще:

Из 30 игроков, поменявших первоначальное решение, Кадиллак выиграла 18 — то есть 60%. Из 30 игроков, которые остались при своём выборе, Кадиллак выиграла 11 — то есть примерно 36%.

Так что приведённые в решении рассуждения, какими бы нелогичными они не казались, подтверждаются практикой.

Математическое обоснование парадокса Монти Холла

Итак, пусть B_i (box i) — приз в коробке под номером i .

$$P(B_1) = P(B_2) = P(B_3) = 1/3.$$

Назовем событие, когда ведущий открывает пустой ящик — O (open).

$\{B_1, B_2, B_3\}$ — полное распределение несовместных событий, значит, мы можем применить формулу полной вероятности и теорему Байеса.

$$P(O) = P(O|B_1) * P(B_1) + P(O|B_2) + P(O|B_3).$$

$O|B_1$ — это обозначение случая, когда ведущий открыл вторую коробку, а приз — в первой. Раз приз в первой коробке (другими словами — в той, которую выбрал игрок), ведущий может выбирать, какую коробку ему открыть. Он может одинаково легко открыть как вторую, так и третью, то-есть вероятность этого события равна 50%. Так и запишем:

$$P(O|B_1) = 1/2.$$

$O|B_2$ — случай, когда приз во второй коробке, иными словами — в той которой лежит приз. Это против правил и сломало бы всю игру, значит $P(O|B_2) = 0$.

$O|B_3$ — случай, когда приз в третьей коробке. Первую коробку уже выбрал игрок, коробку с призом ведущий открывать не станет, и ему не остается другого выбора, кроме как открыть вторую коробку (ту самую, которую он и открыл), поэтому

$$P(O|B_3) = 1.$$

Подставим значения в формулу:

$$P(O) = 1/2 * 1/3 + 0 * 1/3 + 1 * 1/3 = 1/2.$$

По теореме Байеса:

$$P(B_1|O) = P(O|B_1) * P(B_1) / P(O) = (1/2 * 1/3) / (1/2) = 1/3.$$

$P(B_2|O) = 0$ — это очевидно,

$P(B_1|O) + P(B_2|O) + P(B_3|O) = 1$ (так как распределение B полное и несовместное), значит

$$P(B_3|O) = 1 - P(B_1|O) = 2/3.$$

Результаты симуляции

Также была проведена симуляция парадокса Монти Холла (с помощью программы, адрес которой приведен в списке литературы под 4 пунктом) и были получены такие результаты:

Выполнено: 1000 итераций.

Вероятности выиграть:

стратегия 1 (не менять выбор) $\approx 36\%$.

стратегия 2 (изменить выбор) $\approx 64\%$.

Вывод

Таким образом, участнику следует изменить свой первоначальный выбор — в этом случае вероятность его выигрыша будет равна 2/3. Этот вывод противоречит интуитивному восприятию ситуации большинством людей, поэтому описанная задача и называется парадоксом Монти Холла, то есть парадоксом в бытовом смысле.

А интуитивное восприятие таково: открывая дверь с козой, ведущий ставит перед игроком новую задачу,

как бы никак не связанную с предыдущим выбором — ведь коза за открытой дверью окажется независимо от того, выбрал игрок перед этим козу или автомобиль. После того, как третья дверь открыта, игроку предстоит сделать выбор заново — и выбрать либо ту же дверь,

которую он выбрал раньше, либо другую. То есть, при этом он не меняет свой предыдущий выбор, а делает новый. Математическое же решение рассматривает две последовательные задачи ведущего, как связанные друг с другом.

Список использованных источников

1. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика, — М.: Высшее образование, 2005.
2. Gnedin, Sasha «The Monty Gills Game». Журнал The Mathematical Intelligencer, 2011.
3. [<http://ru.wikipedia.org/wiki/ПарадоксМонтиХолла>]
4. [<http://elementy.ru/problems/23>]
5. [<http://stalker.od.ua/blog/?go=all/paradoks-monti-holla/>]
6. [<http://bodyonov.ru/projects/monty-hall-demo/>]

Погрібний Євген Олександрович

*студент ННК «ІПСА»,
НТУУ «КПІ»*

Погребной Евгений Александрович

*студент УНК «ІПСА»,
НТУУ «КПІ»*

Yevgen Pogribnyi

*student of ESC «IASA»,
NTUU «KPI»*

**МОДЕЛЮВАННЯ ТА АНАЛІЗ ВЗАЄМОДІЇ
БІОЛОГІЧНИХ ПОПУЛЯЦІЙ СКЛАДНОЇ СТРУКТУРИ
МОДЕЛИРОВАНИЕ И АНАЛИЗ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ
БИОЛОГИЧЕСКИХ ПОПУЛЯЦИЙ СЛОЖНОЙ СТРУКТУРЫ
MODELLING AND ANALYSIS OF INTERACTING
POPULATIONS WITH COMPLEX STRUCTURE**

Анотація. Представлено теоретичні основи математичного моделювання біологічних систем з декількома конкуруючими видами. Побудовано точкову модель взаємодії трьох популяцій та досліджено її аналітичними методами.

Ключові слова: взаємодія популяцій, модель «хижак-жертва», математичне моделювання.

Аннотация. Представлены теоретические основы математического моделирования биологических систем с несколькими конкурирующими видами. Построена точечная модель взаимодействия трех популяций и проведено ее исследование аналитическими методами.

Ключевые слова: взаимодействие популяций, модель «хищник-жертва», математическое моделирование.

Abstract. Was introduced the theoretical basis for mathematical modelling of biological systems with several competing populations. Mathematical model of biological environment with 3 competing species was build and analyzed.

Keywords: interaction of populations, «predator-prey» model, mathematical modelling.

Вступ

В даний час завдання екології мають першорядне значення. Важливим етапом вирішення цих завдань є розробка математичних моделей екологічних систем.

Одним з основних завдань екології на сучасному етапі є вивчення структури і функціонування природних систем, пошук загальних закономірностей. На різних рівнях розвитку живої матерії продукційні процеси проявляють себе по-різному, але їх феноменологічний опис завжди включає народження, зростання, взаємодія з зовнішнім середовищем, у тому числі з іншими особинами свого виду або інших видів, смерть особин. Саме ця обставина дозволяє застосовувати подібний математичний апарат для опису моделей росту та розвитку у таких, здавалося б, віддалених один від одного по сходах рівнів організації

живої матерії, як клітинна популяція і спільнота видів в екосистемі.

Опис змін чисельності популяції в часі становить предмет популяційної динаміки. Популяційна динаміка є частиною біології математичної, найбільш просунутою в сенсі формального математичного апарату, свого роду «математичним полігоном» для перевірки теоретичних ідей і уявлень про закони росту і еволюції біологічних видів, популяцій, спільнот. Можливість опису популяцій різної біологічної природи однакови математичними співвідношеннями обумовлена тим, що з динамічної точки зору, ріст і відбір організмів у процесі еволюції відбувається за принципом «кінетичного досконалості».

Знайдені закономірності можуть в подальшому бути використані для збереження вимираючих біологічних видів та для збереження біологічного балансу

на нашій планеті, що є однією з найважливіших цілей сталого розвитку.

Метою дослідження була побудова та дослідження математичних моделей співіснування декількох популяцій. Головним завданням була побудова математичної моделі що враховувала б не тільки взаємодії між популяціями але і інші фактори що впливають на їх чисельність, такі як існування в середовищі з обмеженими ресурсами, внутрішньовидова конкуренція, наявність просторової структури і, за можливості, інших.

Побудова математичної моделі

Будемо вважати що умови розвитку та взаємодії популяцій аналогічні до тих, що використовуються в моделі Лотки-Вольтера, тобто зміна чисельності кожної популяції пропорційна до її поточної чисельності, кількість особів виду, що біло знищено іншим видом, приріст особів другого виду внаслідок цього процесу не залежить від особів третього виду.

Природно припустити, що нехтовно слабка конкуренція хижаків за жертву реалізується при прагненні до нуля щільності популяції хижака, а гранично гостра конкуренція – при необмежено зростаючої його популяції.

Такі відносини можна описати системою рівнянь:

$$\begin{cases} \frac{dN_1}{dt} = N_1(\alpha_1 - \beta_1 N_2 - \gamma_1 N_3) \\ \frac{dN_2}{dt} = N_2(-\alpha_2 + \beta_2 N_1 - \gamma_2 N_3) \\ \frac{dN_3}{dt} = N_3(-\alpha_3 + \beta_3 N_1 + \gamma_3 N_2) \end{cases}$$

де N_i – чисельність популяції;

α_i – коефіцієнти природного приросту (або смертності) популяції;

β_i та γ_i – коефіцієнти міжвидового взаємодії.

Отже маємо математичну модель, задану системою диференційних рівнянь. Далі для зручності будемо розглядати її у вигляді $\vec{x}' = f(\vec{x})$, де

$$\vec{f}(x, y, z) = \begin{pmatrix} x(\alpha_1 - \beta_1 y - \gamma_1 z) \\ y(-\alpha_2 + \beta_2 x - \gamma_2 z) \\ z(-\alpha_3 + \beta_3 x + \gamma_3 y) \end{pmatrix}$$

Пошук стаціонарних точок моделі

На першому етапі дослідження знайдемо такі початкові кількості популяцій \vec{x}_0 , за яких стан системи у часі взагалі не буде змінюватися.

Відтак $\vec{x}(t) = \vec{x}_0$ звідки маємо $\vec{x}'(t) = 0$ та $f(\vec{x}) = 0$. Розв'язавши отримаємо

$$\begin{cases} x_0 = 0 \\ y_0 = 0 \\ z_0 = 0 \end{cases} \quad (1)$$

$$\begin{cases} x_0 = \frac{\alpha_2}{\beta_2} \\ y_0 = \frac{\alpha_1}{\beta_1} \\ z_0 = 0 \end{cases} \quad (2)$$

$$\begin{cases} x_0 = \frac{\alpha_3}{\beta_3} \\ y_0 = 0 \\ z_0 = \frac{\alpha_1}{\gamma_1} \end{cases} \quad (3)$$

$$\begin{cases} x_0 = 0 \\ y_0 = \frac{\alpha_3}{\gamma_3} \\ z_0 = -\frac{\alpha_2}{\gamma_2} \end{cases} \quad (4)$$

$$\begin{cases} x_0 = \frac{\alpha_3 \beta_1 \gamma_2 - (\alpha_2 \gamma_1 + \alpha_1 \gamma_2) \gamma_3}{\beta_1 \beta_3 \gamma_2 - \beta_2 \gamma_1 \gamma_3} \\ y_0 = \frac{-\alpha_3 \beta_2 \gamma_1 + (\alpha_2 \gamma_1 + \alpha_1 \gamma_2) \beta_3}{\beta_1 \beta_3 \gamma_2 - \beta_2 \gamma_1 \gamma_3} \\ z_0 = \frac{-\alpha_3 \beta_1 \beta_2 + \alpha_1 \gamma_3 \beta_2 + \alpha_2 \beta_1 \beta_3}{\beta_1 \beta_3 \gamma_2 - \beta_2 \gamma_1 \gamma_3} \end{cases} \quad (5)$$

Для того щоб точка рівноваги була коректною необхідно щоб виконувалось наступне

$$\begin{cases} x_0 \geq 0 \\ y_0 \geq 0 \\ z_0 \geq 0 \end{cases}$$

Вочевидь ця умова виконується для розв'язків (1)–(3) ця умова виконується, для розв'язку (4) вона не виконується, а для розв'язку (5) вона може як виконуватись так і не виконуватись в залежності від конкретних значень коефіцієнтів.

Якісний аналіз стаціонарних точок

Стійкість розв'язків лінійних систем з постійними коефіцієнтами можна оцінювати за критерієм Ляпунова. Він полягає у наступному: лінійна система з постійними коефіцієнтами є асимптотично стійкою, якщо усі власні числа її матриці λ_i мають від'ємну дійсну частину. Якщо ж в матриці системи є такі власні числа що мають дійсну частину, причому кожному з таких чисел відповідає клітина Жордана розміром 1, а всі інші власні числа мають від'ємні дійсні частини то така система є стійкою, але не асимптотично стійкою. В усіх інших випадках система не є стійкою.

Оскільки досліджувана система не є лінійною, то застосувати цей критерій до безпосередньо до неї неможливо. Для вирішення цієї задачі в околі кожної ста-

ціонарної точки наближимо досліджувану систему деякою лінійною системою, та застосуємо критерій до неї.

Лінійну систему знайдемо а допомогою процедур лінеаризації.

У відсутності хижака отримаємо

$$\begin{aligned} \lambda_1 &= -i\sqrt{\alpha_1}\sqrt{\alpha_2} \\ \lambda_2 &= i\sqrt{\alpha_1}\sqrt{\alpha_2} \\ \lambda_3 &= \frac{-\alpha_3\beta_1\beta_2 + \alpha_1\gamma_3\beta_2 + \alpha_2\beta_1\beta_3}{\beta_1\beta_2} \end{aligned} .$$

У відсутності консумента

$$\begin{aligned} \lambda_1 &= -i\sqrt{\alpha_1}\sqrt{\alpha_3} \\ \lambda_2 &= i\sqrt{\alpha_1}\sqrt{\alpha_3} \\ \lambda_3 &= \frac{-\alpha_2\beta_2\gamma_1 + \alpha_2\beta_3\gamma_1 + \alpha_1\beta_3\gamma_2}{\beta_1\gamma_3} \end{aligned} .$$

Для варіанту з присутністю усіх трьох видів знайти власні числа в аналітичному вигляді не є можливим. Цей випадок є сенс розглядати лише чисельними методами.

Список використаних джерел

1. Еіос А.Р. Біологія навколишнього середовища. Проблеми і рішення. / С. Е. Р. Бейлі — М.: Колос, 1997. — 184 с.
2. Баутін М.М. Історія розвитку екології [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.ecoindustry.ru/showselectednumber/docs/viewdohtml-&id=654>
3. Леонтович Е. А. Методи і прийоми якісного дослідження динамічних систем на площині. — Москва: «Наука», 1990. — 486 с.
4. Базыкин А.Д. Нелинейная динамика взаимодействующих популяций. — М.: Институт компьютерных исследований, 2003. — 368 с.

Абдуллаев Мураджон Турсунович,
Хайитов Баходиржон Абдулбориевич,
Юсупов Дилшод Рашидович
Наманганский инженерно-педагогический институт
Узбекистан. Наманган

ИЗУЧЕНИЕ НОРМАТИВНЫХ УСЛОВИЙ ВЫКОРМКИ ВОСКОВОЙ МОЛИ НА ОСНОВЕ ЭЛЕКТРОХИМИЧЕСКОЙ АКТИВИРОВАННОЙ ВОДЫ

Аннотация. В статье приведены технологические особенности выкормки восковой моли и его выращивание на основе габробраконе.

Показано эффективность использования электрохимической активированной воды в процессе разведения и размножения восковой моли.

Ключевые слова: хлопководства, биологический метод, габробраконе, восковой моль, электрохимической активированной вода, гусеницы хлопковой совки, электролит, анолит, католит.

В настоящее время проблема повышения урожайности сельскохозяйственных культур и эффективное использование природных ресурсов путём защиты растений от вредителей является актуальной задачей в растениеводстве. Важность этой проблемы подтверждается законом Олий Мажлиса Республики Узбекистан «О защите сельскохозяйственных культур от вредителей и сорняков» от 31 августа 2000 года.

В хлопководстве, как и в других отраслях сельского хозяйства, защита их от вредителей является важнейшей задачей. В борьбе против вредителей широко используются химические, физико-механические и биологические методы, которые различаются между собой областью применения, ценой, эффективностью и влиянием на окружающую среду. Исходя из этого, предложена технология выкормки восковой моли с помощью электрохимически активированной воды, выращивания на его основе габробраконе и практическое внедрение разработанной технологии. Биологический метод считается эффективным с экономической и экологической точки зрения.

В научно-производственной лаборатории Наманганского инженерно-педагогического института проведены научные исследования по изучению кормления восковой моли на основе электрохимической активированной воды. В которой полученной габробраконе на основе новой технологии по использованию против гусеницы хлопковая совка.

При кормлении восковой моли использовали электрохимическую активированную воду. Начальное исследование в научно-производственной лаборатории Наманганского инженерно-педагогического института электрохимической активированной воды в процессе разведения восковой моли было 2004–2009 годах

и установлено производство трихограммы и габробраконе. А в текущем году исследование изучение кормления восковой моли произведено в четырёх вариантах и пяти повторности совместно с Наманганским областным «Биосервис» МЧЖ согласно обоюдному договору.

Процесс исследования структуры опыта следующий:
1 вариант (контрольный) неактивированной обычной водопроводной водой.

2 вариант рН = 9,5–10,0 равна электрохимической активированной водопроводной водой.

3 вариант рН 9,5–10,0 равна электрохимической активированной водой Большого Наманганского канала.

4 вариант рН 9,5–10,0 равна электрохимической активированной водой Северного Ферганского канала.

Начальная стадия разведения восковой моли произведено 10.03.2016 года в следующем порядке:

1 варианте для исследования взяли пять штук трёхлитровой банки. В банку положено 150 штук отборных гусениц в последнем возрасте восковой моли, а также 150 грамм для кормления яблочной сушки не увлажненной сухой.

2 вариант сушки яблока увлажненной обычной водопроводной водой, которой электрохимической активирован.

3 вариант сушки яблока увлажненным электрохимической активированной водой Большого Наманганского канала.

4 вариант также в которой сушка увлажненной водой Северного Ферганского канала.

Использованной для кормления восковой моли электрохимической активированной воды химический состав и число рН установлен центральной лабораторией Наманган «Сувокава» ДК. В результате исследования в щелочной среде данных воды (католит)

Таблиця 1

№	Варианты опытов	Нормы рН воды	Кормление восковой моли с эл.хим.актив водой (одной условной банке), мл	Взятой для откормки в последнем возрасте восковой моли (одной условной банки), штук	Всего одборных восковых молей, штук
1.	Контрольный вариант (обычное водопроводная вода)	7	100	150	10400
2.	Электрохимической активированная водопроводная вода	9,5–10	100	150	12200
3.	Электрохимической активированной водой Большого Наманганского канала	9,5–10	100	150	11200
4.	Электрохимической активированной увлажненной водой Северного Ферганского канала	9,5–10	100	150	10900

в всех вариантах твёрдость общей 2,1–2,4 мг.экв/л (Уз.ГСТ 950/200 основе нормы 7–10 мг.экв/л), ионы Cl количество 24,7–35,2 мг/л (Уз.ГСТ 950/200 основе нормы 250 мг/л), SO_4^{-2} количество 28–42 мг/л (Уз. ГСТ 950/200 основе нормы 500 мг/л).

В результате анализа получена электрохимической активированная вода на щёлочной среде при этом твёрдость, хлоридность и сульфатность числе ниже данным норме число рН в одном сутке водой 10–10,5 и второй сутки в водой которой составляет 8,5–9,5.

В кислотной среде данной воды (анолит) его общая твёрдость составляет 3,6–4,1 мг.экв/л (Уз.ГСТ 950/200 основе нормы 7–10 мг.экв/л), ионы Cl количество 44,2–56,8 мг/л (Уз.ГСТ 950/200 основе нормы 250 мг/л), SO_4^{-2} количество 146–185 мг/л (Уз.ГСТ 950/200 основе нормы 400–500 мг/л) составил.

Анализ электрохимической активированной воды в кислотной среде твёрдость, хлоридность и сульфатность количество данным мизерно низкий, но показал себя католизной щёлочной водой верхней шкалы.

Во всех вариантов для кормления одной восковой моли заложено один грамм яблочной сушки и начало до конца исследования занесено в журнал дневника, а также наклеено в банки ярлыки и варианты. Температура комнаты где проводили опыты сохранена 32–35°C с влажность 80–85%, 17.03.2016 год. Днём исходящего первого варианта, остальные варианты взлетел первенец бабочки. 20.03.2016 г. увеличилось число бабочек.

Анализ показал, что в контрольном варианте остальные варианты бабочки взлетели рано двух дней. Особенно второй вариант можно показать приемлемым. Та-

ким образом исследования провели до 12.05.2016 года. И получен следующий результат в таблице 1.

Согласно выше указанной таблицы, оказывается самый оптимальный вариант второй с электрохимической активированной водопроводной водой. Который данных рН 9,5–10 подкормка восковой моле один условной банки 150 штук. Общей набранной восковой моли 12200 штук.

В заключение завершения опыта с полученными данными рекомендуем следующие.

1. Полученную электрохимическую активированную воду использовать до двух дней. После двух дней рН воды нейтрализуется.

2. Анализ показывает, что электрохимической активированной воды в щёлочной среде общая твёрдость, хлоридность и сульфатность нормы данные ниже нормы, а в кислотной среде данные оказались выше нормы.

3. Полученной воды част анолита (кислотной среды) можно использовать обезвреживание лабораторных комнат, так как это вода имеет дезинфицирующие способности.

4. Электрохимическую активированную воду можно использовать для начало взлёт а бабочки 1 раз в сутки два раза.

5. Подкормка восковой моли на электрохимической активированной воде с начальные кормлением общей нормы 100мл а также температура комнаты 32–35 С влажность 80–85% должна бит активированной вода водопроводной.

Используемые литература

1. Залепухин И. Д., Пасько О. А., Аксенова Э. А. Применение активированной воды в сельском хозяйстве и биотехнологии. — Томск. «Наука и производства», 1998.
2. Алимухаммедов С. и др. Биологическая защита. — Ташкент: «Мехнат», 1989.
3. Абдуллаев М. и другие Эффективность использования электрохимической активированной воды в процессе разведения восковой моли в биолaborаториях. «Молодой ученый» ежемесячный научный журнал. — Москва, № 8 1.06.2014.
4. Куртов В. Д. «Об удивительных свойствах электроактивированной воды». — Киев, 2008.
5. Дадаходжаев А. «Ўсимликларни зарарли хашоротлардан сақлаш чора тадбирлари». — Наманган, 2005 год.

Воробйова Катерина Володимирівна

студентка

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут»

Воробьева Екатерина Владимировна

студентка

Национальный технический университет Украины «Киевский политехнический институт»

Vorobiova K.

student

National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute»

**ЦИРКОНИЕВАЯ КЕРАМИКА КАК БИОМАТЕРИАЛ
В СТОМАТОЛОГИИ И ИМПЛАНТОЛОГИИ
ЦИРКОНІЄВА КЕРАМІКА ЯК БІОМАТЕРІАЛ
В СТОМАТОЛОГІЇ ТА ІМПЛАНТОЛОГІЇ
ZIRCONIUM CERAMIC AS DENTAL AND
IMPLANTOLOGY BIOMATERIAL**

Анотація. Основні відомості та властивості цирконієвої кераміки, її галузь застосування.

Ключові слова: цирконій, кераміка, протезування, стоматологія.

Аннотация. Основные сведения и свойства циркониевой керамики, её области применения.

Ключевые слова: цирконий, керамика, протезирование, стоматология.

Summary. Basic information and properties of zirconia ceramics, its field of application.

Key words: zirconium, ceramics, prosthetics, stomatology.

Цирконий является одним из самых перспективных возобновляемых биоматериалов, поскольку он имеет очень благоприятные механические и химические свойства, которые подходят для медицинского применения.

Циркониевая керамика становится распространенным биоматериалом в стоматологии и имплантологии. Диоксид циркония, стабилизированного Y_2O_3 имеет наилучшие свойства для этой сферы применения.

Биосовместимость циркония была изучена в естественных условиях, а также в лаборатории, после введения образцов ZrO_2 в кости и мышцы никакого неблагоприятного эффекта отторжения не было зарегистрировано.

Эксперименты в лаборатории показали отсутствие мутаций и хорошую жизнеспособность клеток развивающихся на этом материале. Циркониевые сердечники для фиксированных частично съемных протезов (ЧСП) на передние и задние зубы стали более доступными. Механические свойства ЧСП с оксида цирко-

ния оказались лучше, чем у других материалов для имплантатов. Клинические исследования, которые продолжаются, дают хорошие результаты для циркониевых ЧСП.

Использование оксида циркония

Использование оксида циркония (диоксид циркония, ZrO_2) как стоматологического материала вызвало значительный интерес в стоматологическом сообществе. Его механические свойства очень похожи на свойства металлов и его цвет совпадает с цветом зуба. Оксид циркония технологически является керамическим материалом, не растворимым в воде, было доказано что данный материал является не токсичным и не усиливает адгезию бактерий. Чистый нелегированный диоксид циркония является полиморфным и аллотропным при давлении окружающей среды, представляя три кристаллографические формы при различных температурах:

– кубическую(с) (от 2680 °С, температура плавления, до 2370 °С);

- тетрагональну (t) (от 2370 °C до 1170 °C),
- моноклінну (m) (От 1170 °C до комнатной температуры).

Охлаждение сопровождается самопроизвольным преобразованием (t) фазы к более стабильной (m). Происходит, одновременное, заметное увеличение объема кристаллов (на 4–5%).

Для достижения молекулярной стабильности, ZrO_2 смешивают с другими оксидами металлов, такими как MgO , CaO или Y_2O_3 . В области реконструкционной стоматологии, оксид циркония используется для пломбирования корневого канала (с 1989 года), установления мостов (1995), а также для всех керамических ЧСП (с 1998 года). Первое использование диоксида циркония в качестве материала для зубного имплантата было проведено в 2004 году.

Микромеханические свойства циркониевой керамики

Уплотнение диоксида циркония

Уплотнение — важная характеристика жесткости и дефектостойкости керамики. Оптимальными условиями является комнатная температура. До сих пор, только диоксид циркония используется в качестве преобразующей фазы уплотненной трансформации. Эффект превращения некоторых зерен диоксида циркония в термически расширенную циркониевую керамику был изучен давно Геллером и Яворским (1945), на основании этого стало ясно, что были преимущества использования частично стабилизированной циркониевой керамики в качестве стоматологического биоматериала, чем полностью стабилизированной.

Цирконий является очень полезным в стабилизированном состоянии. В некоторых случаях тетрагональная фаза может быть метастабильной. Эта фаза может замедлять темп роста трещин при сжатии и повышает общую трещиностойкость. Этот механизм характеризуется образованием уплотнений, он значительно увеличивает надежность и срок службы изделий, изготовленных со стабилизированного диоксида циркония.

Как минимум три механизма уплотнения могут применяться к диоксиду циркония.

1. Стресс-индуцированное уплотнение.
2. Образование сжимающихся поверхностных слоев в результате трансформации, вызванной поверхностным напряжением.
3. Уплотнения на месте микротрещин.

Дисперсионно-закалённая керамика

Наиболее простой материал основан на дисперсии частиц диоксида циркония, является самым широко распространенным и дешевым с коммерческой точки

зрения. Эти дисперсионно упрочненные материалы, такие как ZrO_2 — упрочненный глинозем (Al_2O_3) или ZrO_2 — закаленный глинозем ($3Al_2O_3 \cdot 2SiO_2$), были названы ZTA и ZTM.

В отличие от двух других классов, устойчивость t фазы меньше комнатной температуры, опираются в основном не на использование добавочных примесей, а вместо этого учитывается размер частиц, морфология частиц и их местоположение. В ZTA, например, частицы больше критического размера трансформируются в моноклинные симметрии при охлаждении до комнатной температуры. Преобразование $t - m$ называется мартенситным, способ для описания эффекта зернистости. Он заключается в том, чтобы исследовать их влияние на температуру мартенситного начала (M_s); по существу, все стабилизации фазы t можно рассматривать как уменьшение M_s до температуры ниже комнатной температуры.

В рамках стоматологических материалов, как коммерческий пример дисперсно-закаленной керамики от немецкой компании In-Ceram Zirconia, которые являются взаимопроникающих композитом стекла и поликристаллической керамики, состоящей из Al_2O_3 : ZrO_2 при соотношении приблизительно 70:30%.

Однофазный, поликристаллический $t-ZrO_2$

В 1977 году стало известно, что мелкозернистый ZrO_2 (как правило, $< 0,5$ мкм) с малыми концентрациями стабилизирующего Y_2O_3 может содержать до 98% метастабильной фазы t . Высокая напряженность говорит о высоком содержании тетрагональной фазы, а низкая прочность соответствует высокому содержанию моноклинной фазы. Отсюда следует, что высокая прочность ($K_{IC} \sim 700$ МПа) и вязкость разрушения ($K_{IC} \sim 6-9$ МПа $m^{1/2}$) были обнаружены только при как можно меньшем размере зерен — критическом ($< 0,3$ мкм). Эти материалы состоят в основном из равноосных зерен $t-ZrO_2$ спеченные до 96–99,5% от теоретической плотности. Свойства этой гомогенной керамики, в первую очередь зависят от размера зерна. При заданной концентрации добавочные примеси уменьшают прирост вязкости разрушения; постепенно зерна становятся значительно меньше критических размеров.

Биосовместимость с мягкими тканями

Исследования на различных животных (кроликах, крысах, мышах, собаках, обезьянах) показали поведение циркониевой керамики, имплантированной в мягкие ткани. Эти испытания, проведенные с различными физическими (стержни, планки, мелкие элементы) и структурными формами из диоксида циркония в различных участках имплантации привели

к анализованию общей токсичности и неблагоприятных реакций в имплантированных мягких тканях.

Лишь немногие источники отдают приоритет, для вживления в мышцы грызунов, частично стабилизированному цирконии, а не оксиду алюминия. При имплантации в спинномозговые мышцы крыс, в течение 12 недель, поликристаллы диоксида циркония (Y-PSZ), как правило, инкапсулируются волокнистой тканью, что наблюдается в контрольных образцов. Аналогичным образом, Y-PSZ показал хорошие результаты при имплантировании подкожно крысам на срок до 12 месяцев. В этих случаях, не зависимо от продолжительности нахождения имплантата в организме животного, инкапсулирование происходит тонким слоем волокнистой ткани. Отсюда можно сделать выводы, что оксид циркония не вызвал каких-либо реакций отторжения ткани.

В заключение, диоксид циркония, не зависимо от тестируемой физической формы, не вызывает цитотоксичность в мягких тканях, даже если волокна обнаружены в лимфатических узлах после внутри-брюшинного введения.

Биосовместимость с твердыми тканями

На сегодняшний день первое известие о биосовместимости с твердой тканью было опубликовано Хелмером и Дрискекеллом, которые поместили шарик стабилизированного диоксида циркония с 6% Y_2O_3 в бедренную кость обезьяны. Они не зафиксировали каких-либо побочных реакций. Первые сравнитель-

ные результаты с диоксидом циркония и другим имплантированным материалом (оксидом алюминия) были получены от Вагнера и Кристела, которые использовали стержни из оксида циркония (Y-TZP) или оксида алюминия. Эти стержни имплантировались в бедренную часть лапы кроликов и не наблюдали никаких отклонений в реакции кости на имплантат. Пластины и стерженьки были имплантированы в кости крыс, кроликов и мышей без провоцирования каких-либо местных или системных токсических эффектов после введения YSZ в кости. Наконец, оказалось, что различные формы диоксида циркония, испытанные в твердых тканях не вызывают какие-либо неблагоприятные реакции или же глобальные токсические эффекты. Более того, в свете этих испытаний стало очевидно, что оксид циркония является биологически совместимым материалом.

Выводы

В клинических долгосрочных исследованиях очень важно обратить внимание на то, что оксид циркония обладает хорошей надежностью для применения в стоматологии, биологических, механических и клинических исследованиях, а так же хорошо переносится больными и достаточно стойкий. Отбор пациентов, в сочетании с клиническими и техническими исследованиями, являются обязательными для того, чтобы получить полноценную статистику эксплуатационных показателей материала.

Список литературы

1. Denry I, Kelly R. State of the art of zirconia for dental applications. *Dent Mater* 2008;24:299–307.
2. Lugh V, Sergio V. Low temperature degradation–aging- of zirconia: a critical review of the relevant aspects in dentistry. *Dent Mater* 2010;26:807-20.
3. Torricelli P, Verne E, Brovarone CV, Appendino P, Rustichelli F, Krajewski A, et al. Biological glass coating on ceramic materials: in vievaluation using primary osteoblast cultures from healthy and osteopenic rat bone. *Biomaterials* 2001;22:2535-43.
4. Lohmann CH, Dean DD, Koster G, Casasola D, Buchhorn GH, Fink U, et al. Ceramic and PMMA particles differentially affect osteoblast phenotype. *Biomaterials* 2002;23:1855-63.
5. Zarone, F., Russo, S., Sorrentino R. From porcelain-fused-to-metal to zirconia: Clinical and experimental considerations. *Dental Materials*, Volume 27, Issue 1, January 2011, Pages 83–96.
6. Dion I, Bordenave L, Levebre F. Physico-chemistry and cytotoxicity of ceramics. *J Mater Sci Mater Med* 1994;5:18-24.
7. Piconi C, Maccauro G. Zirconia as a ceramic biomaterial. *Biomaterials* 1999;20:1-25.
8. Coli P, Karlsson S. Fit of a new pressure-sintered zirconium dioxide coping. *Int J Prosthodont* 2004;17:59-64.
9. Mechanical properties of ceramics By J. B. Wachtman, W. Roger Cannon, M. John Matthewson, p. 228.
10. D. L. Porter, A. G. Evans, A. H. Heuer. Transformation-toughening in partially-stabilized zirconia (PSZ). *Acta Metallurgica*. Volume 27, Issue 10, October 1979; 1649-1654.
11. A. G. Evans, R. M. Cannon. Overview no. 48: Toughening of brittle solids by martensitic transformations. *Acta Metallurgica*. Volume 34, Issue 5, May 1986, P. 761-800.

Мазур В. І.

*Кандидат економічних наук
Доцент кафедри міжнародної інформації
Національний авіаційний університет*

Бондар С. М.

*Студент кафедри міжнародної інформації
Національного Авіаційного Університету*

Мазур В. И.

*Кандидат экономических наук
Доцент кафедры международной информации
Национальный авиационный университет*

Бондарь С. М.

*Студент кафедры международной информации
Национального Авиационного Университета*

Vera Mazur

*Candidate of Economic Sciences
Associate Professor of department of International Information
National Aviation University*

Sergey Bondar

*Student of department of International Information
National Aviation University*

ВПЛИВ РОЗШИРЕННЯ ЄС НА ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ
ВЛИЯНИЕ РАСШИРЕНИЯ ЕС НА ЕВРОИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ
EFFECTS OF ENLARGEMENT IN EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES

Анотація. Стаття присвячена історичному аналізу Європейського союзу. Також головною метою даної статті є дослідження впливу ЄС на Україну. Визначення авторами негативних та позитивних наслідків співробітництва України з ЄС.

Ключові слова: Євроінтеграція, інтеграційний поступ, зовнішньоекономічна відкритість, Європейський союз, інтеграційне угруповання

Аннотация. Статья посвящена историческому анализу Европейского союза. Также исследование влияния ЕС на Украину. Визначення негативных и позитивных последствий сотрудничества Украины с ЕС.

Ключевые слова: Евроинтеграция, интеграционный прогресс, внешне экономическая открытость, Европейский союз, интеграционное группировки

Summary. The article is devoted to the historical analysis of the European Union. Also study the influence of the EU on Ukraine. Negative and positive effects of cooperation between Ukraine and the EU.

Keywords: European integration, integration progress, external openness, the European Union integration grouping.

Постановка проблеми: Оцінка впливу ЄС на євроінтеграційні процеси та економіку країн є вкрай важливою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Серед робіт, присвячених проблемам глобалізації та європейської інтеграції, координації макроекономічної

політики і співробітництва — праці таких відомих західних економістів як Б. Баласса, Р. Вернон, Дж. Гелбрейт, Дж. Даннінг, П. Друкер, Р. Лукас, А. Лундвалл, Р. Нельсон, Вплив Євроінтеграції на світові процеси — М. Портер, Д. Сакс, Р. Соллоу, С. Стерн, М. Фрімен, Й. Шумпетер.

Постановка завдання: На основі викладеного можна сформулювати завдання дослідження, яке полягає в: аналізі історичного розвитку ЄС, вияв негативних чинників, що перешкоджають співробітництву України з ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження

Інтеграційний поступ найбільш розвинених країн Європи із самого початку притягував увагу сусідніх країн, які не були його членами. У міру розквіту європейського інтеграційного об'єднання і виявлення його переваг інтерес з боку сусідів та бажання отримати повноцінне членство зростали. Таким чином, для європейської інтеграції є характерними паралельні процеси поглиблення інтеграції та розширення географічних меж самого угруповання.

Як відомо, наприкінці 90-х рр. ХХ ст. 14 держав ЦСЄ та середземноморського простору (далі держав ЦСЄ) змінили вектор своєї зовнішньоекономічної політики і заявили про бажання інтегруватися до ЄС. Зі свого боку, і Європейське Співтовариство визнало їх офіційними кандидатами на вступ і почало переговорний процес про приєднання, який закінчився отриманням повноправного членства десятьма в травні 2004 р. (Естонія, Кіпр, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словачка Республіка, Словенія, Угорщина та Чеська Республіка), а потім ще двома з 2007 р. (Болгарія і Румунія) з цих країн. З Хорватією та Туреччиною, які також вважаються кандидатами на вступ до ЄС, переговори про приєднання ще не почалися [7, с. 266].

За даними Європейського комітету статистики, сьогоденний ЄС, тобто 27 його членів (ЄС-27), за чисельністю населення (на 1.01.2009 р. — 499,8 млн чол.) займає третє місце в світі, після Китаю та Індії. ВВП 27-ми країн ЄС в останні роки майже в 4 рази перевищує ВВП Японії. З 2005 р. ВВП розширеного ЄС перевищує ВВП США. І якщо для США протягом останніх 10 років періоди зростання обсягу ВВП змінюються роками його скорочення, то для ЄС характерно досить стабільне зростання цього показника [55].

Нові члени ЄС звичайно збільшили сукупний ВВП євро економічного простору, але не суттєво. Десять нових членів ЄС значно бідніші, ніж країни «старого» ЄС. З населенням у 103,3 млн осіб у 2012 р., що складає майже третину загальної кількості населення ЄС-15, дванадцять нових членів виробляють внутрішній продукт, який відповідає лише 8,5% ВВП ЄС-15.

Тоді як середньодушовий дохід населення «старого» ЄС у 2013 р. досяг 29,9 тис. євро на рік, дванадцять нових країн-учасниць ЄС в середньому мають лише 11,7 тис. євро або 39,1% рівня ЄС-15. Вищенаведене порівняння має місце, якщо доходи вираховують за ринковими цінами та відповідними валютними кур-

сами. Однак варто зазначити, що рівень життя в цих країнах, вимірюваний показником ВВП на душу населення, досить швидко зростає після їх вступу до ЄС.

Так, якщо у 2009 р. 6 з 12 країн мали ВВП на душу населення за ринковими цінами на рівні 25% від ВВП «старих» членів, то в 2013 р. лише Болгарія і Румунія все ще не дотягують до цього рівня, а інші — мають показник на рівні 30% і більше. Якщо ж покласти в основу паритет купівельної спроможності (ПКС), отримаємо відповідно приблизно 16,8 тис. євро або 60% рівня зони євро. Причому, якщо в 2012 р. 7 країн мали ВВП на душу населення, розрахованого за ПКС, у розмірі, що не перевищує 50% рівня «старого» ЄС, то у 2013 р. залишилося 3 країни — Польща (48,2%), Болгарія (36,3%) та Румунія (41,4%).

Варто зазначити, що протягом 8 років, що пройшли з приєднання перших країн ЦСЄ, відбувалося постійне зростання ВВП як в реальних цінах, так і ВВП на душу населення, а також ВВП вимірюваного за ПКС, тобто має місце поступове зростання добробуту населення нових членів ЄС і наближення їхніх показників до показників «країн ядра» (ЄС-15). Це підкріплюється високими темпами економічного зростання країн ЦСЄ, які у переважній більшості нових членів у 2–3 рази перевищують відповідний показник країн «старого» ЄС.

Україна за показником ВВП у поточних цінах у 2015 р. поступається новим членам ЄС як Польща, Чеська Республіка та Румунія, однак показник ВВП на душу населення України є значно меншим порівняно з найбіднішими країнами «нового» ЄС, наприклад, Болгарією. У 2014 р. ВВП на душу населення України становив менше 40% рівня Болгарії та лише 8% рівня Кіпру — найбагатшої країни серед «новачків» ЄС. Таким чином, невисокий за європейськими стандартами рівень життя українців стає головною перешкодою на шляху нашої країни до ЄС [9].

В усіх державах ЦСЄ, за винятком Естонії, Кіпру, Мальти та Чехії, непропорційно високим є рівень зайнятості у сільському господарстві, внесок якого до створення внутрішнього продукту лишається незначним. Частка сільського господарства, яке часто вважається осередком бідності і потребує значних державних субсидій, у половині з нових країн-учасниць більш ніж у два рази перевищує відповідну частку ЄС-15, а частка зайнятих у сільському господарстві серед усього активного населення складає 26,7% проти 7,8% в ЄС-15. Промисловість у більшості країн «нового» ЄС також має дещо більшу частку, а сектор послуг є менш розвиненим, ніж в ЄС-15.

Порівняння знову не на користь України. Європейці побоюються нашого значного аграрного сектору, який розвивається переважно екстенсивним шляхом. А отже, його реформування потребує колосальних фінансових впливань, які, у разі вступу

України, Євросоюзу довелося б шукати. Тому сьогоднішня політика ЄС щодо нашої країни спрямована на стимулювання розвитку альтернативних стратегій в галузі сільського господарства за кошти України.

Більшість з нових членів є невеликими економіками з високим ступенем зовнішньоекономічної відкритості. З моменту вступу до ЄС експортна квота всіх країн, крім Кіпру, Латвії та Румунії, зросла. Причому в середньому цей показник у групі країн, що аналізується, у 2015 р. перевищував 50%, а у Мальти, Словаччини та Угорщини він склав понад 70%. Експортна квота більшості нових членів значно перевищує порівнювані показники валютного простору євро та ЄС-15. Крім того, в середньому майже 70% експорту «новачків» призначено для інших країн ЄС. Все це свідчить про високий ступінь інтеграції і залежності країн ЦСЄ від «старих» членів ЄС.

Проте обсяги взаємної торгівлі між країнами «старого» і «нового» ЄС значно відрізняються. У той час, як товарообмін ЄС-27 з дванадцятьма новими країнами-членами відповідає лише приблизно 8% загального обсягу зовнішньої торгівлі ЄС, для нових членів обсяг їхнього експорту до ЄС-27, вимірний у процентах до загального обсягу експорту, в середньому складає 72%, а в Словаччій та Чеській Республіках навіть перевищує 85%.

Зважаючи на досвід країн ЦСЄ в процесі їхньої інтеграції до ЄС, ми можемо проаналізувати основні можливості та загрози, що постають перед країнами-кандидатами на інтеграційному шляху. Можливості розглядаються нами як обґрунтування доцільності прагнення нашої країни до приєднання до ЄС, а загрози — як необхідність прийняття виважених рішень щодо швидкості такого приєднання.

Можливістю, на наш погляд, є те, що після підписання угод про асоційоване членство і обрання курсу на скорішу інтеграцію до об'єднаної Європи, відбулося значне зростання обсягів торгівлі між країнами-кандидатами та ЄС. Так, частка товарного експорту ЄС з державами цього регіону зросла з 2,4% у 2000 р. до 7,4% — у 2012 р., тобто у 3 рази, а частка товарного імпорту — з 2,1% у 2000 р. до 5,2% — у 2012 р., тобто майже у 2,5 рази. Крім того, обсяги товарообороту ЄС з регіоном ЦСЄ були досить значними — ці країни до свого приєднання до ЄС входили до п'ятірки провідних імпортерів з країн ЄС та до десятки провідних експортерів, що було свідченням пріоритетного значення торгових відносин з цим регіоном для ЄС.

Приєднання до ЄС означало для країн ЦСЄ «входження до західного співтовариства добробуту і безпеки». Нові члени після вступу до ЄС в основному подолали замкнутість свого економічного простору та увійшли до динамічно зростаючого ринку з обґрунтованими нормами та стандартами. Прийняття до ЄС та пов'язане

з цим скорочення тарифних і нетарифних торговельних обмежень додатково стимулювало зовнішню торгівлю та збільшувало ринок збуту. З іншого боку, це робить можливим розширення внутрішнього виробництва та використання ефектів зниження витрат [4, с. 33].

Завдяки вступу до ЄС «новачки» отримали доступ не лише до вільного обігу товарів з іншими державами Євросоюзу без внутрішнього митного тарифу, але й мають зиск з права вільного обігу послуг, капіталів та платіжних засобів, а також необмеженого права створювати філії і права на роботу в усіх країнах ЄС. Більше того, членство в ЄС є могутнім стимулом також для додаткового імпорту капіталу. Це пояснюється тим, що після злиття ринків значно поліпшуються рамкові умови для прямих іноземних інвестицій завдяки узгодженню правових норм, спрямування економічної та валютної політики на цілі ЄС, а також зменшення коливань валютних курсів у довгостроковому періоді. З іншого боку, прямі інвестиції з ЄС сприятимуть, завдяки імпорту капіталу, сучасних технологій та управлінських «ноу-хау», модернізації економіки, зростанню конкурентоспроможності «нових» членів, а також позитивно впливатимуть на зайнятість

Очікувалося, що в перші роки розширення на Схід викличе значний економічний тиск пристосування, який в галузях і фірмах зі слабкою структурою може призвести до болісних змін, банкрутств та додаткового безробіття з обох боків. Проте, як свідчить статистика, зростання безробіття не відбулося ні в країнах «старого» ЄС, ні в нових членах. Більше того, за останні 5 років квота безробітних скоротилася в усіх нових членах, за винятком Угорщини, а в Болгарії, Литві, Польщі, Словаччині та Чехії цей показник зменшився приблизно вдвічі [2, с. 49].

Ефекти збільшення доходів й економічного зростання, викликані розвитком торгівлі та інвестиціями, призвели до створення більшої кількості нових робочих місць порівняно з перехідною фазою, коли вони були втрачені. У цьому значну роль відіграло скорочення ризиковості іноземних інвестицій, що відбулося завдяки вступу країн ЦСЄ до ЄС, оскільки приєднання до ЄС сигналізувало про консолідацію макроекономічного курсу і разом з тим принесло подальшу стабілізацію економічних очікувань. Отже, ми переконані, що позитивний вплив розширення ринків та більш ефективних виробничих можливостей переважатиме над втратами від розширення [6, с. 152].

В Євросоюзі існує певна загроза, що внутрішньоєвропейський поділ праці вестиме до того, що капіталоінтенсивна діяльність концентруватиметься в «старому» ЄС, а трудоінтенсивна діяльність посилено переміщуватиметься до нових членів з низькою заробітною платнею, щоб завдяки ефекту синергії поліпшити європейську позицію у конкуренції з Північною

Америкою та Східною Азією. Це, в свою чергу, може посилювати розрив між відносно бідними і багатими країнами ЄС. Проте, на нашу думку, бюджетна політика Євросоюзу та прийняття колективних рішень спрямовані на зближення економік країн-членів [8, с.26].

Проте від прийняття до ЄС отримали користь лише країни ЦСЄ, а й тодішні члени ЄС. Крім зацікавленості у зміцненні політичної стабільності, зростаючий попит західноєвропейських споживачів товарів посилює динаміку зростання внутрішнього ринку. До того ж на основі значно нижчих витрат праці та енергії держави ЦСЄ були цікавим джерелом імпорту. Для «старих» членів виникає можливість купувати якісні напівфабрикати та послуги за набагато менших витрат і завдяки цьому здобувати порівняльні переваги відносно США та Японії.

Одночасно в інтегрованому просторі відбувається переведення виробництва зі стандартів більш високих до більш низьких реальних витрат. Ми можемо стверджувати, що завдяки розширенню зростає економічна та політична роль ЄС у світі, оскільки збільшився сукупний промисловий та людський потенціал ЄС. Але рішення про розширення члени ЄС приймають на основі виваженого підходу, оскільки приплив економічно слабких членів може негативно вплинути на конкурентоспроможність ЄС на світових ринках [5, с. 329].

Таким чином, приєднання нових членів до найпотужнішого інтеграційного угруповання світу стало важливим каталізатором ефективних ринкових трансформацій і позитивних структурних зрушень в економіках цих країн. Орієнтація на єдиний внутрішній ринок ЄС сприяла модернізації технологічних основ їх національних економік, додала їм динамічності, підвищила конкурентоспроможність.

Висновки з проведеного дослідження.

В ході проведеного дослідження та аналізу основних макроекономічних показників було виявлено, як позитивні, так і негативні тенденції розвитку європейської економіки. Було встановлено, що Єв-

ропейський Союз на протязі останніх років займає лідируюче положення у світовій економіці. Головним конкурентом цього регіонального інтеграційного об'єднання є Сполучені Штати Америки. Формування системи конкурентної боротьби між економіками США і ЄС створюють передумови сталого зростання світової економіки. У той самий час, фінансові проблеми і структурні диспропорції економік-лідерів здатні спричинити глобальний розвиток кризових явищ.

Починаючи з 2008 р. економіки США і ЄС знаходяться у кризовому стані. Перша хвиля глобальної кризи (2008 р.) була спричинена структурними диспропорціями і перегрівом фінансового ринку Сполучених Штатів, починаючи з 2011 р. формується друга хвиля кризи через негаразди європейської економіки [3, с.68].

Проведені дослідження свідчать, що до основних проблем економіки ЄС можна віднести наступні: падіння обсягів інвестицій і як наслідок обсягів ВВП, зростання рівня безробіття, дефіцит бюджету, коливання курсу євровалюти, різке зростання інфляції у 2008 р. Не зважаючи на стабілізаційні заходи, що були проведені у Євросоюзі, показники 2015 р. свідчать про подальший розвиток кризових явищ в регіоні.

Як органічні складові економічної системи ЄС — нові країни-члени зустрічають виклики глобалізації, ефективно адаптуються до нових, більш жорстких, умов міжнародної конкуренції у XXI ст. Їх досвід свідчить, що шлях входження малих економік до висококонкурентних міжнародних економічних угруповань повністю себе виправдовує [1, с. 67].

Зважаючи на вище названі причини, необхідно враховувати, що, в першу чергу з політичних причин, неминучим буде тривалий перехідний період до повноцінного вступу України до ЄС. Крім того, для нашої країни важливо усвідомити, що успіх переговорів про приєднання залежить від конкретних досягнень країни-кандидата на вступ і, в більшій мірі від того, наскільки швидко вона зможе зрівнятися за рівнем економічного розвитку з партнерами по інтеграції.

Бібліографічний список

1. Лук'яненко Д. Г. Глобальна економічна інтеграція: монографія / с. 67.
2. Лук'яненко Д. Г. Економічна інтеграція і глобальні проблеми сучасності: навч. посіб. / Д. Г. Лук'яненко. — К.: КНЕУ, 2005. — С. 49.
3. Макогон Ю. В., Власова Т. В. ЄС у контексті глобалізації світогосподарських зв'язків. Навчальний посібник для студентів за фахом «Міжнародна економіка». — Донецьк: ДонНУ, 2000. — 68 с.
4. Маруняк Є. О. Економіко-географічні аспекти розвитку глобалізації світової економіки // Український географічний журнал. — 2003. — № 2. — С. 33.
5. Міжнародна економіка: навч. посіб. / Ю. Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон [та ін.]. — 2-ге вид. — К.: Центр навч. літ., 2004. — С. 329.
6. Можайкіна Н. В. Конспект лекцій з курсу «Міжнародні економічні відносини» (для студентів 3 курсу денної і заочної форм навчання за напрямом підготовки 6.030601 «Менеджмент») / Н. В. Можайкіна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. — Х.: ХНАМГ, 2012. — 152 с.
7. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами (теорія і практика) / В. І. Муравйов. — К.: Академ-Прес, 2002. — С. 266.
8. Пашков В. Україна і розширення ЄС: проблеми, наслідки, перспективи / В. Пашков, В. Чалий // Зеркало тижня. — 2001. — № 45 (369), 17 листопада. — С. 26.
9. Політика розширення Європи [Електронний ресурс] // Атлантична панорама. — 2008. — № 5 (18). — Режим доступу: www.atr.mil.gov.ua/number/18/36.htm

Будагова Жала Байрам

Докторант

Азербайджанского Университета Кооперации

Budagova Jala Bayram

Doctoral student

Azerbaijan University of Cooperation

СТРУКТУРНЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В ОБЛАСТИ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТОРГОВЛИ И ТЕНДЕНЦИИ ЕЁ РАЗВИТИЯ

STRUCTURAL CHANGES IN INTERNATIONAL TRADE AND ITS DEVELOPMENTAL TENDENCY

Аннотации. В настоящее время повышается роль внешней торговли, так как экономическое развитие общества и обеспечение безопасности всех государств мира и рост экономического подъема в странах зависит от внешней торговли. Со временем постепенный рост числа стран с открытой экономикой привел к формированию глобальной торговой системы, основываясь на общие принципы и стандарты. В статье повествуется об аспектах участия стран во внешней торговле. Кроме того, здесь анализируются структурные изменения и факторы развития международной торговли на современном этапе.

Ключевые слова: внешней торговли, импорт, экспорт, структура товарооборота, географическая структура

Summary. The role of foreign trade increased, because economic development of society, the security of all countries in the world and growth of economic development in the countries depend on foreign trade. Over the time a gradual increase in the number of countries with open economics has led to the formation of global trade system based on the general principles and standards. The article tells about the aspects of participation of countries in international trade. Moreover, here are analyzed structural changes and developmental factors of international trade at the present stage.

Key words: foreign trade, import, export, mercantile structure, geographical structure.

С конца XVIII века и начиная с XIX века международная торговля приняла форму мирового рынка с целью привлечения всех стран мира к международной торговле. Начиная с этого периода и по сегодняшнее время в динамике развития международной торговли происходят регулярные изменения. В целом, развитие международной торговли в мире, т.е. её увеличение в устойчивой форме, относится к периоду после Второй мировой войны. А это основывается на общую экономическую деятельность в мире после Второй мировой войны. В тот же период времени международная перевозка товаров, услуг и капитала в странах с открытой экономикой стала развиваться ещё быстрыми темпами. Постепенное увеличение числа стран с открытой экономикой на основе общих принципов и стандартов приводило к формированию глобальной торговой системы. В создании глобальной торговой системы основным воздействующим элементом была сила США. Только после Второй мировой войны, появились общие тенденции, присущие международной торговле, к которым можно отнести нижеследующее:

- значительное возрастание объема международной торговли в послевоенный период;
- региональные и международные интеграционные процессы, давая мощный импульс развитию мировой экономики в странах участницах, приносят доходы от прироста капитала;
- международная торговля для получения прибыли укрепляет влияние международной специализации и кооперации.

В современном мире на изменения происходящие в динамике развития, товарной и географической структуре международной торговли оказали влияние многочисленные и многосторонние факторы. Эти факторы можно классифицировать следующим образом:

1) углубление международного разделения труда и углубленная интернационализация мирового хозяйства приводит к росту показателя открытости национальных экономик в странах мира;

2) научно-технический прогресс и инновационное развитие привели к созданию гибких рабочих

структур и структурным изменениям в национальной экономике;

3) концентрация и централизация производства и капитала на национальных и международных рынках привели к активизации деятельности транснациональных компаний на мировых рынках;

4) вывоз капитала, в частности, масштаба прямых инвестиций и темпов увеличения привело к укреплению экспортного потенциала и роста оборота международной торговли в мире;

5) с распадом советской системы международная торговля в Восточной Европе и странах бывшего Советского Союза стала на путь формирования национальной экономики и формирование новых независимых государств, оказало положительное влияние на её расширение;

6) в целом, международные экономические организации, в индивидуальном порядке, Всемирная торговая организация (ВТО) на основе принципов укрепляет процесс либерализации внешней торговли;

7) пространственное расширение и увеличение числа зон свободной торговли и таможенных союзов привело к интенсификации и углублению интеграционных процессов, которые устраняют региональные барьеры;

8) в общем, для внешнеторгового оборота, а по отдельности для экспортно- импортных операций создали благоприятные условия с целью активного вмешательства государств во внешнеэкономическую деятельность.

Факторы, упомянутые выше, определили тенденции развития внешней торговли. В первую очередь это привлекает национальную и международную экономику в мире к постепенному охвату более широкого круга, усиление прозрачности национальной экономики в разных странах и увеличение количества показателей открытости для достижения международных стандартов. Конечно, этот процесс происходил под влиянием современного научно-технического прогресса для каждой страны, придавая для национальной экономики сильные потенциальные возможности. Говоря о потенциальных возможностях мы подразумеваем более и достаточно сильный экономический потенциал, где на передний план выдвигает реализация систематического изучения всех аспектов. В этом направлении в национальной экономике создается гибкая и свободная структура, и для этого необходимо сделать серьезные структурные изменения. Действующие в этом направлении масштабы международного процесса влияют на процесс транс национализации и интеграции производства и капитала, а это в свою очередь отражает процесс увеличения более быстрыми темпами вложение иностранных инвести-

ций, в частности прямых иностранных инвестиций. Капитал, в частности, же движение международных инвестиций в большей или меньшей степени увеличивает международные торговые отношения, а эти отношения являясь носителями торговых субъектов увеличивают их количество и улучшают качество.

Международную торговлю невозможно представить без его субъектов и объектов. Потому что международная торговля формируется на основе объектов и субъектов. В роли субъектов могут выступать страны мира, корпорации, ассоциации, транснациональные корпорации (ТНК) и многонациональные корпорации региональных экономических группировок. А в качестве объектов же выступают товары и услуги.

Именно эти субъекты представляют географическую структуру международной торговли. Географическая структура международной торговли на организационных основаниях была разделена посредством территории, экономических факторов, природных ресурсов и торговых потоков между отдельными странами и группами стран. Экономическая мощь в мире между странами была сформулирована неравномерно. Поэтому в зависимости от уровня экономического развития страны мира были сгруппированы следующим образом:

1) страны с развитой рыночной экономикой;

2) развивающиеся страны;

3) бывшие социалистические страны Восточной Европы, перешедшие к рыночной экономике [1, стр. 68–73].

В экономической литературе упоминание таксономических делений стран мира вызывают некоторые сложности в уровне экономического развития. Прежде всего, потому, что во все странах, вошедшие в три экономические группы, критерии классификации различны. То есть, не только в странах с развитой и развивающейся рыночной экономикой, но и бывших социалистических странах, перешедших к рыночной экономике, группировка критериев вызывают затруднения. Из-за того, что страны с переходной экономикой находятся на стадии выбора экономического развития, было неправильно, чтобы развитые страны пришли к единому измерению критериев. В то же время говоря о странах с рыночной экономикой, то само название группы не имеет логического смысла. Потому что, почти все развитые страны — это страны с рыночной экономикой. В этом смысле мы полностью согласны с группами экономистов, которые разделили страны мира по уровню экономического развития, в промышленно развитые страны и страны со средним и низким уровнем экономического развития. Между этими экономическими группировками имеется различие и в международной торговле. Подробно это можно рассмотреть в таблице 1 [2, стр. 186–187].

Таблиця 1

**Структура мировой торговли товарами
(по сравнению с мировой торговлей в%)**

Экспорт	В промышленно-развитые страны	В развивающиеся страны	В восточно-экономическую систему	Во всем мире
Из промышленно развитых стран	50,0	13,2	3,4	66,6
Из развивающихся стран	15,4	6,0	1,5	22,9
Из стран Востока	5	2,0	5,7	12,7

Источник: [2, стр. 186–187].

На основании отраженных в таблице данных можно увидеть, что 50% мирового экспорта из промышленно развитых странах экспортируют в другие промышленно-развитые страны. В целом можно увидеть, что общий объем мирового экспорта приходится на промышленно-развитые страны (66,6%). Следующую ступень занимают страны, которые находятся в развитии. В этих странах также основным торговым партнером являются промышленно-развитые страны. А это показывает то, что основу сырья и материалов, используемых в промышленно-развитых странах импортируют из развивающихся стран. Мировой экспорт в развивающихся странах составляет приблизительно 23%, а на долю стран, вошедших в восточно-экономическую систему, приходится всего лишь 12,7%.

Промышленно развитые страны, такие как США, Япония, Германия, составляют экономическую мощь в мире, но несмотря на то, что 9% населения мира сосредоточены в этих странах, эти страны присваи-

вают половину дохода заработанную по всему миру. Они держат под контролем одну треть покупательской способности всех стран. Высокая роль мирового экспорта в развитых странах зависит в основном от производства высокотехнологичной продукции. А такая продукция в других странах содержится в малых количествах, или же можно отметить, что вообще отсутствует. Именно эта особенность приводит к всеобщей пользе в развитых странах. В это же время страны, которые нуждаются в высокоразвитых технологиях попадают в зависимое положение и направляются удержать монопольное положение в развитых странах. Эту возможность добровольно никакая страна им не предоставляет. Эти страны приобретают это на основании оценивания высоких технологий, науки и техники. Развитые страны занимая ведущую роль в экспорте товара параллельно также занимают важное место и в импорте. С развитием высокой технологии и техники в странах, не входивших в группу развитых стран, увеличивается качество и ценность производимого товара, а это привлекает развитые страны приобретать новые товары на мировом рынке. В результате доля импорта растет [3, стр. 174–178]. В таблице 2 можно ясно увидеть участие стран мира в международной торговле.

Как видно из таблицы, на территориальных потоках международной торговли происходят важные изменения. Таким образом, в странах Северной Америки, Южной Америки, Европы и Азии импорт и экспорт имеют важное значение. В 1953–2003 годах доля мировой торговли между экспортом и импортом африканских стран сократилась. Только в 2003–2014 годах отслеживается рост импорта и экспорта. Этот рост также находит свое отражение в мировом экспорте азиатских стран. Примерно такие же тенденции на-

Таблиця 2

Международная торговля на основе территориально-географической структуры (в %)

	Экспорт					Импорт				
	1953	1973	1993	2003	2014	1953	1973	1993	2003	2014
В мире	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Северная Америка	24,8	17,3	17,9	15,8	13,5	20,5	17,2	21,3	22,4	17,7
Латинская Америка	9,7	4,3	3	3	3,8	8,3	4,4	3,3	2,5	4
Западная Европа	39,4	50,9	45,3	45,9	36,8	43,7	53,3	44,5	45	36,4
Африка	6,5	4,8	2,5	2,4	3	7	3,9	2,6	2,2	3,4
Азия	13,4	14,9	26	26,1	32	15,1	14,9	23,5	23,5	31,5

Источник: www.wto.org

блюдались и в импорте. Внешняя торговля в странах Латинской Америки, как видно, не выглядит гладко. За период 1953–2013 годы в импорте и экспорте произошли значительные изменения. И, наконец, по сравнению с предыдущими годами в 2014 году импорт и экспорт увеличился.

Устойчивые торговые потоки не смотря на концентрацию между промышленными центрами, за последнее время наблюдали новые тенденции, которые имели важное значение в структурных изменениях мировой торговли. За 2001–2007 года в Евразии и западноевропейских странах доля мировой торговли сократилась, увеличился «Китай фактор». Стремительно развивается Индийский торгово – экономический потенциал.

В целом, в последние годы чувствуется значительный рост и сокращение мировой торговли. За последние десять и более лет экономика Японии сталкивается с некоторыми трудностями, замедляется экономический рост по отношению к уровню импорта. В ряде стран Восточной Европы, особенно в России, Азербайджане и Казахстане объем внешнеторгового оборота изменился. Это произошло в основном за счет увеличения объема экспорта нефти [4, с-184–185]. На рисунке 1 можно ясно увидеть некоторые страны, входившие в ВТО и их долю во внешней торговле.

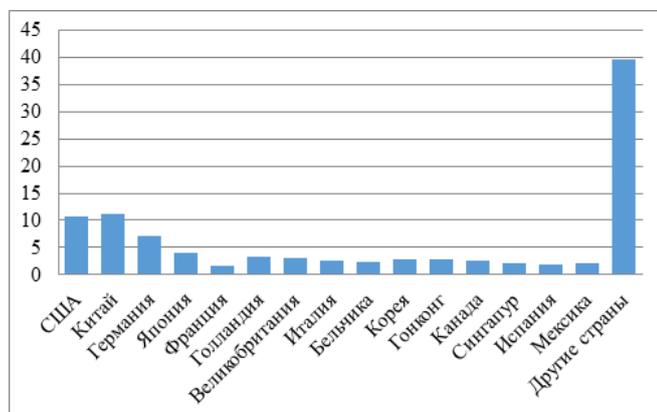

Рисунок 1. Доля внешней торговли в ряде стран ВТО в 2014 году (в процентах)

Источник: сайт www.wto.org

На картинке можно увидеть информацию о том, что доля внешней торговли на 2014 год наблюдается в трёх странах. Их процентные ставки выше по сравнению с другими. Согласно рейтингу Китай занимает первое место, на втором месте США, а на третьем- Германия. На следующем месте находится Япония. Доля Японии в мировой внешней торговле в 2014 году составило 4%.

Структура товаров международной торговли, т.е. товарная структура – отражает процентное соотношение товаров, которые используются во всем мире.

В настоящее время в мире производится 20 миллионов видов и более 200 миллионов единиц продукции и товаров народного потребления [1, стр. 70].

В наше время, на тенденцию роста в международной торговле товарами оказывают влияние определенные факторы, среди можно указать нижеперечисленное:

- частые изменения в международной торговле товарной номенклатуры;
- увеличение различных частей, элементов и деталей обмена;
- относительное снижение важности торговли сырьем и топливом;
- сотрудничество и укрепление компаний;
- в связи с появлением спутниковой связи, видео оборудования, современных телекоммуникационных услуг привели к отказу в сфере личных отношений покупателя с продавцом [1, стр. 83].

Как известно, структура международного разделения труда в международной торговле товарами, зависит от товарных бирж. С течением времени товарная биржа в мире растет и в результате этого происходит реструктуризации. Каждый типа продукта участвующий в обмене на одинаковом уровне оказывает влияние на развитие экономики. А это основано на определенные причины. В качестве примера можно отметить страны, которые экспортируют свои природные и истощенные богатства, которым кроме денег ничего не остается. Тем не менее, страны импорта природных ресурсов от приобретенных продуктов изготавливают конечную продукцию и тем самым получают от этого инвестиции. Для высокотехнологичных продуктов, которые имеют высокий технический уровень, торговля становится выгодной для стран импортеров и экспортеров. А это основывается на то, что экспорт создает условия фирмам для ознакомления со стандартами и сертификатом качества, к расширению производства для получения дополненной прибыли, созданию возможности повысить конкурентоспособность на мировом рынке [3, с. 148–150].

За последние годы хоть и не на много, но сокращается объем мирового экспорта пищевыми продуктами. Это можно объяснить тем, что каждая страна хочет обеспечить свою продовольственную безопасность за счет внутреннего производства. А это считается одним из важных структурных изменений в международной торговле товарами. Основной особенностью мировой торговли продуктами питания является тот факт, что промышленно развитые страны укрепляют свои позиции и увеличивают зависимость развивающихся стран от пищевых продуктов ведущих центров мирового хозяйства. Из-за увеличения в этих странах самообеспеченности сократилась их

доля импорта продовольственными товарами. В результате, на мировом рынке относительно снизился спрос на продовольственные товары. На данный момент доля экспорта продовольственными товарами в мировой структуре составляет около 6%. Текстильная продукция и готовая одежда в международной торговле развивается неравномерно. В этой области доля промышленно развитых стран и развивающихся стран практически одинакова. Ведущую роль в мировом рынке одежды занимают развивающиеся страны, и они, как правило обеспечивают приблизительно более 60% мирового экспорта. На долю промышленно развитых стран приходится 79% мирового импорта одежды, в развивающихся странах это составляет 16,8%, а 4,2% приходит на долю стран с переходной экономикой [1, стр.83]. Увеличение оживленного мирового спроса на электронное оборудование (полупроводниковые приборы, телефоны) и ряд новых или относительно новых данных (например, цифровые фотоаппараты), управление и телекоммуникационное оборудованием странах экспортирующих электронные приборы (Тайвань, Республика Корея, Малайзия, Сингапур) сравнительно активизировали внешнюю торговлю и придерживаются к склонности увеличения доли высокотехнологичной продукции в мировом экспорте, товарной структуре и товарной группе.

Как видно из таблицы, самое высокое место занимает промышленная продукция. Дальше — продукция сельского хозяйства и горючее. В определенных интервалах лет развитие динамики по экспорты товаров изменяется. Только 2000–2005 в годах горючее достигла самого высокого показателя = 17%. В по-

следующие годы этот показатель снизился. А показатель экспорта промышленной продукции повысился. Особое место в свою очередь внутри промышленной продукции занимает местная химическая продукция, офисное и телефонное оборудование и автомобильная продукция. А в экспорте одежды по сравнению с 2012 году в 2013 году произошёл прирост в 10%, а в 2014 году — на 5%.

Учитывая выше сказанные изменения, происходящие в международной торговле последние десятилетия, можно сгруппировать следующим образом:

- темпы роста мировой торговли выше, чем темпы роста мирового ВВП;
- динамика мировой торговли в послевоенные десятилетия характеризовалась неравномерно;
- в трёх группах стран (развитых, развивающихся и стран с переходной экономикой) наблюдалось неравенство темпов роста экспорта. За последние два десятилетия в развитых и развивающихся странах экспорт увеличивался более быстрыми темпами;
- изменения в структуре товарного экспорта сырья, топлива и доля продуктов питания уменьшилась, а доля готовой продукции и полуфабрикатов повысилась;
- географическое распределение торговых отношений, т.е. географическая структура изменялась по направлению от развитых стран к развивающимся странам. Группа небольших стран в мировой торговле приобрела характер централизации.

Следует подчеркнуть, что хотя доля различных стран и групп стран (развитые страны с рыночной экономикой, развивающиеся страны, страны с переходной экономикой) в мировой торговле изменялась

Таблица 3

Основные группы экспорты руемых товаров в мире, %

	Годовые процентные изменения						
	1990–95	1995–00	2000–05	2010–2014	2012	2013	2014
Сельско хоз.продукция	7	-1	9	7	-1	5	2
Горючее и горнодобывающая промышленная продукция	2	10	16	6	2	-3	-6
Горючее	1	12	17	7	5	-3	-7
Производства	9	5	9	5	0	3	4
Железо и сталь	8	-2	17	3	-8	-7	5
Химическая продукция	10	4	14	5	-2	2	3
Офисное и телефонное оборудование	15	10	6	3	0	4	2
Ткачество	8	0	6	6	-4	7	3
Одежда	8	5	7	8	0	10	5
Автомобильная продукция	8	5	10	6	1	3	4

Источник: сайт www.wto.org

(например, у стран с переходной экономикой она в 90 е гг. XX в. сократилась) и продолжает изменяться, абсолютные стоимостные показатели экспорта в целом росли у большинства стран мира (в том числе и у стран с переходной экономикой), однако, динамика этого роста была различной.

Многим странам мира, прежде всего наиболее развитым, удалось существенно увеличить степень переработки топливно-сырьевых ресурсов (например, нефти, в процессе переработки, которой существенно возрос уровень получаемых светлых нефтепродуктов), более эффективного использования так называемых вторичных ресурсов (вторичного сырья).

Параллельно с этими изменениями в структуре международной торговли товарами резко возросли масштабы торговли услугами и результатами интеллектуальной деятельности.

Следует при этом подчеркнуть, что развитые страны с рыночной экономикой, которые поставляют на мировой рынок основную часть промышленной продукции (особенно продукции высоких технологий) и услуг, сохраняют при этом за собой позиции крупных поставщиков продовольствия, сырья, топливно-энергетических ресурсов, таких как нефть, природный газ, уголь (например, Канада, Австралия, ЮАР, Великобритания, Норвегия, Нидерланды). Иными словами, развитые страны с рыночной экономикой «присутствуют» во всех товарных сегментах международной торговли, т.е. для них помимо географической характерна еще и товарная диверсификация. Однако при этом они стремятся занимать «верхние этажи» международной торговли, связанные с производством и реализацией наиболее передовых видов продукции обрабатывающей промышленности на основе современных и перспективных высоких технологий. Эти «верхние этажи» современного производства и, соответственно, международной торговли являются сферой острейшей конкурентной борьбы.

Вместе с тем и для развивающихся стран (особенно для новых индустриальных стран) характерны тенденции роста в экспорте удельного веса готовых промышленных изделий. К началу XXI в. по данным ЮНКТАД в 2001 г. уже 70% экспорта развивающихся

стран приходилось на долю продукции обрабатывающей промышленности.

Таким образом, учитывая рассмотренную выше эволюцию мировой торговли, необходимо остановить особое внимание на новейшем этапе ее развития (с начала 1990-х годов — по настоящее время), который отличается следующим:

- на докризисном этапе мировая торговля развивалась достаточно высокими темпами;
- в период финансово-экономического кризиса наблюдалось падение как объемов мировой торговли, так и основных макроэкономических показателей большинства стран мира;
- расширяющийся беспрецедентными темпами мировой обмен в области информации, миграции рабочей силы и капитала, существенно усиливает взаимозависимость и конвергентность в международной торговле;
- в посткризисном периоде, на фоне сохраняющейся неустойчивости мировой экономики следует ожидать дальнейшего замедления темпов роста мировой торговли, что будет обусловлено нестабильностью на валютных рынках, и как следствие резкими колебаниями валютных курсов; незначительной динамикой экономического роста в развитых странах, прежде всего в странах «Триады» — ЕС, Японии и США; снижением внешнего спроса в странах ЕС и Японии; высокими и нестабильными ценами на сырьевые товары (энергоресурсы, сельскохозяйственную и химическую продукцию); сложными внутренними проблемами (демографическими, экологическими, сырьевыми, продовольственными и др.) в большинстве развивающихся стран (в т.ч. Китае и Индии); и др. внешнеэкономическими факторами (землетрясения, наводнения, цунами, ядерные катастрофы, военные конфликты и др.).

Проведённое исследование позволяет сделать вывод о том, что международной торговле свойственен эволюционно-поступательный характер развития. А каждому этапу присущи свои качественные, четко идентифицированные историко-экономические изменения, которые имели форму революционного «прорыва», или инволюционного «отката».

Литература

1. Ə. Н. Ələkbərov, М. Ə. Vəliyev, S. M. Məmmədov «Beynəlxalq iqtisadi münasibətlər», 2010 — С. 68–73, 83.
2. İrşad Kərimli «Beynəlxalq iqtisadi münasibətlərin müasir problemləri» Bakı-2006 — С. 186–187.
3. А. Əliyev, А. Şəkəraliyev, İ. Dadaşov «Dünya iqtisadiyyatı: Müasir dövrün problemləri» — Bakı-2003, — С. 174–178, 148–150.
4. Y. V. Vavilova, L. P. Borodulina «Beynəlxalq ticarət» Bakı-2009. — С. 184–185.
5. www.wto.org

Гоблик Володимир Васильович

*доктор економічних наук, доцент кафедри менеджменту та управління економічними процесами
Мукачівський державний університет*

Щербан Тетяна Дмитрівна

*доктор психологічних наук, професор кафедри психології
Мукачівський державний університет*

Гоблик Владимир Васильевич

*доктор экономических наук, доцент кафедры менеджмента и управления экономическими процессами
Мукачевский государственный университет*

Щербан Татьяна Дмитриевна

*доктор психологических наук, профессор кафедры психологии
Мукачевский государственный университет*

Hoblyk V.

*doctor of economic sciences, associate professor of management and economic processes management department
Mukachevo state university*

Scherban T.

*doctor of psychology sciences, professor of psychology department
Mukachevo state university*

**ЛІСИ ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ,
ПРИМНОЖЕННЯ ТА РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ
ЛЕСА КАК ТУРИСТИЧЕСКИЙ РЕСУРС: ПРОБЛЕМЫ СОХРАНЕНИЯ,
ПРИУМНОЖЕНИЯ И РАЦИОНАЛЬНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ
FORESTS AS TRAVEL RESOURCES: PROBLEMS OF SAVING,
INCREASING AND RATIONAL USE**

Анотація. В статті відокремлені проблеми раціонального використання лісів як основного ресурсу розвитку туристичної індустрії, участі сільського населення методом громадського лісокористування.

Ключові слова: туристичний ресурс, сільське населення, лісове господарство, громадське лісокористування.

Аннотация. В статье выделены проблемы рационального использования лесов как основного ресурса развития туристической индустрии, участия сельского населения методом общественного лесопользования.

Ключевые слова: туристический ресурс, сельское население, лесное хозяйство, общественное лесопользование.

Abstract. In the article was separated the issues of rational use of forest resources as the main development of the tourism industry, the participation of the rural population by the public forest.

Keywords: tourism resources, rural population, forestry, public forest.

Туристично-рекреаційний потенціал Закарпатської області є достатньо важливим з огляду на перспективу вдосконалення інвестиційного клімату в усіх чотирьох транскордонних регіонах, сформованих за участю регіону на кордоні між Україною та ЄС. Крім того, його ефективне використання дозволяє сподіватися на реалізацію успішних транскордонних інвестиційних проектів багатостороннього характеру: розробку та

взаємовигідну експлуатації туристичних маршрутів, лікувально-оздоровчих і логістичних мереж, відпочинкових турів у гірській частині Карпат тощо [1].

Найбільшим багатством Закарпатської області, яке формує основу її природно-ресурсного потенціалу, зокрема у контексті розвитку туризму та залучення в цю сферу господарського комплексу області інвесторів, є ліси, що займають понад 50% території Закарпаття.

В Українських Карпатах збережені найбільші в Європі ділянки пралісів, а Карпатський біосферний заповідник належить до найбільших та найцікавіших об'єктів природно-заповідного фонду України.

Проблеми з лісовими ресурсами Закарпаття полягають у вирубуванні лісів на крутих схилах, що приводить до ерозій, зсувів, катастрофічних повеней, просторово нераціональній вирубці, перевищенні обсягів вирубування над обсягами заліснення. У процесі транспортування деревини нищаться ландшафти, водні об'єкти, завдається шкода біорізноманіттю. Нищення лісових комплексів псує лісово-гірські ландшафти та зменшує туристичну привабливість регіону. Зменшення кількості лісів зменшує обсяги ловлення двооксиду вуглецю, і, відповідно, збільшена концентрація парникових газів спричиняє кліматичні зміни.

Місцеве сільське населення в більшості випадків не бере участі в плануванні, управлінні та легальному використанні лісових (та нелісових) ресурсів, не отримує вигоду, фінансових доходів від сусідства з лісовими та заповідними лісовими територіями. Часто самі жителі беруть участь у незаконних вирубках лісів, тим самим сприяють виникненню побічних екологічних проблем (повені). Позитивний приклад залучення населення до дворівневого планування використання лісових ресурсів є в області (села Нижній Бистрий та Богдан) [2]. Метод громадського лісогосподарювання полягає в залученні місцевого (сільського) населення до розробки стратегічного плану розвитку громади на основі природних ресурсів та операційного плану розвитку лісового господарства. Пілотні проекти по впровадженню методу громадського лісогосподарювання були виконані в рамках проекту FORZA та отримали підтримку населення та влади [3].

Досягнення сталого багатофункціонального ведення лісового господарства, в тому числі шляхом впровадження наближеного до природи лісівництва є нагальною потребою, оскільки ведення лісового господарства в основному зосереджується на вирощуванні лісу для виробництва деревини без зважання на багатофункціональність лісу. При сталому багатофункціональному веденні лісового господарства, окрім суто лісовирощування, чільне місце займає туристична, рекреаційна галузі та галузі, що пов'язані з використанням грибів, ягід, лікарської сировини, мисливським господарством. Господарювання за принципами наближеного до природи лісівництва вже багато років застосовується у країнах Європи і відрізняється від сучасного українського лісогосподарювання

комплексним підходом до використання лісу через багатофункціональне ведення лісового господарства, яке включає в себе екологічні, економічні та соціальні потреби місцевого населення та держави в цілому [4].

Потребують зміни не тільки підходи до лісового господарства, а також й методи його ведення. Екологічно безпечним та необхідним є поступове впровадження рубок переформування та використання сучасної природозберігаючої техніки лісівниками. Це дозволить зберігати екологічні властивості лісу, біорізноманіття та досягати економічного й соціального ефекту.

Вирішенню соціальних проблем області сприятиме запровадження глибокої обробки деревини, залучення місцевого населення до такої діяльності, формування лісового кластера та кластерного менеджменту. Знову ж таки дані підходи не є новими для області, і декілька пілотних проектів уже було реалізовано в області. Рекомендаціями для Карпатського регіону в рамках упровадження кластерної системи управління є необхідність посилення ролі лісового кластера в напрямку деревообробки, дерев'яне домобудування, лісовий туризм та обробка недержавної лісової продукції [5].

На жаль, існуюча програма розвитку лісового господарства в області має на меті досягнення сталого лісового господарства, проте спрямована в першу чергу на досягнення економічних результатів та безперерйну роботу лігоспів та деревообробних підприємств і не визначає основні цілі регіональної політики в галузі деревообробки, до яких відносять впровадження сучасних технологій розробки лісосік та заготівлі деревини, якісне лісовідновлення та збереження лісів, поглиблення переробки деревини, створення нових виробництв та технічне переоснащення існуючих, створення кластерів. В подальшому в програмних документах в галузі лісового господарства необхідно передбачати досягнення балансу інтересів власників лісів, суб'єктів господарювання і місцевого населення, розвиток виробничої бази для збільшення обсягів недержавного використання лісів (грибів, ягід, лікарської сировини), поглиблення деревообробки, перевищення обсягів заліснення над вирубуванням, упровадження природозберігаючих технологій при заготівлі та вивезенні деревини.

Отже, для сталого розвитку лісового господарства сільських територій, ефективного використання лісів у туристичній галузі слід упроваджувати методи громадського лісогосподарювання, впровадження наближеного до природи лісівництва, розвиток лісового туризму, збільшення обсягів заліснення та заповідання лісових територій.

Література

1. Гоблик В. В. Внешнеэкономические связи в трансграничных регионах: опыт Украины и стран Евросоюза: монографія / В. В. Гоблик; Мукачевский государственный университет. — М.: ЦСП и М, 2015. — 318 с.
http://www.forza.org.ua/fa/files/community_forestry_ukr.pdf
<http://www.forza.org.ua/index.php?mid=81&lch=ukr>
<http://www.forza.org.ua/index.php?mid=79&lch=ukr>
<http://www.forza.org.ua/fa/files/korotkyiklaster.pdf>

Демидова Мария Геннадьевна

Выпускница

Московского государственного института международных отношений

Demidova M. G.

Graduate

Moscow State Institute of International Relations

ВНЕШНЯЯ ТОРГОВЛЯ ФРАНЦИИ ЗА 2007–2011 ГГ. ВЛИЯНИЕ КРИЗИСА

INTERNATIONAL TRADE OF FRANCE BETWEEN 2007 AND 2011. THE INFLUENCE OF THE CRISIS OF 2008

Аннотация. Исследованы вопросы структуры внешней торговли Франции за период 2007–2011 гг и влияние кризиса 2008 года на внешнюю торговлю Франции.

Ключевые слова: международная торговля, экспорт, импорт, кризис.

Summary. The aspects of forming a structure of international trade in France between 2007 and 2007 and the influence of the crisis of 2008 are investigated.

Key words: international trade, export, import, crisis.

Динамика внешней торговли Франции за 2007–2011 годы

Безусловно, одной из самых важных составляющих социально-экономического развития страны является ее внешнеэкономическая деятельность. В современном мире, в условиях глобализации экономики, т.е. процессов превращения мирового хозяйства в единый рынок товаров, услуг, капитала, рабочей силы и знаний, происходит размывание границ между национальными и соседними рынками (особенно в интеграционных объединениях типа ЕС), увеличивается международное движение ресурсов, поступление которых извне зачастую сравнимо с их поступлением изнутри (в первую очередь это касается знаний и капитала), чему в немалой степени способствует либерализация экономик и деятельность ТНК. Именно внешнеэкономическая деятельность является катализатором таких процессов, как интенсификация производства, увеличение экономического роста, обогащение потребительского рынка страны.

Структура внешней торговли включает в себя:

а) экспорт — вывоз за пределы страны товаров, что приводит к уменьшению национальных материальных ресурсов;

б) импорт — ввоз товаров в страну, что увеличивает запас материальных ценностей в стране.

Для того, чтобы проследить соотношение данных составляющих, целесообразно рассмотреть саль-

до торгового баланса, т.е. разность между стоимостью экспорта и импорта. Можно заметить, что на протяжении всего рассматриваемого нами периода (2007–2011 гг.) данный показатель принимает отрицательные значения (Франция больше покупает, чем продает), что в международной практике считается плохой тенденцией, так как интересы отечественных производителей ущемляются из-за наводнения национального рынка импортными товарами.

На развитие внешнеэкономической деятельности Франции безусловно повлиял мировой экономический кризис 2008 года, в результате которого произошел заметный спад внешнеторгового оборота (с 1324740 млн. долл. США в 2008 году до 1036102 млн. долл. США в 2009 году). Следует отметить, что последствия кризиса не преодолены до сих пор, так как внешнеторговый оборот 2011 года лишь приблизился к докризисному уровню. Однако доля импорта в торговом балансе в целом стабильна и находится в пределах от 53,4% до 54,7%, что отчетливо прослеживается в таблице 1.

Для того, чтобы определить место Франции в международной торговле и торговых отношениях внутри ЕС, рассмотрим таблицу 2:

На основе приведенных данных можно сделать следующие выводы. Во-первых, за рассматриваемый период уменьшилась доля страны в мировом экспорте и импорте (с 4,21% до 3,44% и с 4,82% до 4,15% соответственно). Главная причина данного явления

Таблица 1

Динамика внешней торговли Франции в 2007–2011 гг.

Аспект/год	2007	2008	2009	2010	2011
Оборот внешней торговли (млн долл. США)	1181905	1324740	1036102	1122231	1285488
Оборот внешней торговли на душу населения (долл. США)	19074	21263	16542	17822	20310
Экспорт (млн.долл. США)	550458	608957	475895	515591	582088
Доля экспорта во внешнеторговом обороте (%)	46,574	45,968	45,931	45,943	45,281
Импорт (млн.долл. США)	631447	715783	560207	606640	703400
Доля импорта во внешнеторговом обороте (%)	53,426	54,032	54,069	54,057	54,719
Коэффициент покрытия(%)	87,174	85,076	84,95	84,991	82,753

Источник: интернет-ресурс Monthly Bulletin of Statistics UN, table 34, Hungary, years 2007–2012.

состоит в ограждении экономик стран Евросоюза от конкуренции извне, что не стимулирует прогрессивных нововведений и сдерживает совершенствование отраслевой структуры. Хотя, важно отметить, что, несмотря на незначительное уменьшение доли страны во внешней торговле стран ЕС (с 10,71% до 10,36%), Франция продолжает оставаться одной из ведущих экономик данного региона.

Таблица 2

Доля Франции в мировой торговле

Аспект/год	2007	2008	2009	2010	2011
Доля страны в мировом экспорте (%)	4,21	4,01	4,20	3,64	3,44
Доля страны в мировом импорте (%)	4,82	4,72	4,95	4,28	4,15
Доля страны во внешней торговле стран европейского региона (%)	10,71	10,73	10,97	10,56	10,36

Источник: Интернет-ресурс Monthly Bulletin of Statistics UN, table 51, Selected series of world statistics

Более подробно развитие внешнеэкономической деятельности Франции в рассматриваемые годы проследим, используя следующие показатели: оборот, абсолютный прирост, темп прироста.

Несмотря на откровенно «провальный» для внешней торговли Франции 2009 год (базисный абсолютный прирост составил –145803млн долл. США, цепной –288638млн долл. США, базисный темп прироста –11,01% и соответствующий ему цепной –21,79%), среднегодовой темп роста оказался выше 2%, а абсолютный прирост составил около 26 млн долл. США. Базисный показатель не только 2009, но и 2010 года имел отрицательное значение, однако стала заметна тенденция к выходу из кризиса (базисный темп прироста увеличился почти в два раза, а цепной составил 8,31%, что соответствует 86111млн долл. США).

Экспорт является одним из важнейших показателей развития экономики в целом. Рост экспортных заказов означает увеличение занятости, а, следовательно, и доходов населения. Резкое падение экспорта означает снижение темпов роста производства,

Таблица 3

Показатели динамики торгового оборота Франции. 2007=100

Годы	Оборот (млн долл. США)	Абсолютный прирост (млн долл. США)		Темп прироста (%)	
		Базисный	Цепной	Базисный	цепной
2007	1181905	-	-	-	-
2008	1324740	142835	142835	12,09	12,09
2009	1036102	-145803	-288638	-11,01	-21,79
2010	1122231	-56974	86111	-5,5	8,31
2011	1285488	103583	163257	9,23	14,548

Среднегодовой темп прироста = 2,19%.

Среднегодовой абсолютный прирост = 25895,75 млн долл. США

Источник: рассчитано автором на основе данных таблицы 1

увеличение безработицы, снижение уровня жизни населения.

В соответствии с данными таблицы 4, 2007–2008 годы были весьма успешными для экономики Франции. Экспорт увеличился на 58,5 млрд долл. США при темпе прироста 10,63%, что особенно выделяется на фоне того, что среднегодовой темп прироста за 2007–2011 годы составил 1,44%. На резкое сокращение экспорта в 2009 году повлиял мировой экономический кризис, часть экспортных товаров оказалась невостребованной из-за всеобщего спада производства. 2010 год показал положительную динамику, которая усилилась в 2011 году, что позволило превзойти уровень 2007 года.

Как было замечено ранее, сальдо внешнеторгового баланса страны отрицательное, т.е. импорт по объемам превосходит экспорт, но динамика изменений показателей экспорта и импорта сходна. Однако можно заметить, что среднегодовой темп прироста импорта почти в 2 раза превосходит среднегодовой темп прироста экспорта (2,85% против 1,44%). Абсолютный прирост импорта, таким образом, превышает абсо-

лютный прирост экспорта более, чем в 2 раза (7,9 млрд долл. США против 18 млрд долл. США).

Для более подробного изучения динамики экспорта, импорта, товарооборота в целом, их физического объема, а также движения средних цен на товары в период с 2007 по 2011 год используем следующие индексы.

Таблица 6

**Индексы экспорта внешней торговли Франции.
2007=100**

Экспорт					
Аспект/год	2007	2008	2009	2010	2011
Стоимость (в евро)	390910	401458	412901	341065	387865
Индекс стоимости	127,41	134,4	143,55	123,5	141,62
Индекс средних цен	93	96	99	95	97
Индекс физического объема	137	140	145	130	146

Таблица 4

Показатели динамики экспорта Франции. 2007=100

Годы	Экспорт (млн долл. США)	Абсолютный прирост (млн долл. США)		Темп прироста (%)	
		Базисный	Цепной	Базисный	Цепной
2007	550458	-	-	-	-
2008	608957	58499	58499	10,63	10,63
2009	475895	-74563	-133062	-13,55	-21,85
2010	515591	-34867	39696	-6,33	8,34
2011	582088	31263	66497	5,68	12,90

Среднегодовой темп прироста = 1,44%.

Среднегодовой абсолютный прирост = 7.907,5 млн долл. США

Источник: рассчитано автором на основе данных таблицы 1

Таблица 5

Показатели динамики импорта Франции. 2007=100

Годы	Импорт (млн долл. США)	Абсолютный прирост (млн долл. США)		Темп прироста	
		Базисный	Цепной	Базисный	Цепной
2007	631447	-	-	-	-
2008	715783	84336	84336	13,356	13,356
2009	560207	-71240	-155576	-11,282	-21,735
2010	606640	-24807	46433	-3,929	8,289
2011	703400	71953	96760	11,395	15,95

Среднегодовой темп прироста = 2,85%.

Среднегодовой абсолютный прирост = 17.988,25 млн долл. США

Источник: рассчитано автором на основе данных таблицы 1

Таблица 7

**Индексы импорта внешней торговли Франции.
2007=100**

Импорт					
Аспект/год	2007	2008	2009	2010	2011
Стоимость (в евро)	435307	460263	485529	400763	455457
Индекс стоимости	133,77	146,3	162	138,57	158,76
Индекс средних цен	91	95	100	93	98
Индекс физического объема	147	154	162	149	162

Источник: интернет-ресурс Monthly Bulletin of Statistics UN, Hungary, years 2007–2011

Более подробно следует остановиться на анализе индексов средних цен (рассчитанных по формуле Пааше) и индексах физического объема (полученных с помощью формулы Ласпейроса), так как именно по их величине можно судить о влиянии изменения цен и объемов экспорта и импорта на динамику внешне-торгового оборота. Из приведенных выше таблиц следует, что рост экспорта и импорта Франции в 2008, 2010 и 2011 годах происходил именно из-за значительного увеличения объема закупок, в то время, как влияние цен было менее заметным. При этом также важно принять во внимание тот факт, что при незна-

чительных различиях индексов средних цен экспорта и импорта (не более 2 пунктов за соответствующие показатели в период с 2007 по 2011 годы) индекс физического объема отличался большей нестабильностью и в 2009 году на 17 пунктов превысил соответствующий ему показатель экспорта. Приведенные выводы подтверждаются данными таблицы индексов условий торговли:

Таблица 8

Индексы условий торговли

Аспект/год	2007	2008	2009	2010	2011
Нетто	1,02	1,01	0,99	1,02	0,99
Брутто	0,93	0,91	0,9	0,87	0,9

Источник: рассчитано автором на основе данных таблиц 6–7.

Географическое распределение внешней торговли Франции в 2007–2011 годах.

В Еврозоне существует очень высокий уровень внутренней (межстрановой) торговли, что определило основное направление внешнеэкономической деятельности Франции. Из 10 основных импортеров 7 (Германия, Италия, Испания, Бельгия, Великобритания, Нидерланды, Польша) входят в Евросоюз, где не существует ни таможенных, ни валютных барьеров, но, если раньше, когда не было Еврозоны, в случае кризиса курс национальной валюты снижался по причине неблагоприятной экономической конъюнктуры внутри

Таблица 9

География экспорта Франции в 2007 и 2011 годах

Страны-контрагенты	2007		Страны-контрагенты	2011	
	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу		Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу
Всего по экспорту, в том числе:	539178,526	100,00%	Всего по экспорту, в т.ч.:	579045,261	100,00
Германия	77777,592	14,43%	Германия	95901,904	16,56%
Испания	51651,929	9,58%	Италия	46117,297	7,96%
Италия	49173,507	9,12%	Испания	42041,784	7,26%
Великобритания	45224,289	8,39%	Бельгия	41767,185	7,21%
Бельгия	40579,691	7,53%	Великобритания	38466,234	6,64%
США	34096,605	6,32%	США	32456,051	5,61%
Нидерланды	22672,293	4,20%	Нидерланды	24888,221	4,30%
Швейцария	14330,491	2,66%	Китай	18712,972	3,23%
Китай	12394,209	2,30%	Швейцария	17727,519	3,06%
Польша	8682,011	1,61%	РФ	10352,806	1,79%
Итого по 10 странам		66,13%			63,63%

Источник: интернет-ресурс UN Comtrade Database, France, all commodities list SITC rev. 4

страны и формировались условия для смягчения негативных явлений в экономике за счет перенесения части проблем в страны-импортеры, то теперь эти страны лишены такого инструмента. Именно поэтому многие экономисты считают, что одна из важных причин одновременного наступления кризиса во всех странах Евросоюза в 2008–2009 годах состоит в отсутствии возможности варьирования национального валютного курса по отношению к денежным единицам соседних стран.

Что касается крупнейших экономик мира США и Китая, то их совокупный импорт из Франции на протяжении рассматриваемого периода не превышал 8,7%. Таким образом, доля 10 крупнейших торговых партнеров Франции составляет более 66% совокупного объема ее экспорта.

Среди стран, на которые приходится от 1% до 2% экспорта Франции, следует отметить следующие: РФ, Польша, Япония, Турция, Алжир, Швеция, Сингапур, Марокко.

Рассмотрим соответствующие показатели импорта (табл. 10).

При анализе географии импорта обращает на себя внимание тот факт, что лидер международной торговли, Китай, и здесь вырывается на ведущие позиции: занимая в 2007 году 5 место среди стран, поставляющих свою продукцию во Францию, в 2011 году он поднимается на 2-ое место, опережая Италию, Бельгию и Испанию. Основным торговым партнером Франции является Германия (более 16% экспорта

и импорта). Что касается внешнеторговых отношений между Россией и Францией, то в начале 2000-х годов они приобрели весьма ощутимую положительную динамику. Подтверждением этого стал впечатляющий рост товарооборота между нашими странами: с 2003 по 2008 год он увеличился более, чем в 3 раза (с 5,843 млрд долл. США в 2003 году до 22,250 млрд долл. США в 2008 году). К сожалению, эта динамика была существенно подорвана мировым кризисом. За первую половину 2009 года французский экспорт сократился на треть (в денежном выражении), а российский на 37% (за счет падения цен на углеводородное сырье, которое составляет 92% французского импорта из России). Но оборотный эффект кризиса выразился в том, что доля Франции в российском импорте выросла с 3,8% до 4,6%, в результате чего она поднялась на 6 место в списке российских крупнейших торговых партнеров.

Структура российского экспорта во Францию является традиционной для торговли с развитыми странами и сохраняет сырьевую направленность. По итогам 2008 предкризисного года наиболее крупными товарными позициями российского экспорта во Францию являлись:

- топливо минеральное, нефть и нефтепродукты (10,4 млрд долл. США);
- продукция химической промышленности (1,06 млрд долл. США);
- металлы, изделия из них (0,3 млрд долл. США);

Таблица 10

География импорта Франции в 2007 и 2011 годах

Страны-контрагенты	2007		Страны-контрагенты	2011	
	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу		Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу
Всего по импорту, в том числе:	610810,111	100	всего по импорту, в том числе:	700140,518	100
Германия	101571,909	16,63%	Германия	118493,441	16,92%
Италия	51898,536	8,50%	Китай	56187,221	8,03%
Бельгия	50693,097	8,30%	Бельгия	34395,234	7,91%
Испания	42635,534	6,98%	Италия	50417,083	7,20%
Китай	38720,186	6,34%	Испания	41931,315	5,99%
США	35570,593	5,82%	США	39577,848	5,65%
Нидерланды	33373,358	5,46%	Великобритания	30558,111	4,36%
РФ	25010,153	4,09%	Нидерланды	30107,494	4,30%
Япония	15135,156	2,48%	РФ	19348,521	2,76%
Швейцария	13987,356	2,29%	Швейцария	15948,849	2,28%
Итого по 10 странам		66,89%			62,41%

Источник: интернет-ресурс UN Comtrade Database, France, all commodities list SITC rev. 4

- древесина и целлюлозно-бумажные изделия (0,1 млрд. долл. США);
- машины, оборудование, транспортные средства (0,1 млрд долл. США).
- Структуру импорта из Франции в Россию в 2008 году формировали, главным образом, три товарные группы:
- машины и оборудование, транспортные средства (4,7 млрд долл. США);
- продукция химической промышленности, включая фармацевтическую и парфюмерную (3,2 млрд долл. США);
- продовольственные товары и сельскохозяйственное сырье (1,3 млрд долл. США).

Перейдем к более полному рассмотрению структуры экспорта Франции.

Структура экспорта Франции в 2007 и 2011 годах

Анализ структуры экспорта Франции показывает, что это высокоразвитая индустриальная страна, экспортирующая в основном машины, оборудование и транспортные средства. На них приходится 37,53% всего экспорта. Следует отметить, что по сравнению с базовым 2007 годом объем экспорта этой группы товаров сократился на 1,4%. Второе место занимает продукция химической промышленности (17,12%), доля которой за рассматриваемый нами период увеличилась более, чем на 1%. Важную роль в экспорте

Франции играет сельскохозяйственная продукция. На нее приходится 8,98%, что на 1,5% больше, чем в 2007 году.

Из всего вышесказанного мы можем сделать вывод, что товарная структура внешней торговли связана со всей структурой народного хозяйства и формируется под влиянием таких факторов, как: обеспеченность природными и трудовыми ресурсами, национальные и интернациональные затраты на производство единицы продукции, исторически сложившиеся экономические связи. Этим в значительной степени обусловлен и импорт, львиная доля которого приходится на машины, оборудование и транспортные средства (32,64%). Вторая статья импорта – минеральное топливо, смазки и подобное им сырье показала сильный рост (более 3,5%), что неудивительно, так как собственные запасы энергоносителей у Франции истощаются. Также страна традиционно ввозит продукцию химической промышленности и налицо тенденция к увеличению таких закупок (от 12,8% в 2007 году до 13,8% в 2011 году).

Подводя итоги проведенного анализа, можно сказать, что, Франция, являясь членом Европейского союза с момента его возникновения, вместе со всей Европой пережила тяжелый мировой кризис 2008 года. Анализ статистических данных за 2007–2011 годы ясно показывает, что в экономике страны наступила рецессия, и это сказалось на резком снижении уровня

Таблица 11

Товарная структура экспорта Франции в 2007 и 2011 годах

Группа СМТК	2007		2011	
	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу
Всего, в том числе:	550458,112	100	582088,354	100
Продовольственные товары и животные жиры	41094,106	7,47%	52263,591	8,98%
Напитки и табак	15639,753	2,84%	17448,635	3,00%
Сырье непродовольственное (кроме топлива)	12297,209	2,23%	14830,845	2,55%
Минеральное топливо, смазки и подобные им материалы	20741,176	3,77%	26538,863	4,56%
Жиры, масла и воски животного и растительного происхождения	1216,852	0,22%	2452,824	0,42%
Химические продукты	87901,705	15,97%	99680,509	17,12%
Обработанные изделия, классифицированные по материалам	76547,616	13,91%	69809,781	11,99%
Машины, оборудование и транспортные средства	214318,672	38,93%	218469,159	37,53%
Разные обработанные (готовые) изделия	57161,313	10,38%	62647,464	10,76%
Товары и сделки, не заключенные в соответствующие разделы СМТК	12812,305	2,33%	17400,198	2,99%

Источник: интернет-ресурс UN Comtrade Database, France, all commodities list SITC rev. 4

Таблиця 12

Товарная структура импорта Франции в 2007 и 2011 годах

Группа СМТК	2007		2011	
	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу	Стоимость (в млн долл. США)	% к итогу
Всего, в том числе:	631447,329	100	703400,087	100
Продовольственные товары	38893,377	6,16%	47762,891	6,79%
Напитки и табак	5678,631	0,90%	6500,239	0,92%
Сырье непродовольств. (кроме топлива)	14898,376	2,36%	17747,524	2,52%
Минеральное топливо, смазки и подобные им материалы	81817,049	12,96%	114752,475	16,31%
Жиры, масла и воски животного и растит. происхождения	1925,444	0,30%	2796,201	0,40%
Химические продукты	80995,921	12,83%	97159,432	13,81%
Обработанные изделия, классифицированные по материалам	91286,471	14,46%	89747,305	12,76%
Машины, оборудование и транспортные ср-ва	213394,486	33,79%	229584,614	32,64%
Разные обработанные (готовые) изделия	81859,648	12,96%	93675,793	13,32%
Товары и сделки, не заключенные в соответ. разделы СМТК	606,031	0,10%	1125,167	0,16%

Источник: интернет-ресурс UN Comtrade Database, France, all commodities list SITC rev. 4

экспорта и импорта (объем торгового оборота уменьшился по сравнению с докризисным уровнем на 22%), но, благодаря активной роли государства, развитию высокотехнологичных и наукоемких отраслей, наличию высококвалифицированных рабочих кадров, Франция, в отличие от своих южных соседей по ЕС (Италии, Испании, Кипра, Греции), к концу 2011 года вплотную приблизилась к докризисному уровню, что произошло из-за значительного увеличения объема закупок, в то время, как влияние цен было менее заметным (на основании анализа индексов внешней торговли Франции).

Анализ структуры французского импорта дает возможность понять слабые места экономики: на 4% за указанный период увеличились поставки энергоносителей, в том числе из России. Вот почему наиболее перспективным является сотрудничество наших

стран в области энергетики. Компания «Тоталь» ведет активное освоение Харьягинского нефтяного месторождения, а в июле 2008 года избрана в качестве стратегического партнера Газпрома по разработке Штокмановского газоконденсатного месторождения (французы будут владеть 25% капитала созданного предприятия).

Полученные статистические данные помогают определить периоды спадов и подъемов в экономике и понять причины происходящего, а также проследить за интенсивностью внешнеэкономической деятельности страны. Франция, находясь в Еврорегии, находит своих основных торговых партнеров также среди членов Евросоюза. Это неудивительно, так как отсутствие таможенных и валютных барьеров упрощает внешнеторговые операции.

Литература

1. Интернет-ресурс «Месячный статистический бюллетень ООН» UN Monthly Bulletin of Statistics, table №№ 1,3,34,35, France, annual 2007–2011; Selected Series of World Statistics. <http://unstats.un.org/unsd/mbs/app/DataSearchTable.aspx>
2. Интернет-ресурс UN Comtrade Database, Basic Selection by Reporter (France), Years(2007–2011), Commodity list SITC rev.4, export & import <http://comtrade.un.org/db/>
3. Григорук Н. Е. Статистический учет внешнеторговых операций: международный опыт и российская практика. — М.: МГИМО-Университет, 2004 г., 151 с.
4. Булатов А. С. Мировая экономика. — М.: Экономист, 2008 г., 860 с.
5. М. Ершов (2012 г.) «Мировая экономика: перспективы и препятствия для восстановления» // Вопросы экономики. № 12 с. 61–83.
6. В. Варнавский (2012 г.) «Системный кризис Еврорегии: экономика VS политика» // Мировая экономика и международные отношения № 11 с. 43–49. — М.: Наука.
7. Ю. Калачихина (2013 г.) «Время занимать» // РБК daily № 30 с. 6.
8. Е. Носкова (2013 г.) «Топ-15 самых инновационных стран мира» // Российская газета № 5 стр.1.

Драчук Юрій Захарович

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри
бізнес-адміністрування і корпоративної безпеки
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса*

Драчук Юрий Захарович

*доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры
бизнес-администрирования и корпоративной безопасности
Международного гуманитарного университета
г. Одесса*

Yuriy Drachuk

*Doctor of Economic Sciences, professor, professor
of Business Administration and Corporate Security Department
International Humanitarian University
Odessa*

**ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ ТА РОЗВИТКУ
ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ
ОСОБЕННОСТИ СОВРЕМЕННОГО СОСТОЯНИЯ И РАЗВИТИЯ
ОТЕЧЕСТВЕННОГО РЫНКА БАНКОВСКИХ УСЛУГ
PARTICULARITIES OF THE CURRENT STATE AND DEVELOPMENT
OF THE DOMESTIC BANK SERVICES MARKET**

Анотація. У статті проаналізований сучасний стан вітчизняного ринку банківських послуг. Виявлені основні проблеми розвитку даного ринку та причини їх виникнення. Обґрунтовані шляхи удосконалення банківської системи України, зокрема на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Ключові слова: ринок, банківські послуги, комерційні банки, депозит, кредит.

Аннотация. В статье проанализировано современное состояние отечественного рынка банковских услуг. Выявлены основные проблемы развития данного рынка и причины их возникновения. Обоснованы пути усовершенствования банковской системы Украины, в частности на основе изучения зарубежного опыта.

Ключевые слова: рынок, банковские услуги, коммерческие банки, депозит, кредит.

Annotation. The current state of the domestic market of bank services is analyzed in the article. The basic problems of this market and reasons of their appearance are revealed. The ways of improvement of the banking system of Ukraine are substantiated, in particular basing on studying of foreign experience.

Keywords: market, bank services, commercial banks, deposit, credit.

Постанова проблеми. Важливим чинником розвитку економіки є стан вітчизняного ринку банківських послуг. В Україні він є результатом тривалого розвитку економічних перетворень, які спираються не лише на суто економічні закони, а й політичні тенденції, відображають національні, культурні й моральні традиції народу. Функціонуюча національна банківська система в Україні зараз перебуває в проце-

сі розвитку і безумовно потребує рекомендацій щодо подальшого її удосконалення.

Аналіз останніх публікацій. У сучасних наукових дослідженнях приділяється значна увага проблемам розвитку ринку банківських послуг та банківської системи в Україні. Частково проблеми функціонування банківського сектора знайшли відображення в останніх працях вітчизняних учених, таких як

Васильченко З. [1], Дзюблук О. [2], Савченко Т. [3], Череп А. [4] та інших. Водночас слід зазначити, що розробки цих авторів певною мірою втрачають свою актуальність. Потрібні подальші дослідження розвитку ринку банківських послуг в результаті прискорених темпів розвитку глобалізаційних процесів, постійних змін в попиті на банківські послуги та в банківській галузі загалом.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення особливостей сучасного стану ринку банківських послуг в Україні та окреслення перспективних напрямів його розвитку.

Виклад основного матеріалу. Нині вітчизняні комерційні банки стикаються зі значною кількістю проблем: скорочення вкладів (депозитів) фізичних осіб, збільшення простроченої заборгованості, незатребуваність посередницьких послуг та інші.

Банківська система України не відрізняється стабільністю, а тому й не викликає довіри у вкладників, тим більше в довгостроковій перспективі. Цей аргумент часто наводиться, як головний чинник незацікавленості населення в довгострокових вкладах (депозитах). Навіть введення обов'язкового страхування вкладів населення не вирішило цю проблему. Варто розглянути й інші чинники, що впливають на збільшення термінів вкладів (депозитів). Сьогодні однією з головних причин недовіри клієнтів до банківської системи є зростання випадків втрати ліцензій відомими банками. Так, у 2014 році було ліквідовано Український промисловий банк, у 2016 році – Банк «Столиця». Більше 70 банків зараз знаходяться на стадії ліквідації, серед яких такі популярні банки, як «Фінанси і Кредити», банк «Надра» і банк «Хрещатик».

Скорочення числа банків, хоча і позначилося на рівні недовіри клієнтів до банківської системи, проте можна назвати й інші причини падіння обсягів вкладів, зокрема, збій в системі видачі сум вкладникам за системою страхування вкладів. Як свідчать дані статистичних звітів [5], резервів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб недостатньо для виплат вкладникам. Таким чином, спрямована на оздоровлення банківської системи політика скорочення банків виявила проблеми системи страхування вкладів і її нездатність одночасно обслуговувати велику кількість вкладників. Як відмічають фахівці, жоден банк не застрахований від втрати ліцензії. Це призводить до відтоку вкладників і порушення конкуренції на ринку, оскільки населення і домогосподарства вважають за краще користуватися послугами банків з державною участю.

Варто відмітити й іншу причину зниження зацікавленості населення у банківських послугах. Це відсутність інноваційних, привабливих для клієнтів банківських продуктів. Усі банківські продукти по

суті є лише модернізацією первинних продуктів. Банки повинні уловлювати всі зміни у навколишньому середовищі, адаптуватися до цих змін і міняти свою діяльність, щоб досягнути певної рівноваги із оточуючим світом.

Іншою характерною ознакою сучасного ринку банківських продуктів є орієнтація банків на обслуговування переважно фізичних осіб в порівнянні з обслуговуванням юридичних осіб. Така тенденція виразно спостерігається на українському ринку банківських продуктів. Так, станом на січень 2016 року частка рахунків фізичних осіб становить 96,2% від усіх відкритих клієнтами рахунків (91,6 млн поточних рахунків і 16,4 млн вкладних (депозитних) рахунків). Це ще раз доводить, що в основі вітчизняної моделі ринку банківських продуктів закладена європейська модель, яка з одного боку орієнтована на отримання швидкого прибутку, з іншого боку є високо ризикованою діяльністю.

Ще однією важливою проблемою у банківській системі України є мінімізації ризиків дострокового розриву вкладів (депозитів). Багато банків, встановлюючи високі комісії за дострокове розірвання договору вкладу (депозиту), прагнуть частково компенсувати за рахунок цієї комісії свої втрати. Проте зазначимо, що багатьох клієнтів насторожує відсутність можливості достроково забрати свої грошові кошти без втрат. Банки у свою чергу, прагнучи не втратити клієнта, пропонують вклади на терміни встановлені клієнтом, тобто клієнт сам вибирає певне число днів, на яке хоче відкрити вклад. Тим самим, банки знижують ризики і встановлюють обмеження по вилученню притягнених ними засобів.

Важливим показником рівня довіри населення до банківської системи України є також строки вкладу вільних коштів у банки. Так, у січні 2014 року депозити домашніх господарств до року склали лише 27%. Нині споживачі надають перевагу депозитам зі строком погашення до одного року. У січні 2016 року такі депозити склали найбільшу питому вагу серед інших видів депозитів, а саме 44%, що свідчить про зростання недовіри клієнтів до банків.

Можна зробити висновок, що проблема залучення депозитних коштів на строк більше року є досить актуальною. При цьому це стосується вкладів як у національній, так й іноземних валютах.

В області кредитних продуктів також існує низка проблем, зокрема:

– спрощення порядку надання кредитів населенню підвищує ризик неправильної оцінки кредитоспроможності позичальника і тим самим спричиняє за собою довгострокові прострочення або зовсім невіплату кредиту.

- прагнення банків до скорочення кількості документів, необхідних для оформлення кредиту підвищує ризик неправильної оцінки кредитоспроможності позичальника і ризик недостовірності наданих документів.
 - фінансова неграмотність населення є однією з проблем банківської системи. На жаль, більшість клієнтів банків мають вузьке уявлення про кредит, внаслідок чого клієнт банку дістає відмову по кредитній заявці. Багато банків активно фінансують програми підвищення фінансової грамотності серед населення, вважаючи ці заходи ефективними як для розвитку населення – потенційного користувача банківськими послугами, так і для самого банку.
- Все вище зазначене обумовлює необхідність негайного застосування заходів, спрямованих на удосконалення банківської системи, що сприяло б її стабільному розвитку. В цьому аспекті доречним буде вивчення і запровадження досвіду зарубіжних країн. Наприклад, варто відмітити вид банківських послуг, що набирає популярності у багатьох країнах, заснований на формуванні партнерських стосунків між банком і клієнтом. Банк і клієнт обумовлюють спільну участь в реалізації якого-небудь бізнес-плану (інвестиційного проекту) і спільне фінансування цього плану. Прибуток (чи збитки) ділиться в обумовлених

заздалегідь пропорціях, що відповідають часткам участі партнерів.

Висновки. Проведений аналіз дав можливість виявити особливості сучасного стану вітчизняного ринку банківських послуг та обґрунтувати окремі рекомендації щодо удосконалення ринкової діяльності банків. Так, по-перше, з метою залучення банками довгострокових вкладів (депозитів) фізичних осіб потрібно створювати позитивну репутацію банку, впроваджувати нову послугу, основу якої складає спільне фінансування банком і вкладником певного інвестиційного проекту. По-друге, для мінімізації ризиків дострокового припинення дії депозитного договору пропонується формування і розвиток партнерських відносин з клієнтами, при якому клієнт сам буде визначати строк (кількість днів), на який він хоче відкрити депозит. По-третє, у сфері вдосконалення кредитних продуктів пропонується розвивати спільну участь банку та клієнта в придбанні нерухомості при поступовому зменшенні частки банку за рахунок викупу клієнтом частки банку до повного виходу банку з числа власників. По-четверте, для підвищення фінансової грамотності населення необхідно організувати семінари і тренінги, на яких потенційні клієнти банку зможуть детально узнати про механізм кредитування та інші послуги для населення.

Література

1. Васильченко З. Методологічні аспекти дослідження банківських установ як фінансових посередників / З. Васильченко // *Банківська справа*. – 2008. – № 4. – С. 11–23.
2. Дзюблюк О. Ринок банківських послуг: теоретичні аспекти організації і стратегія розвитку в Україні / О. Дзюблюк // *Банківська справа*. – 2006. – № 5–6. – С. 23–25.
3. Савченко Т. Теоретичні аспекти ринку банківських послуг України / Т. Савченко // *Економіка України*. – 2007. – № 8. – С. 27–32.
4. Череп А. Сучасний стан ринку банківських послуг в Україні: проблеми та перспективи розвитку / А. Череп, І. Ярмач // *Схід*. – 2011. – № 4 (111). – С. 72–76.
5. Статистичний вісник НБУ / Офіційний сайт статистичного вісника НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

Добрянська О.М.

III курс, спеціальність «Фінанси і Кредит»

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут Післядипломної Освіти

м. Київ Україна

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ СУБ'ЄКТІВ ФІНАНСОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

Фінансовий ринок є життєво важливим фундаментом для зростання, розвитку і стабільності національної ринкової економіки. Становлення і розвиток фінансового ринку має стати ключовим елементом сильного економічного середовища, який підтримуватиме корпоративні ініціативи, забезпечуватиме фінансування реального сектора економіки через залучення інвестицій, здійснення платежів та перерозподілу капіталів. Як каталізатор економічного зростання — фінансовий ринок буде істотно впливати на забезпечення суверенітету держави та реалізацію її національних інтересів в умовах глобалізаційних процесів.

За умов глобальної інтеграції ринків фінансових послуг надзвичайно важливим завданням для кожної країни є забезпечення функціонування конкурентоспроможного ринку фінансових послуг. Відсутність узгодженого законодавства та ефективних принципів регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ є однією з серйозних проблем розвитку фінансового сектора в цілому. Недосконалість сучасного законодавства про небанківські фінансові установи та неадекватність системи регулювання та нагляду за діяльністю небанківських фінансових установ також перешкоджає ефективному впровадженню політики уряду, направленої на поліпшення системи соціального забезпечення, в тому числі проведення медичної та пенсійної реформ [2, с. 22].

Адаптація існуючих форм інтеграції до фінансового ринку дозволила виявити найбільш прийнятні для співпраці фінансових посередників: агентські відносини — надання взаємних послуг на умовах комісійного винагородження; кооперація — висока ступінь інтеграції під час розробки продуктів аж до спільних послуг та розвитку спільних каналів їх розповсюдження, можливість взаємного використання баз даних щодо клієнтів; фінансовий супермаркет — найвища ступінь інтеграції політики і бізнес-операцій, яка характеризується можливістю спільного використання баз даних про клієнтів, надання універсальних фінансових послуг та цілковито інтегрованих продуктів.

Передумовами інтеграції діяльності фінансових посередників є: подібність технологій управління активами та оцінки ризиків; зменшення транзакційних витрат по всьому циклу руху грошей від їх залучення до розміщення; диверсифікація фінансових ризиків; можливість створення уніфікованої фінансової торгової марки.

Перевагами інтеграції банків зі страховими компаніями і пенсійними фондами є: розширення набору послуг при обслуговуванні клієнтів; вигреш від продажу полісів страхування; отримання додаткових комісійних доходів; змога кредитування клієнтів під заставу страхових та пенсійних полісів; додаткові комісійні доходи від купівлі валюти для страхової компанії; залучення стабільних довгострокових ресурсів; володіння пакетом акцій страхової компанії з метою підвищення капіталізації.

Перелічимо основні аргументи на користь страхування як засобу гарантування безпеки бізнесу. По-перше. У діяльності банків, коли активно поширюються нові фінансові та інформаційні технології, виникають ризики, від яких не можна захиститися традиційними засобами безпеки, хоча нехтувати ними просто неможливо. По-друге. Для безпеки банкам зазвичай пропонується комплексне страхування.

Перевагами інтеграції страхових компаній із комерційними банками є: можливість значного розширення клієнтської бази; ефективне використання філіальної системи і надлишкових потужностей банку; диверсифікація капіталу та доходу; можливість надання повного спектра банківських і страхових послуг. У зв'язку з об'єктивною необхідністю розміщення ресурсів страховим компаніям вигідно інвестувати кошти в акції банків, бо вони рентабельніші, ніж банківські депозити і державні цінні папери. Важливий напрям взаємодії страхових компаній і банків в Україні — запровадження спільних технологій продажу фінансових (страхових і банківських) послуг на вітчизняному ринку.

Взаємодія комерційних банків і пенсійних фондів зводиться до таких форм: у системі першого рівня банківська установа — уповноважений банк та зберігач;

у системі другого банк — зберігач, надає фонду інформацію стосовно чистої вартості його активів; у системі третього рівня банк — безпосередній учасник шляхом укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків та виконує функції зберігача.

Можливими формами інтеграції діяльності фінансових посередників є: агентські відносини, кооперація, фінансовий супермаркет. Сучасному стану розвитку фінансового ринку України більшою мірою відповідає їх співпраця на базі укладених агентських угод. У подальшому слід очікувати розвиток кооперативних форм інтеграції, надання універсальних фінансових послуг та цілковито інтегрованих продуктів. Найбільш вдалою організаційно-правовою формою, яка дозволяє банкам можливість зливатися з іншими фінансовими установами, є фінансова холдингова група [1, с. 234].

Інтеграція фінансових посередників дозволяє досягти синергетичного ефекту і додаткової вигоди від об'єднання ресурсів компаній, що проявляється у таких позитивних перевагах: збільшення доходів за рахунок розширення спеціалізації, поліпшення маркетингу та посилення позицій на ринку; зменшення витрат та економії на взаємодоповнюючих ресурсах; оптимізація оподаткування; зниження вартості капіталу; Вона може спонукати до створення об'єднаного наглядового органу, оскільки фрагментарний нагляд за діяльністю фінансової групи, яка займається всіма зазначеними видами бізнесу, є неефективним.

Отже, інтеграційні процеси об'єктивно стали невід'ємним аспектом ведення бізнесу на світових фінансових ринках і учасники ринків асоціюють із цим процесом найвищий ступінь складності, більшу частку постійних витрат, високі вимоги до фахівців і дуже тверде конкурентне середовище, питання про ступінь привабливості глобального ведення бізнесу для більшості неоднозначний. Чим глобалізованіша країна тим менший обсяг функцій держави вирішується на національному рівні. Повна глобалізація фінансів призведе до перенесення більшості функцій держави щодо регулювання фінансовою сферою країни на глобальний рівень, тому важливим є визначення тих функцій, які лишатимуться прерогативою держави. При удосконаленні розвитку фондового ринку України слід пов'язувати із розвитком ринку похідних фінансових інструментів; інструментів сек'юритизації фінансових активів та ринку іпотечних цінних паперів. Для стимулювання розвитку ринку похідних фінансових інструментів на законодавчому рівні мають бути врегульовані питання щодо однозначного визначення цих інструментів та базових активів; визначення прав і обов'язків сторін в угодах з похідними фінансовими інструментами; створення механізмів захисту інтересів учасників ринку; визначення вимог до учасників ринку похідних, управління ризиками операцій з похідними, обліку цих інструментів тощо.

Література

1. Бардиш Г. О. Проектне фінансування. Підручник. — 3-тє видання. — К.: «Хай-тек Прес», 2008. — 464 с.
2. Загурський О. М. Удосконалення ролі державного регулювання фондового ринку в ринковій економіці / О. М. Загурський // Формування ринкових відносин в Україні. — 2014. — № 4. — С. 21–23.

Мамонтова Наталія Анатоліївна

*доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри,
Національний університет «Острозька академія»*

Мамонтова Наталья Анатольевна

*доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой,
Национальный университет «Острожская академия»*

Mamontova N. A.

*Doctor of Economics, professor, head of department,
National University «Ostroh Academy»*

**СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ ВИЩИМ НАВЧАЛЬНИМ ЗАКЛАДОМ
В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ
СТРАТЕГИЧЕСКОЕ УПРАВЛЕНИЕ ВЫСШИМ УЧЕБНЫМ ЗАВЕДЕНИЕМ
В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНЫХ ТРАНСФОРМАЦИЙ
STRATEGIC MANAGEMENT UNIVERSITIES IN CONDITIONS
OF MARKET TRANSFORMATIONS**

Анотація. Висвітлено методологічні засади розробки стратегії розвитку вищого навчального закладу. Обґрунтовано методичні положення щодо стратегічної програми вищого навчального закладу як специфічного інструмента стратегічного управління.

Ключові слова: стратегія, вищий навчальний заклад, економічний розвиток.

Аннотация. Освещены методологические основы разработки стратегии развития высшего учебного заведения. Обоснованы методические положения по разработке стратегической программы высшего учебного заведения как специфического инструмента стратегического управления.

Ключевые слова: стратегия, высшее учебное заведение, экономическое развитие.

Summary. The article deals with the methodological basis of designing development strategy for higher education. Methodical provisions for the strategic program of higher education as a specific tool of strategic management.

Keywords: strategy, institution of higher education, economic development.

Сучасними інструментами стратегічного розвитку вищих навчальних закладів в умовах сучасних глобальних викликів є впровадження у навчальну практику концепції «освіта протягом життя», створення та впровадження принципово нових освітніх технологій (у тому числі впровадження так званої «відкритої освіти»), використання інформаційно-комунікаційних технологій в якості джерела стратегічного розвитку вищих навчальних закладів, моніторинг та оцінювання стратегічної (ринкової) позиції закладів на основі розрахунку рейтингів (рейтингування) та інші.

Результати емпіричного аналізу засвідчують, що вищі навчальні заклади України мають практику роз-

робки стратегічних рішень, але вони не оформлюються у вигляді окремого документу (стратегії). З метою налагодження успішного механізму стратегічного управління вищим навчальним закладом необхідно організувати системну та цілеспрямовану роботу щодо моніторингу кон'юнктури ринку освітніх послуг, ідентифікації ринкових та позаринкових викликів, оцінки та результативної протидії різним ризикам.

В процесі реалізації програм і заходів стратегічного управління вищі навчальні заклади мають своєчасно реагувати на зовнішні виклики, при цьому з урахуванням проголошеної місії та статутних завдань знаходячи додаткові джерела для підтримки стратегічного розвитку.

В процесі розробки стратегічних рішень та реалізації стратегії розвитку вищого навчального закладу на основі використання конкурентних переваг доцільно розглядати вищий навчальний заклад як специфічну «освітню корпорацію», яка надає освітні послуги відповідно до державних стандартів, а також інші послуги відповідно до статуту.

З метою вирішення наявних проблем на рівні вищого навчального закладу доцільно розробити інтеграційну стратегію (програму інтеграційної взаємодії, програму співробітництва), яка передбачатиме реалізацію низки проектів та заходів із інституціями, що знаходяться у зовнішньому середовищі. Серед вказаних проектів та заходів мають бути наступні [168; 170; 182]:

- формування інтеграційної стратегії (програми інтеграційного співробітництва),
- розробка показників (критеріїв) результативності інтеграційного співробітництва,
- створення структурного підрозділу або призначення посадової особи, відповідальною за координацію та моніторинг результативності робіт у сфері інтеграційного співробітництва,
- розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із науковими установами,
- розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із суб'єктами корпоративного сектору (бізнес-структурами), у тому числі роботодавцями,
- розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із закладами середньої освіти (середніми школами),
- розробка проекту (заходів) інтеграційного співробітництва із іноземними вищими навчальними закладами.

На рівні вищого навчального закладу доцільно розробити механізм стимулювання співробітників, які ініціюють та беруть участь у реалізації програм інтеграційного співробітництва. Необхідно також розробити нормативну базу, у тому числі методичні рекомендації, щодо провадження діяльності із різними партнерами. Корисним буде здійснення загального моніторингу за діяльністю інших вищих навчальних закладів у сфері реалізації інтеграційних заходів (програм співробітництва). Результати цієї роботи мають розглядатися регулярно, а за наслідками моніторингу наявних процесів ухвалюватися необхідні управлінські рішення.

Новітньою освітньою технологією в системі вищої освіти є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій дистанційного навчання. Методи дистанційного навчання активно впроваджують і корпоративні університети. У 2010 р. 92% американських корпорацій, що входять до списку Fortune 500, брали участь у реалізації проектів Web-навчання. «Віртуальне навчання» дозволяє слухачу (споживачу) отримувати послугу у зручний для нього час, у звичній обстановці, а також суттєво знижує витрати. Крім того, віртуальний майданчик навчання надає усі переваги, які взагалі можуть надати цифрові технології, включаючи проведення інтерактивних опитувань, надання довідкової інформації в режимі он-лайн, електронне спілкування, створення мереж, перегляд навчальних фільмів, проектування власних продуктів тощо. При цьому кожному слухачу, що отримує освіту у «віртуальному просторі», викладач має змогу приділити більше уваги [178, с.85].

Українські вищі навчальні заклади, що функціонують у висококонкурентному середовищі, можуть ініціювати проекти із створення на своїй базі корпоративних університетів.

Ми виходимо з того, що менеджмент (управлінський персонал) сучасного вищого навчального закладу має адекватно на гнучко реагувати на зміни зовнішнього середовища, у тому числі намагатися мінімізувати дію негативних (несприятливих) факторів та максимізувати дію позитивних (сприятливих) факторів. З іншого боку, зовнішнє середовище будь-якої організації може слугувати джерелом формування конкурентних переваг та зміцнення ринкової позиції. Вказане цілком справедливе і для вищого навчального закладу.

Також запропоновані головні принципи стратегічного розвитку навчальної діяльності університету:

1. Безперервність освіти, її системність та систематичність.
2. Інноваційність змісту освіти.
3. Єдність фундаментальності та фаховості змісту освіти.
4. Корпоративність, партнерство всіх учасників освітньої діяльності в університеті.
5. Гнучкість освітньої діяльності.
6. Урахування ефекту співнавчання (peer егіесі).
7. Діяльнісний принцип навчання.

Список літератури

1. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в трансформаційний період. — К., 2006. — 324 с.
2. Повышение качества высшего образования и Болонский процесс / В. А. Трайнев, С. С. Мкртчян, А. Я. Савельев. — М.: Дашков и К., 2010. — 392 с.

Метельская Елена Анатольевна

*Канд. экон. наук, доцент кафедры менеджмента, маркетинга и предпринимательства
Южный институт менеджмента
г. Краснодар, Россия*

ДЕТЕРМИНАНТЫ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ УСТОЙЧИВОСТИ БИЗНЕСА В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Экономическая устойчивость и развитие любой страны создаются стабильно развивающимися предпринимательскими структурами, в первую очередь малым и средним бизнесом.

Цель исследования состоит в рассмотрении основных детерминантов, оказывающих влияние на экономическую устойчивость бизнеса в современных условиях.

Ученые и практики высказывают разнообразные взгляды на экономическую устойчивость бизнеса и факторы, ее определяющие. Одни исследователи связывают экономическую устойчивость с финансовым состоянием бизнеса, на которое оказывает влияние исполнение обязательств, доходность, затраты. Другие — рассматривают ее как сбалансированность активов и пассивов, способность бизнеса сохранять свою инвестиционную привлекательность путем управления ими. Ряд авторов видят основным фактором, влияющим на экономическую устойчивость бизнеса человеческий капитал.

Есть и другие определения экономической устойчивости, все они с разных сторон раскрывают это многоплановое понятие, но следующий подход, имеющий своих сторонников, представляется наиболее актуальным. Под экономической устойчивостью предприятия понимается возможность бизнеса противостоять сложившимся внешним условиям, влияющим на него, а также умение приспосабливаться к их изменениям, удовлетворять потребности будущих клиентов на основе их прогнозирования и готовности к упреждающим действиям. Современным предприятиям приходится функционировать в условиях внешней среды, которая характеризуется разнообразием, взаимосвязанностью, динамизмом факторов, высокой степенью неопределенности и непредсказуемости. Поэтому устойчивость бизнеса, в первую очередь, будет зависеть от умения быстро адаптироваться к изменяющимся условиям хозяйствования, способности подстраивать собственную структуру в соответствии с ними, наращивать конкурентные преимущества, целенаправленно двигаться в настоящем и будущем.

Большинство предпринимателей продолжают связывать свою экономическую устойчивость и возможность развития с увеличением доли рынка и наращиванием собственного капитала предприятия, что, в общем-то, понятно. Увеличение спроса на продукцию предприятия увеличивает прибыль, что дает возможность увеличить ее реинвестированную часть и приводит к увеличению собственного капитала. Высокая капитализация говорит о способности фирмы создавать доходы, эффективно использовать ресурсы, расширять бизнес, что, в свою очередь, является условием будущей прибыльности. Здесь все основано на получении прибыли. Поэтому свое внимание менеджеры этих предприятий в первую очередь направляют на управление сбытом, финансовой устойчивостью, прибылью, инвестиционной деятельностью, финансовыми рисками. Но такой подход все чаще не приводит к экономической устойчивости предприятий в условиях нарастания динамизма внешней среды, а тем более в кризисный период, когда предприятия сталкиваются с такими проблемами, как снижение деловой активности, платежеспособности, повышение цен на кредитные ресурсы, снижение покупательной способности населения и другими. Они влекут за собой уменьшение объема сбыта, запланированной прибыли и могут привести к банкротству. Необходимо использовать такие детерминанты экономической устойчивости и развития бизнеса, которые сглаживали бы негативное воздействие внешней среды.

Эффективное управление, улучшение различных сторон деятельности предприятия способно уменьшить отрицательное воздействие внешних условий, но представляется, что акцент в управлении следует перенести на развитие таких взаимосвязанных детерминант экономической устойчивости как гибкость предприятия, инновационная деятельность, человеческий капитал.

Под гибкостью предприятия понимается его способность, используя разнообразные изменения в производстве и управлении, к выпуску новой конкурентоспособной продукции, то есть такой продукции,

которая в наибольшей степени удовлетворяла бы потребности покупателей и могла бы быть проданной. К примеру, управляя маркетингом, кроме традиционного анализа сложившихся на рынке спроса и структуры потребностей, необходимо предвидеть, прогнозировать их изменения и заблаговременно подстраиваться под них. Гибкость как свойство предприятия обеспечивает ему способность создавать и реализовывать инновации.

Изучение опыта конкурентоспособного бизнеса развитых стран, а также исследований зарубежных и российских ученых, дает основание утверждать, что

предприятия, которые осуществляют свою деятельность на базе инновационных продуктов, услуг, технологий, а также инновационного управления, основанного на эффективном использовании информации и знаний, легче и быстрее приспосабливается к складывающимся условиям, переживают кризис и развиваются.

Таким образом, в современных условиях хозяйствования экономически устойчивым бизнес становится, в первую очередь, благодаря гибкому управлению его развитием, осуществлению инновационной деятельности и развитию человеческого капитала.

Литература

1. Жуков Б.М. Гибкость предприятия как зеркало его конкурентоспособности, усилитель роста добавленной стоимости. — http://www.rusnauka.com/28_NPM_2013/Economics/10_145416.doc.htm
2. Метельская Е.А. Экономические проблемы расширенного воспроизводства фермерских хозяйств (по материалам Краснодарского края). — Краснодар: Изд-во КубГАУ. — 2005. — 235 с.
3. Метельская Е.А. Мировой опыт развития и регулирования предприятий малого бизнеса / Е.А. Метельская // Научный вестник Южного института менеджмента. — 2013. — № 4. — С. 26–32.
4. Развитие предпринимательского потенциала малого и среднего бизнеса. Проблемы и перспективы виртуального предпринимательства. — / Е.А. Метельская, В.С. Новиков // Экономика и предпринимательство. — 2014. — С. 833–838.
5. Метельская Е.А. Повышение конкурентоспособности предприятия на основе формирования инновационной культуры / Метельская Е.А. // Социально-экономический ежегодник 2015. Сборник научных статей. Под редакцией Хашевой З.М. — Краснодар. — 2015. — С. 56–61.

Натрошвілі Світлана Геннадіївна,
*кандидат економічних наук, доцент, декан факультету,
Київський національний університет технологій та дизайну*
Натрошвили Светлана Геннадьевна,
*кандидат экономических наук, доцент, декан факультета,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*
Natroshvili S. G.,
*Ph.D., associate professor, dean,
Kyiv National University of Technology and Design*

**ПРОЕКТУВАННЯ СТРАТЕГІЇ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**
**ПРОЕКТИРОВАНИЕ СТРАТЕГИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ**
**FORMATION ECONOMIC DEVELOPMENT STRATEGY
FOR INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION**

Анотація. Висвітлено теоретичні основи проектування стратегії економічного розвитку вищого навчального закладу. Обґрунтовано методичні положення щодо стратегічної програми вищого навчального закладу як специфічного інструмента стратегічного управління.

Ключові слова: стратегія, вищий навчальний заклад, економічний розвиток.

Аннотация. Освещены теоретические основы проектирования стратегии экономического развития высшего учебного заведения. Обоснованы методические положения по разработке стратегической программы высшего учебного заведения как специфического инструмента стратегического управления.

Ключевые слова: стратегия, высшее учебное заведение, экономическое развитие.

Summary. The article deals with the theoretical basis of designing economic development strategy for higher education. Methodical provisions for the strategic program of higher education as a specific tool of strategic management.

Keywords: strategy, institution of higher education, economic development.

Вищі навчальні заклади як ринкові суб'єкти змушені вступати у конкурентну боротьбу за доступ до економічних ресурсів, протидіяти негативним чинникам зовнішнього та внутрішнього середовища, вживати заходів для зміцнення власного економічного потенціалу, удосконалювати механізми проектування управлінських рішень тощо. Як і в інших видах економічної діяльності, у сфері вищої освіти є конкуренція, а також різні атрибути конкурентної боротьби — демпінг, реклама, «недружні атаки» тощо. Це означає, що у сфері вищої освіти, як і в інших сферах економічної діяльності, проявляються різнопланові ринкові та позаринкові ризики, які несуть в собі ризики (різного ступеня та спрямування) успішної економічної діяльності відповідних агентів (вищих навчальних закладів). Вказані ризики можуть бути ідентифіковані

та мінімізовані в процесі застосування керівництвом (менеджментом) вищих навчальних закладів методології стратегічного управління.

Це обумовлює необхідність розробки (проектування) стратегії економічного розвитку вищого навчального закладу.

Метою дослідження є висвітлення теоретико-методологічних засад проектування стратегій економічного розвитку вищого навчального закладу.

Вконтексті проектування стратегії економічного розвитку вищого навчального закладу особливо важливого значення набуває проблема своєчасної ідентифікації ринкових ризиків. В сучасних соціально-економічних умовах, які визначаються необхідністю стимулювання переходу економіки на модель інноваційного розвитку, а також дефіцитністю бюджетного фінансування

навної мережі вищих навчальних закладів, виникає необхідність проведення поглиблених досліджень, спрямованих на вироблення теоретичних, методологічних та науково-практичних основ стратегічного управління вищими навчальними закладами в умовах дії ринкових ризиків. Слід чітко усвідомлювати, що впровадження принципів стратегічного управління до організаційної моделі вищих навчальних закладів є об'єктивною необхідністю, а відтак — потребує розробки наукового та методологічного інструментарію, що можливий до застосування у різних економічних ситуаціях. Мають бути досліджені процеси проектування стратегічних рішень, а також обґрунтовані методичні підходи до формування та реалізації моделей стратегічного управління на рівні вищого навчального закладу.

Вищий навчальний заклад — це високодиверсифікована організація, яка здійснює одночасно кілька видів діяльності. Тому для вищих навчальних закладів однією із пріоритетних проблем є оптимальний розподіл ресурсів між різними видами діяльності. Оцінювання стратегічних альтернатив розвитку вищого навчального закладу здійснюється на основі збалансування сформульованих цілей, викликів середовища та наявних ресурсів [1, с. 237].

Вищі навчальні заклади як ринкові інституції функціонують на ринку освітніх послуг, на якому спостерігається доволі запекла конкурентна боротьба. Це — об'єктивне явище, яке є закономірним наслідком масовизації вищої освіти. Ринок освітніх послуг можна сприймати як систему економічних відносин, що виникають з приводу купівлі-продажу освітніх послуг [2, с. 189].

На ринку освітніх послуг «взаємодіють» попит на освітні послуги з боку основних господарюючих суб'єктів (окремих громадян, домогосподарств, підприємств й організацій, держави) та їхня пропозиція від різних освітніх закладів. Протягом останніх років на ринку освітніх послуг України спостерігається диференціація та сегментація як ринкового продукту, так і відповідно технологічних процесів в залежності від потенційного попиту [3, с. 59]. Це призводить до конкуренції між суб'єктами освітньої діяльності.

В той же час конкуренція серед вищих навчальних закладів — цілком нормальне явище, що викликане дією ринкових механізмів і детермінує процеси ринкового розподілу та мобільності ресурсів. Вищі навчальні за-

клади у висококонкурентному середовищі змушені діяти як специфічні освітні корпорації, які одночасно надають ринкові послуги та виробляють суспільні блага.

Держава та суспільство об'єктивно зацікавлені у високій результативності діяльності вищих навчальних закладів, які виробляють суспільні блага. На практичному рівні у сфері вищої освіти суспільним благом вважається підготовка висококваліфікованих фахівців для суспільного сектору національної економіки (тобто, в межах державного замовлення, яке формується уповноваженим державним органом з урахуванням тенденцій ринку праці).

Стратегія розвитку вищого навчального закладу може ґрунтуватися на основі формування нових та використання наявних конкурентних переваг. Ці переваги проявляють себе лише на фоні дій конкурентів, тобто у вільному ринковому середовищі, і можуть бути ефективно реалізованими у випадку належної організації різних складових управлінського механізму [4, с. 259].

В процесі розробки стратегічних рішень та реалізації стратегії розвитку вищого навчального закладу на основі використання конкурентних переваг доцільно розглядати вищий навчальний заклад як специфічну «освітню корпорацію», яка надає освітні послуги відповідно до державних стандартів, а також інші послуги відповідно до статуту.

Важливим елементом механізму стратегічного управління розвитком вищого навчального закладу є вибір організаційного ресурсу (у тому числі організаційної структури) для реалізації визначеної стратегічної моделі. Організаційна модель розвитку вищого навчального закладу має забезпечити як поточне функціонування закладу, націлене на вироблення та надання освітніх послуг з конкретними споживчими характеристиками, так і реалізацію програми стратегічного розвитку. У сучасних джерелах пропонується розглядати варіант, що акцентує увагу на розвитку різних частин капіталу (як ресурсу): людського капіталу, інтелектуального капіталу, організаційного капіталу, інтерфейсного капіталу, фізичного капіталу тощо. В процесі стратегічного розвитку вищого навчального закладу мають відбуватися постійні позитивні зміни, спрямовані на зміцнення людського потенціалу (що проявляється, зокрема, у зростанні кваліфікації науково-педагогічних працівників), його адаптації до змін у науці, техніці, практичній діяльності.

Література

1. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти в Україні [монографія] / за ред. чл.-кор. НАПНУ І.М. Грищенка. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 478 с.
2. Каленюк І.С. Економіка освіти [навчальний посібник] / І.С. Каленюк. — К.: Знання України, 2003. — 316 с.
3. Комарова О.А. Освітній потенціал: теоретико-методологічні та практичні аспекти формування / О.А. Комарова. — Кіровоград: ДЛАУ, 2009. — 336 с.
4. Захарін С.В. Перспективна модель фінансування інвестиційної діяльності вищих навчальних закладів / С.В. Захарін / Економічні та соціальні аспекти ефективного розвитку вищої школи [колективна монографія; за ред. І.М. Грищенка]. — Київ, 2015. — С. 248–265.

Захарін Сергій Володимирович,
*доктор економічних наук, професор кафедри,
Київський національний лінгвістичний університет*

Натрошвілі Світлана Геннадіївна,
*кандидат економічних наук, доцент, декан факультету,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Захарин Сергей Владимирович,
*доктор экономических наук, профессор кафедры,
Киевский национальный лингвистический университет*

Натрошвили Светлана Геннадьевна,
*кандидат экономических наук, доцент, декан факультета,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Zakharin S. V.,
*Doctor of Economics, Professor,
Kyiv National Linguistic University*

Natroshvili S. G.,
*Ph.D., associate professor, dean,
Kyiv National University of Technology and Design*

РОЗРОБКА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ

РАЗРАБОТКА СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ ВЫСШЕГО УЧЕБНОГО ЗАВЕДЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ НЕСТАБИЛЬНОСТИ

DEVELOPMENT STRATEGY FOR HIGHER EDUCATION INSTITUTION IN TERMS OF ECONOMIC INSTABILITY

Анотація. Висвітлено методологічні засади розробки стратегії розвитку вищого навчального закладу. Обґрунтовано методичні положення щодо стратегічної програми вищого навчального закладу як специфічного інструмента стратегічного управління.

Ключові слова: стратегія, вищий навчальний заклад, економічний розвиток.

Аннотация. Освещены методологические основы разработки стратегии развития высшего учебного заведения. Обоснованы методические положения по разработке стратегической программы высшего учебного заведения как специфического инструмента стратегического управления.

Ключевые слова: стратегия, высшее учебное заведение, экономическое развитие.

Summary. The article deals with the methodological basis of designing development strategy for higher education. Methodical provisions for the strategic program of higher education as a specific tool of strategic management.

Keywords: strategy, institution of higher education, economic development.

Провідні вищі навчальні заклади розробляють стратегії власного розвитку, орієнтуючись на використання певних конкурентних переваг.

Метою статті є висвітлення окремих методичних рекомендацій щодо розробки стратегії вищого навчального закладу в умовах економічної нестабільності.

Провідні вищі навчальні заклади України активніше інтегруються до світових наукових мереж та об'єднань (зокрема, шляхом укладання договорів з відомими світовими та європейськими дослідницькими організаціями, у тому числі з Європейським космічним агентством, ПРООН, НАСА та ін.). Напрацьовано позитивний

досвід функціонування нових інноваційно орієнтованих структур, сформованих за участю вищих навчальних закладів (створення наукових парків, технопарків, об'єктів інноваційної інфраструктури, інших організаційних структур інноваційного підприємництва) [1, с. 178].

В Україні залишаються невирішеними проблеми розширення повноважень вищих навчальних закладів щодо проведення кадрової політики, регламентування умов вступу на навчання, розподілу фінансових ресурсів, прозорості для громадського контролю всієї їхньої академічної та фінансової діяльності.

На нашу думку, ключовим аспектом функціонування системи вищої освіти є підтримка реальної (а не лише законодавчо проголошеної та декларативної) автономії вищих навчальних закладів. У розвинутих країнах інституційною платформою стратегічного управління вищим навчальним закладом є його автономія, яка на практиці розповсюджується не лише на академічні права і свободи («академічна автономія»), а і на організаційно-розпорядчу діяльність («організаційна автономія»), фінансову політику та кадрову роботу («фінансово-господарська автономія»), що посилює відповідальність керівництва (менеджменту) за результати діяльності.

З точки зору теорії конкуренції, система стратегічного управління вищим навчальним закладом має передбачати розвиток конкурентних переваг — тобто тих значимих характеристик, які істотно впливають на формування його конкурентної позиції.

Завдання стратегії розвитку вищого навчального закладу — забезпечити зміцнення конкурентної позиції закладу за рахунок найбільш ефективного використання конкурентних переваг. В умовах глобалізації особливе значення набуває інтеграційна стратегія, тобто стратегія взаємодії вищого навчального закладу з ринковими інституціями, розташованими у глобальній або національній економічній системі. Формування інтеграційної стратегії (інтеграційної програми) на рівні вищого навчального закладу, яка передбачатиме реалізацію низки проектів та заходів із інституціями, що знаходяться у зовнішньому середовищі (в тому числі в частині: формування інтеграційної стратегії; розробка показників (критеріїв) результативності інтеграційного співробітництва; створення структурного підрозділу або призначення посадової особи, відповідальною за координацію та моніторинг результативності робіт у сфері інтеграційного співробітництва; розробка проектів (заходів) інтеграційного співробітництва із науковими установами, суб'єктами корпоративного сектору (биз-

нес-структурами), у тому числі роботодавцями, із закладами середньої освіти (середніми школами), із іноземними вищими навчальними закладами) [2, с. 112].

Стратегічне управління вищим навчальним закладом має здійснюватися на основі розгляду закладу як відкритої, складної і динамічної соціально-економічної системи, яка постійно змінює свої характеристики, а відтак — і змінює конкурентну позицію на ринку освітніх послуг. Завдання механізму стратегічного управління вищим навчальним закладом полягає у забезпеченні зміцнення конкурентної позиції закладу за рахунок найбільш ефективного використання конкурентних переваг.

Якість стратегічного управління вищим навчальним закладом — це здатність системи стратегічного управління вищим навчальним закладом задовільнити прагнення до належної конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг через виконання певної стратегічної програми. Обґрунтовано, що методологія стратегічного управління вищим навчальним закладом має ґрунтуватися на загальній системі управління якістю, що створена відповідно до міжнародних стандартів ISO серії 9000. Система управління якістю, що створена відповідно до міжнародного стандарту ISO 9001:2000, ефективно функціонує в бюджетних установах більшості держав — членів ЄС. Визначено ключові ознаки високої якості управління: орієнтація на споживача (суспільство, суспільні групи); провідна роль «професійних керівників»; заінтересованість службовців у досягненні кінцевого результату; процесний підхід; системний підхід; прийняття обґрунтованих рішень. Прийнятним для ідентифікації якості стратегічного управління вищим навчальним закладом є метод розрахунку абсолютних та відносних показників (відхилень) параметрів керування управлінських та економічних процесів.

На рівні вищого навчального закладу можлива реалізація стратегії розвитку корпоративної освіти на основі етапності виконання окремих заходів, у тому числі застосування «м'яких» (експериментальних) форм корпоративної освіти. Український корпоративний сектор не спроможний сформувати стійкий платоспроможний попит для розвитку корпоративної освіти у комерційно привабливих обсягах. Запропоновано розглянути модель створеного на базі спеціалізованого вищого навчального закладу корпоративного університету, в якому роль корпоративного партнера (консолідатора) бере на себе професійна громадська організація, яка може об'єднати запити кількох роботодавців або компаній всієї галузі.

Література

1. Економічні основи інноваційного розвитку вищих навчальних закладів України / за ред. акад. НАПНУ В. І. Лугово-го. — К.: Педагогічна преса, 2009. — 384 с.
2. Економіка вищої освіти України: тенденції та механізм розвитку / за ред. В. П. Андрущенко. — К.: Педагогічна преса, 2006. — 208 с.

Реус Лев Евгеньевич

*студент, Бизнес-колледж
Европейского университета
г. Киев, Украина*

ВНУТРЕННИЕ ИНВЕСТИЦИИ В УКРАИНЕ: ПРОБЛЕМЫ, ДОСТИЖЕНИЯ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Ключевыми аспектами «Плана приоритетных действий Кабинета Министров Украины на 2016 год» [1], направленного на обеспечение экономического роста и повышение уровня благосостояния населения, являются привлечение прямых иностранных инвестиций и кредитов МВФ, а также приватизация. Безусловно, вышеуказанные факторы — важная и неотъемлемая составляющая экономического роста, наряду с дерегуляцией, независимой судебной системой и либеральной налоговой политикой.

Однако, при сравнительном анализе структуры ВВП стран с высокоразвитой и низкоразвитой экономикой, а также офшоров, становится очевидным факт низкой доли в%-соотношении прямых иностранных инвестиций (далее ПИИ — *авт.*) для первой категории стран и высокой для второй. К примеру, доля ПИИ в структуре ВВП Польши в 2014 году составила лишь 3,7%, в Германии — 1,5%, а в Южной Корее и Японии ниже 1% [2]. В то же время, доля малого и среднего бизнеса, т.е. внутренних инвесторов, в структуре ВВП Польши составляет 73%, в Германии и Франции — 60 и 62% соответственно [3].

Из вышеприведённых данных следует, что малый и средний бизнес (далее МСБ — *авт.*) является ключевым донором экономики страны, опорой её стабильного и долгосрочного роста. Также успешное развитие МСБ способствует формированию устойчивого среднего класса, являющегося основой гражданского общества. К сожалению, эффективная поддержка МСБ со стороны государства, как и сколько-нибудь внятная стратегия его развития, отсутствуют в Украине, а власти, как прошлые, так и нынешние, явно недооценивают его значение. Таким образом, несмотря на занятость 75% официально трудоустроенных украинцев в субъектах, относящихся к категории малого и среднего бизнеса [4], его вклад в ВВП Украины составляет лишь 10% [3].

По словам экономиста Виктора Скаршевского, из-за сокращения депозитов населения в банках, падения экспорта, оттока капитала в офшоры и нестабильности финансового рынка, «Украина только за два по-

следних года потеряла более \$70 млрд потенциальных внутренних инвестиций» [5]. В частности, в последнее десятилетие суммарный отток капитала из Украины в офшоры составил от \$117 до \$167 млрд что является эквивалентом 1,5–2 годовых ВВП страны, а оценка ежегодных офшорных потерь Украины достигает \$11–12 млрд [6]. Таким образом, сумма ежегодного сокращения внутренних инвестиций Украины сопоставима с объёмом кредитов, выделенных ей МВФ в 2014–2015 гг.

Ситуацию с поддержкой и развитием МСБ осложняет также банковский кризис, начавшийся в 2014 и продолжающийся до настоящего времени. Бесспорной остаётся необходимость очищения банковского сектора от неплатежеспособных и непрозрачных банков, а также регулирование Нацбанком финансового рынка в условиях кризиса, однако ликвидация НБУ 73 банков с начала 2014 года привела к резкому падению доверия населения ко всей банковской системе и как результат — валютные депозиты в банках сократились на \$14,3 млрд а объём валюты, находящейся «на руках» у населения достиг \$92 млрд [5], которые по сути являются «замороженными» внутренними инвестициями. При этом банки обладают рекордной с 2010 года свободной ликвидностью в 58 млрд гривен, которая могла бы, при благоприятных условиях, быть направлена на кредитование МСБ, с уменьшением процентной ставки с сегодняшних 22% до уровня ниже 10%, характерного для развитых стран [3].

В то же время, Министерством экономического развития и торговли Украины в 2015 году было сокращено количество разрешительных документов, необходимых для открытия частного бизнеса на 41%, снято более 100 регуляторных барьеров, ликвидировано более 13 тыс. советских госстандартов, а срок регистрации бизнеса был сокращён до 2 дней [4]. Проводимые правительством и Нацбанком меры по де бюрократизации, либерализации налогового законодательства, постепенной отмене валютных ограничений и стабилизации курса гривны, в частности, привели к продвижению Украины с 87 на 83 место в международном

рейтинге стран по уровню благоприятности ведения бизнеса Doing Business [7], что в перспективе может положительно сказаться на уровне инвестиционной привлекательности страны.

Лишь осуществление широкого спектра реформ, включающего такие компоненты, как дерегуляция бизнеса и либерализация налоговой, фискальной и монетарной политики, осуществление судебной реформы и утверждение принципа верховенства права, а также стабилизация банковского сектора, будет спо-

собствовать развитию и укреплению малого и среднего бизнеса, что в свою очередь, позволит подкрепить экономику внутренними инвестициями — реальным и наиболее эффективным инструментом её долгосрочного роста.

Данные цели во многом совпадают с утверждённым Кабинетом Министров «Планом приоритетных действий на 2016 год», что внушает определённую надежду на положительное изменение отношения государства к своему главному донору и налогоплательщику.

Литература

1. Кабмин утвердил план действий на год [Электронный ресурс] // Четвертая власть. — 2016. Режим доступа: http://vlada.io/vlada_news/kabmin-utverdil-plan-deystviy-na-god/
2. Классация стран по данным официальных источников. Прямые иностранные инвестиции, процент от ВВП [Электронный ресурс] // The Global Economy. Режим доступа: http://ru.theglobaleconomy.com/rankings/Foreign_Direct_Investment/
3. Уткин С. Почему банки не кредитуют? [Электронный ресурс] / С. Уткин // Companion. — 2016. Режим доступа: <http://www.companion.ua/articles/content?id=303830>
4. Мельниченко А. 10 фактов о малом и среднем бизнесе в Украине [Электронный ресурс] / Мельниченко А. // Hyser. — 2016. Режим доступа: http://hyser.com.ua/business_and_finance/10-faktov-o-malom-i-srednem-biznese-v-ukraine-59204
5. Скаршевский В. Эффект плацебо: спасут ли украинскую экономику иностранные инвестиции, кредиты МВФ и приватизация [Электронный ресурс] / В. Скаршевский // Forbes Украина. — 2016. Режим доступа: <http://forbes.net.ua/opinions/1416425-effekt-placebo-spasut-li-ukrainskuyu-ekonomiku-inostrannye-investicii-kredity-mvf-i-privatizaciya>
6. В иностранных офшорах осело 1,5–2 годовых ВВП Украины [Электронный ресурс] // РБК-Украина. — 2016. Режим доступа: <https://www.rb.ua.com/rus/news/inostrannyh-ofshorah-oselo-1-5-2-godovyh-1463312771.html>
7. Doing Business in Ukraine 2016 [Электронный ресурс] // Doing Business — World Bank Group. Режим доступа: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>

Роговий Андрій Владиславович

студент

Навчально-наукового комплексу «Інститут Прикладного Системного Аналізу»
НТУУ «КПІ», Україна, м. Київ

МОДЕЛІ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ КРЕДИТНОГО РИЗИКУ

Анотація. У даній роботі проведено огляд найбільш поширених моделей оцінки банківських ризиків. Проведена їхня порівняльна характеристика.

Ключові слова: кредитний ризик, прогнозування, кредитоспроможність, модель.

На сьогодні побудова систем для оцінювання кредитного ризику не має чітко алгоритмізованого підходу. У більшості комерційних банків системи оцінки та менеджменту кредитних ризиків є власними розробками з різними методиками на основі даних про позичальників конкретного банку минулих років, або є готовими рішеннями спеціалізованих фірм на основі даних про позичальників декількох банків або фінансових інститутів. І в першому, і другому випадку методики побудови систем оцінки кредитного ризику, як правило, становлять комерційну таємницю. Тому дана предметна область потребує окрім необхідного багажу знань, також наявність евристичних ідей та методів [3, с. 1].

Тому метою моєї роботи був огляд на найбільш актуальні для даної предметної області моделі та проведення їх порівняльного аналізу.

В якості даних для побудови прогнозу мною були взяті демографічні показники, оскільки для території України вони є найбільш показовими. А саме, були взяті реальні дані про 1600 клієнтів банку. Інформація була представлена у розрізі, який наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Список змінних

Ім'я змінних	Пояснення	Тип змінних
Age years	Вік позичальника в роках	integer
Sex	Стать особи	Female/Male
Marital status	Сімейний статус	string
Credit	Сума взятого позичальником кредиту	real
Region	Регіон проживання	integer
Prev Employer Sector	Сектор зайнятості особи	string
Occupation Status	Професія	string
Work Experience Month	Кількість місяців стажу .	integer
Good / Bad	Статус повернення кредиту	Good/Bad

Модель логістичної регресії

Логістична регресія — окремий випадок узагальненої лінійної регресії. Передбачається, що залежна змінна приймає два значення і має біноміальний розподіл.

Задана вибірка — безліч m пар (x_i, y_i) в яких опис i -го елемента $x_i \in R^n$, і значення залежної змінної $y \in \{0,1\}$.

Прийнята модель логістичної регресії, згідно з якою вільні змінної x і залежна змінна y пов'язані залежністю

$$y = \text{logit}^{-1}(z) + \varepsilon = \frac{1}{1 + \exp(-z)} + \varepsilon, \quad (1)$$

де $z = b_0 + \sum_{j=1}^n b_j x_j$,

де p_i — ймовірність настання дефолту по кредиту для i -го позичальника; $x_i^{(j)}$ — значення j -ої незалежної змінної; b_0 — незалежна константа моделі, b_j — параметри моделі; ε_i — компонент випадкової помилки [5].

Результати

В результаті побудови логістичної моделі були отримані наступні коефіцієнти:

$$Z = -0.0308 + 0.0231 \times \text{Age years} - 0.6233 \times \text{Sex} + 0.6047 \times \text{Education} + 0.0616 \times \text{Marital status} - 0.00002 \times \text{Credit} - 0.2673 \times \text{Region} + 0.09256 \times \text{PrevEmployerSector} - 0.103 \times \text{OccupationStatus} + 0.0064 \times \text{WorkExperience}$$

На наступному етапі вони були підставлені до логістичної кривої:

$$y = \frac{1}{1 + e^{-z}}. \quad (2)$$

В результаті були отримані такі характеристики даної моделі для тестової вибірки:

- AUC=0,846;
- GINI=0,691.

На наступному кроці виникла ідея з приводу знаходження іншої моделі, яка буде давати кращі якісні показники. Тому було вирішено побудувати нейронну мережу зі зворотнім поширенням похибки.

Нейромережа зі зворотнім поширенням похибки

Нейромережа — це статистична модель, яка складається з безлічі нейронів, згрупованих в шари, що створюють мережу. Кожен нейрон — це елемент із заданою одиничною функцією, який обробляє значення, які надходять до нього. Зв'язки між нейронами створюють мережу, що дозволяє визначити взаємозв'язку між окремими даними. [2, с. 7] Типовий приклад структури нейромережі показаний на рисунку 1:

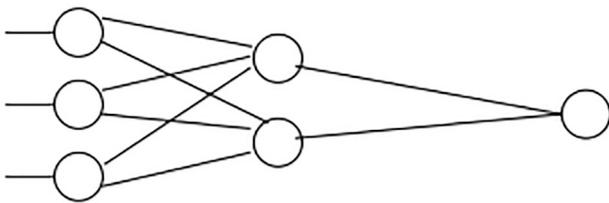

Рисунок 1. Нейронна мережа

Кожен нейрон складається з двох елементів.

Перший елемент — дендрит — додає вагові коефіцієнти до входних сигналів.

Другий елемент — тіло — реалізує нелінійну функцію, функцію активації нейрона.

Сигнал e — це зважена сума входних сигналів. Його ілюстрація наведена на рисунок 2.

$$y = f(e) \tag{3}$$

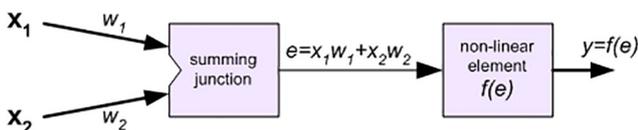
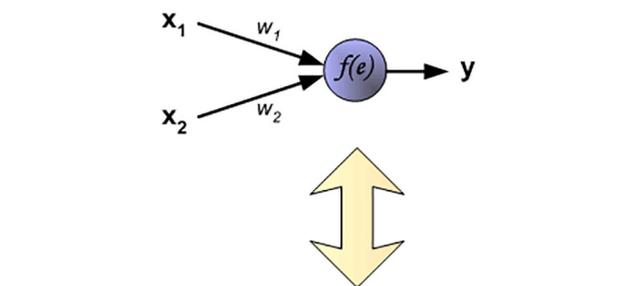

Рисунок 2. Вигляд нейрона

Щоб навчити нейронну мережу необхідно підготувати навчальні дані (прикладі). Навчання — це послідовність ітерацій (повторень). У кожній ітерації вагові коефіцієнти нейронів підганяються з використанням нових даних з тренувальних прикладів [3].

Розроблений метод вибору топології

Перед початком побудови нейромережі необхідно було підібрати для неї найкращу топологію. Вибір топології нейромережі досі не має чіткого сформульованого підходу. В результаті ознайомлення з рядом джерел у цьому питанні мною був визначений алгоритм на основі якого й відбувалася побудова топології нейронної мережі.

Нехай в мережі N прихованих шарів, тоді існує $N + 1$ спосіб модифікації. Перші N способів — додати 1 нейрон в кожен прихований шар, $N + 1$ -й спосіб — додати новий шар з двох нейронів між останнім прихованим шаром і вихідним, шар з одного нейрона не має сенсу. Можна додавати тільки один нейрон за раз, а потім тестувати, додавання більшої кількості нейронів потребує більше часу настройки. Кожен спосіб нарощування необхідно тестувати.

В результаті даного алгоритма було помічено, що якість моделі давала кращі показники при збільшенні нейронів в одному прихованому шарі (рисунок 3), а при додаванні 2-го шару якість моделі різко погіршувалася.

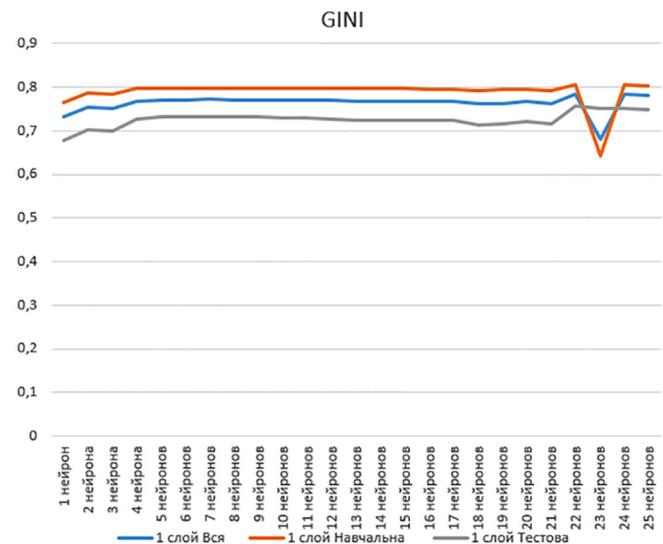

Рисунок 3. Залежність показника GINI від зміни кількості нейронів в одному прихованому шарі

Як бачимо найкращі показники для навчальної та всієї вибірки були отримані при 1-му прихованому слою та 24 нейронах в ньому, а для тестової при 1-му прихованому слою та 22 нейронах в ньому. Цікаво зазначити, що після 25-го нейрона в 1-у прихованому слою якість моделі різко погіршувалася.

Результати

В результаті цих спостережень була обрано топологія з 1-го прихованого слою та 22 нейронах у ньому. Оскільки при таких умовах тестова вибірка давала найкращі показники.

Були отримані такі характеристики даної моделі для тестової вибірки:

- AUC=0,878
- GINI=0,756

Загальний вигляд моделі наведено на рисунку 4.

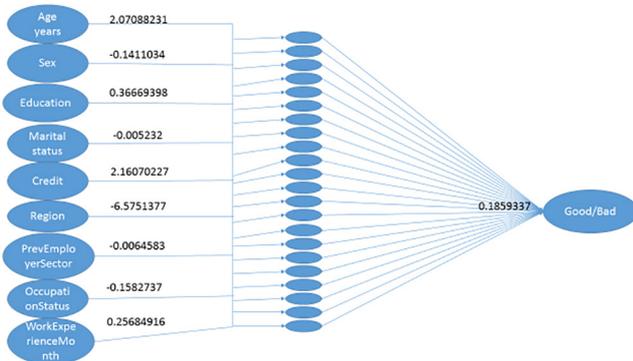

Рисунок 4. Визгляд побудованої нейронної мережі

Ця модель давала ще кращі показники ніж логістична регресія. Але при даній топології мала серйозний недолік у швидкодії. Оскільки оцінку ризику кредитоспроможності клієнта бажано постійно перераховувати через стрімкі зміни в економіці було вирішено також дослідити роботу нечіткої каскадної нео-фазі нейронної мережі. На практиці такі моделі дають значно більші якісні показники через те, що вони більше пристосовані до нечіткості вхідної інформації [4]. Оскільки в Україні в якості вхідних параметрів для оцінки кредитоспроможності клієнта часто використовують демографічні показники, які заповнюються клієнтом власноруч, то врахування нечіткості такої інформації є дуже актуальним.

Нечітка каскадна нео-фазі нейронна мережа

Для початку розглянемо нео-фазі нейрон з декількома входами і єдиним виходом, який зображений на рисунку 5.

Вихід реалізується таким відображенням:

$$\hat{y} = \sum_{i=1}^n f_i(x_i), \tag{4}$$

де x_i — i -й вхід ($i=1,2,\dots,n$),
 \hat{y} — вихід системи.

Структурні блоки нео-fuzzy нейрона є нелінійним синапсом NSi, який переводить i -й вхідний сигнал в форму:

$$f_i(x_i) = \sum_{j=1}^h w_{ji} \mu_{ji}(x_i) \tag{5}$$

і виконує нечіткий висновок: Якщо $x_i \in x_{ji}$ те вихід є w_{ji} , де — нечітке число, функція належності якого μ_{ji} , w_{ji} — синаптична вага. Очевидно, що нелінійний синапс фактично реалізує нечіткий висновок Такагі-Сугено нульового порядку.

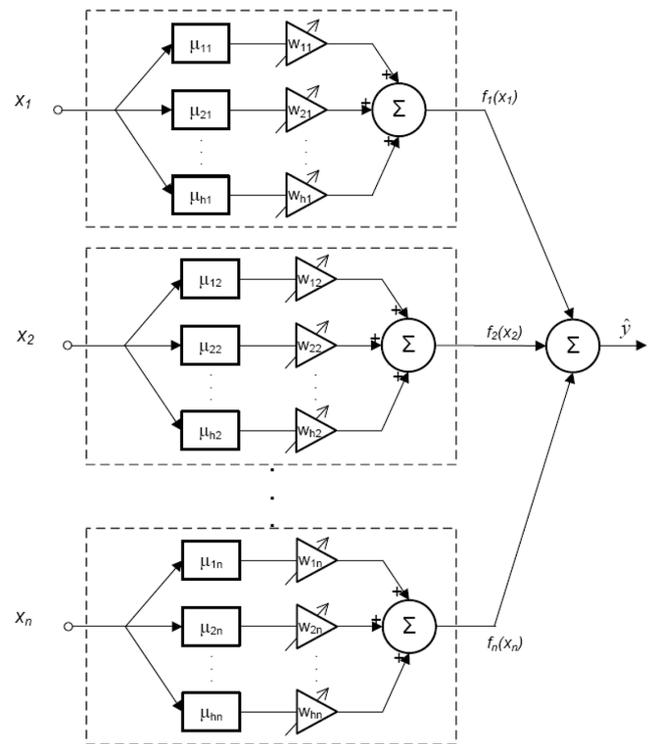

Рисунок 5. Архітектура нео-фазі нейрона

$$\hat{y} = \sum_{i=1}^n f_i(x_i(k)) = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^h w_{ji}(k-1) \mu_{ji}(x_i(k)) \tag{6}$$

Тепер розглянемо загальну архітектуру каскадної нео-фазі нейронної мережі (CNFNN) показана на рисунку 6.

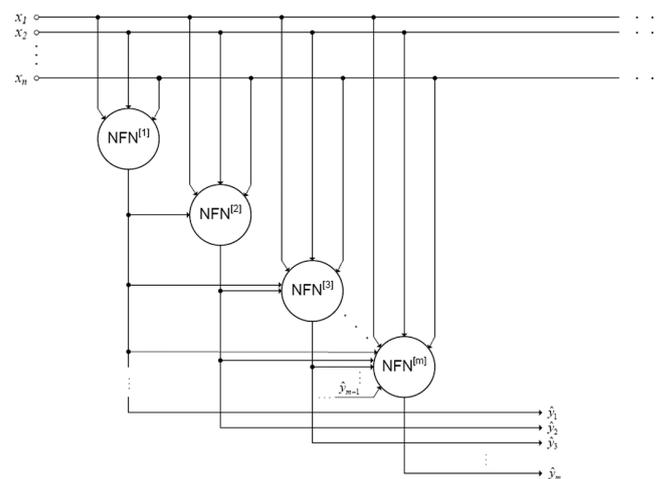

Рисунок 6. Архітектура каскадної нео-фазі нейронної мережі

– нео-фазі нейрон першого каскаду:

$$\hat{y}^{[1]} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^h w_{ji}^{[1]} \mu_{ji}(x_i) \tag{7}$$

– нео-fuzzy нейрон m -го каскаду:

$$\hat{y}^{[m]} = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^h w_{ji}^{[m]} \mu_{ji}(x_i) + \sum_{i=n+1}^{n+m-1} \sum_{j=1}^h w_{ji}^{[m]} \mu_{ji}(\hat{y}^{[i-n]}). \quad (8)$$

Серед найбільш важливих переваг нео-фаззі-нейрона можна відзначити високу швидкість навчання, обчислювальну простоту, можливість знаходження глобального мінімуму критерію навчання в режимі реального часу. Критерієм навчання (цільовою функцією) є стандартна локальна квадратична функція помилки [1]:

$$E(k) = \frac{1}{2} (y(k) - \hat{y}(k))^2 = \frac{1}{2} e^2 = \frac{1}{2} \left(y(k) - \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^h w_{ji} \mu_{ji}(x_i(k)) \right)^2. \quad (8)$$

Результати

На початку розробки даної моделі постала задача у виборі необхідної кількості термів та каскадів для найкращої роботи мережі. При збільшенні кількості каскадів та варіюванні каскадами було помічено, що модель дає кращі результати при 4-х термах (таблиця 2)

Тому в подальшому дослідженні було обрано розбиття на 4 терми.

При збільшенні каскадів вже менш стрімко збільшувалися якісні характеристики моделі та одночасно суттєво погіршувалася швидкість моделі. Тому була обрана модель з 4-а термами та 40 каскадами.

Аналіз результатів роботи моделей

Мною були обрані такі моделі: логістична регресія, нейронна мережа зі зворотнім поширенням похибки, каскадна нечітка нео-фаззі нейронна мережа

Були визначені параметри при яких дані моделі давали найкращі показники AUC та GINI. Для нейронної мережі зі зворотнім поширенням похибки най-

кращі результати показала модель з топологією, яка складалася з 1-го прихованого шару та 22-х нейронів у ньому. Також було встановлено, що при кількості нейронів в одному прихованому шарі більший за 25 або при збільшенні кількості прихованих шарів якісні показники моделі різко зменшуються. Для нечіткої каскадної нео-фаззі-нейронної мережі найкращі якісні характеристики показала модель з 4-х термів та 40 каскадів.

Найкращі показники AUC, яких вийшло досягнути занесені до табл. 3

Таблиця 3

Індекс AUC для кожної з моделей

	Тестова	Навчальна
Логістична регресія	0.845575	0.887478
Нейромережа	0.902321	0.877933
Нечітка нейромережа	0.931058	0.943658

Найкращі показники GINI наведені у табл 4:

Таблиця 4

Індекс GINI для кожної з моделей

	Тестова	Навчальна
Логістична регресія	0.69115	0.774956
Нейромережа	0.804641	0.755867
Нечітка нейромережа	0.862116	0.887317

Як бачимо, найкращі якісні показники дала нечітка каскадна нео-фаззі-нейронна мережа. Тому для нашої вибірки найкраще взяти саме таку мережу з 4 термами та 40 каскадами.

Таблиця 2

Залежність показника GINI від варіювання кількості термів та каскадів

		1 касад	2 касада	3 касада	4 касада	5 касадів
2 терма	Тестова	0.699113	0.701226	0.700932	0.700521	0.700189
	Навчальна	0.772138	0.773694	0.773943	0.773427	0.773455
3 терма	Тестова	0.644472	0.673308	0.678121	0.669846	0.703652
	Навчальна	0.748364	0.768606	0.769803	0.773625	0.791113
4 терма	Тестова	0.707701	0.698232	0.747552	0.75839	0.748843
	Навчальна	0.799406	0.801147	0.814003	0.816977	0.814638
5 термів	Тестова	0.626297	0.653823	0.665972	0.680097	0.689859
	Навчальна	0.746324	0.760064	0.766023	0.773197	0.777341

Література

- 1 Агаї Аг Гаміш Ові Нафас. Прогнозування ризику банкрутства в промисловій та банківській сфері з використанням нечітких моделей та алгоритмів: дис. кандидата технічних наук: 01 04 2016 р / Агаї Аг Гаміш Ові Нафас. — К., 2016. — 276 с.
2. Ковальов М. С. Методика построения банковских скоринговых моделей для оценки кредитоспособности физических лиц [Електронний ресурс] / Ковальов М. С. // Интернет-журнал «Науковедение» Выпуск 2, март — апрель 2014. — Режим доступа: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/49623.pdf>
3. Л. Г. Комарцова, А. В. Максимов Нейрокомпьютеры. — Москва: МГТУ им. Н. Э. Баумана, 2002.
4. Кузнецова Н. В., Бідюк П. І. Порівняльний аналіз характеристик моделей оцінювання ризиків кредитування [Електронний ресурс] / Н. В. Кузнецова, П. І. Бідюк // Вестник ХНТУ № 1(34), 2010 г. Экономика и менеджмент. — Режим доступа: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vkhdtu/2010_2/02_003.pdf
5. Паклин Н. Логистическая регрессия и ROC-анализ — математический аппарат [Електронний ресурс] — Режим доступа: <http://www.basegroup.ru/library/analysis/regression/logistic/>

Скуратівська Дарина Володимирівна

студентка

Київський національний університет технологій та дизайну

Скуратовская Дарина Владимировна

студентка

Киевский национальный университет технологий и дизайна

Skyrativskia Darina Volodumirivna

student Kyiv national university of technology and design

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ВИТРАТАМИ ВИРОБНИЦТВА НА ПІДПРИЄМСТВАХ

WAYS TO IMPROVE MANAGEMENT COSTS

Анотація. Досліджено управління витратами на підприємствах, шляхи та методи скорочення витрат.

Ключові слова: управління витратами, ефективність управління витратами, прибуток підприємства.

Аннотация. Исследованы управления затратами на предприятиях, пути и методы сокращения расходов.

Ключевые слова: управление затратами, эффективность управления затратами, прибыль предприятия.

Annotation. Investigated cost management in enterprises, ways and means of reducing costs.

Keywords: cost management, the effectiveness of cost management, profit.

Увагу вітчизняних вчених завжди привертала проблема управління виробничим витратами. Щоб дослідити в умовах ринкової економіки ефективність управління витратами потрібно переходити від обліку оцінки за попередні періоди до прогнозних оцінок їх можливої величини в перспективі. Зараз управління витратами має бути організоване за видами діяльності підприємства і за центрами відповідальності та за місцями виникнення витрат з метою задоволення оперативних потреб управління виробництвом – саме тому зараз ця тема актуальна.

Аналіз управління витратами на підприємстві є досить важливим, так як основною метою діяльності підприємства є отримання максимального прибутку.

Перевищення величини витрат над величиною отриманих доходів призводить до високої збитковості. Перш за все слід на підприємствах звернути увагу на систему управління витратами, адже прибутковість підприємства залежить від ефективності цієї системи.

В умовах нестабільного економічного становища країни особливо важливе дослідження ефективного управління витратами. Управління витратами – це динамічний процес, який полягає у досягненні високого економічного результату діяльності підприємства. Цей процес поширюється на всі елементи управління, а не зводиться лише до зниження затрат. Значну увагу

цьому питанню приділили велика кількість вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, таких як: М. Т. Білуха, Б. І. Валуєв, К. Друрі, М. В. Кужельний, В. Ф. Палій, В. В. Сопко, А. Д. Шеремета та інші. Звичайно подальшого вдосконалення потребують питання виробничих витрат на промисловому підприємстві, бо не всі аспекти розглядаються. В даний час в управлінні виробничими витратами актуальні такі проблеми:

1. Не сформована структура управління витратами на продукт, який виробляється. При визначенні якості продукції не в повній мірі враховують економічні параметри.

2. Формування плану управління реалізовується за базовими витратами.

3. Не за виробами, а дійсноється управління комплексом витрат за господарським одиницями.

4. Проблема своєчасності та повноти відображення витрат у системі обліку.

5. Гарантом успіху в даному середовищі є єдиний механізм, який би дав змогу отримати повну інформацію про витрати на підприємстві, на виготовлення продукції, який нажалі відсутній.

На собівартість продукції і прибуток підприємства прямо пропорційно впливають вчасне реагування на відхилення витрат від нормативних значень, що дає змогу попередити зростання витрат виробництва.

Проводячи аналіз даної проблематики, ми вважаємо, що потрібно враховувати при формуванні системи управління витратами їхні особливості: різноманіття витрат, тобто потрібно застосовувати багато методів і прийомів управління ними; динамізм витрат, тобто те, що вони постійно рухаються та змінюються. Всі управлінські рішення щодо найбільш ефективного використання ресурсів взаємопов'язані та впливають на кінцеві результати підприємства, саме тому управління витратами потрібно розглядати як комплексну систему.

Саме тому, увага менеджерів і власників підприємств має бути звернена на перспективи розвитку виробництва.

В багатьох випадках основним критерієм у виборі варіантів розвитку стають витрати виробництва. З метою визначення прогностичних величин витрат необхідно користуватися такою системою їх обліку в теперішньому часі, яка забезпечує надійну і повну інформацію, охоплює основні місця виникнення витрат.

Вважаємо, що найбільш ефективним є постійний вплив на виробничі витрати методами регулювання, контролю, внесення своєчасних змін у процесі виробництва. Цей напрям базується на методах обліку по центрах відповідальності і виникнення витрат. Реалізація цього метода дасть можливість своєчасного контролю за динамікою витрат виробництва. Враховуючи вищевикладене, проблему управління витратами на сучасному промисловому підприємстві можна представити як регулярний менеджмент, тобто на основі маркетингових досліджень (вивчення еластичності попиту, позиціонування товару на певному сегменті ринку, ємності ринку) постійно коригувати обсяги випуску, ціни, домагаючись найдосконалішого співвідношення витрат і прибутку. Пошук шляхів удосконалення окремих функцій управління процесом зниження собівартості, які дозволять збільшити ефективність управління витратами та відповідно збільшити прибутковість та рентабельність промислових підприємств України — актуальна тема для подальших досліджень.

Література

1. Абчук В. Путь к успеху, или курс бизнеса. — СПб: Мир и семья, 1998. — С. 25–28.
2. Грей К Управление проектами: Практик. руководство. — М., 2003. — 213–217.
3. Завіновська Г. Т. Економіка праці: Навч. посібник. — К.: КНЕУ, 2003. — 300 с. С. 280–285.
4. Тарасюк Т. М. Плагування комерційної діяльності. — К., 2005. — С55–57.
5. Шаталова Н. И. Трудовой потенциал работника: Учеб. пособие. — М., 2003. — С. 26–29.

УДК 630: 546.79: 504.064.3 (477)

Гулак Олена Василівна

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національний університет біоресурсів і природокористування України*

Гулак Елена Васильевна

*кандидат юридических наук, доцент,
доцент кафедры административного и финансового права
Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины*

Gulac O. V.

*Ph.D. in Law, Associated Professor
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine*

АНАЛІЗ ПРИЧИН ВИНИКНЕННЯ ЛІСОВИХ ПОЖЕЖ ПОБЛИЗУ ЧАЕС

АНАЛИЗ ПРИЧИН ВОЗНИКНОВЕНИЯ ЛЕСНЫХ ПОЖАРОВ ВОЗЛЕ ЧАЭС

ANALYSIS OF THE CAUSES OF FOREST FIRES NEAR THE CHERNOBYL

Анотація. В статті здійснено аналіз причин виникнення лісових пожеж, визначено коло проблемних питань у розрізі дослідження та сформовано власні висновки, спрямовані на розв'язання проблем, пов'язаних з безпечною життєдіяльністю людини, суспільства і держави у цілому.

Ключові слова: причини виникнення лісових пожеж, небезпеки в результаті лісової пожежі, наслідки лісових пожеж поблизу Чорнобиля, радіаційно вражена територія.

Аннотация. В статье проведен анализ причин возникновения лесных пожаров, определен круг проблемных вопросов в разрезе исследования и сформированы собственные выводы, направленные на решение проблем, связанных с безопасной жизнедеятельностью человека, общества и государства в целом.

Ключевые слова: причины возникновения лесных пожаров, опасности в результате лесного пожара, последствия лесных пожаров вблизи Чернобыля, радиационно пораженная территория.

Summary. The article analyzes the causes of forest fires, defined the terms of the problematic issues in terms of research and formed own conclusions aimed at solving problems related to safe human activity, society and the state in general.

Key words: the causes of forest fires, hazard as a result of forest fires, consequences of forest fires near Chernobyl, territory affected by radiation.

Наразі Україна перебуває в епіцентрі небезпечних ситуацій, особливо загрозливими серед них постають пожежні небезпеки. Окрему їх когорту представляють лісові пожежі. Зокрема, у минулому 2015 р., щойно розпочалось літо, а лісові та торф'яні пожежі вже завдали величезного клопоту та негативних наслідків. Осінь ознаменувалась задимленістю та змогом від торф'яних пожеж, що тривали значний період майже по всій території нашої держави. Масштабні лісові пожежі, які з особливою інтенсивністю та розмахом поглинули нашу державу минулого року, — є явищем не стільки локального чи регіонального ха-

рактеру, а передусім — глобального, міждержавного, оскільки можуть розповсюджуватись на значні території, включаючи і суміжні держави.

У зв'язку з цим, аналіз причин виникнення лісових пожеж, зокрема, поблизу ЧАЕС має важливе наукове значення. До того ж, з цим пов'язане дослідження таких питань як місце та ефективність держави у забезпеченні пожежної безпеки, взаємодія пожежної охорони із іншими державними органами, населенням та громадськими організаціями, вплив стану пожежної безпеки природних територій на соціально-економічний розвиток держави, довкілля та добробут населення у цілому.

Проблематика сучасного стану причин, ризиків та загроз від лісових пожеж, відповідних викликів в нинішніх умовах на теренах нашої держави не раз поставляла предметом дослідження цілої низки наукових праць фахівців як адміністративного, екологічного, земельного права, так і представників лісівничої науки, державного управління тощо, серед яких В.М. Єрмоленко, В.І. Семчик, В.Б. Авер'янов, Ю.С. Шемшученко, П.І. Лакида, С.І. Зібцев, В.П. Печуляк, В.І. Курило, І.В. Гиренко та багато інших.

Концептуальний підхід до розгляду причин виникнення лісових пожеж був розглянутий нами у науковій праці «Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави» [1].

Метою наукової статті є аналіз причин виникнення лісових пожеж поблизу ЧАЕС та визначення кола проблемних питань у контексті розв'язання проблем, пов'язаних з безпечною життєдіяльністю людини, суспільства і держави у цілому.

Одними з найбільших небезпек, що спіткали Україну у 2015 р. стали масштабні лісові пожежі із загрозою надзвичайно тяжких наслідків, рівень яких і нині є предметом наукових дискусій. Так, однією з найбільш масштабних за часів існування незалежної України є квітнева лісова пожежа поблизу ЧАЕС. Однак і вона, наприкінці червня цього ж року, мала повторення щодо місця своєї локалізації. І знову таки, причиною став людський фактор, оскільки осередків загоряння було визначено шість.

Так, 29 червня на території комплексу лісового господарства «Чорнобильська пуца» в Зоні відчуження та безумовного (обов'язкового) відселення в районі с. Кошилівка та смт Поліське в заплаві річки Уж виникло загоряння сухої трави та очерету, яке поширилося окремими осередками на площі близько 130 га.

Щоправда, саме ця пожежа мала значно менші масштаби розповсюдження. Слід зазначити, що увесь спектр відповідальності за зупинення лісових пожеж ліг на Державну службу надзвичайних ситуацій (далі — ДСНС), не зважаючи на те, що у центральному органі виконавчої влади, який реалізовує державну політику у лісовій галузі існує і відомча пожежна охорона.

Загальна площа зелених насаджень зони відчуження складає близько 140,6 тисяч гектарів. Лісовим багатством опікується комплекс лісового господарства «Чорнобильська пуца». Основне завдання створеного ще у 90-х підприємства — не дати радіонуклідам вийти за межі їх первинного розповсюдження [2].

Дослідники Чорнобильської аварії, серед яких розвідник-дозиметрист Сергій Мирний, вважають, що такі пожежі свідчать про неналежне управління і фінансування зони відчуження, оскільки в разі кращої охорони зони загоряння (або ж підпалу) можна

було уникнути [3]. До того ж, і повідомлення ДСНС свідчать про те, що причиною вогню міг бути підпал, оскільки загорілося одразу в кількох місцях.

Таку точку зору підтверджує і журналістське розслідування щодо причин пожежі. Зокрема, журналісти інформаційного видання «Знай», побувавши в зоні відчуження та поспілкувавшись з місцевими мешканцями, схиляються до думки, що пожежу створили штучно аби приховати факти масової вирубки лісу в Чорнобильській зоні. Версію місцевих підтверджують і величезні «залісини» в лісах — поля, вкриті пеньками значних розмірів. «Дорога до цих місць вирубок вкатуана великими автівками. Таким чином, можна підозрювати, що пожежа є звичайною схемою відмивання грошей за підтримки чиновників» [4].

На ці та інші проблеми, які стосуються Чорнобильської зони відчуження звернув увагу Голова Комітету ВР з питань екологічної політики Микола Томенко. Коментуючи тему пожежі в Чорнобильській зоні, він зазначив: «Зокрема, вже півроку ми вимагаємо від Уряду повернути заборговану заробітну плату працівникам підприємств Чорнобильської зони. Поки що — безрезультатно. ... Друга проблема Чорнобильської зони: Уряд звільнив керівництво Державного агентства з управління зоною відчуження й досі не може призначити нове... Нині не має жодного навіть заступника агентства! Ще одна проблема — незаконні вирубки лісу, які в нинішніх умовах анархії та безконтрольності ще збільшились».

Ведучи мову про вищезазначені та інші не вирішені проблеми, ситуацію безконтрольності і безвідповідальності як одних з головних причин низького рівня управління в 30-кілометровій зоні відчуження, Микола Томенко підсумував: «Отож, шукаємо причини пожежі, але не забуваємо і про бездіяльність та непрофесіоналізм Уряду» [5].

При вивченні та аналізі досліджуваного питання, ми, на жаль, маємо погодитись з точкою зору голови Конфедерації вільних профспілок України Михайлом Волинцем, який на своїй сторінці наприкінці літа 2015 р. зазначив: «Я вважаю, що підпалами у Чорнобильській зоні приховують злочини. Причиною нинішньої пожежі, якою зараз охоплені тисячі гектарів лісу, як і попередніх, є підпал. За повідомленням очевидців, ті місця, де сталося загоряння, важкодоступні. Не було там останнім часом і грозових дощів. Зате зовсім поруч незаконно вирубали здорові дерева. Це легко було встановити по пеньках, які там залишилися. Щоб замести сліди злочинів, і здійснюють підпали ті, хто вирубує ліс у забороненій для цього зоні відчуження поблизу Чорнобильської АЕС. 10 тисяч гектарів уже повністю вигоріло, а нині вогнем охоплено ще 5 тисяч гектарів. Це — подвійний злочин, бо окрім

прямих збитків через крадіжку деревини та відволікання значних коштів і людських ресурсів на гасіння пожежі, наноситься непоправна шкода населенню Києва та навколишніх населених пунктів, де осідає радіоактивний попіл. Нинішня спекотна й суха погода сприяє поширенню вогню, який уже перетнув межу 30-кілометрової зони і рухається у бік Житомирської області. Проте відповідні служби чомусь не поспішають встановлювати реальної причини пожеж у лісах навколо ЧАЕС» [6].

Просто так у зоні навколо ЧАЕС ліс рубати заборонено. Адже зелені насадження вберігають світ від поширення радіації. Оскільки територія забруднена не суцільно, а плямами, при санітарних рубках ліс обов'язково проходить радіологічний контроль.

Законна торгівля чорнобильським лісом відбувається за певною процедурою і вивіз деревини на подальший продаж передбачає необхідність отримання відповідного пропуску від керівництва зони відчуження і збереження на контрольно-пропускних пунктах усієї документації щодо вантажу, який вивозиться, тобто — доволі суворі та контрольовані вимоги. Натомість, за різноманітною інформацією як від громадянського суспільства, небайдужих та профільного експертного кола, у зоні відчуження всюди є сліди того, що існує також і незаконна торгівля, «сірий» обіг лісу. Його обсяги важко проконтролювати, як і те, наскільки цей ліс чистий від радіації.

Так, за повідомленнями Олени Логінової, яка провела незалежне розслідування щодо цієї проблематики, журналісти викрили основні «рецепти» успішного бізнесу з продажу чорнобильського лісу. Відтак, головним способом маскування незаконних операцій щодо отримання надприбутків від махінацій з чорнобильським лісом є масштабні лісові пожежі. «Цього року у Чорнобильській зоні було декілька масштабних пожеж. Ліс горів по кілька тижнів. Після пожеж залишається сотні гектарів роботи для лісорубів... Згідно з даними реалізації цього лісового господарства, як за прямими експортними контактами, так і через посередників, деревину відправляють до Угорщини, Румунії, Польщі, Туреччини та інших країн» [2].

Професор НУБіП України, завідувач лісопірологічної лабораторії Сергій Зібцев, досліджуючи лісопожежну ситуацію у зоні відчуження ЧАЕС, звертає увагу на низький рівень готовності протипожежних служб зони відчуження в останні роки внаслідок відсутності фінансування та уваги керівництва зони відчуження та ДСНС України до цієї проблеми.

В той же час, як зазначає науковець, пожежна безпека лісів зростає в декілька разів внаслідок відсутності повноцінного лісового господарства, проекту протипожежного впорядкування території та інших

чинників. На цей час територія зони відчуження тільки на 40% вкрита системою виявлення пожеж, відсутні дороги протипожежного призначення, час доставки протипожежних сил та засобів перевищує 40 хвилин (в Туреччині та Франції — норматив — 15 хвилин), а деякі частини зони недоступні взагалі. Протипожежні водойми не забезпечують вчасної доставки води для гасіння до місця пожеж. Лісові пожежі не забезпечені засобами індивідуального радіаційного захисту. Протипожежні сили не навчені методам непрямой атаки для уникнення додаткового опромінення під час гасіння. Велика лісова пожежа загрожує опроміненню населення за зоною відчуження та забрудненню сільськогосподарських угідь та відкритих водойм на відстань до 100 км [7].

Досить показовою є відповідь першого заступника Голови Державного агентства з управління зоною відчуження О. Туркевича на запит НУБіП України щодо необхідності прийняття термінових заходів у напрямку вдосконалення протипожежної охорони лісів, в якій йдеться: «Одночасно повідомляємо, що на цей час у зоні відчуження не існує проблеми «глобальних пожеж» і їх наслідків. Існуюча система протипожежних заходів та пожежні підрозділи працюють достатньо ефективно, щоб запобігти великим пожежам. У нинішній економічній ситуації і з огляду на інші проблеми, витратити значні кошти на створення нової протипожежної системи, на нашу думку, є недоцільним» (лист ДАЗВ № 02–4120/1.1 від 02.10.13 р.) [7].

Насправді, у нас в державі доволі критична ситуація з матеріально-технічним забезпеченням відповідних служб. І саме це є першочерговою проблемою. Насамперед, це стосується авіаційної техніки, оскільки саме вона є «первинною та основною ланкою допомоги» в подоланні лісових пожеж. Зокрема, під час ліквідації квітневої лісової пожежі поблизу ЧАЕС прем'єр-міністром держави було акцентовано увагу саме на цій складовій проблематики: «У нас катастрофічна ситуація з технікою, якщо потрібно мати в Україні, як мінімум, 12 гелікоптерів для служби з надзвичайних ситуацій, а у нас їх два... Ми додатково зганяємо сили і засоби для того, щоб посилити авіаційну складову гасіння пожежі» [8].

У зв'язку з «кричущою» ситуацією, пов'язаною із значним збільшенням кількості лісових пожеж, нещодавно Державне агентство лісових ресурсів України ще минулого року анонсувало суму коштів, необхідну для придбання нових сучасних засобів для оперативного реагування на ситуації, пов'язані із лісовими пожежами, а саме — 150 млн грн на рік на оновлення протипожежної техніки [9].

Таким чином, природні цьогорічні пожежі яскраво показали прогалини насамперед щодо організації

процесів недопущення та ліквідації досліджуваних пожеж. І як не прикро, заставляють констатувати відсутність належної координації зусиль як на рівні держави, так і на локальному рівні між різними відомствами та відповідної державної політики у цілому.

Керівник Регіонального Східноєвропейського центру моніторингу пожеж (REEFMC) Сергій Зібцев, в пошуці шляхів оптимізації досліджуваної проблематики, зазначає, що щільність пожеж у Білорусі та Польщі в рази менша ніж в Україні при однаковому надзвичайному рівні пожежної небезпеки за умов погоди, що вказує на незадовільну координацію роботи міжвідомчих протипожежних служб в Україні. Прикладом вдалої організації роботи протипожежних служб в Україні є період 1–20 серпня 2010 року коли при однакових погодних умовах в Європейській частині Росії згоріло більше 200 тис. га лісів, тоді як в Україні — до 3 тис. га [10].

Таким чином, найбільш частими причинами лісових пожеж, пов'язаними із людським фактором, являються: Несвоечасність гасіння трав'яних пожеж, які чи то з необережності, чи свідомо розпалюються, особливо на сільськогосподарських землях та дуже часто призводять до значно тяжчих лісових та торф'яних

пожеж; Пожежі в заповідниках, лісових заказниках, в лісах, які знаходяться в користуванні у різних власників, переважно — агро-лігоспів або комунальних лісових підприємств, де рівень пожежної безпеки слабо контролюється, а отже, далеко не завжди відповідає нормативним вимогам.

Відтак, увага як науковців, фахівців-практиків так і відповідних уповноважених представників держави має наразі зосередитись на виробленні спільних дієвих механізмів з метою оптимізації небезпек, пов'язаних з пожежними лихами, зокрема, в лісових масивах.

В той же час і посадовці, і екологи вважають, що системна проблема з «чорнобильськими пожежами» потребує негайного вирішення. Цьогорічні масштабні лісові пожежі поблизу Чорнобиля є якнайяскравішим доказом необхідності запровадження дієвих організаційно-правових механізмів зміни ситуації. Адже, принаймні, посиливши контроль за відповідною територією, застосовуючи принцип невідворотності покарання за порушення екологічних та інших норм законодавства, приймаючи до уваги будь-які факти трав'яних пожеж та адекватно реагуючи на них, вже можна значно покращити ситуацію в розрізі досліджуваної проблематики.

Література

1. Гулак О. В. Забезпечення пожежної безпеки лісових масивів на сучасному етапі розвитку нашої держави // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Серія «Право». — 2013. — № 182. — Ч. 2. — С. 190–194. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://elibrary.ru/item.asp?id=22023837>
2. Олена Логінова. Зона бізнесу: чорнобильський ліс на експорт (розслідування) / Олена Логінова / Радіо свобода від 6 вересня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — www.radiosvoboda.org/content/article/27212140.html
3. Євген Солонина. Чорнобильська пожежа: жодної загрози для людей? / Євген Солонина / Радіо свобода від 30 квітня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26987737.html>
4. Ліс в Чорнобилі підпалили, щоб приховати вирубку, — журналістське розслідування. — Від 3 травня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://firstsocial.info/news/lis-v-chornobili-pidpalili-shhob-prihovati-virubku-zhurnalistske-rozsliduvannya>
5. В Чорнобильській зоні відчуження — борги по зарплаті, незаконні вирубки лісу і відсутність керівництва. — Від 7 травня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://kyiv.ridna.ua/2015/05/v-chornobyjskij-zoni-vidchuzhennya-borhy-po-zarplati-nezakonni-vyubky-lisu-i-vidsutnist-kerivnytstva/>
6. Михайло Волинець. Пожежами біля Чорнобиля намагаються приховати злочини / Михайло Волинець / Від 16 серпня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.zik.ua/ua/news/2015/08/16/pozhezhamy_bilya_chornobylya_pamagayutsya_pryhovaty_zlochyny_volynets_616555
7. Сергій Зібцев. Професор Сергій Зібцев про лісопожежну ситуацію у зоні відчуження ЧАЕС: держава має звертати увагу на наукові дослідження / Сергій Зібцев / Від 30 квітня 2015 року: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://nubip.edu.ua/node/14697>
8. Яценюк: змін радіоактивного фону немає. — Від 28 квітня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — http://www.bbc.co.uk/ukrainian/entertainment/2015/04/150428_yatsenyuk_fire_chornobyl
9. Держлісагенство: на оновлення парку протипожежної техніки потрібно 150 млн грн на рік. — Від 18 червня 2015 р.: [Електронний ресурс] — Режим доступу: — <http://www.rbc.ua/ukr/news/goslesagentstvo-obnovlenie-parka-protivopozharnoy-1434627529.html>
10. Сергій Зібцев. Регіональний Східноєвропейський центр моніторингу пожеж (REEFMC) інформує про задимлення м. Києва. — Від 4 вересня 2015 року. — [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://nubip.edu.ua/node/16230>

Харчук Олександр Олександрович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Київського університету права Національної академії наук України

Коритнік Сергій Анатолійович

студент

Київського університету права Національної академії наук України

Харчук Александр Александрович

кандидат юридических наук,

доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения

Киевского университета права Национальной академии наук Украины

Корытник Сергей Анатольевич

Студент

Киевского университета права Национальной академии наук Украины

Kharchuk A.

PhD, Associate Professor of International Law and Comparative Law

Kiev University of Law NASU

Korytnik S.

student

Kyiv University of Law NASU

**ОСНОВНИ СПОСОБИ УХИЛЕННЯ ВІД СПЛАТИ ПОДАТКІВ,
ЗБОРІВ ТА ІНШИХ ОБОВ'ЯЗКОВИХ ПЛАТЕЖІВ
ОСНОВНЫЕ СПОСОБЫ УКЛОНЕНИЯ ОТ УПЛАТЫ НАЛОГОВ,
СБОРОВ И ДРУГИХ ОБЯЗАТЕЛЬНЫХ ПЛАТЕЖЕЙ
THE MAIN METHODS OF TAX EVASION, FEES
AND OTHER MANDATORY PAYMENTS**

Анотація. Дослідження способів ухилення від сплати податків, визначенні основних причин, що сприяють посиленню та зростанню тіньового сектора економіки країни й пошуку ефективних заходів вирішення даної проблеми.

Ключові слова: ухилення від сплати податків, організована злочинність, тіньова економіка, мінімізація податків.

Аннотация. Исследования способов уклонения от уплаты налогов, определении основных причин, способствующих усилению и росту теневого сектора экономики страны и поиска эффективных мер для решения данной проблемы.

Ключевые слова: уклонения от уплаты налогов, организованная преступность, теневая экономика, минимизация налогов.

Summary. Research methods of tax evasion, identifying the main causes that contribute to the strengthening and growth of the shadow economy and to find effective measures to solve this problem.

Key words: tax evasion, organized crime, shadow economy, tax minimization.

В науковій літературі визначено, що спосіб злочину, як елемент криміналістичної характеристики, являє собою систему дій суб'єкта, об'єднану єдністю задуму та мети (конкретного бажаного результату).

Керівники та засновники комерційних структур використовують багато способів ухилення від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів. Інколи при створенні підприємства в статутних документах

зазначають такі види діяльності, як вирощування і реалізація сільськогосподарської продукції, ремонтно-будівельні й інші роботи з благоустрою та ін. Проте, фактично, вказана фінансово-господарська діяльність не здійснюється, а підприємство використовують для ухилення від сплати податків.

Складність у розрахунках сум податкових зобов'язань викликана досить частими змінами податкового законодавства, які нерідко є суперечливими та недосконалыми. Прийняття Податкового кодексу України певною мірою дозволило вдосконалити податкове законодавство та заповнити прогалини в ньому. Проте за весь період існування Податкового кодексу в нього було внесено стільки змін і доповнень, що в загальній сукупності породило тотальну безсистемність, неоднозначність тлумачення його норм і створило значні перешкоди в практичній діяльності як для суб'єктів господарювання, так і для органів контролю. Постійні зміни та доповнення в податковому законодавстві України свідчать про відсутність належної теоретичної бази й сучасної наукової методології пізнання соціальної сутності податкових відносин і формування їх системи, суб'єктами якої повинні виступати як держава через свої органи, так і особи — фізичні та юридичні. Крім того, недостатній рівень підготовленості значної частини працівників державних податкових органів та органів внутрішніх справ не дозволяє вести активну боротьбу зі зловживаннями у сфері оподаткування [2]. З початком економічних перетворень в Україні з'явилася гостра потреба у виявленні та розкритті злочинів, які пов'язані з ухиленням від сплати податків. Ухилення від сплати податків є невід'ємною складовою тінізації економіки, діяльності конвертаційних центрів і злочинних угруповань. Такий процес починається з ухилення від сплати податків у сфері легального підприємництва, а завершується переходом у тінь.

Обсяги тіньової економіки в Україні, за деякими експертними оцінками, перевищують більшу частину внутрішнього валового продукту. Розширення сфери тіньової економіки становить реальну загрозу національній безпеці держави. Сьогодні існує нагальна необхідність у кардинальних змінах податкової та економічної політики, удосконаленні законодавства. До основних сегментів тіньової економіки і механізму отримання тіньових прибутків можна віднести: корупцію; приховування реальних прибутків громадян, а також прибутків підприємств від оподаткування (ухилення від сплати податків); незаконна приватизація державної власності; нелегальний експорт капіталів; нелегалні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда); отримання тіньових прибутків унаслідок вилучення з обороту різниці між офіцій-

ними й реальними цінами на товари і послуги; дрібні розкрадання на державних, акціонерних і колективних підприємствах; випуск і реалізація невраховуваної продукції та надання невраховуваних послуг; кримінальні злочини; фінансове шахрайство.

Основними причинами, що сприяють посиленню і зростанню тіньового сектора економіки на сучасному етапі, є: податковий тиск, який не витримують у сьогоденних економічних умовах більшість фізичних і юридичних осіб, що діють у межах законодавчого поля України; правова незахищеність суб'єктів економічної діяльності від зловживань, утисків, протидії з боку чиновників державного апарату на всіх його рівнях; незахищеність громадян і підприємств від зазіхань злочинних формувань; відсутність стабільного і збалансованого законодавства, яке б регламентувало економічну діяльність; законодавчу неврегульованість багатьох сторін діяльності комерційних банків; відсутність інвестиційної альтернативи тіньовим капіталом; міждержавну інтеграцію тіньового сектору і суб'єктів тіньової економічної діяльності; тотальну криміналізацію підприємницьких структур тощо. Загалом, відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів передбачена ст. 212 Кримінального кодексу України, якою встановлюється покарання в виді штрафу, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю [3].

Разом з тим, до найбільш поширених способів ухилення цього злочину належать: неподання документів, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків, зборів, інших обов'язкових платежів; приховування та заниження об'єкта оподаткування. Приховування об'єкта оподаткування, який визначається залежно від виду обов'язкового платежу, що стягується з юридичних та (або) фізичних осіб, характеризується тим, що прибуток або інший об'єкт оподаткування у платника податків і зборів фактично існує, проте він не декларується, не згадується у документах, пов'язаних з обчисленням і сплатою податків або інших обов'язкових платежів, які подаються до податкових чи інших контролюючих органів, а тому ніякі податки на такі об'єкти не нараховуються і не сплачуються. Заниження об'єкта оподаткування означає часткове ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів. Заниження прибутку як об'єкта оподаткування може досягатись за рахунок незаконного завищення валових витрат, у т.ч. шляхом укладання псевдоугод з фіктивними підприємствами. Останнім часом, у практичній діяльності працівників Фіскальної служби України, для викриття схем і способів ухилення від сплати податків, зборів інших обов'язкових платежів використовуються категорії поділу підприємств на «податкові

ями», транзитери та вигодонабувачі. На нашу думку, найбільш руйнівними для бюджету є так звані «податкові ями» (безактивні фірми), на які порушники законодавства штучно переносять податкові зобов'язання. Податковими ямами є підприємства, що здійснюють безтоварні угоди, і, як наслідок, оформляють документи на поставку неіснуючого товару або надання послуг. Підприємства цього типу зазвичай не подають податкової звітності для того, щоб уникнути можливості проведення податкових звірень. Такі підприємства існують протягом короткого періоду часу.

З податковими ямами правоохоронним органам боротися дуже складно, оскільки відстежити їх можна лише за ланцюгом від вигодонабувачів і транзитерів, а до того часу ці підприємства вже припиняють свою діяльність. Наступною групою ризику є підприємства транзитери. Основним завданням транзитерів є «відбілювання» операцій для вигодонабувачів. Підприємства транзитери, як правило, не мають найманих працівників, займаються багатьма видами діяльності та не отримують реального прибутку, всі доходи покривають затрати, тобто здійснюють мінімізацію податків. На відміну від податкових ям, транзитери декларують свої податкові зобов'язання. Відстежити перших двох учасників податковим органам здебільшого складно. Навіть якщо вдається відстежити ці підприємства та їх посадових осіб усе, що можна їм інкримінувати це статтю 205 «Фіктивне підприємництво» Кримінального кодексу України, що має максимальну санкцію штраф. Оскільки самої поставки товару в цієї компанії не було, то додатково нарахувати будь-які зобов'язання податкові органи не можуть. Вигодонабувачі — це реальний сектор економіки, діючі підприємства, що користуються послугами мінімізаторів для зниження власних податкових зобов'язань.

Чим серйозніше підприємство вигодонабувач, тим складніша схема роботи транзитерів, послугами яких він користується. Саме до них податкові органи виявляють найбільший інтерес. Розслідування таких справ йде за ланцюгом контрагентів — від вигодонабувачів до податкових ям. Досить поширеною є ситуація, коли підприємства, які не задіяні в такій схемі, все одно перевіряються податковими органами у вигляді вигодонабувачів або транзитерів. Доцільно зазначити, що можливості ухилення для різних податків є різними, залежно від механізму визначення платників, ставок і об'єктів оподаткування по тих чи інших податках.

Залежність тут така: 1) при визначенні суб'єкта оподаткування менша зацікавленість в ухиленні виникає в тому випадку, якщо платник податку і носій податкового тягара цього податку не збігаються (класичний приклад — непрямі податки); 2) при визначенні ставок оподаткування — складніше ухилитися від

сплати податків, ставки по яких визначені у твердих сумах, а не у відсотках до вартісного обсягу; серед процентних ставок лідером щодо ухилення є податки з диференційованими ставками по різних групах товарів чи платників або прогресивні залежно від обсягу доходу, водночас універсальні ставки зменшують можливість для ухилення; 3) щодо об'єкта оподаткування — при визначенні останнього у кількісних показниках (у фізичному вимірі) ухилитися від оподаткування досить важко. Якщо ж об'єкт визначається у вартісному вимірі, то чим складнішим є механізм підрахунку, тим легше ухилитися від цього податку.

Так, якщо розглядати діючу систему в Україні, найважче ухилитися від сплати прямих реальних податків, об'єктом оподаткування яких виступає земля, рухоме або нерухоме майно, які приховати неможливо (наприклад, в Україні це — податок на землю, фіксований сільськогосподарський податок, податок з власників транспортних засобів). Наступну групу становлять непрямі податки. І хоча серед західних економістів ці податки вважаються малопритатними для ухилення, винахідливі українські підприємці, розглядаючи суми непрямих податків як власні доходи, а не як надбавку держави до ціни відповідних товарів, винайшли досить багато методів зменшення відрахувань до бюджету по цих податках. У першу чергу це стосується податку на додану вартість, оскільки його ставки визначені у відсотках до вартісного обсягу. Це дає можливість за допомогою заниження обсягів реалізації або завищення обсягів купівлі зменшувати надходження до бюджету.

Щодо таких непрямих податків, об'єкти оподаткування за якими визначені у кількісному (фізичному) вимірі, а ставки — у твердих сумах, вони є диференційованими по групах товарів (наприклад, мито з підакцизних товарів та акцизний збір з більшості товарних позицій). Шляхом для ухилення є або видання одного товару під виглядом іншого (якщо ставки по них суттєво відрізняються), або приховування від легального обороту цих товарів (контрабанда, готівкові розрахунки тощо), що створює додаткові труднощі для ухилення [4]. Слід зазначити, що існують способи, за яких досягається законне зменшення податків, зборів та інших обов'язкових платежів. У даному випадку йдеться не про ухилення від сплати податків, а про таку організацію роботи, при якій знижується необґрунтована переплата податків і не нараховується пеня чи штраф, тобто платник податків використовує дозволені або незаборонені законодавством способи зменшення податкових платежів.

Таким чином, дії платника не мають складу податкового злочину або правопорушення, а, отже, не тягнуть за собою несприятливих наслідків. Для

зменшення масштабів ухилення від сплати податків доцільно вдосконалити податкове законодавство; підвищити рівень податкової культури та податкової дисципліни; ефективно використовувати податкові надходження. На практиці потрібно не збільшувати кількість перевірок і розміри штрафів, а вдосконалювати демократичні інститути, активізувати боротьбу з корупцією і організованою злочинністю. На законодавчому рівні необхідно посилити відповідальність за

ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, шляхом внесення змін до Кримінального кодексу України, щодо обмеження волі особам, які вчинили злочин у даній сфері. Ще одним із шляхів мінімізації цієї проблеми являється виховання у платників патріотичних почуттів щодо обов'язку утримувати державу завдяки сплати ними податків у обмін на суспільні блага.

Література

1. Якимчук Ю. Ю. Ухилення від сплати податків в Україні: особливості проблеми та шляхи подолання [Електронний ресурс] / Ю. Ю. Якимчук // Ухилення від сплати податків в Україні: особливості проблеми та шляхи подолання: Сучасні тенденції державних фінансів. — 2013. — Режим доступу: <http://libfor.com/index.php?do=cat&category=stfi n2013>.
2. Сидоренко Т. О. Сутність та ухилення від сплати податків / Т. О. Сидоренко // Гроші, фінанси і кредит. — 2010. — № 6. — С. 48–52.
3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 21 черв. 2012 р. (офіц. текст). — К.: Паливода А. В., 2012. — 216 с.
4. Крамаренко О. А. Способи ухилення від сплати податків в Україні / О. А. Крамаренко // Наук. записки Нац. ун-ту «Острозька академія» — 2013. — № 23. — С. 165–168.

Харчук Олександр Олександрович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Київського університету права Національної академії наук України

Коритнік Сергій Анатолійович

студент

Київського університету права Національної академії наук України

Харчук Александр Александрович

кандидат юридических наук,

доцент кафедры международного права и сравнительного правоведения

Киевского университета права Национальной академии наук Украины

Корытник Сергей Анатольевич

Студент

Киевского университета права Национальной академии наук Украины

Kharchuk A.

PhD, Associate Professor of International Law and Comparative Law

Kiev University of Law NASU

Korytnik S.

student

Kyiv University of Law NASU

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ДІЯЛЬНОСТІ ОФШОРНИХ ЗОН ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

НЕГАТИВНЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОФФШОРНЫХ ЗОН И ПУТИ ИХ ПРЕОДОЛЕНИЯ В УКРАИНЕ

THE NEGATIVE EFFECTS OF OFFSHORE ZONES AND POSSIBLE SOLUTIONS IN UKRAINE

Анотація. Визначення негативних наслідків діяльності офшорних зон та пошук шляхів їх подолання.

Ключові слова: офшорна зона, офшорна компанія, вільна економічна зона, тіньові офшорні операції, «відмивання» грошей.

Аннотация. Определения негативных последствий деятельности оффшорных зон и поиск путей их преодоления.

Ключевые слова: оффшорная зона, оффшорная компания, свободная экономическая зона, теневые оффшорные операции, «отмывание» денег.

Summary. Determination of the negative effects of offshore areas and finding ways to overcome them.

Key words: offshore zone, the offshore company, free economic zone, shady offshore transactions, money «laundering».

Вперше термін «offshore» (дослівний переклад — поза берегом) з'явився в американській пресі наприкінці 50-х років ХХ ст. Йшлося про фінансову структуру, яка звільнилася від оподаткування через розміщення свого офіса поза межами США [2, с. 43].

Провідний французький юрист Едуард Шамбост пропонує таке визначення поняття: «off shore» — буквально означає «поза берегом». У податковому контексті офшорною є структура, яка, проводячи діяльність в якій-небудь країні, не перебуває під податковим

контролем цієї країни. В основному, щоб уникнути місцевих податків (чи місцевої регламентації), офшорні структури не повинні здійснювати місцеву діяльність (on shore) чи діяльність з резидентами країни (реєстрації). Прийнято говорити про офшорні компанії (off shore companies), офшорні банки (off shore banks), офшорні страхові компанії (off shore insurance companies) тощо [6, с. 251]. Поняття «офшор» доволі часто поєднується з поняттям «відмивання» грошей та криміналу і означає тільки фінансовий механізм, за допомогою якого легально здійснюється фінансові операції з метою продуктивного податкового планування. Цей інструмент використовується і в законодавстві, і на практиці в галузі податків, міжнародних угод і фінансових схем. Офшорні зони (або податкові гавані) є специфічним інструментом стимулювання інвестиційної діяльності і збільшення надходжень до бюджетів депресивних територій, економічний ефект якого базується на явищі зростання державних доходів завдяки розширенню податкової бази (використанню її особливого виду доходів, отриманих лише від здійснення зовнішньоекономічної діяльності) та мінімізації величини податкового навантаження. Доходи від офшорного бізнесу в податкових гаванях складають до половини обсягу державних бюджетів [1, с. 51]. Взагалі офшорні зони є різновидом вільних економічних зон, які створюють для бізнесменів сприятливий валютно-фінансовий та фіскальний режим, а також високий рівень банківської та комерційної таємниці. Вільна економічна зона — це територія, на якій іноземні та вітчизняні фірми користуються податковими пільгами. У міжнародній практиці налічується понад два десятки різних типів вільних економічних зон, зокрема: безмитні торгові зони (порти, транзитні зони); експортні та імпорتنі промислові зони; зони технологічного розвитку (технопарки, технополіси) тощо [5, с. 35]. Офшорна фірма — це фірма, яка не здійснює господарську діяльність у країні, де зареєстрована, а директори цих фірм — не резиденти цих країн. Офшорні фірми виникають у країнах, в яких практикуються пільговий режим оподаткування та відсутність валютного контролю.

Проблематичні умови здійснення підприємницької діяльності підштовхують українських бізнесменів до енергійного пошуку шляхів мінімізації суми податків, а саме, створення офшорних компаній. Це спричиняє недоотримання бюджетом податкових надходжень. Однак створення таких фірм в офшорних юрисдикціях не забороняється законом, а доход офіційно з'являється у суб'єктів господарювання інших держав. Усі шахрайства, які пов'язані з приховуванням доходу в офшорних зонах, називаються «офшорними схемами». Функціонування офшорної юрисдикції та офшорних операцій забезпечується складним

механізмом організації її діяльності. Цей механізм діяльності офшорних юрисдикцій може включати такі елементи:

- інституційний (механізм взаємозв'язків інституцій у процесі здійснення офшорної діяльності);
- правовий (сукупність законодавчих норм регулювання діяльності офшорних зон);
- організаційний (сукупність організаційних підходів щодо організації діяльності офшорної зони);
- економічний (механізм державного регулювання, оподаткування, інвестиційно-інноваційний механізм);
- фінансовий (механізм формування коштів, перерозподілу коштів; грошових потоків);
- інформаційний (сукупність інформаційно-комунікаційного забезпечення діяльності офшорних зон).

Бувають й інші мотиви використання національними підприємствами офшорних зон, серед яких:

- низька або нульова ставка податку. Звичайно, податок на прибуток в офшорних юрисдикціях практично відсутній або не переважає 1–2%. Неодноразово компанії, зареєстровані у цих державах (але такі, що здійснюють свою діяльність в інших країнах), не сплачували жодних інших податків, крім річного збору, незалежно від прибутку, одержаного компанією;
- легкість реєстрації фірми. Приміром, сума статутного капіталу офшорної компанії переважно не обмірковується, а процес реєстрації є умовним та виконується за дорученням;
- відсутність у офшорних юрисдикціях зобов'язання стосовно подачі звітності;
- рух капіталу та нерозголошення даних про його власників;
- добровільна наявність засновників фірми.

Позитивний ефект від діяльності офшорних юрисдикцій, який пов'язаний із припливом капіталу, є таким: створення сприятливого інвестиційного клімату та збільшення обсягів інвестування, а відповідно, і позитивних наслідків в економіку країн від капіталовкладень (розвиток фінансових ринків, створення робочих місць, відсутність необхідності контролю за діяльністю офшорних компаній органами влади цих країн). Негативними сторонами діяльності офшорних зон є:

- недобросовісна податкова конкуренція та, відповідно, уникнення від сплати податків;
- нестабільність економіки у зв'язку з перспективою акумуляції в офшорних зонах великих обсягів капіталу;
- відтік капіталу;
- зростання тінізації економіки;
- зростання безробіття в країнах-донорах.

Усього в Україні працюють офшорні компанії з 35 юрисдикцій. Найбільш популярним залишається

Кіпр. Щодо американських інвестицій картина здебільшого схожа, оскільки лівову частку «американців» в Україні становлять компанії, зареєстровані у відомих «офшорних» штатах Делавер, Вайомінг та ін. Ці компанії у США називають «Shell Companies» (тобто «коралові», або пусті), які зазвичай у своїй назві мають закінчення: «Ltd», «Inc», «Llc», «Co», «GmbH». Міжнародній практиці відомі комбіновані схеми зв'язків, що формуються з багатьох фірм, розташованих у різних офшорних зонах. Нині розповсюджені схеми за участю 10–15 компаній контрагентів [4, с. 385].

Розвиток співробітництва з офшорними зонами для України посідає значне місце, з кожним роком зростають обсяги офшорних операцій. Наші підприємці та олігархічна верхівка прекрасно розуміють усі наведені вище позитиви, які надаються учасникам. Саме тому особливе значення для України має співпраця з Кіпром як найближчою офшорною зоною. І така кількість операцій з капіталом займає дуже велику нішу експортно-імпорتنих операцій України [2, с. 45]. Непрямий негативний вплив офшорної юрисдикції на економіку України виявляється від наслідків прямого негативного її впливу. Факторами впливу діяльності офшорних зон на економіку України є такі:

- фінансові (фактори сектора державних фінансів, грошовокредитного та валютного сектора, інвестиційного сектора);
- тіньові фактори (сектора тіньової економіки);
- економічні (сектора макроекономічних показників, сектора промисловості, сільського господарства, сектора ЗЕД та торгівлі);
- соціальні;
- фактори розвитку освіти, культури, охорони здоров'я, туризму;
- фактори криміналізації економіки;
- екологічні.

Сьогодні проблема тіньових офшорних операцій набула досить вагомого значення в Україні через те, що туди без вороття вивозять капітали не тільки бізнесу, а й влади. Отже, план діяльності щодо детінізації офшорних операцій має бути самостійним шляхом економічного розвитку України. На цей час Україна займає 16-те місце у світі за масштабами тіньових операцій з капіталом. Причиною такої проблеми є низька якість атмосфери для ведення бізнесу. Незначна можливість економіки продуктивно притягувати капіталовкладення, зневіра у владі, нестійкий макроекономічний стан, низький розвиток фінансового ринку породжують незручні умови для притягнення капіталовкладень.

У результаті інвестори розташовують свої кошти у сприятливішій бізнес-атмосфері. Становище в Україні підтверджує, що виникла потреба у пошуку

організаційно-правового механізму протидії відмиванню коштів, отриманих кримінальним шляхом. Поміж далекосяжних шляхів вирішення проблем, пов'язаних з офшорними зонами, можна виділити такі:

- розвиток продуктивної нормативно-правової бази стосовно діяльності офшорних зон;
- зростання регулюючих і контролюючих заходів стосовно офшорного бізнесу;
- оптимізація податкового навантаження залежно від певного стану діяльності ринку;
- посилення співпраці з міжнародними організаціями з метою гармонізації національного законодавства.

Законодавством має передбачатися застосування жорсткіших заходів щодо моніторингу та контролю офшорного фінансового сектора, запровадження проти країн і компаній спеціальних штрафів і серйозних санкцій у випадках порушення встановлених правових норм щодо боротьби з незаконними фінансовими операціями з відмивання грошей і кримінальних прибутків. Від держав, включених до чорного списку, слід вимагати проведення масштабних реформ правової і контролюючої систем регулювання фінансового сектора. Визначальною для успішного вирішення цього питання буде ефективність співпраці міжнародних фінансових організацій і політичних кіл країн [3, с. 18–20]. Усі заходи подолання негативних наслідків офшорних зон можна поділити на:

- невідкладні;
 - необхідні;
 - додаткові.
- До невідкладних заходів подолання негативних наслідків офшорних зон належать:
- вимога відкриття резидентами валютних депозитів, у склад яких повністю входять кошти під договори, що передбачають реалізацію авансових розрахунків;
 - урегулювання взаємозв'язків між органами, які здійснюють валютний контроль;
 - прийняття змін до Цивільного кодексу з виокремленням нового виду юридичної особи — офшорного товариства, визначити умови його створення, реорганізації та ліквідації;
 - введення змін до Закону України «Про господарські товариства», а саме: додати до нього нову частину, яка б регулювала роботу офшорних компаній»;
 - у Податковому кодексі України треба сформулювати критерії, які має використовувати Кабінет Міністрів України, коли формує список «податкових гаваней»;
 - прискорення затвердження законів України «Про легалізацію коштів, здобутих злочинним шляхом»

- та «Про повернення капіталів, вивезених з України»;
- розробка продуктивного виду контролю для Національного банку України та Міністерства фінансів України за грошовими операціями в країні;
- стимулювання безготівкового грошового обороту;
- заборона безконтрольного надання кредитів.

До необхідних заходів подолання негативних наслідків офшорних зон належать:

- застосування факторингу, що надасть можливість вітчизняним експортерам одержувати правдиву інформацію про фінансово-господарське становище іноземних партнерів напередодні укладання експортних договорів та обов'язкове отримання винагород за експортування товарів, що позитивно позначиться на становищі національної економіки;
- прийняття змін до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб — підприємців» з фіксацією системи реєстрації офшорних компаній;
- поширити обмеження щодо нерезидентів з офшорним статусом на всіх нерезидентів, які знаходяться на теренах «податкових гаваней»;
- закінчити роботу стосовно підписання Українсько-Кіпрської конвенції щодо ухилення від подвійного оподаткування;
- прийняти зміни до діючого законодавства для гармонізації з рекомендаціями Групи з опрацювання заходів боротьби з відмиванням коштів (FATF);
- викриття і призупинення функціонування кримінальних груп у галузі банківської діяльності, регіональної економіки, де зосереджені чималі можливості для боротьби з відмиванням коштів, отриманих кримінальним шляхом;
- децентралізація, зміцнення судових і правоохоронних органів;
- перетворення захисту прав акціонерів, інвесторів, а також кредиторів на державний пріоритет.

Додатковими заходами подолання негативних наслідків офшорних зон є:

- удосконалення системи валютного контролю в напрямі уповноважених банків за діями їхніх клієнтів, які пов'язані з переказами коштів за кордон за угодами, що потребують більшої уваги;
- удосконалення порядку первинного валютного контролю;
- підготовка низки підзаконних нормативно-правових актів, які б регулювали діяльність офшорного бізнесу;
- гарантування щорічного розголошення даних щодо діяльності Державної податкової служби з приводу боротьби з мінімізацією податкових зобов'язань із застосуванням «податкових гаваней»;
- оприлюднення за допомогою засобів масової інформації ситуації щодо боротьби з відмиванням коштів, отриманих кримінальним шляхом;
- популяризація продуктивних форм і способів боротьби з тіншовими офшорними операціями.

Усі зазначені вище шляхи вирішення проблеми офшорних зон потребують активних дій держави й тісного міжнародного співробітництва. Незважаючи на економічну привабливість офшорних зон для бізнесменів, проведення операцій з ними негативно позначається на економіці України, адже внаслідок цього держава позбувається величезних сум, які не доходять до Державного бюджету. Становище утруднюється ще й тим, що в Україні немає законодавчої бази для регулювання операцій, які здійснюються з офшорними юрисдикціями.

Отже, дослідивши головні ознаки діяльності офшорних зон, ми сформулювали шляхи подолання негативних наслідків діяльності офшорних зон. Проблематику офшорних зон необхідно вирішувати на глобальному рівні, за участю інших країн, міжнародних організацій, з метою створення спільної законодавчої бази та гармонізації податкової системи і системи штрафів для скорочення відтоку капіталу з держави.

Література

1. Бозуленко О. К. Роль офшорної фінансової діяльності у світовій фінансовій системі / О. К. Бозуленко // Економіст — 2010 — № 1 — С. 51–53.
2. Волкова Ю. О. Розвиток офшорних центрів у системі міжнародного бізнесу / Ю. О. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. — 2008. — № 1. — С. 43–48.
3. Полотенко Д. В. Вільні економічні зони в контексті регулювання економіки / Д. В. Полотенко // Фінанси України. — 2010. — № 11. — С. 18–25.
4. Предборський В. А. Детінізація економіки в контексті трансформаційних процесів. Питання теорії та методології: монографія / В. А. Предборський. — К.: Кондор, 2005. — 613 с.
5. Соїна О. Вільні економічні зони як фактор ринкової економіки / О. Соїна // Економіка України. — 1994. — № 4. — С. 35–37.
6. Шамбост Едуард. Енциклопедія офшорних зон [пер. с фр.] / Едуард Шамбост. — М.; 2000. — 586 с.

Раїмов Руслан Ікрамович

аспірант

Сумський державний університет Навчально-науковий інститут права

Раимов Руслан Икрамович

аспирант

Сумской государственной университет Учебно-научный институт права

Raimov R. I.

Postgraduate student

Sumy State University Educational-scientific Institute of law

ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ ВІЙСЬКОВО-ЦИВІЛЬНИХ АДМІНІСТРАЦІЙ

ПОНЯТИЕ И ПРИЗНАКИ ВОЕННО-ГРАЖДАНСКИХ АДМИНИСТРАЦИЙ

CONCEPT AND SIGNS OF MILITARY-CIVILIAN ADMINISTRATION

Анотація. Досліджено нормативно-правові акти, котрі регулюють порядок створення, функціонування та припинення діяльності військово-цивільних адміністрацій. Визначено поняття та ознаки військово-цивільних адміністрацій.

Ключові слова: військово-цивільні адміністрації, тимчасовий орган, спеціальне призначення, надзвичайний стан, Антитерористичний центр.

Аннотация. Исследовано нормативно-правовые акты, регулирующие порядок создания, функционирования и прекращения деятельности военно-гражданских администрации. Определено понятие и признаки военно-гражданских администраций.

Ключевые слова: военно-гражданские администрации, временный орган, специальное назначение, чрезвычайное положение, Антитеррористический центр.

Summary. Research of laws and regulations that governing the establishment, operation and termination of the military-civilian administration. Defined the concept and signs of military-civilian administration.

Keywords: military-civilian administration, a temporary body, a special purpose, a state of emergency, the Antiterrorist Center.

З початку проведення антитерористичної операції в окремих районах Донецької та Луганської областей Україна, як держава, виявила низку проблем щодо забезпечення безперервності реалізації виконавчої влади та забезпечення здійснення місцевого самоврядування. Однією з передумов виникнення вищезазначених проблем є нездійснення органами місцевого самоврядування покладених на них Конституцією та законами України повноважень протягом тривалого часу, зокрема внаслідок їх фактичного самоусунення від виконання своїх повноважень.

Це вкрай негативно позначається на забезпеченні безпеки та життєдіяльності населення в окремих районах Донецької та Луганської областей.

Зазначені проблеми стали підставою для застосування нових методів державного управління. Новим напрямком реалізації виконавчої влади в Україні стало внесення змін до українського законодавства щодо утворення військово-цивільних адміністрацій.

Зазначене формує нагальну необхідність унормування відповідних відносин, для чого і розроблено законопроект.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» [2] (далі — Закон) військово-цивільні адміністрації — це тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції. Виходячи з наведеного визначення військово-цивільна адміністрація наділена рядом ознак:

- 1) це державний орган;
- 2) носить тимчасовий характер;

3) утворені у селах, селищах, містах, районах та областях;

4) діє у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України;

5) має спеціальне призначення — забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції.

Однією з ознак військово-цивільної адміністрації є те, що вона є державним органом.

На думку Шаповала В., термін «орган державної влади» є вихідним за Конституцією України. Похідними від нього є терміни «орган законодавчої влади», «орган виконавчої влади» і «орган судової влади» («суд»). В конституційному тексті вживаються й інші терміни, складовою яких є слово «орган». Зокрема, в частині другій ст. 59 згадано державні органи. За змістом положення частини третьої ст. 5 у непрякій формі використано термін «орган держави». Комплексний аналіз положень Основного Закону дозволяє дійти висновку, що на відповідному рівні терміни «орган державної влади» і «державний орган» («орган держави») вживаються як синоніми. Про органи стосовно держави в Конституції України йдеться не лише в контексті розподілу влад. Наприклад, у ч. 3 ст. 17 використаний успадкований з практики радянських часів термін «правоохоронні органи держави», який, по суті, є евфемізмом. [5, С. 27] В юридичній літературі сформовано поняття Органу державної влади, а саме — це ланка (елемент) механізму держави, що бере участь у виконанні функцій держави й наділений при цьому владними повноваженнями. [4, С. 159]

Отже військово-цивільна адміністрація є ланкою (елементом) механізму держави, що бере участь у виконанні функцій держави й наділений при цьому владними повноваженнями.

Наступною ознакою військово-цивільної адміністрації є те, що вона носить тимчасовий характер.

В теорії права по часу дії державні органи поділяються на постійні (не обмежені терміном дії) та тимчасові (обмежені терміном дії). Так на думку Ромашова Р. А., постійні — державні органи не обмежені в своїх професійних функціях будь-якими термінами або обставинами, діють до ліквідації (реорганізації). Тимчасові органи створюються для реалізації конкретної функції і, після того, як функція виконана, припиняють своє існування [6, С. 67].

Відповідно до ч. 2 ст. 1 Закону військово-цивільні адміністрації населених пунктів набувають прав та обов'язків з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного

реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань. Згідно зі ч. 1 ст. 3 Закону військово-цивільні адміністрації утворюються у разі потреби за рішенням Президента України.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону військово-цивільні адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їх виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання.

Частиною 11 ст. 3 Закону передбачено, що повноваження військово-цивільних адміністрацій району, області починаються у день набрання чинності актом Президента України про їх утворення і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної відповідної ради. Повноваження військово-цивільних адміністрацій населених пунктів починаються з дня внесення запису про їх державну реєстрацію як юридичних осіб до Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців та громадських формувань і припиняються у день відкриття першої сесії новообраної відповідної ради. У день відкриття першої сесії новообраної відповідної ради акт Президента України про утворення військово-цивільної адміністрації втрачає юридичну силу в частині, що стосується відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Президент України невідкладно приймає рішення про ліквідацію військово-цивільних адміністрацій.

Також ознакою військово-цивільної адміністрації є те, що вони утворені у селах, селищах, містах, районах та областях.

В статті 1 Закону зазначено, що військово-цивільні адміністрації району, області — це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені цим Законом.

В абзаці 4 ст. 1 Закону також вказано, що військово-цивільні адміністрації населених пунктів — це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження сільських, селищних, міських рад, районних у містах рад, виконавчих органів сільських, селищних, міських, районних у містах рад та голів та інші повноваження, визначені цим Законом.

На нашу думку утворення військово-цивільної адміністрацій залежить від адміністративно-територіального устрою України.

Так Коршун В. визначає адміністративно-територіальний устрій держави — це сукупність відповідних територіальних одиниць, в межах яких функціонує система органів державної влади. Тобто, це внутрішньо

узгоджене об'єднання адміністративно-територіальних одиниць, в результаті якого забезпечується необхідна організаційна єдність, створюється певна система адміністративно-територіального устрою, де кожна адміністративно-територіальна одиниця охоплює певний територіальний колектив (громаду), інтереси якого представляють відповідні органи місцевого самоврядування [1, С. 85].

Відповідно до ст. 133 Конституції України систему адміністративно-територіального устрою України складають: Автономна Республіка Крим, області, райони, міста, райони в містах, селища і села.

Таким чином, у зв'язку з необхідністю виконання повноважень місцевих державних органів та органів місцевого самоврядування військово-цивільні адміністрації утворюються у селах, селищах, містах, районах та областях. Однак, виходячи з положень Закону військово-цивільна адміністрація не може бути утворена для Автономної Республіки Крим.

Наступною ознакою військово-цивільної адміністрації є те, що вона діє у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

Діяльність Антитерористичного центру при Службі безпеки України здійснюється відповідно до Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України.[3] Відповідно до п. 1 вказаного Положення Антитерористичний центр є постійно діючим органом при службі безпеки України, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні.

Відповідно до ч. 8 ст. 3 Закону структуру і штатний розпис військово-цивільних адміністрацій населених пунктів затверджує керівник Антитерористичного центру при Службі безпеки України за поданням керівника відповідної військово-цивільної адміністрації. Згідно ч. 13 ст. 3 Закону призначення заступників керівників військово-цивільних адміністрацій населених пунктів та керівників підрозділів таких адміністрацій здійснюються керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України за поданням керівника відповідної військово-цивільної адміністрації без конкурсного відбору. В ст. 6 Закону зазначено, що військово-цивільну адміністрацію населеного пункту (населених пунктів) очолює керівник, який призначається на посаду та звільняється з посади керівником відповідної обласної військово-цивільної адміністрації за погодженням з керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України,

а у разі якщо відповідна обласна військово-цивільна адміністрація не утворена — керівником Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

Ст. 5 Закону передбачає, що військово-цивільні адміністрації на відповідній території за погодженням з Антитерористичним центром при Службі безпеки України мають право: встановлювати обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості; організувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби — огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, установлених Конституцією України; порушувати у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань; організувати контроль за роботою підприємств телекомунікацій, використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для проведення роз'яснювальної роботи серед населення, особового складу військових формувань і правоохоронних органів; встановлювати обмеження щодо торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними та отруйними речовинами, алкогольними напоями і речовинами, виробленими на спиртовій основі; вилучати у громадян на зберігання вогнепальну зброю та боєприпаси, холодну зброю, а в підприємств, установ і організацій також навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини; встановлювати порядок використання сховищ, споруд та інших об'єктів для захисту населення, а також для задоволення потреб безпеки; організувати евакуацію населення з місць і районів, небезпечних для проживання, а також евакуацію підприємств, установ, організацій та матеріальних цінностей, які мають важливе державне, господарське і культурне значення; організувати у разі потреби нормоване забезпечення населення питною водою, продуктами харчування, предметами першої необхідності, ліками.

Таким чином, вищевказані положення підтверджують те, що військово-цивільна адміністрація діє у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України.

Ще однією ознакою є спеціальне призначення військово-цивільної адміністрації, а саме: забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції.

Згідно зі ст. 2 Закону військово-цивільні адміністрації у своїй діяльності керуються Конституцією України, Законом України «Про боротьбу з тероризмом», цим Законом та іншими виданими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 7 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» [1] у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України можуть створюватися і діяти військово-цивільні адміністрації — тимчасові державні органи, які призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі проведення антитерористичної операції.

З метою реалізації діяльності військово-цивільної адміністрації відповідно до призначення Законом встановлені відповідні права. Так відповідно до ст. 5 Закону військово-цивільні адміністрації на відповідній території за погодженням з Антитерористичним центром при Службі безпеки України мають право:

1) встановлювати обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів;

2) тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості;

3) організовувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби — огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, установлених Конституцією України;

4) порушувати у порядку, визначеному Конституцією і законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань;

5) організовувати контроль за роботою підприємств телекомунікацій, використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для проведення роз'яснювальної роботи серед населення, особового складу військових формувань і правоохоронних органів;

6) встановлювати обмеження щодо торгівлі зброєю, сильнодіючими хімічними та отруйними речовинами, алкогольними напоями і речовинами, виробленими на спиртовій основі;

7) вилучати у громадян на зберігання вогнепальну зброю та боеприпаси, холодну зброю, а в підприємств, установ і організацій також навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

8) встановлювати порядок використання сховищ, споруд та інших об'єктів для захисту населення, а також для задоволення потреб безпеки;

9) організовувати евакуацію населення з місць і районів, небезпечних для проживання, а також евакуацію підприємств, установ, організацій та матеріальних цінностей, які мають важливе державне, господарське і культурне значення;

10) організовувати у разі потреби нормоване забезпечення населення питною водою, продуктами харчування, предметами першої необхідності, ліками.

Спеціальне призначення військово-цивільних адміністрацій, на нашу думку, забезпечується відповідними повноваженнями. Ст. 4 Закону передбачає, що військово-цивільні адміністрації населених пунктів на відповідній території здійснюють повноваження із: 1) підготовки та затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, цільових програм з інших питань місцевого самоврядування; 2) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів; 3) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності до участі у комплексному соціально-економічному розвитку сіл, селищ, міст, координації цієї роботи на відповідній території; 4) розміщення на договірних засадах замовлень на виробництво продукції, виконання робіт (послуг), необхідних для територіальної громади, на підприємствах, в установах та організаціях; 5) складання та затвердження місцевого бюджету, внесення змін до нього; забезпечення виконання відповідного бюджету; 6) встановлення ставок місцевих податків і зборів відповідно до Податкового кодексу України, якщо відсутнє рішення відповідної ради з цих питань; 7) прийняття рішень щодо надання відповідно до законодавства пільг зі сплати місцевих податків і зборів, якщо відсутнє рішення відповідної ради з цих питань; 8) встановлення в порядку і межах, визначених законодавством, тарифів на побутові, комунальні (крім тарифів на теплову енергію, централізоване водопостачання та водовідведення, перероблення та захоронення побутових відходів, послуги з централізованого опалення, послуги з централізованого постачання холодної води, послуги з централізованого постачання гарячої води, послуги з водовідведення (з використанням внутрішньобудинкових систем), які встановлюються національною комісією, що здійснює державне регулювання у сфері комунальних послуг), транспортні та інші послуги; 9) залучення на договірних засадах коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, розташованих на відповідній території, та коштів населення, а також бюджетних коштів на будівництво, розширення, ремонт і утримання на пайових засадах об'єктів

соціальної і виробничої інфраструктури та на заходи щодо охорони навколишнього природного середовища; 10) управління об'єктами житлово-комунального господарства, побутового, торговельного обслуговування, транспорту і зв'язку, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації, необхідного рівня та якості послуг населенню; 11) встановлення для підприємств, установ та організацій, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, розміру частки прибутку, яка підлягає зарахуванню до місцевого бюджету; 12) здійснення управління майном, яке перебуває у комунальній власності відповідної територіальної громади (крім вирішення питань відчуження, у тому числі і шляхом приватизації комунального майна та надання комунального майна в оренду на строк понад один рік); 13) сприяння розширенню житлового будівництва, надання громадянам, які мають потребу в житлі, допомоги в будівництві житла; надання допомоги власникам квартир (будинків) в їх відбудові у разі пошкодження в результаті терористичних актів, диверсій; організації за рахунок власних коштів і на пайових засадах будівництва, реконструкції і ремонту об'єктів комунального господарства та соціально-культурного призначення, житлових будинків, а також шляхів місцевого значення; виконання або делегування на конкурсній основі генеральній будівельній організації (підрядній організації) функцій замовника на будівництво, реконструкцію і ремонт житла, інших об'єктів соціальної та виробничої інфраструктури комунальної власності; 14) надання відповідно до закону містобудівних умов і обмежень забудови земельних ділянок; 15) управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури і спорту, оздоровчими закладами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання; організації їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення; 16) забезпечення соціально-культурних закладів, які перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, а також населення паливом, електроенергією, газом та іншими енергоносіями; вирішення питань водопостачання, відведення та очищення стічних вод; здійснення контролю за якістю питної води; 17) вирішення питань про надання за рахунок коштів місцевих бюджетів ритуальних послуг у зв'язку із похованням самотніх громадян, ветеранів війни та праці, а також інших категорій малозабезпечених громадян; надання допомоги на поховання громадян в інших випадках, передбачених законодавством; 18) сприяння організації призову громадян на військову службу за призовом осіб офі-

церського складу, строкову військову та альтернативну (невійськову) службу, а також їх мобілізації, підготовці молоді до служби в Збройних Силах України, організації навчальних (перевірочних) та спеціальних військових зборів; забезпечення доведення до підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, а також населення наказу військового комісара про оголошення мобілізації; 19) бронювання робочих місць для військовозобов'язаних на підприємствах, в установах та організаціях відповідно до законодавства; 20) організації та участі у здійсненні заходів, пов'язаних із мобілізаційною підготовкою та цивільним захистом; 21) вирішення відповідно до законодавства питань, пов'язаних із наданням військовим частинам, установам, навчальним закладам Збройних Сил України службових приміщень і жилої площі, інших об'єктів, а також комунально-побутових послуг; здійснення контролю за їх використанням, наданням послуг; 22) сприяння організації виробництва і поставок у війська підприємствами та організаціями, що перебувають у комунальній власності, замовленої продукції, послуг, енергоресурсів; 23) здійснення заходів щодо створення належних умов для функціонування пунктів пропуску через державний кордон України; 24) сприяння Державній прикордонній службі України у підтриманні відповідного режиму на державному кордоні; 25) встановлення охорони важливих об'єктів національної економіки України, які забезпечують життєдіяльність населення; 26) здійснення заходів щодо військово-патріотичного виховання населення; 27) вирішення відповідно до закону питань регулювання земельних відносин (крім вирішення питань відчуження з комунальної власності земельних ділянок та надання таких земельних ділянок в оренду на строк понад один рік); 28) вирішення відповідно до закону питань про надання дозволу на спеціальне використання природних ресурсів місцевого значення строком не більше одного року, а також про скасування такого дозволу; 29) прийняття рішень про організацію територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших територій, що підлягають особливій охороні; внесення пропозицій до відповідних державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, що мають екологічну, історичну, культурну або наукову цінність, пам'ятками природи, історії або культури, які охороняються законом; 30) створення відповідно до закону за рахунок коштів місцевого бюджету установ з надання безоплатної первинної правової допомоги, призначення і звільнення керівників цих установ, залучення в установленому законом порядку фізичних чи юридичних осіб приватного права до надання безоплатної первинної правової допомоги; 31) сприяння

діяльності органів суду, прокуратури, юстиції, служби безпеки, Національної поліції, адвокатури, Національного антикорупційного бюро України і Державної кримінально-виконавчої служби України; 32) заслуховування інформації прокурорів та керівників органів Національної поліції про стан законності, боротьби із злочинністю, охорони громадського порядку та результати діяльності на відповідній території; 33) скасування актів виконавчих органів відповідної ради, які не відповідають Конституції, законам України, іншим актам законодавства, рішенням відповідної ради, прийнятим у межах її повноважень; 34) прийняття відповідно до законодавства рішень щодо організації проведення в межах відповідної адміністративно-територіальної одиниці виборів органів державної влади, місцевого самоврядування та сільського, селищного, міського голови; 35) встановлення відповідно до законодавства правил з питань благоустрою території населеного пункту, забезпечення в ньому чистоти і порядку, торгівлі на ринках, додержання тиші в громадських місцях, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність; 36) прийняття у межах, визначених законом, рішень з питань боротьби зі стихійним лихом, епідеміями, епізоотіями, за порушення яких передбачено адміністративну відповідальність; 37) визначення територій, на яких можуть проводитися потенційно небезпечні заходи в умовах присутності цивільного населення за участю особового складу Збройних Сил України, інших військових формувань та правоохоронних органів з використанням озброєння і військової техніки; 38) прийняття рішення про дострокове припинення повноважень органів територіальної самоорганізації населення у випадках, передбачених цим Законом; 39) надання згоди на передачу об'єктів з державної у комунальну власність, а також щодо придбання об'єктів державної власності; 40) створення відповідно до законодавства комунальної аварійно-рятувальної служби; вирішення питань про чисельність працівників такої служби, витрати на їх утримання; розроблення та здійснення заходів щодо матеріально-технічного забезпечення діяльності ко-

мунальних аварійно-рятувальних служб; 41) забезпечення централізованого тимчасового зберігання архівних документів, нагромаджених у процесі документування службових, трудових або інших правовідносин юридичних і фізичних осіб на відповідній території, та інших архівних документів, що не належать до Національного архівного фонду; 42) вирішення питань збирання, транспортування, утилізації та знешкодження побутових відходів, знешкодження та захоронення трупів тварин; 43) організації благоустрою населених пунктів; здійснення контролю за станом благоустрою населених пунктів, організації озеленення, охорони зелених насаджень і водойм, створення місць відпочинку громадян; 44) організації місцевих ринків, ярмарків, сприяння розвитку всіх форм торгівлі; 45) встановлення зручного для населення режиму роботи підприємств комунального господарства, торгівлі та громадського харчування, побутового обслуговування, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад; 46) затвердження маршрутів і графіків руху місцевого пасажирського транспорту незалежно від форми власності, узгодження цих питань стосовно транзитного пасажирського транспорту у випадках, передбачених законодавством; 47) забезпечення утримання в належному стані кладовищ, інших місць поховання та їх охорони; 48) залучення на договірних засадах підприємств, установ та організацій, що не належать до комунальної власності відповідних територіальних громад, до участі в обслуговуванні населення засобами транспорту і зв'язку.

На нашу думку, спеціальне призначення встановлене законодавцем з метою визначення основного напрямку здійснення повноважень військово-цивільної адміністрації. Тобто військово-цивільна адміністрація не лише виконує функції місцевої державної адміністрації та органів місцевого самоврядування.

Таким чином, в законодавстві України наведено повне визначення військово-цивільної адміністрації, що дозволяє чітко визначити основні ознаки зазначеного поняття.

Список використаних джерел

1. До питання про сутність і значення адміністративно-територіального устрою держави / В. Коршун / Вісник ЦВК. — 2001. — № 2(21). — С. 85–86.
2. Закон України «Про боротьбу з тероризмом» / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, N25, ст. 180.
3. Закон України «Про військово-цивільні адміністрації» / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст. 87.
4. Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України, затверджене Указом Президента України від 14 квітня 1999 року N379/99.
5. Теория государства и права: Учебник для вузов / Под ред. проф. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. — 2-е изд., изм. и доп. — Москва: НОРМА, 2002. — С. 159.
6. Теория государства и права. Краткий курс / Ромашов Р. А. — 2-е изд. — С. — П.: Питер, 2013. — С. 67.
7. Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти [Текст]: общественно-политическая литература / В. Шаповал / Право України. — 2003. — № 8. — С. 25–29.

МІЖНАРОДНИЙ НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Сборник научных статей

Выпуск 6

3 том

Глава редакционной коллегии — д.э.н., профессор *Тарасенко И.А.*

Киев 2016

Издано в авторской редакции

Адрес: Украина, г. Киев, ул. Павловская, 22, оф. 12
Контактный телефон: +38(067) 401-8435
E-mail: editor@inter-nauka.com
www.inter-nauka.com

Подписано в печать 26.07.2016. Формат 60×84/8
Бумага офсетная. Гарнитура PetersburgC.
Условно-печатных листов 19,53. Тираж 100. Заказ № 397.
Цена договорная. Напечатано с готового оригинал-макета.

Напечатано в ООО «Спринт-Сервис»
г. Киев, ул. Почайнинская, 28б
Свидетельство: Серия ДК №4365 от 17.07.2012
Контактный телефон: +38(050) 647-1543